

ISSN 2518-7937

№ 3(87)/2017

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ISSN 2518-7937

Индексі 74622

Индекс 74622

ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

№ 3(87)/2017

Шілде–тамыз–қыркүйек
29 қыркүйек 2017 ж.

Июль–август–сентябрь
29 сентября 2017 г.

July–August–September
September, 29, 2017

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2017
Караганда, 2017
Karaganda, 2017

Бас редакторы

ЖМ ХҒА академигі, заң ғыл. д-ры, профессор

Е.Қ.Көбеев

Бас редактордың орынбасары **Х.Б. Омаров**, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,
техн. ғыл. д-ры, профессор

Жауапты хатшы **Г.Ю. Аманбаева**, филол. ғыл. д-ры, профессор

Редакция алқасы

Б.А.Жетпісбаева,	ғылыми редактор пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
М.Н.Сарыбеков,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Қ.М.Арынғазин,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
С.Т.Каргин,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Л.А.Шкутина,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Г.О.Тәжіғұлова,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.Э.Пфейфер,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Ш.М.Мухтарова,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
С.К.Әбілдина,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.Б.Михайлова,	PhD, профессор (Германия);
А.Миколайчак,	PhD, профессор (Польша);
Т.В.Машарова,	пед. ғыл. д-ры (Ресей);
И.А.Федосеева,	пед. ғыл. д-ры (Ресей);
Д.А.Казимова,	жауапты хатшы пед. ғыл. канд. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100028, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-03-69 (ішкі 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторлары

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерде беттеген

Г.Қ.Қалел

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Педагогика» сериясы.

ISSN 2518-7937

Меншік иесі: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті» РММ.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 23.10.2012 ж.
№ 13107–Ж тіркеу куәлігі.

Басуға 28.09.2017 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 19,5 б.т.
Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 101.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ баспасының баспаханасында басылып шықты.

100012, Қазақстан, Қарағанды қ., Гоголь к-сі, 38. Тел. 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Главный редактор
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор
Е.К.Кубеев

Зам. главного редактора **Х.Б. Омаров**, чл.-корр. НАН РК,
д-р техн. наук, профессор
Ответственный секретарь **Г.Ю. Аманбаева**, д-р филол. наук, профессор

Редакционная коллегия

Б.А.Жетписбаева,	научный редактор д-р пед. наук (Казахстан);
М.Н.Сарыбеков,	д-р пед. наук (Казахстан);
К.М.Арынгазин,	д-р пед. наук (Казахстан);
С.Т.Каргин,	д-р пед. наук (Казахстан);
Л.А.Шкутина,	д-р пед. наук (Казахстан);
Г.О.Тажигулова,	д-р пед. наук (Казахстан);
Н.Э.Пфейфер,	д-р пед. наук (Казахстан);
Ш.М.Мухтарова,	д-р пед. наук (Казахстан);
С.К.Абильдина,	д-р пед. наук (Казахстан);
Н.Б.Михайлова,	PhD, профессор (Германия);
А.Миколайчак,	PhD, профессор (Польша);
Т.В.Машарова,	д-р пед. наук (Россия);
И.А.Федосеева,	д-р пед. наук (Россия);
Д.А.Казимова,	ответственный секретарь канд. пед. наук (Казахстан)

Адрес редакции: 100028, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы
И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерная верстка
Г.К.Калел

Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика».

ISSN 2518-7937

Собственник: РГП «Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова».

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 13107–Ж от 23.10.2012 г.

Подписано в печать 28.09.2017 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 19,5 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 101.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова
100012, Казахстан, г. Караганда, ул. Гоголя, 38, тел.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Карагандинский государственный университет, 2017

Main Editor

Academician of IHEAS, Doctor of Law, Professor

Ye.K.Kubeyev

Deputy main Editor

Kh.B. Omarov, Corresponding member of NAS RK,
Doctor of techn. sciences, Professor

Responsible secretary

G.Yu. Amanbayeva, Doctor of phylol. sciences, Professor

Editorial board

B.A.Zhetpisbayeva,	Science Editor Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
M.N.Sarybekov,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
K.M.Aryngazin,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
S.T.Kargin,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
L.A.Shkutina,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
G.O.Tazhigulova,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
N.E.Pfeyfer,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
Sh.M.Mukhtarova,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
S.K.Abildina,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
N.B.Mikhaylova,	PhD, professor (Germany);
A.Mikolaychak,	PhD, professor (Poland);
T.V.Masharova,	Doctor of ped. sciences (Russia);
I.A.Fedosseyeva,	Doctor of ped. sciences (Russia);
D.A.Kazimova,	Secretary Cand. of ped. sciences (Kazakhstan)

Postal address: 28, University Str., 100028, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-03-69 (add. 1026); fax: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Web-site: vestnik.ksu.kz

Editors

I.D.Rozhnova, Zh.T.Nurmukhanova

Computer layout

G.K.Kalel

Bulletin of the Karaganda University. «Pedagogy» series.

ISSN 2518-7937

Proprietary: RSE «Academician Ye.A.Buketov Karaganda State University».

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 13107–Zh from 23.10.2012.

Signed in print 28.09.2017. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 19,5 p.sh. Circulation 300 copies. Price upon request. Order № 101.

Printed in the Ye.A.Buketov Karaganda State University Publishing house.

38, Gogol Str., 100012, Kazakhstan, Karaganda, Tel.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

МАЗМҰНЫ

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ

<i>Сәрсекеева Ж.Е., Шелест Е.В.</i> «Оқытудың мағыналық негіздері» курсына психология-педагогика қырларын бастауыш сыныпта оқу біліктіліктерін қалыптастыруда жүзеге асыру	10
<i>Аяған Е.С., Оспанова В.А.</i> «Жәңгір училищесі» — жалпы орта білімді беретін сыныптық мектеп	18
<i>Балабеков Қ.Н., Жалғасбекова З.К.</i> Кредиттік оқыту технологиясы аясында оқу процесін ұйымдастыру түрлері	24
<i>Балкенов Ж.Ш., Қыпшақов С.А., Кенжебеков Ғ.Б.</i> Болашақ мамандарды өрнек өнерін психологиялық талдауға оқытудың әдістемелік шарттары.....	29
<i>Мусабекова С.А., Костылева О.А., Нығызбаева Р.Ж., Журавлев С.Н., Котов Е.А.</i> Жоғары оқу орынынан кейінгі медициналық білім беру жүйесіндегі қашықтықтан оқытудың маңызы	34
<i>Тимошенко В.И., Костина Е.А.</i> Жоғары мектепте ағылшын сабақтарында ойын әдістерін пайдалану әдістемесі	42
<i>Тажиев М., Улжабаева А.Г., Ералинова Т.Е.</i> Оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыруы мен дамуындағы мұғалімдерді даярлаудағы психологиялық-педагогикалық аспектілер	46
<i>Адекенова А.Н., Устинова Л.В., Адекенова У.</i> Жоба жұмысын жазу арқылы 11 сынып оқушыларының зерттеу дағдыларын дамыту	53
<i>Карипбаев Ж.Б., Ахметжанова Ғ.А.</i> Бейнелеу өнеріндегі көркемдік стиль және шығармашылық ағымдардың ерекшеліктері	60
<i>Джолданова Д.К., Кружкова Е.В., Альберти И.В., Кель Ш.</i> Академиялық ұтқырлық және мәдениетаралық құзыреттілік	68
<i>Жилбаев Ж.О., Сырымбетова Л.С., Хасенова Б.К.</i> Дарынды балаларға білім беру мазмұнын құрастыру	75

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ДӘСТҮРЛЕР

<i>Боранбаева А.Р., Беркімбаев К.М., Арымбаева К.М.</i> Болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуының мәселелері мен перспективалары	81
<i>Копжасарова Ү.И., Турдыгулова Ғ.Д., Кубеева М.М.</i> Ақпараттық оқыту ортасы шетел тілі мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамыту тәсілі ретінде	88
<i>Золотарева Л.Р.</i> Ұлы Жібек жолы – мәдениеттердің тоғысу жолы	94
<i>Есенбаева Ғ.А., Есбаева Д.Н.</i> Математика және механика бойынша ғылыми-техникалық аударманың кейбір қырлары	100
<i>Донцов А.С.</i> Пәнді-тілдік біріктірілген оқыту әдісін жүзеге асыруда педагогтарды даярлаудағы халықаралық тәжірибе	108
<i>Резин Ж.Ш.</i> Қазіргі көркем білім беру саласында көне мәдениеттегі бейнелеу өнерінің танымдық ролін оқытудың маңызы	118
<i>Султанова Ғ.А., Турмуратова Д.А., Сейдахматов М.Д.</i> Программалық қамсыздандыруды құруда жобаларды MS Project-те басқару	124
<i>Давлеткалиева Е.С., Мулдашева Б.К.</i> Мұғалімдердің кәсіби дамуына оқытудың технологияландыру бағалауы	128

<i>Дженго М., Қуанышбекова Г.Е. Ағылшын тілінің сөйлеу мәдениетіндегі өтіну ерекшелігі.....</i>	137
<i>Алдибекова Д.А., Шілдебаев Ж.Б., Кызайбек М. <i>Xanthium strumarium</i> L. өсімдігінің анатомиялық ерекшеліктерін инновациялық технологиямен анықтау арқылы білім берудің үлгілік әдістемесі.....</i>	145
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР	154

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

<i>Сарсекеева Ж.Е., Шелест Е.В.</i> Психолого-педагогические аспекты формирования читательской компетентности младших школьников в условиях реализации курса «Основы смыслового чтения»	10
<i>Аяган Е.С., Оспанова В.А.</i> «Училище Жангира» — средняя общеобразовательная школа	18
<i>Балабеков К.Н., Жалгасбекова З.К.</i> Организация учебного процесса в условиях кредитной технологии обучения.....	24
<i>Балкенов Ж.Ш., Кипшаков С.А., Кенжебеков Г.Б.</i> Методические условия обучения будущих специалистов анализу орнаментального искусства	29
<i>Мусабекова С.А., Костылева О.А., Ныгызбаева Р.Ж., Журавлев С.Н., Котов Е.А.</i> О роли дистанционного обучения в системе послевузовского медицинского образования	34
<i>Тимошенко В.И., Костина Е.А.</i> Методика использования игровых приёмов на уроках английского языка в средней школе	42
<i>Тажиев М., Улжабаева А.Г., Ералинова Т.Е.</i> Психолого-педагогические аспекты подготовки учителей к формированию и развитию познавательного интереса учащихся	46
<i>Адекенова А.Н., Устинова Л.В., Адекенова У.</i> Развитие исследовательских навыков при написании проектной работы учащихся 11 классов	53
<i>Карипбаев Ж.Б., Ахметжанова Г.А.</i> Особенности художественного стиля и творческих течений в изобразительном искусстве.....	60
<i>Джолданова Д.К., Кружкова Е.В., Альберти И.В., Кель Ш.</i> Академическая мобильность и межкультурная компетенция.....	68
<i>Жилбаев Ж.О., Сырымбетова Л.С., Хасенова Б.К.</i> Конструирование содержания образования одаренных детей	75

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Боранбаева А.Р., Беркембаев К.М., Арымбаева К.М.</i> Перспективы и проблемы самообразования будущих учителей	81
<i>Копжасарова У.И., Турдыгулова Г.Д., Кубеева М.М.</i> Информационная обучающая среда как средство развития профессиональной компетентности учителя иностранного языка.....	88
<i>Золотарева Л.Р.</i> Великий Шелковый путь — источник изобразительного творчества художников Казахстана	94
<i>Есенбаева Г.А., Есбаева Д.Н.</i> Некоторые аспекты научно-технического перевода по математике и механике	100
<i>Донцов А.С.</i> Международный опыт подготовки педагогов к реализации методики предметно-языкового интегрированного обучения.....	108
<i>Резин Ж.Ш.</i> Значение познавательной роли изобразительного искусства в древней культуре в современном художественном образовании.....	118
<i>Султанова Г.А., Турмуратова Д.А., Сейдахматов М.Д.</i> Управление проектами при создании программного обеспечения в MS Project	124
<i>Давлеткалиева Е.С., Мулдашева Б.К.</i> Оценка влияния технологизации обучения на профессиональное развитие учителей	128

<i>Дженго М., Куанышбекова Г.Е.</i> Специфика обращений в речевом этикете английского языка	137
<i>Алдибекова Д.А., Шилдебаев Ж.Б., Кызайбек М.</i> Типовая методика обучения посредством определения анатомических особенностей растения <i>Xanthium strumarium L.</i> с помощью инновационных технологий	145
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	154

CONTENT

THEORY AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING

<i>Sarsekeyeva Zh.Ye., Shelest E.V.</i> Psychological and pedagogical aspects of the junior schoolchildren reader's competence formation in the context of the course «The Basis of Semantic Reading»	10
<i>Ayagan E.S., Ospanova V.A.</i> «Zhangir school» — Class school of secondary education.....	18
<i>Balabekov K.N., Zhalgasbekova Z.K.</i> Organization of the educational process in the context of credit technology training.....	24
<i>Balkenov Zh.Sh., Kipshakov S.A., Kenzhebekov G.B.</i> Methodical conditions for training future specialists to analysis of ornamental art	29
<i>Musabekova S.A., Kostyleva O.A., Nygyzbaeva R.J., Zhuravlev S.N., Kotov E.A.</i> About the role of distance learning system in postgraduate medical education	34
<i>Timoshenko V.I., Kostina E.A.</i> Methods of using game techniques at the English language lessons in secondary school	42
<i>Tajiev M., Ulzhabayeva A.G., Yeralinova T.Ye.</i> Psychological and pedagogical aspects of training teachers for the formation and development of cognitive interest of students	46
<i>Adekenova A.N., Ustinova L.V., Adekenova U.</i> The Development of research skills in project work for grade 11 students	53
<i>Karipbaev J.B., Akhmetzhanova G.A.</i> Features of the creative and artistic currents of style in the visual arts.....	60
<i>Joldanova D.K., Kruzhkova E.V., Alberti I.V., Kehl S.</i> Academic mobility and intercultural competence.....	68
<i>Zhilbaev Zh.O., Syrymbetova L.S., Khasenova B.K.</i> The construction of the educational content of gifted child.....	75

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN EDUCATION

<i>Boranbayeva A.R., Berkimbayev K.M., Arymbayeva K.M.</i> The prospects and problems self-education of future teachers.....	81
<i>Kopzhasarova U.I., Turdygulova G.D., Kubeyeva M.M.</i> Information education environment as the means of development of a foreign language teacher professional competence	88
<i>Zolotareva L.R.</i> The Great Silk Way — is the source of artwork of painters from Kazakhstan	94
<i>Yessenbayeva G.A., Yesbayeva D.N.</i> Some scientific and technical translation aspects on mathematics and mechanics	100
<i>Dontsov A.S.</i> International experience in training teachers for the implementation of the methodology of language-based integrated learning	108
<i>Rezin Zh.Sh.</i> The importance of the cognitive role of the fine arts in the ancient culture of contemporary art education.....	118
<i>Sultanova G.A., Turmuratova D.A., Seidahmatov M.D.</i> Project management MS Project in software development	124
<i>Davletkalieva Ye.S., Muldasheva B.K.</i> Assessment of influence of technologizing training on professional development of teachers.....	128
<i>Jengo M., Kuanyshbekova G.E.</i> The specificity of the references in the speech etiquette of English..	137
<i>Aldibekova D.A., Childebaev Zh.B., Kyzaibek M.</i> Typical methods of training by determining anatomical features of <i>Xanthium strumarium</i> L. plant using innovative technologies	145

INFORMATION ABOUT AUTHORS	154
---------------------------------	-----

УДК 372.4

Ж.Е. Сарсекеева, Е.В. Шелест

Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Казахстан
(E-mail: elena_1991_sh@mail.ru)

Психолого-педагогические аспекты формирования читательской компетентности младших школьников в условиях реализации курса «Основы смыслового чтения»

В статье рассматриваются вопросы формирования читательской компетентности младших школьников. На основе анализа психолого-педагогической литературы по исследуемой проблеме представлены основные понятия, позволяющие раскрыть сущность читательской компетентности: «чтение», «компетентность», «компетенции», «читательская компетентность». Раскрывается сущность компетентностного подхода в обучении, разграничиваются такие понятия, как «компетентность» и «компетенция». В качестве компетенций, составляющих основу читательской компетентности, выделены познавательная, ценностно-смысловая и коммуникативная компетенции. Из рассмотренных компетенций определены уровни сформированности читательской компетентности. В результате анализа учебной программы «Язык и литература» выделены требования к уровню подготовки учащихся, на основании которых сформулированы задачи образовательной сферы. В качестве условия, способствующего реализации поставленных задач, определено соответствие чтения основным требованиям: правильности, беглости, сознательности и выразительности. Дана характеристика указанных требований, показаны возможные пути развития качеств чтения. Подчеркнута необходимость создания условий для формирования читательской компетентности во внеурочное время. Обозначена важность внедрения курса «Основы смыслового чтения» в педагогический процесс начальной школы. Указаны различные формы деятельности в рамках данного курса, способствующие формированию читательской компетентности младших школьников.

Ключевые слова: читательская деятельность, компетентность, читательская компетентность, уровни сформированности читательской компетентности, смысловое чтение, качество чтения.

Последнее десятилетие стало для международных образовательных систем в целом периодом активного поиска новых стратегий, концептуальных идей, вариантов развития, так как общественное развитие потребовало от систем образования своевременных изменений, способствующих улучшению организации образовательного процесса согласно заранее поставленным целям. Социально-экономические изменения в обществе выдвинули новые параметры обучения и воспитания подрастающего поколения, поставили новые требования к уровню образования, заставили масштабно пересмотреть традиционные методы преподавания.

Большинство ведущих стран мира, оказавшись перед необходимостью решать одни и те же проблемы в области воспитания и образования подрастающего поколения с целью развития общества, вступили на путь интенсивной модернизации образовательных систем в своих школах [1].

В настоящее время Республика Казахстан ставит перед учителями начальных классов новые цели. Приоритетной целью является развитие личности ученика на основе освоения универсальных способов деятельности. Необходимо формировать функциональную грамотность, которая включает в себя в том числе и читательскую компетентность. Следовательно, нужно пересматривать

и перестраивать систему преподавания так, чтобы иметь возможность целенаправленно формировать данную компетентность.

Традиционная передача знаний от учителя к учащимся путем трансляции собственного опыта сегодня не актуальна. Школа должна формировать навыки самостоятельного познания учениками окружающего мира. В связи с этим в настоящее время одной из основных задач образовательной сферы является приобщение к чтению, повышение интереса к нему, роста значения чтения как культурной и личностной ценности.

Для осмысления данной задачи начального образования необходимо определить, как в педагогике понимаются категории чтения, читательской деятельности, так как они являются базовыми для изучения вопроса особенностей формирования читательской компетентности младших школьников.

Анализ психолого-педагогической литературы показал, что под чтением в педагогике понимается процесс воспроизведения звуковой формы слов и словосочетаний в полном соответствии с их графическим (буквенным) обозначением. Чтение как деятельность направлено на преобразование опыта автора, закодированного в тексте, в свой личный читательский опыт. Таким образом, читательская деятельность подразумевает под собой реализованную читательскую компетентность, а читательская компетентность является потенциальной читательской деятельностью [2].

Исходя из изложенного выше необходимо рассмотреть понятия «компетентность», «компетенция» и «читательская компетентность».

В современной педагогике под компетентностью понимается уровень подготовленности к деятельности в определенной области, степень сформированности знаний, способов деятельности, которые необходимы для принятия правильных и эффективных решений [3].

«Компетентность» является ключевым понятием в рамках компетентностного подхода в обучении. Данный подход возник в результате несоответствия между знаниями и их практическим применением. В процессе обучения учащиеся должны не только усваивать теоретический материал, но и развивать практические навыки, социально и профессионально необходимые качества, овладев которыми они смогут стать успешными в будущем.

Теоретический анализ компетентностного подхода в обучении позволяет сделать вывод о том, что компетентность человека включает в себя комплекс компетенций, под которыми понимается совокупность знаний, представлений, программ (алгоритмов) действий, системы ценностей и отношений. Ключевыми компетенциями являются те, которые способствуют развивающему обучению ребенка на уроках и в обществе [4].

Насколько полноценно будет сформирована та или иная компетенция в процессе обучения, зависит не только от организации педагогического процесса, но и от самой компетенции.

Компетенции — способность выполнять поставленные на уроках задачи и выработанные умения, знания и навыки, опыт решения рассматриваемых задач. Таким образом, в состав компетенций необходимо включить формирование качеств личности, которые необходимы для успешного осуществления деятельности читателя. С учетом изложенного выше нами выделены три основные компетенции, которые составляют основу читательской компетентности: познавательная, ценностно-смысловая и коммуникативная.

Познавательная компетенция подразумевает под собой читательскую самостоятельность при работе с книгами, сформированность читательских умений работать с текстами художественных произведений, научно-познавательными материалами. В рамках данной компетенции сформированность читательских умений и навыков включает в себя: навыки работы с книгами, умения формулировать цель чтения, анализировать предоставленные тексты, выполнять полный, выборочный или краткий пересказ прочитанного, выделять основные слова; писать аннотацию, определять мотивы чтения; проявлять читательскую самостоятельность, способность к созданию сочинений различных типов и творческих работ.

Ценностно-смысловая компетенция определяется наличием читательского кругозора, т.е. сформированностью литературоведческих знаний об авторах и их произведениях, темах и жанрах литературы и способностью воспринимать многообразие произведений литературы, а также научно-познавательных материалов. В рамках данной компетенции развиваются следующие читательские умения: знание отечественных и зарубежных авторов, жанров произведений, умение отвечать на вопрос, о чем произведение, последовательно передавать сюжет произведения, характеризовать героя, разбивать текст на части, самостоятельно выделять главную мысль своими словами, умение апеллировать к источнику знаний.

Под коммуникативной компетенцией понимается наличие эффективных способов работы с текстовой информацией и качественных навыков, направленных на успешное взаимодействие людей друг с другом. К таким навыкам относятся грамотность речи, ораторское искусство и способность налаживать контакт с различными типами людей.

На основе данных компетенций формируется читательская компетентность учащихся.

Читательская компетентность — качество сохранения прочитанного, сформированное на основе общей культуры человека, обеспечивающее возможность решения возникающих учебно-академических, социальных и профессиональных задач адекватно ситуациям, в широком социальном взаимодействии и образовательно-профессиональной деятельности. Оно является совокупным личностным качеством человека, сформированным на базе его интеллектуальных (мыслительных) способностей и личностных свойств. Все компоненты читательской компетентности подчинены ее основной функции — превращению содержания текста в собственный познавательный, творческий и смысловой опыт читателя [5].

В соответствии с перечисленными компетенциями возможно определить уровни сформированности основ читательской компетентности младших школьников: высокий, средний, низкий.

Высокий уровень сформированности читательской компетентности учащихся подразумевает наличие собственного отношения к прочитанному, достаточный уровень сформированности читательской самостоятельности, умение соотносить прочитанное произведение с жизненными событиями, знание основных тем, жанров и авторов произведений детской литературы, умение определять тему и идею прочитанного, подготавливать план текста, применять его для пересказа; способность младших школьников глубоко воспринимать и пропускать через себя прочитанное, уметь осуществлять анализ произведения и давать оценку своей читательской деятельности, применять во внеурочное время знания, умения и навыки, приобретенные на уроках литературы; потребность в самостоятельном обращении к известным и новым авторам, жанрам, темам детского чтения и творчески подходить к осмысливанию текста, осуществлять диалог с другими учащимися и работать в парах и группах.

Средний уровень характеризуется наличием читательской самостоятельности школьников, желанием использовать в своей деятельности читателя различные методы и приемы, которые были освоены на занятиях, относительно большой по объему опыт чтения. Однако периодически допускаются ошибки, чтение спокойное, недостаточно эмоциональное. Такие учащиеся могут в полном объеме пересказывать тексты только с помощью наводящих вопросов. Они умеют назвать тему произведения, а идею сформулировать не могут, школьной библиотекой пользуются не чаще двух-трех раз в месяц, составляют аннотацию только по памятке, знают наизусть только несколько произведений, анализируют тексты и оценивают свою читательскую деятельность по вспомогательным вопросам, демонстрируют необходимость самовыражения через творчество, но не регулярно, называют два-три мотива чтения, трудно поддерживают контакт с окружающими, могут работать только в парах.

Низкий уровень характеризуется слабо выраженной читательской самостоятельностью, познавательная деятельность таких учащихся ограничивается лишь выполнением действий по плану, образцу или подробной инструкции учителя. Они не в состоянии связать прочитанную информацию с жизненными явлениями, творческие способности развиты недостаточно, преобладает зрелищное восприятие событий, слабые навыки чтения и низкий уровень мотивации чтения, отсутствуют несколько основных читательских умений: у учащихся возникают сложности при делении текста на части, они не могут озаглавить его с помощью слов из текста, охарактеризовать одного из героев, перечислить структурные компоненты произведения, последовательно пересказать события, отмечается низкий читательский кругозор, не способны разграничивать тему и идею произведений, не умеют самостоятельно подготавливать аннотацию. У данных учащихся отсутствует интерес к чтению. Если своевременно не начать работу по включению их в читательскую деятельность, ученики могут остаться с низким уровнем читательской компетентности, что наложит отпечаток на их дальнейшую жизнь.

Проблема формирования навыков чтения интересовала педагогическую общественность на протяжении долгого времени. Основные методики чтения были разработаны К.Д. Ушинским. Он рекомендовал смотреть на художественное произведение не как на текст. Он сравнивал произведение с окном, через которое учителя должны показать детям различные стороны жизни. К.Д. Ушинский отмечал, что недостаточно, чтобы дети лишь поняли смысл произведения. Необходимо создать условия для того, чтобы они смогли его почувствовать.

Ученики и последователи К.Д. Ушинского поддерживали его мысли о необходимости вместо стандартных упражнений, направленных на совершенствование техники чтения и развитие навыка пересказа, внедрить новую систему динамичных и интересных уроков, способных обогатить ученика знаниями и развивать его личность. В методике 30-50-х годов сформировался определенный подход к анализу текста. Он основывался на многообразии художественных произведений по сравнению с научными текстами и деловыми статьями и предполагал постепенность работы над произведениями, совершенствование навыка чтения, анализ произведения по частям, с последующим синтезом, регулярную работу над развитием речи.

В 60-70-е годы было изменено содержание классного чтения и методы обучения. В данное время была улучшена методика анализа художественных произведений: количество воспроизводящих упражнений стало меньше, стало больше заданий творческих, которые способны развивать умение высказывать и аргументировать собственное мнение по содержанию прочитанного; работа велась над произведением в целом, а не над конкретными мелкими частями; предоставление учащимся большей самостоятельности в раскрытии содержания, идеи и образов произведений; при работе с текстом применялись разнообразные виды заданий. В этот период времени были выделены умения, формируемые в процессе работы с произведениями у младших школьников, а также более четко сформулированы требования к навыкам чтения в начальных классах [6].

В настоящее время в Государственном общеобязательном стандарте начального образования, отражающем социальный заказ нашего общества, подчеркивается важность обучения чтению и отмечается, что чтение в современном информационном обществе носит «метапредметный» или «надпредметный» характер и умения чтения относятся к универсальным учебным действиям [7]. Это означает, что на каждом предмете должна вестись работа по формированию и развитию умений смыслового чтения.

Смысловое чтение — вид чтения, которое нацелено на понимание читающим смыслового содержания текста. В его основе лежат действия, связанные с:

- осмыслением цели и выбором вида чтения, в зависимости от коммуникативной задачи;
- определением основной и второстепенной информации;
- формулированием проблемы и главной идеи текста [8].

Согласно учебной программе «Язык и литература» для 1-4 классов учащиеся начальной школы должны [9]:

- определять содержание книги на основе анализа титульного листа, оглавления, иллюстраций;
- характеризовать, оценивать поступки героев;
- находить в произведениях образные слова и словосочетания, уметь объяснять их смысл;
- устанавливать очередность событий и составлять план небольшого по объему эпического произведения;
- передавать смысл прочитанного текста, сопоставлять его содержание и название;
- выполнять подробный пересказ небольших эпических произведений;
- составлять план художественных повествовательных произведений под руководством учителя, писать изложение на основе составленного плана;
- выразительно читать стихотворения, прозу, использовать при этом основные интонационные средства: короткую и длинную паузы, логическое ударение, повышение и понижение тона;
- овладеть осознанным, правильным, беглым, выразительным чтением на уровне осмысления и понимания тематического и идейного содержания произведения;
- сформировать читательский кругозор, расширить знания учащихся об окружающей действительности на материале произведений русской, казахской и зарубежной литературы;
- сформировать устойчивый интерес к самостоятельному и систематическому чтению доступных возрасту произведений детской мировой литературы; приобретать опыт осознанного выбора книг для самостоятельного чтения;
- читать наизусть несколько стихотворений;
- развивать и обогащать связную речь, творческое воображение, образное мышление; эмоциональную отзывчивость при чтении художественных произведений; стремление к продуктивно-творческому осмыслению прочитанного, созданию текстов собственного сочинения.

В результате анализа учебной программы мы видим, что на ступени начального общего образования школьники должны приобрести элементарные навыки работы с текстовой информацией в процессе изучения литературных, учебных, научно-познавательных текстов, соответствующих возрастной категории. Младшие школьники должны научиться осознанно работать с текстами с целью

удовлетворения познавательного интереса, освоения и применения информации, овладеть базовыми навыками чтения информации, представленной в наглядно-символической форме, приобрести навык работы с текстами, содержащими рисунки, таблицы, диаграммы, схемы.

Однако в настоящее время в педагогической практике существует противоречие: огромные возможности познания нового посредством цифровых образовательных ресурсов (CD, DVD и т.д.), широкий выбор и свободный доступ к произведениям детской литературы, тщательная работа педагогов над формированием интереса к чтению у школьников, с одной стороны, с другой — ярко выраженное нежелание учащихся читать книги.

Таким образом, исходя из изложенного выше представляется возможным придти к выводу: уровень разработанности вопроса формирования основ читательской компетентности в общем является недостаточным, накопленный педагогический опыт не дает возможности создать условия для разрешения противоречия между возникающей необходимостью улучшения процесса и результатов обучения учащихся чтению и отсутствием в педагогике разработанных и научно обоснованных условий, способствующих формированию читательской компетентности младших школьников, педагогический потенциал которых является педагогической базой успешного приобщения обучающихся к чтению и формирования читательской компетентности.

Для достижения поставленных целей необходимо работать над формированием чтения, отвечающего основным требованиям: правильность, беглость, сознательность и выразительность [10].

Правильность чтения — это чтение без ошибок. Учащиеся не должны допускать искажение текста, так как оно может повлиять на смысл читаемого. Чаще всего школьники искажают слова, смысла которых они не понимают до конца либо совершенно не понимают. Возможная причина ошибочного чтения у младших школьников может являться отсутствие или недостаточное развитие способности гибкого синтеза между восприятием, произнесением и осмысливанием содержания читаемого. У наиболее опытного чтеца синтез всех трех компонентов отличается гибкостью и подвижностью; поэтому смысловые догадки, сопровождающие их чтение, редко ведут к ошибкам. У начинающего чтеца смысловая догадка гораздо чаще может быть причиной неправильного восприятия, а затем и произнесения слова, так как процесс восприятия и процесс осмысливания еще не так легко и быстро взаимодействуют между собой.

Беглость — комфортная скорость чтения. Она предполагает осознанное восприятие читаемого. Беглость является главным фактором для других качеств чтения, однако она не должна быть самоцелью. Нормы беглости указаны в учебных программах по годам обучения, но основным показателем для учителя должна стать устная речь учащегося. В процессе чтения учащиеся допускают остановки. Это связано с тем, что поле чтения еще недостаточно большое. Длительность остановок и объем поля чтения оказывают влияние на беглость чтения. Поле чтения (или угол чтения) — это фрагмент текста, который взгляд чтеца в состоянии охватить за один прием, после чего следует пауза (фиксация). Во время этой остановки и осуществляется понимание схваченного взглядом, т.е. происходит закрепление воспринятого и его осмысление. Опытный чтец делает на строке незнакомого текста от 2 до 5 остановок, при этом отрезки текста, которые охватываются его взглядом за один раз, равномерны. Поле чтения у начинающего чтеца достаточно мало, иногда равно одной букве, в связи с этим на строке он делает большое количество остановок и фрагменты воспринятого текста у него неодинаковы. Они зависят от того, знакомы ли слова и словосочетания, которые читаются.

При работе над развитием темпа чтения необходимо учитывать, что положительное влияние имеет характер упражнений, которые учащиеся должны выполнить после прочтения текста. Задания должны мотивировать к перечитыванию произведения или к возврату наиболее значимых фрагментов с целью более осмысленного его восприятия (например, поиск материала для подтверждения правильности своего предположения, подготовка к пересказу или к словесному рисованию и т. д.). Выполнение таких упражнений одновременно осуществляет работу над навыками чтения. Учителю нужно осуществлять подготовку к проведению занятий и планировать работу учеников на уроке так, чтобы они, выполняя различные задания, практически в течение всего урока имели возможность читать вслух.

Сознательность чтения подразумевает понимание учащимися фактического содержания прочитанного текста, его основной идеи, образов и роли художественных средств, а также собственное отношение ученика к сюжету произведения.

Основой сознательного чтения является овладение учащимися техникой чтения. При этом в процессе чтения не возникает никаких трудностей, понимание текста идет параллельно

с его прочтением. Одним из условий сознательного прочтения произведения является предварительный анализ содержания и используемых художественных средств. Таким образом, главным условием осознанного чтения является осмысление структуры произведения и его содержания. О сознательности чтения можно судить по степени выразительности чтения (в том случае, если ученик читает вслух) и по правильности полученных ответов на вопросы по содержанию произведения. Сознательность и выразительность чтения взаимообуславливают друг друга, но не тождественны.

Под выразительностью чтения понимается способность вербальными средствами транслировать слушателям главную мысль произведения, а также свое личное отношение к нему. Сформировать выразительность возможно в процессе анализа содержания текста. Для выразительного прочтения текста необходимо подобрать в устной речи способ, благодаря которому можно точно, в абсолютном соответствии с идейным замыслом автора, передать все мысли и чувства, которые были вложены в произведение. Таким средством является интонация. Интонация — система комплексно действующих компонентов устной речи, важнейшие из которых — ударение, темп и ритм речи, паузы, повышение и понижение голоса.

На уроках должна проводиться систематическая работа по развитию выразительности речи. Прежде всего необходимо начать с правильного использования голоса, научить детей управлять своим дыханием в процессе чтения. Младшие школьники должны научиться читать с нужной степенью громкости, в зависимости от содержания текста, определять подходящий темп речи (быстрый, умеренный, медленный), а также придавать соответствующую эмоциональную окраску прочитанному. В рамках обучения выразительному чтению школьники знакомятся с логическим ударением и паузой.

Реализация в полной мере всех поставленных задач невозможна лишь в рамках учебных занятий. Необходимо создать условия для формирования читательской компетентности младших школьников как во время уроков, так и во внеурочное время. На совместное достижение запланированных результатов направлен курс «Основы смыслового чтения».

Важность данного курса обусловлена тем, что в настоящее время выявлены проблемы в формировании читательской компетентности, понимаемой в широком смысле слова как способности учащихся к осмыслению текстов различного содержания, формата и рефлексии на них, а также к использованию прочитанного в разных жизненных ситуациях. Так как данный курс рассчитан на младший школьный возраст, он способен полностью оправдать себя. Младших школьников необходимо приобщать к литературе, формировать у них интерес к чтению книг. Именно в этом возрасте решается вопрос, будет ли отношение ученика к книге активным или пассивным, закладываются основные читательские умения и навыки.

Освоение курса «Основы смыслового чтения» даст возможность каждому ученику быть способным к эффективному самостоятельному проектированию собственного будущего, постановке и достижению профессиональных и жизненных целей, оперативному, адекватному реагированию на возникающие жизненные ситуации, масштабному и вариативному мышлению, способности брать на себя ответственность за решение возникающих проблем в сфере профессиональной деятельности и собственной жизнедеятельности.

Таким образом, курс «Основы смыслового чтения» позволит создать условия для развития читательской компетентности младших школьников, так как способствует развитию потребности в чтении (самостоятельном, инициативном) посредством использования разнообразных форм деятельности через организацию литературных игр, творческих конкурсов, занятий с элементами театрализации, читательские конференции, творческие вечера, посвященные деятельности писателей и поэтов.

Список литературы

- 1 Муканова С.Д. Тенденции развития школьного образования в мировой практике / С.Д. Муканова // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2015. — № 3(79). — С. 129–138.
- 2 Гончарова Е.Л. Ранние этапы становления читательской деятельности при норме и при отклонениях в развитии: автореф. дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.10 / Елена Львовна Гончарова. — М., 2009. — 40 с.
- 3 Педагогический словарь: учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений / под ред. В.И. Загвязинского, А.Ф. Закировой. — М.: Издат. центр «Академия», 2008. — 352 с.

- 4 Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А. Зимняя. — М.: ИЦ ПКПС, 2004. — 126 с.
- 5 Сметанникова Н.Н. Как разорвать замкнутый круг // Чтение и грамотность. Размышления в контексте Национальной программы поддержки и развития чтения / сост. Е.И. Кузьмин, О.К. Громова. — М.: МЦБС, 2007. — С. 57–58.
- 6 Колганова Н.Е. Сущностные характеристики формирования основ читательской компетентности младших школьников / Н.Е. Колганова // Теория и практика образования в современном мире: материалы II междунар. науч. конф. (ноябрь 2012 года). — СПб.: Реноме, 2012. — С. 5–8.
- 7 Государственный общеобязательный стандарт начального образования Республики Казахстан. ГОСО РК № 1080 – 2012. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200001080#z127>.
- 8 Быстрова Н.Л. Обучение динамичному чтению / Н.Л. Быстрова // Начальная школа. — 2009. — № 11. — С. 41–44.
- 9 Учебная программа «Язык и литература» для 1–4 классов общеобразовательной школы. — Астана, 2013. — 92 с.
- 10 Львов М.Р. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений / М.Р. Львов, В.Г. Горещкий, О.В. Сосновская. — 3-е изд., стер. — М.: Издат. центр «Академия», 2007. — 464 с.

Ж.Е. Сарсекеева, Е.В. Шелест

«Оқытудың мағыналық негіздері» курсында психология-педагогика қырларын бастауыш сыныпта оқу біліктіліктерін қалыптастыруда жүзеге асыру

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларының оқуын қалыптастыру сұрағы қаралған. Психологиялық-педагогикалық әдебиетті талдау негізінде берілген негізгі түсініктерді зерттей отырып, сөйлеу дағдыларының мәні ашылған: оқу, сөйлеу дағдылары, біліктіліктері, оқу дағдылары. Талаптарға сай «біліктілік» пен «сөйлеу дағдылары» арқылы оқу дағдыларының маңызы айқындалды. Сөйлеу дағдыларының негізінде коммуникативтік және бағалы-мағыналық, танымдық оқу негізі құрылған. Оқу дағдыларының қалыптастыру деңгейі анықталды. «Тіл және әдебиет» оқу бағдарламасының талдау қорытындысында оқушылардың дайындық деңгейінің талаптары, білім саласының міндеттері зерттелді. Негізгі анықталған талаптарға: дұрыс, сөздерді бұзбай, сөз қалдырмай, әрбір сөзді дұрыс, анық оқуға қолжеткізілді. Берілген сипаттаманың талаптары, сапалы оқудың дамыту жолдары берілген. Сабактан тыс уақытта сөйлеу дағдыларының оқуын қалыптастыру үшін қажетті жағдай жасалған. Бастауыш сынып үрдісінде «Оқудың мағыналық негіздері» атты курсын енгізу маңызды екендігі жайлы сөз қозғалды. Курста бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларын қалыптастыру талабына сай түрлі формалар берілген.

Кілт сөздер: оқу әрекеті, құзыреттілік, оқу құзыреттілігі, оқу біліктілігін қалыптастыру деңгейі, оқудың мағынасы, оқудың сапасы.

Zh.Ye. Sarsekeyeva, E.V. Shelest

Psychological and pedagogical aspects of the junior schoolchildren reader's competence formation in the context of the course «The Basis of Semantic Reading»

The article reveals the questions of the reading competence of younger schoolchildren formation. Based on the analysis of psychological and educational literature on the problem studied, basic concepts are presented revealing the essence of the reader's competence: reading, competence, competency, reading competence. The essence of the competence approach in teaching is disclosed, such concepts as «competence» and «competency» are delineated. As the core competencies that form the basis of the reader's competence, cognitive, value-semantic and communicative competencies are distinguished. On the basis of the competences examined, the levels of the reader's competence formation are determined. As a result of the curriculum «Language and Literature» analysis, the requirements for the level of students' preparation are outlined, on the basis of which the objectives of the educational sphere are formulated. As a condition conducive to the realization of the tasks set, the correspondence of reading to the basic requirements is determined: correctness, fluency, consciousness and expressiveness. The characteristic of the specified requirements is given; the possible ways of the reading qualities development are shown. The need to create the conditions for the reading competence formation during off-hour time is underlined. The importance of the course «Fundamentals of semantic reading» introduction in the pedagogical process of the primary school is indicated. Various forms of activity within the framework of this course are indicated, which contribute to the formation of the reader's competence of junior schoolchildren.

Keywords: reader's activity, competence, reading competence, levels of the reader readiness, semantic reading, reading quality.

References

- 1 Mukanova, S.D. (2015). Tendentsii razvitiia shkolnoho obrazovaniia v mirovoi praktike [Tendencies of development of school education in world practice]. *Vestnik Karahandinskoho universiteta. Seriya Pedagogika – Bulletin of Karaganda University. Series of Pedagogy*, 3(79), 129–138 [in Russian].
- 2 Goncharova, E.L. (2009). Rannie etapy stanovleniia chitatelskoi deiatelnosti pri norme i pri otkloneniakh v razvitii [Early stages in the development of reading activity at the norm and with deviations in development]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- 3 Zagviazinskiĭ, V.I. & Zakirova, A.F. (Eds.). (2008). *Pedagogicheskii slovar [Pedagogical Dictionary]*. Moscow: Izdatelskii tsentr «Akademiia» [in Russian].
- 4 Zimniia, I.A. (2004). *Kliuchevye kompetentnosti kak rezultativno-tselevaia osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii [Key competences as a result-oriented basis of the competence approach in education]*. Moscow: ITs PKPS [in Russian].
- 5 Smetannikova, N.N., Kuzmin, E.I. & Gromova, O.K. (2007). Kak razorvat zamknutyi kruh [How to break the vicious circle]. *Chtenie i hramotnost. Razmyshleniia v kontekste Natsionalnoi prohranny podderzhki i razvitiia chteniia – Reading and literacy. Reflections in the context of the National Program for the Support and Development of Reading*, 57–58. Moscow: MTsBS [in Russian].
- 6 Kolganova, N.E. (2012). Sushchnostnye kharakteristiki formirovaniia osnov chitatelskoi kompetentnosti mladshikh shkolnikov [Essential characteristics of the formation of the fundamentals of reading competence of junior schoolchildren]. *Proceedings from Theory and practice of education in the modern world: II mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia (noiabr 2012 hoda) – 2nd International Scientific and Practical Conference*. (pp. 5–8). Saint Petersburg: Renome [in Russian].
- 7 Hosudarstvennyi obshcheobiazatelnyi standart nachalnoho obrazovaniia Respubliki Kazakhstan [The state compulsory standard of primary education of the Republic of Kazakhstan. State Educational Establishment of the Republic of Kazakhstan]. GOSO RK №1080 – 2012. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200001080#z127> [in Russian].
- 8 Bystrova, N.L. (2009). *Obuchenie dinamichnomu chteniiu [Learning dynamic reading]*. *Nachalnaia shkola – Primary school*, 11, 41–44 [in Russian].
- 9 Uchebnaia programma «Iazyk i literatura» dlia 1-4 klassov obshcheobrazovatelnoi shkoly [Language and Literature» for 1-4 grades of the general education school]. (2013). Astana [in Russian].
- 10 Lvov, M.R., Goretskii, V.G. & Sosnovskaia, O.V. (2007). *Metodika prepodavaniia russkoho yazyka v nachalnykh klassakh [Methodology of teaching Russian in primary school]*. (3d ed.). Moscow: Izdatelskii tsentr «Akademiia» [in Russian].

Е.С. Аяған, В.А. Оспанова

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: ayagan69@mail.ru)

«Жәңгір училищесі» — жалпы орта білімді беретін сыныптық мектеп

Мақалада XIX ғасырдың бірінші жартысында алғаш рет Қазақстан жерінде, оның ішінде Бөкей Ордасында Жәңгір хан тұңғыш 2-сыныптық қазақ-орыс мектебін ашып, осы мектеп мазмұнында жартылыстану және гуманитарлық пәндер оқытылғаны қарастырылып сипатталған. Ресей оқу орындарында оқуын жалғастыруына жағдай жасалғаны туралы Жәңгір ханның білім беру саясаты кеңінен ашылып сөз болды. Мектептегі оқу үрдісінде оқыта отырып, тәрбиелеу жүзеге асырылып, оқушыларға тәрбие процесі діни тәрбие негізінде берілгені көрсетілген. Жәңгір ханның бұл алғашқы сыныптық мектебі оқу базасы мен білім бағдарламасы терендетіліп оқытылғанда патшалық Ресейдің қазақтарға бағытталған білім беру саясатының көмегімен 2-сыныптық қазақ-орыс мектебін «Жәңгір хан училищесіне» айналдырғанына кеңінен талдау жасалды. Сол себепті Бөкей Ордасы бойынша орталық сыныптық мектеп екендігі туралы көптеген мұрағаттық материалдар мен деректер зерттелген. Осы сыныптық мектепте білім алып, бітірген түлектер патшалық Ресейдің арнаулы орта және жоғары оқу орындарында оқығаны туралы сипаттамалар берілген. Әрбір пайдаланылған архивтік деректер мен мұражайдан алынған тарихи материалдар ғылыми тұрғыда талданды. Бұл алғашқы сыныптық мектеп «Жәңгір училищесіне» айналған кәсіби білім берілген. Оған қоса сыныптық мектепте тәрбие мазмұны ислам мәдениетінің негізінде діни-имандық тәрбие сынып сабағы ретінде жүргізіліп, оқушыларға діни, адамгершілік тәрбие берілгені қарастырылып, тарихи-мәліметтер сипатталған.

Кілт сөздер: Қазақстан, Бөкей Ордасы, Жәңгір хан, оқыту, оқу, тәрбие, оқу орындары, қазақ этносы, сыныптық мектеп, білім беру, училище.

«XIX ғасырдың басында Бөкей ордасында хандық ставкада бірінші рет Қазақстанда 1841жылы қазақ-орыс мектебі орыс тілінде оқытылды. Бұл сыныптық мектеп кейіннен орталық мектепке айналды» [1; 15-64]. XIX ғ. бірінші жартысындағы орыс-қазақ мектебі оқушыларға қазіргі жалпы орта білімді толық беріп, әсіресе жаратылыстану және т.б. ғылымдары туралы білімдерді толығырақ берген. Бірақ мұндай кемшіліктерге қарамай, бұл бірінші қазақ мектебі қазақ халқы үшін жоғарғы дәрежеде прогрессивті маңызы ерекше болып, оған қоса орыс-қазақ халқын және қоғамдық өмірін жақындастыруға түрткі болып, әсіресе бұл білім беру жүйесі XIX ғ. екінші жартысындағы және XX ғ. басындағы халыққа білім берудің дамуына негіз болып, өз әсерін тигізді [2; 15-64]. XIX ғ. II-жартысында қазақ даласында орыс-қазақ мектебінің жүйесі құрылып және маман кадрлармен қамтамасыз етілген. Ең бастысы, мектеп оқулықтары мен оқу-әдістемелік әдебиеттер құрастырылып, осындай мүмкіншілік негізінде бірінші рет қазақ балаларына ана тілінде сауаттылық ашуға және орыс тілінде жалпы орта білімді және оқытуды жүзеге асыруға мүмкіншілік туды. Хандық ставкадағы 1841 ж. тұңғыш қазақ мектебінде орыс және қазақ тілінде оқыту процесі жүргізілгенімен, орыс балалары және т.б. ұлттардың балалары оқыған жоқ. Тек қазақ балалары орыс тілінде оқыған. Орысша оқу себебі мынадан: Жәңгір хан патшалық Ресейге тәуелді бола отырып, орыс тіліндегі сыныпта оқытып, қазақ балаларын оқу орындарында оқыту үшін арнайы хаттар арқылы көптеген өтініштер жасаған. Ал Жәңгір хан тұсында орысша оқыған қазақ балалары, керісінше, ұлттық діни, имандылық тәрбиені қазақ балаларының бойына сіңіре білген. Сондықтан Жәңгір хан кезінде орысша оқыған қазақ балалары ұлттық мәдениетті, салт-дәстүрді, тілді, дінді сақтай білді, жоғалтқан жоқ. Ең маңыздысы, Қазақстан жеріндегі тұңғыш сыныптық мектеп және еуропалық білімге негізделген ұлттық білімнің негізі салынып, осы сыныптың мектептің негізінде Қазақстанның барлық жерлерінде жаңа білімнің дамуына ықпал етті. Жәңгір хан орталық мектепті училище етіп қайта құрып, «Жәңгір училищесі» деп атаған. Жәңгір ханның мектепті училищеге айналдырудағы мақсаты хандық ставкада орта білім мен қоса кәсіби маман болып шығатын училище етіп құрған. Сондықтан «Жәңгір училищесі» кейіннен училищенің толық мәртебесін алып, жоғары деңгейдегі оқу орны болған. Жәңгір хан университет ашуды ойластырғанымен, үлгермей кеткен. Бұл қазақ-орыс мектебі негізгі қалыптасуының нәтижесінде сыныптық-сабақтық жүйе алғаш рет Қазақстан территориясында таралып, қалыптасты. Бұл жаңа сыныптық-сабақтық жүйенің еуропалық үлгісін ұлттық ерекшелікке негіздеген, жаңаша реформалаған Жәңгір хан болатын. Жалпы Қазақстан білім саласының негізін

салып, оны одан әрі дамытуға ықпал етіп, жаңа еуропалық білімге негіздеп жүйелі ұлттық білім жүйесінің негізі қаланды. Жәңгір хан осы білімнің нәтижесінде қазақ қоғамын жаңаша құрудың бағытын көрсетті. Ағартушылық салаларында қарым-қатынастар және ынтымақтастық байланыстар орнады. Оның өзі Бөкей Ордасында Жәңгір ханның басшылығымен жүзеге асты. Бөкей Ордасындағы Жәңгір ханның білім реформасының нәтижесінде белгілі педагог-мамандар патшалық Ресейден шақырылған болатын. Ондағы мақсаты Жәңгір Ресейдің мектептеріндегі талаптарды Ордадағы мектептерге қойып, оқу-тәрбие сабақтарының сапасын жақсартуға тырысқан. Мектептегі білім сапасын көтеруді басты мақсат қылған. Мектептегі тәртіпті қазақтың ұлттық тәрбиесіне негіздеп, ұлттық ерекшелікті мықтап ұстанған болатын. Қазақ ата-аналарына оқу тәрбиенің қажет екенін, қазақ балаларының білімділігін арттыруды және қазақ қоғамына жаңа өркениетті оқу-тәрбие арқылы меңгеру керек екенін жақсылап түсіндірген.

Мектептегі оқу сапасын, білімін тереңдету үшін қазақ балаларын оқу базасымен жоғарғы дәрежеде қамтамасыз еткен. Оқушылар қосымша дайындалу және білімін арттыру үшін ақпарат құралдарымен және мерзімді басылымдармен мектеп кітапханасын қамтамасыз етіп, оқушылар білімін арттыру үшін оқу базасын жақсартып, кеңсе заттар мен оқу құралмен қосымша әдебиеттерді алдырып, өз көмегін аямаған. Ғасырларға созылған отарлау езгісіне қарамастан, бұл өңір халқының еуропалық ілім-біліммен сусындауда қолдары жеткен берекесі жеке-дара тоқталуға тұрарлық тарихи факт. Бұл жөнінен Жәңгір ханның өзі атсалысуымен 1841 ж. желтоқсанның алтыншы жұлдызында ашылған орыс-қазақ орда мектебінің орны ерекше. Бастапқыда «балаларымызды орысша оқыту кесірлікке киліктіреді» деп қауіптенгендерді иландыру үшін хан өз отбасынан бірінші шәкіртті отырғызады [3; 14, 15]. Жинақталған бай кітапханасын қазақ топырағында тұңғыш ашылған оқу орнына тарту еткен. Мектепке арнайы үй салдырып, оқулықтар алдырып, қамқорлығын аямаған. Мектептегі оқу сапасын, тәртіп, тәрбие жайын үнемі бақылап, емтихан қабылдауға өзі қатысқан. Озат оқушыларды күміс ақшамен марапаттауды да ұмытпаған.

Хан еңбегі еш кетпей мектеп қабырғасы құтты болып, білім алған шәкірттердің басым көпшілігі Орынбар, Омбы, Петербор, Москва, Қазан, Уфа, Саратов қалаларындағы жоғары, орта оқу орындарын бітіріп, бірқатары Орда өңіріне оралса, қайсыбірі Кавказ, Ресей аймағына, Балтық бойында қызмет етеді. 1861–1871 жж. орталық басылымдарда өз ұлтының ілімге, білімге құштарлығы жайлы көп еңбектер жазады. Жәңгір мектебінің зор маңызы, хандықтағы әрбір ауқатты және ықпалды адамдардың үйден оқытатын мектептері ашылып, олардың әрқайсысы 70 (жетпіске) дейін шәкірт ұстағаны жөнінде мақтанышпен жазды [4; 15].

Қазақ тарихында Жәңгір алғашқы болып еуропалық білімге көңіл бөлді, прогрессивті қадамдар жасады. Осы білім жаңа өркениетке жол бастайтынын жақсы түсініп, еуропалық білім жүйесін жүйелі түрде енгізген болатын. Сөйтіп, Жәңгір өзі бірінші үлгі-өнеге болып, өз балаларын мектепке оқуға берген. Қазақ балаларына болашақта еуропалық білім жүйесі өте керек екенін дәлелдеп көрсеткен. Сондықтан бұл мектептегі оқу-тәрбие процесінен қорқудың ешқандай мәнісі жоқ екенін көрсеткен. Әсіресе еуропалық білім стандартына сәйкес пәндерді оқытынын, ал тәрбиеде мұсылмандық имандылық тәрбие мен қазақтың ұлттық мәдениетіне негіздеген жаңа сыныптық жүйеде оқытынын айта келіп, ешқандай кәпірлікке жол бермейтінін Жәңгір хан атап көрсеткен [5; 15-64]. Бұл алғашқы мектептің оқу базасын жақсарту үшін өз еркімен, бай кітапханасын мектепке беруі — ұлы ісінің бірі. Мектептің жаңа еуропалық үлгіде екенін аңғартатынын Жәңгір хан мектепке арнап, ғимарат салдырған. Мектептегі оқу процесінің деңгейін көтеру үшін оқулықтармен, оқушылар қосымша дайындалу үшін кітапханамен қамтамасыз еткен. Мектепте болып жатқан оқу-тәрбие сабақтарын, іс-шараларын өзі қадағалап отырған. Жәңгір мектептің директорының қызметін толығымен атқарған. Сондықтан білім, сапасын көтеру үшін билікті кәсіби педагог-мамандар шақыруды қолға алған. Осы мектепте қазақ балаларын тәрбиелеу ұлттық тәрбие жүйесінің негізінде жүргізілген. Өйткені мұсылмандық ілім мен имандылық тәрбие негізінде ұлттық тәрбие жүйесі жасалынды. Мектепте діни имандылық тәрбие сабағы тәрбие жоспары арқылы жүзеге асырылып, әртүрлі тәрбие шаралар өткізіліп тұратын [6; 15-64]. Осының нәтижесіне озат оқушылар анықталып оқушылар мектеп бітіргенде кез келгені орта және жоғары оқу орындарына жолдама ала бермеген. Мектеп бітіргенде оқушылар қабылдау комиссиясының алдында емтихан тапсыратын. Қабылдау комиссияның төрағасы Жәңгір хан болатын. Осы комиссияның шешімі бойынша арнаулы орта және жоғары оқу орындарына озат оқушылар жолдама алатын.

Жәңгір хан ашқан сыныптық мектептің маңызын С.Қ.Бабажанов көрсете отырып, ондағы білім мен тәрбиенің деңгейін жоғары бағалайды, оқыту процесі жоғары дәрежеде екенін айтады. Осы

мектептің ықпалымен көптеген беделді адамдар үйден оқытатын мектептер ашты. Бұл мектептердің ашылуына Жәңгір хан түрткі болды. Жәңгір Бөкей Ордасындағы барлық рубасыларын және ықпалды адамдарды жинап алып, олардың өздерінің ауылдарынан мектептер ашуын міндеттеген. Осының нәтижесінде үйден оқытатын мектептер ашылып, жас ұрпаққа ұлттық оқу-тәрбие берген. Бірте-бірте тұрақты арнайы мектеп ғимаратын салғанша, үйде оқытатын мектептер болған. Жәңгір ханның бұл шарасы мектеп ашу мәселелерін тезірек шешудің бір жолы деп есептеген. Жәңгір бұл саясатынан бүкіл Бөкей Ордасында жаңа мектептер ашуға тырысқан нақты бағытын көреміз. Рас, ағарту ісі тұрғысынан алғанда, әжептәуір бұлқыныстар байқалды. Оған Шығыс пен батыстық, Ресей мәдениетін меңгерген Жәңгір ханның тәлім-тәрбиесі бастау болды. Бөкей хандығының Ресей мемлекетінің ішкерісінде болуы әрі отырықшы орыс т.б. халықтармен тығыз араласуы ағарту мен мәдениеттің өркендеп, дамуына ұйқыдан ояну дүр сілкіну, Батыс Еуропа мемлекетіндегі өзгерістер әсері іспетті құбылыстар болып жатты. Оқу орындары көптеп салынып ел сауаттылыққа бет бұрды. Міне осындай жағдайлардан Бөкей Ордасы да шет қала алмады. Оның үстіне патшалық өкімет қазақтардан орысша білім алған мамандар даярлап, оларды өз саясатын нығайтуға пайдалану жолдарын да қарастыра бастады.

Жәңгір хан сауаттандыруды жүргізуде екі мақсат ұстанды. Орысша білімді тек ауқатты байлар мен сұлтандардың балаларының ғана алуын жақтады. Өйткені олар ертең Ресей өкіметінің қызметшісі болады деп санады. Ал қарапайым халыққа ислам дінін жете ендіріп, балаларына бастауыш білім беру көзделді. Сол үшін мешіттер жанынан бастауыш мектептер жұмыс істеді. Онда сабақты молдалар жүргізді. Осындай саясат арқасында Жәңгір қалың халық арасына исламды таратты. Ислам діні арқылы көпшілікті мығым ұстап тұру шараларын қарастырады [7; 93]. Ішкі Бөкей Ордасында жас қырғыз (қазақтарға) білім беру үшін оқу орны екі бағытта болған: а) училище б) жаңа бағыттағы мұсылман мектебі мен медресе деп аталған [8; 106]. Ол кезде училище – орта білім беретін оқу орны, ал мешіт жанындағы жаңа үлгідегі мұсылман мектептері мен медреселері – бастапқы бастауыштық білімді толық берген. Оқуын жалғастырғысы келетін жаңа үлгідегі мұсылман мектептерінен кейін «Жәңгір училищесінде» оқуын жалғастыратын. Жәңгір мектебінің ерекшелігі – онда тек байлардың балалары емес, қарапайым қазақтардың да балалары оқыған. Бұл мектепте 23 бала оқыған, олардың барлығы қарапайым қазақтардың балалары. Оқу орнында тек байлардың немесе сұлтандардың балалары ғана оқыды деген тарихи объективті шындыққа сәйкес келмейді. Жәңгір кедей адамдар мен қарапайым қазақтардың балалары оқу-тәрбие алып, кез келген білім алуға толық құқығы болып, өзі қалаған оқу орнында оқуға Жәңгір хан түгел мүмкіншіліктерді жасап, қазақ балалары тегін оқыған. Бастауыш қазақ-орыс мектебі, – деп И.Я.Гармс көрсеткенімен, «Жәңгір училищесі» – сол кезге лайық орта білімді толық берген. Оған қоса Ордаға келіп оқитын қарапайым қазақ балаларына арналған пансионат болған [9; 206]. Мектеп оқушыларды тізімдеу кезінде сыңаржақ пікір қайшылығы болмай қаптаған. Білімге жүгіну төре мен қожаның тұқымына жарасқанмен, қара сирақ қазаққа жараса ма? Оқу шіркін де оқығанның бәріне емес, зерделісіне таңдап-таңдап қонатын шығар. Бірақ мектеп талапты жастың бәріне бірдей ортақ деп хан сынбаған және мектептегі оқу сапасын тәртіп, тәрбие жайын үнемі бақылап, жөн сілтеп отырған [10].

Бөкей Ордасында ағартушылық саясатын Жәңгір хан Шығыс пен Батыстың өркениеттің жақсы жақтарын, оның ішінде ағартушының салаларының нәтижелі тәжірибелеріне сүйеніп, жаңа еуропалық білім жүйесіне негіздеп ұлттық білім жүйесін Бөкей Ордасына қалыптастырған болатын. Бұл мектепті Ресейдің оқу орындарына және әкімшілік органдарына жұмыс істейтін мамандар даярлауға бағытталған бастауыш пен жалпы орта білім беретін мектептерді қазақ жерінде ашуды көздегендегі мақсаты патшалық Ресейдің орыстық мәдениет пен білім беруді ойлаған жоқ. Патша өкіметіне қызмет ету үшін емес, Еуропада педагогика ғылымы өркендеп, білім жүйесі дамып, өз нәтижесін беріп жатқанын Жәңгір хан өте жақсы білген.

Бірақ мешіт жанындағы мұсылман мектептері жаңа тенденцияда (үлгіде) қайта құрылып, қатар өмір сүре берген. Жәңгір жаңа білім реформасын енгізгенімен, жаңа үлгідегі мұсылман мектептерін қиратпай, қазақ балаларына ұлттық оқу-тәрбие беруін жалғастырған [11; 94]. Сондықтан мұсылман мектептеріндегі бастауыштық білім алып, ал жаңа еуропалық білім үлгісіне негізделген 2 сыныптық Жәңгір училищесінен орта білімді толық алған. Осы сыныптық жүйені патшалық Ресейдің көмегісіз мүмкін емес екенін түсінгендіктен, Ресейдің оқу орындарынан ғалымдармен оқытушыларды, кәсіби педагогтарды шақыртқан. Бөкей Ордасындағы сыныптың жүйедегі білім сапасын арттыру үшін кәсіби мамандарды және білікті, тәжірибелі педагогтарды, мектептерге қызметке шақыртып әлеуметтік жағдайлар жасап, білім деңгейін көтерген [12; 94]. Ислам мәдениетіне сүйеніп, ұлттық

тәрбие жүйесін жасап, Бөкей Ордасындағы мектептерге енгізген болатын. Сондықтан Жәңгір хан Ресейдің ықпалымен немесе міндеттеуімен жаңа сыныптық-сабақтық жүйені дамытты деуге болмайды. Өйткені Жәңгір хан болашақты қазақ халқына және келешекте қазақ қоғамының дамуына зор маңызы бар екенін тереңірек түсінген. Әр қазақ балаларын сыныптық-сабақтық мектепте оқыту үшін бүкіл Бөкей Ордасында ашуды мақсат етіп, дамытқан. Сондықтан бұл Жәңгірдің бастамасы болғандықтан, патша өкіметінің бастамасы деуге болмайды.

Міне, қазақ қоғамының рухани тұрғыдан оянуына осы мектептің ролі өте үлкен болды. Оны бітіргендердің біразы әскери училищелерде оқуын жалғастыраған [13; 94]. Ұлттық мектепке негіздеп ұлттық оқу базасымен қамтамасыз еткен. Осы жаңа мектеп қазақ халқын рухани жағынан дүр сілкендіріп, білім саласын өркендеткен. Жәңгір үйіндегі бай кітапхананы мектептің кітапханасына берген. Жәңгір дүниеден өткеннен кейін Астрахан губернаторы генерал-майор Ладыженский ханның кітаптарын тізімдеткізгенде, мынадай кітаптарды хаттамалап алған: 1) шығыс тіліндегі түрлі мазмұндағы 212 кітап; 2) орыс тіліндегі 35 кітап; 3) Петр I тарихының төрт томы; 4) Энциклопедиялық лексиконның он бес томы; 5) «Заңдар» жинағының он алты томы; 6) Ресей империясының 1829 және 1841 жылдардағы екі атласы. Ойлап қарасаңыз, кезінде Жәңгірдің осы басылымдар арқылы олардың авторларының озық ойларынан хабардар болғаны көрінеді. Шынын айтсақ, сауаттылыққа бет бұрмай, білім алмайынша, халықтың мүддесін қорғаудың мүмкін еместігін бірінші болып ұққан хан Жәңгір еді [14; 118]. Бұл кітаптар мектептегі сабақтың терең сапалы өтуіне септігін тигізген. Оқушыларға әр пәндерге бойынша мына әдебиеттерден қосымша тапсырмаларды мұғалімдер беретін болған. Бұл берілген тапсырмаларды оқушылар осы әдебиеттерден қосымша тапсырма ретінде орындаған. Жәңгір өзінің кітапханасын білім ордасына көшіріп, оны қазақтың болашағы, келешек Қазақстанның жас ұрпағы үшін барлық жағдайларды жасап, оқушылар сапалы білім алу үшін оқу базасын тереңірек нығайтқан.

Аса бір назар аударатын жағдай — ханның бұл мектепті өзі қаржыландырып, өз есебінен ұстауы. Әрине, қараңғы халықты бұл игілікті бастамаға жетелеу ханға оңай болған жоқ. Алғашында көптеген адамдар балаларын оқытуға қарсылық білдіріп, тіпті, ханның жүргізген үгітіне де көнбей қойды. Сондықтан хан, алдымен, белгілі адамдар мен өз туыстарының балаларын ғана оқуға беруге көндірді. Кейінен жергілікті халықтың оқуға қызығушылығының өскені соншалық, бұдан кейін осы өлкеде «Жәңгір мектебінің» негізінде жеті мектеп ашылды. Хан бұл мектепті бітірген қазақ балаларын Петербор, Орынбор, Астрахан қалаларына жіберіп оқытқан [15; 118]. Осы мектептің есігін тұңғыш ашқан көп шәкірттің бірі және қазаққа біткен бір тума дара тұлға Мұхамет Салық Бабажанов өзінің 1861 ж. Санк-Петербургтен шыққан «Қырғыздың қырғыз туралы жазбалары» деген кітапшасында былай деп жазады: «Ханның ықпалынан және жаңашырлығымен Ордадағылар білімнің қажеттілігін сезіне бастады [16; 94]. Шәкірттер мен мұғалімдерді ынталандыру үшін марқұм хан ақшасында, өзінің ынтасы мен ордалықтарға оқу-білімнің пайдасы жөнінде, түсіндірмек болған ұмтылысында аямады. Өзінің сарайында мектепте 60 адам Мұхамет діні, орыс жазуы мен тілі жөнінде және басқа да жаратылыстану ғылымдар бойынша дәріс алды. Бұл мектеп сарай маңында осы күнге дейін «Жәңгір мектебі» деп аталып келеді. Ондағы 30 бала Орданың шаруашылық қаржысы есебінен білім алуда дейді» [17; 118]. Жәңгір мүмкін орыс мектептеріне шақырған жоқ, керісінше, орыс мектептерінің деңгейіне жету керек екенін айтқан. Сондықтан орыс мектептерінің үлгісінде жасалған Жәңгір мектебіне балаларын беруді өтінген. Бұл мектептің қазіргі заманға дейін өмір сүруі объективті шындық, Қазақ тарихында еуропалық үлгідегі білім тарихы және қазіргі Қазақстан Республикасының қазақ мектебінің тарихы Жәңгір ашқан мектептен басталуы керек.

Зерттеулерді қорыта келе, төмендегі зерттеу нәтижелерімен тұжырымдар жасауға болады:

1. Жаңа еуропалық үлгідегі қазақтың ұлттық тұңғыш сыныптық мектебінің тарихи маңызы талданды.

2. Педагогика және білім тарихы саласында қазақ қоғамындағы Жәңгір хан жасаған рухани құндылықты саясатқа бұрмалап дұрыс баға бермей келген тарихи үрдістерге ғылыми тұжырым жасалды.

3. Алғаш рет Қазақстан территориясында мұсылмандық білім саласын қайта құрып, жаңаша ұйымдастырып, ұлттық оқу-тәрбие ісінің негізін жасап қалыптастырған. Осының нәтижесінде ұлттық мәдениетке және ислам мәдениетіне негізделген ұлттық тәрбие жүйесін жасаған Жәңгір хан екені тарихи баға беріліп, дәлелденді.

4. Ислам мәдениетіне негізделген ұлттық тәрбие жүйесіне сүйеніп, ұлттық идеологияны Бөкей Ордасында Жәңгір хан жүзеге асырған. Ұлттық идеологияны мемлекеттік деңгейде жас ұрпақ

бойында қалыптастырып, қазақ халқына тарататын Ордадағы хандық әкімшілікте арнайы ахундық орган құрылып, қызмет істегені тұжырымдалды.

5. Жәңгір хан еуропалық жаңа үлгіде ұлттық білім жүйесін жаңаша реформалау барысында жаңа өркениетті қалыптастырған. Осының нәтижесінде қазақ жерінде сыныптық жүйе орын алды. Жәңгір ханның ұлы реформаторлығын, ұлы педагог, ағартушы, ойшыл, дипломат, философ, жаңа білімнің негізін салушы, діни қызметкер және ғалым деп бүкіл қазақ танитындай ғылыми талдау жасалды.

6. Педагогиканың ғылымының негізін салушы Я.А. Коменскийдің сыныптық-сабақ жүйесін алғаш рет Қазақстанда, оның ішінде Бөкей Ордасында, Жәңгір хан 1838 немесе 1841 ж. 2-сыныптық мектеп ашқандығы дәлелденді. Бұл идея барлық Қазақстанға тарап дамығаны тұжырымдалды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 РГИА. — Ф. 1291. — Оп.1. — Д.5. — Л. 85-86 об.
- 2 Оренбургский обл. архив. — Ф.6. — Оп.1. — Д.1286. — Л.7.
- 3 Оренбургский обл. архив. — Ф.6. — Оп.1. — Д.1286. — Л.7.
- 4 Оренбургский обл. архив. — Ф.6. — Оп.1. — Д.2800. — Л. 1, 2.
- 5 История Букеевского ханства (1801-1852 гг.): сб. документов и материалов. — Алматы: Дана-Пресс, 2002. — С. 8, 9.
- 6 КРОМА. — 78-қ. — 153-іс. — 10-12-пп.
- 7 ҚР ОМА. — 4-қ. — 391-іс. — 66-п.
- 8 ҚР ОМА. — 78-қ. — 94-іс. — 22-24-пп.
- 9 Зиманов С.З. Россия и Букеевское ханство / С.З.Зиманов. — Алматы: Наука, 1982. — С. 121-127.
- 10 Артыкбаев Ж.О. История Казахстана в XIX веке / Ж.О.Артыкбаев. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 1992. — С. 105.
- 11 Зиманов С.З. Политический строй Казахстана в XVIII веке / С.З. Зиманов. — Алматы: Академиздат, 1960. — С. 61, 62.
- 12 Свод законов России. — Т. 15. — СПб., 1842. — С.179 (РГИА, ф. 12.91, оп. 81, д. 71, л. 37).
- 13 Халфин Н.А. Россия и ханство Средней Азии / Н.А. Халфин. — М.: Наука, 1974. — С. 10.
- 14 Ханыков Я.В. Очерки состояния внутренней Киргизской орды в 1841 г. / Я.В. Ханыков // Записи РПО. — СПб., 1847. — С. 55-56.
- 15 ҚР ОМА. — 75-қ. — 10-іс. — 29-п.
- 16 Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих или киргиз-кайсацких орд и степей / А.И. Левшин; под. ред. М.К.Қозыбаева. — Алматы, 1996. — С. 234.
- 17 Островский Э. Поездка во Внутреннюю Киргиз-Кайсацкую орду с ветеринарной целью / Э. Островский // МВО. — 1859. — № 5. — С. 76.

Е.С. Аяған, В.А. Оспанова

«Училище Жангира» — средняя общеобразовательная школа

В первой половине XIX в. в Казахстане впервые в Бөкейской Орде Жангир ханом были открыты казахско-русские двухлетние школы, о чем свидетельствуют архивные и музейные материалы, научно проанализированные авторами. В статье раскрыто содержание обучения гуманитарным и естественным предметам в таких школах, с учетом религиозного воспитания, изучения исламской культуры. В казахско-русских двухлетних школах были внедрены углубленные образовательные программы. Позднее в царской России такие школы были переименованы в «Училище Жангира». В них в дальнейшем осуществлялось профессиональное образование. Выпускники данных общеобразовательных классов имели возможность продолжать своё обучение в образовательных учебных заведениях царской России.

Ключевые слова: Казахстан, Букейская Орда, Жангир хан, исламская культура, воспитание, казах, школа, образование.

E.S. Ayagan, V.A. Ospanova

«Zhangir school» — Class school of secondary education

The article deals with the foundation of first 2-class Russian-Kazakh school in the first part of 19th century in Kazakhstan, mainly in Bokei Orda, that natural sciences and humanitarian subjects are taught in this school content. In the process of school studies upbringing through teaching was worked out, it was assumed that the

process of upbringing was given on the basis of religious upbringing. It was distinguished clearly that this first 2 class Kazakh-Russian school of Zhangyr Khan was turned to «Zhangyr Khan school» when teaching basis and education programme were taught profoundly with the help of education policy of Russia directed to Kazakh people. That's why there're much information, facts and archival materials about BokeiOrda proving that it was secondary class school. And it was assumed that at this class school graduates who were taught had opportunity to continue their education in Russian Institutes and it was presumed that education policy of Zhangyr Khan was developed everywhere. Every used archival and from the museum materials were scientifically analyzed. This first classed school was studied of «Zhangir» normal school, and professional education was taught there. In addition, on the base of Islamic culture the religious upbringing was taught as the subject and religious humanity upbringing to pupils was considered, and historic materials were described.

Keywords: Kazakhstan, Bukey Horde, Zhanghir khan, Islam culture, Muslim schools, religious education, Kazakh ethnic education, schools in new tendency.

References

- 1 RSHA. Fund 1291. Inventory 1. Case 5. P. 85, 86.
- 2 Orenburg region. archive. Fund 6. Inventory 1. Case 1286. P. 7.
- 3 Orenburg region. archive. Fund 6. Inventory 1. Case 1286. P. 7.
- 4 Orenburg region. archive. Fund 6. Inventory 1. Case 2800. P. 1, 2
- 5 *Istoriia Bukeyevskoho khanstva (1801-1852 hh.) [History of Bukey Khanate (1801-1852 years)]*. (2002). Almaty: Dana-Press [in Russian].
- 6 RK OMA. Fund 78. Case 153. P. 10–12.
- 7 RK OMA. Fund 4. Case 391. P. 66.
- 8 RK OMA. Fund 78. Case 94. P. 22–24.
- 9 Zimanov, S.Z. (1982). *Rossii i Bukeyevskoe khanstvo [Russia and Bokey Khanate]*. Almaty: Nauka [in Russian].
- 10 Artykbaev, Zh.O. (1992). *Istoriia Kazakhstana v XIX veke [History of Kazakhstan in XIX century]*. Karaganda: Publ. KarHU [in Russian].
- 11 Zimanov, S.Z. (1960). *Politicheskii stroi Kazakhstana v XVIII veke [The political system of Kazakhstan in the XVIII century]*. Almaty: Akademizdat [in Russian].
- 12 Svod zakonov Rossii [Code of Russian laws]. Vol. 15. Saint Peterburgh, 1842. P.179 (RSHA. Fund 12.91. Inventory 81. Case 71. P. 37).
- 13 Halfin, N.A. (1974). *Rossii i khanstvo Srednei Azii [Russia and the central Asian Khanate]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- 14 Khanykov, Y.V. (1847). *Ocherki sostoianiia vnutrennei Kirghizskoi ordy v 1841 h. [Essays on the internal state of the Kirghiz hordes in 1841]*. *Zapisi RPO – Records RPO*, 55–56. Saint Petersburg [in Russian].
- 15 RK OMA. Fund 75. Case 10. P. 29.
- 16 Levshin, A.I. (1996). *Opisanie kirghiz-kazachikh ili kirgiz-kaisakskikh ord i stepei [Description Kirghiz-Cossack or Kirghiz kaysak hordes and steppes]*. M.A. Kozybaev (Ed.). Almaty [in Russian].
- 17 Ostrovsky, E. (1859). *Poezdka vo Vnutrenniuiu Kirghiz-Kaisatskuiu ordu s veterinarnoi tseliu [Trip into the inner-Kirghiz Kaisak horde with veterinary purpose]*. *MVO – CVM*, 5, 76 [in Russian].

K.N. Balabekov¹, Z.K. Zhalgasbekova²¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan;²Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: ziba_19_09@mail.ru)

Organization of the educational process in the context of credit technology training

This article is devoted to the forms of organization of independent work of students in credit technology of education. Independent work takes at least 50 % of the school time and its organization is an actual problem. At present, it is impossible to name the area of human activity in which the methods of using information technologies would not be used. This is an effective means of cognizing the use of information technology. The traditional form of the organization of studies is completely obsolete with the credit technology of training. The main way of information transfer is one-way communication: the teacher translates knowledge, and the learner reproduces them. The main source of education is the experience of the teacher. Sometimes there is a two-way communication: a lecture, a teacher, a student, or a seminar, a student, a teacher. One-way communication is justified only in the event of a lack of information, the impossibility of receiving it in a different way, except from the lecturer's story. The way out of this situation is the organization of multilateral communication. When organizing the training in the form of multilateral communication, the following advantages over the traditional are achieved: the activity of all participants in the process, parity, the absence of repressive management and control measures, and the introduction of the learner's knowledge into the educational process. The article briefly describes the main forms of this work, as well as lists the forms of organization of independent work using information technology.

Keywords: glossary training, written creative works, methods of rational reading, control exercises, IP-helping, logically closed blocks, modules, logical schema of the knowledge base, terminological dictionaries, written creative work, study of literature on the topic of the essay, essay, TV essay, teletheutoring, Test-training, electronic benefit.

The training system in Karaganda State University is based on credit education technology and scientific research in the field of teaching psychology.

The main components of the training system at the University are:

- credit educational technology;
- Individual educational planning;
- attestation of knowledge;
- academic mobility of students.

When implementing educational technology in the University, *various forms and types of organization of training* are used:

- a special educational environment is created for the student, not only in the university, but also at home;
- a survey is widely used, which creates a holistic picture of the studied area of knowledge and activity;
- regular application of glossary and algorithmic training, as well as algorithms of professional skills;
- immersion in the environment of developmental learning, which trains the student in an independent search for information, its creative comprehension and independent actions in changing conditions;
- application of total knowledge control of students

The disciplines are divided into logically closed blocks or modules. Modules are credits (credits) and are calculated for approximately 45 academic hours, including compulsory classroom and independent work of the student.

Depending on the content of the academic discipline, various teaching aids are used. Their combinations for each module are determined by educational and methodological complexes (CMD), including educational products and teaching materials on the module both on traditional carriers and in electronic form.

At the present stage, one of the priority tasks in the field of education is the training of qualified employees of the appropriate level and profile, competitive in the labor market, competent, responsible, and freely proficient in their profession. Such a task is impossible without increasing the role of the student's independent work in the learning process.

The independent student work is the fulfillment of various tasks of educational, research and self-educational nature, a means of mastering the system of professional knowledge, a method of cognitive and

professional activity; Formation of skills and abilities of creative activity and professional skills with the use of telecommunications; Text work (work with texts) and work with lecture material. The volume of independent work of a student in the State Educational Establishment of the Republic of Kazakhstan is at least 50 % of the student's academic time. The independent work of the student is carried out both at the university and outside it.

We will consider the organization of independent work of students outside the university. Outside the university, the following types of independent work can be distinguished:

- study of the textbook and other training materials on discipline;
- doing homework;
- independent research (creative) work.

The following activities of the student can be classified as independent creative work: writing essays, scientific (problem) articles, essays, writing written term papers and final qualifying works.

Let us briefly dwell on these forms of work.

Work with the textbook student should start with comprehending and memorizing the basic terms, as well as the facts, personalities and dates given in the glossary. If there is no glossary, then it is recommended to make it to the student himself. This process is called the initial glossary training. It promotes meaningful reading and mastering of the thematic material.

Many teachers develop, or read the topic of the module overview lecture. The text of the review on the subject of the module should be carefully read at least two times, marking difficult to understand places, unfamiliar facts and concepts. The student can then formulate questions on this material for lectures or consultations before the exam, if there is e-mail, then ask the teacher by mail in electronic form [1].

After reviewing the review on the subject of the module, it is necessary to study the recommended literature, at first - compulsory, and then - additional. In the textbook, you should pay attention to those sections that are presented schematically in the thematic review, or not at all.

The student should be able to:

- draw up a work plan for studying the document, books;
- use methods of rational reading;
- work with reference literature;
- to structure and analyze the content of the document, books, articles, composing abstracts, abstracts, logic diagrams, terminological dictionaries etc. ;
- memorize the studied material;
- specifically formulate questions in oral and written forms, electronically (IP-helping);
- draw up abstracts of documents, books, articles.

After studying the theory, the student begins to perform homework. For each module it is recommended to compile a logical scheme of the knowledge base and perform control exercises for self-examination. Sometimes a student is invited to write an essay on a certain topic. To develop a logical scheme, you must perform the following actions:

- view the thematic (scientific) review and write out the headings of sections and subsections on separate sheets;
- write out the main concepts and categories from each section of the thematic review;
- read the text and find the relationships between the concepts and categories within the section, and then identify in the text or establish by inference generalizing concepts and categories;
- select the most common concepts and categories that combine the content of the text;
- construct a logical scheme that includes selected concepts and categories, taking into account the relationship between them

When drawing up logical diagrams of knowledge bases, the following requirements must be taken into account:

- Simplicity of the schematic representation, expressed in the minimum number of elements and their connections in the scheme;
- the target and semantic significance of the elements of the scheme, links, their hierarchical location in the space of the scheme;
- coordination of elements and connections both within the scheme and outside it;
- Visibility of the presented schemes (graphics, diagrams, shapes, colors, tabular, digital, illustrative material).

Control exercises are focused on consolidating the knowledge gained by choosing the right answer to the task. Control exercises include training exercises on the formation and consolidation of professional skills using computer training programs.

Doing homework is a kind of preparation for collective trainings, in which the student presents knowledge in the society, and to the subsequent electronic testing or colloquium.

Written creative work is not provided for by curricula and is carried out by students solely on their own initiative. But the creative approach of the student to in-depth study of a particular problem is strongly encouraged and, of course, influences the overall assessment of the knowledge and erudition of the student. Written creative works can be performed by students in the form of:

- *abstracts* on problematic issues of the subjects studied or to various scientific publications (articles, monographs), individual documents, as well as abstracts and reports.
- *essays* or problematic articles of a research, review or analytical nature for publication in university publications and other publications;
- *reports* and reports at student scientific-practical conferences, held in real time or in virtual mode.

The student selects the topic of written creative work independently according to the recommended list by the teacher. Requirements for the design of creative works of students and the scientific and reference apparatus to them are established in [2; 5-8].

The main goal of the *essay* preparation is to show how much the problem is being understood. The writing of the essay also pursues other goals, such as:

- development of skills of independent teaching and research work;
- teaching methods of analysis, generalization, comprehension of information;
- checking the student's knowledge of the discipline studied.

The abstract is not a scientific work in the full sense of the word. It gives primary comprehension and generalization of a certain amount of information accumulated by scientists and laid down in the literature. At the same time, it is not forbidden to express your point of view on the illuminated issue in a hypothetical form that can be investigated, proven and argued later. Moreover, the abstract pursues the goal of developing a personal relationship to the problem under study. The approximate volume of the abstract is 20-22 pages.

The main stages of the preparation of the essay:

- collection and study of literature on the topic of the essay;
- analysis and systematization of information, development of the abstract structure;
- writing and writing an abstract.

Features of the preparation of a scientific article are related to its content. This is any problem that does not have a unique solution or contains significant contradictions between theory and practice. Depending on the goals and objectives, the article may be survey, research, analytical or informational. The main thing when writing a scientific article is the correct formulation of the problem, the critical comprehension of existing ideas, theories and facts, the logical, stylistically adjusted presentation of their thoughts, ideas, and the formulation of scientifically substantiated conclusions [3].

When writing a problem article, it is most important to show how authoritative and logical the author of the article thinks, revealing one or another topic, how familiar he is with different points of view on this issue, and how he argues with his opponents.

An essay is the most difficult, the highest level of creative work of the student, since it assumes a pronounced personal relationship of the author to a selected topic, a non-standard presentation of the material and is most conducive to the manifestation of the critical direction of author's thoughts.

The essay is literary and requires the student to have some certain courage and desire to try their hand at not only scientific and intellectual, but also literary creativity. The manner of presenting his ideas here is of incomparably greater significance than when writing an article or an abstract, where content and ideas are the main thing, and the form in which they are clothed is secondary.

When writing an essay you can not remain indifferent to what is being talked about, this one should live and be sick. Stages of work when writing an essay:

- sketch out a plan for future work, build a logic for disclosing one's position on the chosen issue in order to avoid repetition and alogism;
- to know all the existing points of view on the issue and what is exciting and interesting, to write out and think well;

• Start writing work, remembering that in the essay, both vernacular and other elements of the «low style», anecdotal, paradoxical examples are allowed in order to most fully express one's own attitude towards the chosen topic.

Independent work at the university can also be conducted using computer and telecommunication facilities and includes a whole range of different training sessions:

- work with texts in a telecommunication two-level library;
- work with lecture material;
- IP-helping;
- Teleteutoring;
- individual computer classes;
- television;
- test-training, etc.

Teleteutoring is an activity for preparing students for exams, writing course work, practice in the form of individual or collective viewing by students of video recordings of teacher's television consultations.

One of the types of original work of student during each semester is the preparation of TV show. They facilitate the preparation of students for public speeches, the protection of WRCs and teach: to be able to properly and freely behave in front of a large audience, video and television cameras; correctly and clearly state the topic of the report, the ability to fit into the time allotted for the report, etc.

References

- 1 Сборник технологических инструкций по проведению учебных занятий / под ред. В.Н. Фокиной. — 3-е изд., перераб. — М.: Современная гуманитарная академия, 2010. — 155 с.
- 2 Студенческие учебно-научные и творческие работы. Основные правила оформления работ и научно-справочного аппарата к ним. — М.: Современная гуманитарная академия, 2012. — 85 с.
- 3 Бабанский Ю.К. Методы обучения в общеобразовательной школе / Ю.К. Бабанский. — М.: Педагогика, 1985. — 256 с.

Қ.Н. Балабеков, З.К. Жалғасбекова

Кредиттік оқыту технологиясы аясында оқу процесін ұйымдастыру түрлері

Мақала білім алушыларды кредиттік технологиямен оқыту барысында өздік жұмысты ұйымдастыру түрлеріне арналған. Өздік жұмыс оқыту уақытының 50 % -дан кем болмайтын көлемін қамтиды және оны ұйымдастыру өзекті мәселе болып табылады. Қазіргі таңда ақпараттық технологияларды пайдалану әдістерін қолдануға болмайды деген адамзат қызметінің шеңберін айту мүмкін емес. Бұл — ақпараттық технологияларды қолдануды білудің тиімді құралы. Білім алушыларды оқытудың дәстүрлі түрімен ұйымдастыру кредиттік технология оқыту барысында толығымен өзін жоғалтады. Ақпаратты берудің негізгі бір тәсілі — байланыстың бір жақты болуы: оқытушы білімді тасымалдайды және білім алушы оларды жаңғыртады. Оқытудың негізгі көзі — оқытушының тәжірибесі. Кейде екіжақты байланыс орнайды: дәріс, оқытушы, білім алушы немесе семинар, білім алушы, оқытушы. Өзге тәсілмен ақпаратты алу мүмкін емес кезде тек қана дәріскердің айтуымен болса ғана, біржақты байланыс орнатылады. Осы жағдайдан шығу көпжақты қарым-қатынас ұйымдастыру болып табылады. Оқытудың ұйымдастыру кезінде көпжақты қарым-қатынас түрі дәстүрлі түрінен келесі артықшылықтармен ерекшеленеді: процесте барлық қатысушылардың белсенділігі, тепе-теңділік, басқару мен бақылау кезінде репрессивті тәсілдердің болмауы, студенттердің білімін оқу үрдісіне енгізу. Авторлар қысқа түрде осындай жұмыстың негізгі түрлерін сипаттап, өздік жұмысты ақпараттық технологияларды қолдану арқылы ұйымдастыру түрлерін атап өткен.

Кілт сөздер: сөздік, жазбаша шығармашылық жұмыс, тиімді оқу әдісі, басқару жаттығулары, IP-анықтамасы, логикалық тұйық блоктары, модульдер, білімдер базасының логикалық негіздері, терминологиялық сөздіктер, эссе, телевизиялық жарнама, телебағдарлама, тестілік тренинг, электронды табыс.

Организация учебного процесса в условиях кредитной технологии обучения

Статья посвящена формам организации самостоятельной работы студентов при кредитной технологии обучения, которая занимает не менее 50 % учебного времени, и ее организация является актуальной проблемой. В настоящее время нельзя назвать область человеческой деятельности, в которой не использовались бы информационные технологии. Это эффективное средство познания. Традиционная форма организации занятий, когда основной способ передачи информации — односторонняя форма коммуникации, т.е. преподаватель транслирует знания, а обучающийся воспроизводит их, изживает себя полностью при кредитной технологии обучения. Односторонняя коммуникация оправдана лишь в случае недостатка информации, невозможности ее получения другим способом, кроме как из рассказа лектора. Выход из создавшейся ситуации — организация многосторонней коммуникации. При организации обучения в форме многосторонней коммуникации достигаются следующие преимущества перед традиционной: активность всех участников процесса, паритетность, отсутствие репрессивных мер управления и контроля, привнесение в образовательный процесс знаний обучаемого. В статье кратко описаны основные формы такой работы, а также перечислены формы организации самостоятельной работы с использованием информационных технологий.

Ключевые слова: глоссарий, письменные творческие работы, методы рационального чтения, контрольные упражнения, IP-помощь, логически закрытые блоки, модули, логическая схема базы знаний, терминологические словари, изучение литературы по теме эссе, эссе, телереклама, телепередача, тестовое обучение, электронная выгода.

References

- 1 Fokina, V.N. (Eds.). (2010). *Sbornik tekhnolohicheskikh instruktsii po provedeniiu uchebnykh zaniatii* [Collection of technological instructions on realization of lessons]. (3d Ed.). Moscow: Sovremennaia humanitarnaia akademiia [in Russian].
- 2 *Studencheskie uchebno-nauchnye i tvorcheskie raboty. Osnovnye pravila oformleniia rabot i nauchno-spravochnoho apparata k nim* [Student educational-scientific and creative works. The basic rules of registration of works and the scientific reference device to them]. (2012). Moscow: Sovremennaia humanitarnaia akademiia [in Russian].
- 3 Babanskii, Yu.K. (1985). *Metody obucheniia v obshcheobrazovatelnoi shkole* [Methods of educating are at general school]. Moscow: Pedagogika [in Russian].

Ж.Ш. Балкенов, С.А. Қыпшақов, Ғ.Б. Кенжебеков

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: kipshakov@mail.ru)*

Болашақ мамандарды өрнек өнерін психологиялық талдауға оқытудың әдістемелік шарттары

Мақалада сәндік-қолданбалы өнер саласындағы оқыту-тәрбиелеудің табысты мүмкіндіктері мен аталған өнерді меңгерудегі оқу үрдісін ұйымдастыру жағдайы және заманауи білім жүйесі зерттелген. Тиынақты зерттеуді талап ететін, маңызды болып табылатын теориялық және практикалық сипаттағы шешілмеген сұрақтардың барлығын айғақтайтын жоғары оқу орындарындағы халықтық көркемөнер кәсіпшілігі мен сәндік-қолданбалы өнер сабақтарында студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесіне байланысты авторлар ғылыми зерттеулерге, басылымдарға, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге талдау жасады. Сәндік-қолданбалы өнер сабақтарында оқыту-тәрбиелеу жұмыстарының құралдары, педагогикалық амалдар, әдістемелік шарттар, оқыту үрдісінің тиімді әдістері мен түрлері анықталған.

Кілт сөздер: өрнек өнері, көркем шығармашылық, стилизация, нақыш, рухани таным, образ, ренк, тұлға, көркемдік, абстрактылық.

Көркем образдың өнермен, яғни бейнемен, байланысы ойлаудың негізін құрайтын көркемдік тәсілдер де түрлі элементтердің қаншалықты тығыз байланыста жататынын дәлелдейді. Ең қарапайымдылықтан күрделі образдарға дейін сараланып жинақталған түрлі реңктердің өзі шынайы нақты қалпында тұтас күйінде алмай, жинақталған образды түрде бейнелеу болып табылады. Сөйтіп, көркем образ жасау процесінде ерекше ойлау, бейнелі образды мүмкіндіктер туады.

Адамның көркемдік қызметінің басталуы мен дамуында әлеуметтік фактор шешуші роль атқарды. Л.С.Выготский өзінің «Өнер психологиясы» деген белгілі еңбегінде мынадай қорытындыға келеді. «Өнер біздегі... әлеуметтік нәрсе. Жануардан өзгеше, адамның аса елеулі ерекшелігі мынада: ол техника аппараты мен ғылыми таным аппаратын енгізіп, өзінен бөлектеп шығарады, сөйтіп, бұлар қоғамның құралдары болып шығады. Дәл осы сияқты өнер де сезімнің қоғамдық құралдары болып шығады. Қоғам осы құралдардың көмегімен біздің тіршілігіміздің ең қажетті жақтарын әлеуметтік өмір шеңберіне таратады» [1].

Халқымыздың мәдени мұрасындағы мұндай факторлар көркемдік жағынан жаңа сатыға көтеріледі: өнер көркем шығармашылыққа айналады да уақыт шеңберінде өмір сүре бастайды. Көркемдік өнер қосымша шындықты пайымдау формасына ие болады. Өнердегі осындай көркемдік қажеттіліктер осы заманғы адамдарды «эстетикалық сезім деп аталатын шын мәніндегі «көркемдік сезім» болып біртіндеп қалыптасады. Алғашқы кезеңде бұл сезімдер сананың жаңа формасының белгілері бейнелеу өнерінде көркем шығармашылықта образды ойлаумен білінеді. Өнер дүниені бейнелеп қана қоймайды, сонымен бірге, белгілі бір көркемдік мағынада алғанда, көркем шығармашылықпен оны жасайды да. Яғни, адам табиғат берген нәрсенің формасын өзгертіп қана қоймайды: табиғат берген нәрседе адам сонымен бірге өзінің саналы мақсатын да жүзеге асырады, ал бұл мақсат көркем шығарма ретінде образ жасау іс-әрекетінің әдісі мен танымдық сипатын белгілейді. Ал бейнелеу өнеріндегі көркем шығармашылықта, көркемдік тәсілдер, формалар эмоциялық ойлаумен байланысып жасайды. Бұл көркемдіктің ерекше формасы, оның ғылыми танудан өзгешелігі – өнердегі көркемдік ақиқаттардың бізге тікелей қабылдау арқылы берілетіндігінде.

Бұл көркемдіктер тікелей тәжірибеден гөрі жинақтық нәтиже ретінде өте маңызды. Көркемдік тану аспектісі дәл ғылымдардан гөрі басқаша, өнер мен дәл ғылымдар арасында бәсеке деген жоқ. Экспериментті зерттеулердің мүмкіндігі жететін аспектілердің бірде-бірі көркемдік үшін өзінің маңызын сақтай алмайды. Көркем шығармашылықтың алыстан қармайтын көркем образдары қашанда тікелей тәжірибенің мүмкіндіктері жететін шектен әрірек шексіздікте бағытталған.

Шығармашылық проблеманың психология ғылымында жасалған тұжырымдамалары. Мысалы, А.Г.Спирин: «Шығармашылық дегеніміз – қорытындысында бұрын белгісіз болған деректер мен материалдық әлем рухани мәдениеттің заңдылықтарын, қасиеттерін және өзіндік құндылықтар

тудыратын рухани әрекет» – деп жазды. Қ.Жарықбаев «Басқалардан көмек күтпей, мәселені шешуде басқа біреудің әдісін қайталамай, қалайда өзі шешуге тырысатын адам шығармашыл ойдың иесі», — десе [2], В.С.Библер: «шығармашылық дегеніміз – қабілеттің, логикалық көптігі, көп түрлілігі...» ол шығармашыл ойлағанда өз ойын өзара ішкі ойлау диалогымен жүзеге асырады», – дейді.

Қазіргі заманғы психологиялық еңбектерге сүйене отырып, көркем шығармашылықты құрамды бөліктері деп, өрнек элементтерін құбылту, даярлау, жинақтау, әсерлеу сияқты алдын ала белгісіз мәселелерді шығармашылықпен шешу үшін дәйекті түрде орындауды қажет ететін психофизиологиялық сапалардың жиынтығын айтамыз [3]. Демек, болашақ мамандарды өрнек өнеріндегі рухани таным мен көркем-шығармашылық іс-әрекетке даярлауды білімнен тыс қарауға болмайды. Мұны Қ.Жарықбаев: «Адам іс-әрекетінің белгілі түрімен айналысу арқылы ғана сыртқы ортамен белсенді түрде байланыс жасап, оны шамасынша өзгертеді», — деп қуаттайды. Ғылымның пікіріне сүйенсек, өнер адамзат, болмысының құпиясын ашып көрсететін, оның көркемдік тұрғыдан бейнелеу мен қатынасының міндеттеріне жауап беретін, бірден-бір әрекет болып саналады. Демек, өнерде білімнен гөрі, іс-әрекеттің мәні жоғары сияқты. Себебі өмірге кеңірек тарған көркем бейнелеу, адамның іс-әрекеті арқылы танылады.

Іс-әрекет өзіне мақсат, мотив (себеп), мазмұн, форма, түрлі шеберлік тәсілдерін меңгеру үшін, ерік, эмоциялық күштерді қажетсіну, әрекет тәсілдерін реттеу және олардың нәтижесін біріктіру құрылысынан тұратыны психология оқулығында көрсетілген.

Психология ғылымында әрбір адамның бойында өнерді тануға деген құштарлық сезімдердің болатындығы нақты мысалдармен дәлелденген. Ол өнерді үйренуге деген құштарлық сезімдерді қанағаттандыру болашақ мамандардың өрнек өнеріндегі рухани таным мен көркем шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың қалыпты дамуының қажетті шарты болып табылады.

Психологияда өнердегі көркем шығармашылық іс-әрекетті дамытудың бірнеше тәсілдері бар. Ол көркемдікті меңгеру процесінде ерекше роль атқаратын дербес шығармашылық мақсатқа айырықша назар аударады. Себебі шығармашылықтың астарында өрнектің мазмұнына қызығушылық және көркемдікті игеру процесінің мәні жатыр.

Біздің көзқарасымыз бойынша, осынау тұжырымдар болашақ мамандарды өрнек өнеріндегі көркем шығармашылық іс-әрекетке даярлайтын заманауи тәсілдердің мүмкіндіктерін едәуір кеңейте түсуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты болашақ мамандарға өрнек өнеріндегі көркем шығармашылық іс-әрекетпен шұғылдануына келесі міндеттер қойылды:

Бірінші, болашақ мамандарға өрнек өнеріндегі көркем шығармашылық іс-әрекеттің алатын үлесін ұлғайту. Бұл жағдайда шығармашылық іс-әрекетке деген қабілеттің барынша ойдағыдай дамуын қамтамасыз ету толықтай негізді. Сонымен қатар орындаушылық қызметтегі шеберлік пен іскерлік көркем шығармашылық шешімді іске асырудың міндетті шарты және шығармашылық процестің белгілі дәрежедегі құрылымы болып табылады.

Алайда осы аталған көркем шығармашылық міндеттер өрнек өнерінде көркемдік қажеттіліктің көрініс табу сәтінен бастап (сезіну және көркем образды қабылдау) оны шығармашылық іс-әрекетке асырғанға дейінгі барлық кезеңдерін ойша қабылдаған жағдайда ғана іске асады. Ойлау өрнек өнерінде көркемдік әрекетке байланысты шығармашылық процестің бар болғаны бір бөлшегі ғана. Көркем шығармашылықтың құрылымын зерттеушілер, олардың басталуы мен аяқталуы сәттерінің айқын көрінісі бар, бірқатар міндеттердің дәйекті үрдістерге бөлінетінін көрсетіп берді [4]. Мұның өзі болашақ мамандардың өрнек өнеріндегі шығармашылық іс-әрекет қызметінің толық ұғымын (көркемдік қажеттіліктің көрініс беру сәтінен бастап оны шығармашылықпен қанағаттану сәтіне дейін) жүзеге асырудың маңызды екенін дәлелдеуге мүмкіндік береді. Өрнек өнеріндегі көркем шығармашылық мазмұн болашақ мамандардың танымына ғана емес, көңіл-күйіне де әсер етуі қажет.

Психологиялық аспект тұрғысынан алғанда өрнек өнеріндегі көркем шығармашылық қабілеттердің дамуы төмендегідей негізгі құралдардың болуымен қамтамасыз етіледі: ойлау операцияларын жинақтау қабілеті (өрнек образын стилизациялау және өрнек элементтерін көркемдік жүйеге келтіру); көркем шығармашылық қабілет; көркемдікті қабылдау тұтастығы; өрнек элементтеріндегі ерекшеліктерді еске сақтау; өрнек түрлерін көркемдікпен нақыштауда, бұрынғы белгілі тәсілдерді түрлендіріп жаңа өрнек элементтерін таба білу т.б.

Ұлттық өрнек өнерінде еліктеу элементі айқын сезіледі, олар әр түрлі формадағы жануарлардың қимыл-дағдыларына және сол формаларды өрнек өнеріне айналдыруда шығармашылық іс-әрекеттерге еліктеуге негізделген. Өрнек өнеріндегі көркемдік образға еліктеуге «әсемдік» деп аталатын шығармашылық іс-әрекетінің бір байланысы бар екенін көреміз.

Демек, болашақ мамандардың өрнек өнеріндегі рухани таным мен шығармашылық іс-әрекетінің дамуы, өрнек өнері саласындағы білімді, шеберлікті, көркемдікті меңгеруде ғана емес, сонымен бірге көркем шығармашылық образдың айырықша санасының дамуына байланысты.

Ал, өрнек өнерімен – түрлі реңктерге тән көркем шығармашылық ойдың дамуы еңбек процесінде мүмкін болады. Адам көркем шығармашылықтың қиындығы мен қызығын бірдей бастан кешіп, кәсіби шеберлік кедергісін жеңуге белгілі бір дәрежеде үйренгенмен, іс-тәжірибе арқылы ғана өрнек өнеріндегі түрлі формалардың шын мәнінде не екенін ғана түсіндіреді.

Қазіргі заманғы психологиялық әдебиетте тұлға шығармашылығының құрамды бөлшектерден, тұжырымдар мен деңгейлер жинағы алдын ала белгісіз болғанда, мәселені шығармашылықпен шешу үшін дәйекті түрде орындауды қажет ететін психофизиологиялық сапалардың жиынтығын айтады.

Бұл қағида өрнек өнеріндегі көркемдікті түсінуге және оны шығармашылық нақтылығын айқындауға жол ашады. Көркем шығармашылықты зерделеуге мұндай көзқарас болашақ мамандардың өрнек өнеріндегі көркем шығармашылықты қалыптастыру проблемасын зерттеушілер үшін маңызды, ал өрнек өнеріндегі түрлі көркемдік әрекеттерді орындауға дайындықты қалыптастыру оның құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады.

Алайда болашақ мамандардың өрнек өнеріндегі рухани таным мен шығармашылық іс-әрекеттерді меңгеруге психологиялық ерекшеліктерін елемейдінің өзі дұрыс емес, себебі өрнек өнерінде көркем образды элементтерді және түрлі ұлттық реңктерін көркемдік қалыптасу әрекетінің негізінде осы ерекшеліктер болады. Шынайы көркем шығарма үш сезімнен құралады: біріншісі, табиғи қабілет пен дарын, екіншісі, өнердің көркемдік дамуын терең түсіну, үшіншісі, тынымсыз, толассыз еңбек жүйелі жаттығу. Өрнек өнеріндегі көркем шығармашылық психологиялық тұрғыдан алған үш мақсатты көздейді: бірінші сендіру; екінші рахаттану, ләззатқа бөлену; үшіншісі толқып, тебірену. Бірінші бөліктің өзі: нақты істер мен жалпы мәселелерге тармақтанады. Нақты көркемдік дамуға, өнерді көркем шығармашылық дәстүрге, өрнектің тақырыбына қатысты теориялық және шығармашылық іс-тәжірибе болып бөлінеді. Екінші бөлік көркемдік салада өрнектің мазмұнын, образды айқындау, нақтылы стилизациялау түрлерін таба білу. Үшінші бөлік өрнек өнеріндегі образдың мәніне көрерменнің ынта-зейінін өзіне аудару, көңіл-күйін бөлісу, күрделі, ғибратты ойларды өрбіту мәні мен сыртқы көрінісі, көру сезіміне және басқа сезімдерге мейлінше жағымды болу керек. Өйткені көру ол көңіл-күй толқындарын, өзгерістерін, елеусіз реңктерін мейлінше толық, жетік, жан-жақты жеткізетін құдіретті мүше. Көру, сезу қабілеттері образдар ассоциациясын тудыру, сыртқы дүние әсерін қабылдау – болашақ маманның болмысының өзгешеліктерін анықтайтын көрсеткіштер.

Сонымен, өрнек өнерінің өзіне тән көркем шығармашылық өзгешелігі ой мен сезімнің, көңіл-күйдің нақыш бояуларын көрсетуге бейімдейді. Өрнектің әсем образға құрылуы жаңа өрнек элементтерімен бейнеленуі – көрерменнің ықылас пейілін өзіне аударып қызықтырады. Осындай психофизиологиялық қасиеттердің ерекшеліктері студенттердің өрнек өнеріндегі шығармашылық іс-әрекеттерді меңгеруде өрнек өнеріндегі көркемдік шеберлікті жетілдіруде олардың психологиялық білімдерді қолдана білуі мен шығармашылықты дамытуға маңызды роль атқарды.

Өрнек өнеріндегі бейнелі образды еске сақтау дегеніміз – біздің ойымызша — өрнек өнеріндегі көркем образды элементтерді тану процесінде өрнектерді ұдайы, мақсатты, нысаналы түрде бейнелеу, болашақ мамандардың көркемдікті шығармашылықпен қалыптастыру факторлары болып табылады. Бұл ұсыныстар болашақ мамандардың өрнек өнеріндегі көркемдік образды таба білуде шығармашылықты жаттығулар жүйесінде шеберлікті дамыту әрекеті арқылы жүзеге асады.

Көркем образ жасау процесінде адамның нақты әрекеті арқылы танылатын ой-сезімдерімен бірге оның психологиясында ғана болатын, тысқа берілмеген ой-сезім сырларын көрсетудің маңызы өте зор.

Көркем образда – көркемдік қуат, әсерлілік, асқақтық, тереңдік, сұлулық, өрнек өнеріндегі әсем де динамикалы қозғалыс, нәзік те үйлесімді түр мен түс тәрізді сипат белгілерді атауға болады. Көркем образдардың жасалуына өзек болатын бейнелеу тәсілдерінің мәні көркем, сұлу, көру сезіміне және басқа да сезімдерге мейлінше ұнайтын жағымды қасиет болуы керек.

Көркем образ әрқашанда психотерапиялық әсермен еліктеу, желіктіру тәсілдері жиі қолданылатын барлық елеулі заттардың жиынтығы деп те анықтама беруге болады, сөйтіп психикалық әсер сияқты өнер де қандай да бір дәлелдеменің көмегін қажет етеді.

Адамның қолы оның ойына жәрдемдеседі. Бір сәтке елес берген сурет бейнелері де, сол қалпында тікелей қабылдау объектісіне айналады. Бейнелеу өрнек элементтерінің және олардың

бөлшектерінің арасындағы көркемдік байланыс анағұрлым түсінікті, айқын болатындай етіп қалыптастыруға мүмкіндік береді. Өрнек өнеріндегі мұндай көркемдік тәсілдер ойдың тімді әсерлі актілерімен, ерекше эмоциялық ойлаумен байланысып жатады. Бұл өрнек өнеріндегі көркем шығармашылықтың ерекше формасы, оның ғылыми танымдылығы, өнер ақиқатының бізге тікелей қабылдау арқылы берілетіндігі осыдан.

Абстрактылы ойлаудың негізгі формалары түсінік, ой талқысы, дәлелдеу, ой-тұжырым, ой қорыту болып табылады. Логикалық түсінік – белгілі бір ұғым қалыптастыру. Ой талқысы ойдың өрнек өнерінде түрлі көркемдік элементтермен берілуі. Бұдан түрлі заңдылықтар туындайды: көркемдік ұғым, дәлелдеу, пайымдау, болжам-логикалық гипотеза.

Иә, халқымыздың мәдени мұрасындағы ұлттық өрнек пен реңктердің, оның ішінде түстердің танымдық-эстетикалық, тәрбиелік мақсаты ерекше. Себебі қазақтың мәдени мұрасындағы ұлттық реңктердің әлемінде халқымыздың тұрмыс-салты мен дәстүрін, шежіресін, жағрапиясын, мінезін, ерлігін, өрлігін дәл бейнелейтін құдірет бар (мұның ішіне музыкалық және фольклорлық ауыз әдебиеті де кіреді).

Міне, сол себепті де қазақтың мәдени мұрасындағы түрлі реңктердің танымдық-эстетикалық мәнін болашақ ұрпаққа жас шағынан бастап санасына сіңіруге ден қою қажет. Демек, түр мен түстер туралы халықтың бай мәдени мұрасын зерделеу, оны халық пайдасына асыру, эстетикалық таным-біліктіліктің мәнді арнасы деп тану, оның озық үлгі мен дәстүрінен үйрену тез арада сабасына түсіп, шешімін таба қоятын мәселе емес. Әсемдікті ұлттық реңктер ерекшеліктерін әр халықтың өзіндік болмысына қарай өзіне тән ұғыммен қабылдау қажет. Сол себепті әсемдік немесе ұлттық реңктер жөніндегі ұғым атаулы да алуан-алуан көріністер беріп, әр халықтың өзіне тән көркемөнер категориялары қалыптасып, соған лайық өнер түрлері дүниеге келмек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский; под. общ. ред. В.В.Иванова. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Знание, 1968. — 576 с.
- 2 Жарықбаев Қ.Б. Психология негіздері: оқулық / Қ.Б. Жарықбаев. — Алматы: Эверо, 2010. — 462 б.
- 3 Лук А.Н. Мышление и творчество / А.Н. Лук. — М.: Политиздат, 1976. — 144 с.
- 4 Медведев Л.Г. Формирование графического художественного образа на занятиях по рисунку: учеб. пособие для студентов худ.-граф. ф-та пед. ин-тов / Л.Г. Медведев. — М.: Просвещение, 1986. — 159 с.

Ж.Ш. Балкенов, С.А. Кипшаков, Ғ.Б. Кенжебеков

Методические условия обучения будущих специалистов анализу орнаментального искусства

В статье показана современная система обучения и выявлены возможности успешной учебно-воспитательной работы в области декоративно-прикладного искусства и состояние организации учебного процесса по его освоению. Проведен анализ научных исследований, публикаций, психолого-педагогической литературы, связанных с проблемой развития творческих способностей студентов на занятиях декоративно-прикладным искусством и народными художественными промыслами в высших учебных заведениях, который свидетельствует о том, что существует ряд нерешенных вопросов как теоретического, так и практического характера, которые являются актуальными и требуют основательного изучения. Определены оптимальные формы и методы организации процесса обучения, методические условия, педагогические приемы, средства учебно-воспитательной работы на занятиях по декоративно-прикладному искусству.

Ключевые слова: личность, духовное познание, искусство орнамента, художественное творчество, стилизация, образ, колорит, цвет, художественность, абстрактность.

Zh.Sh. Balkenov, S.A. Kipshakov, G.B. Kenzhebekov

Methodical conditions for training future specialists to analysis of ornamental art

In the article the modern system of training is studied and the opportunities of successful teaching and educational work in the field of arts and crafts and the state of the organization of the educational process for mastering this art are revealed. The authors conducted an analysis of scientific research, publications, psychopedagogical literature related to the problem of developing the creative abilities of students in arts and crafts and folk arts at higher educational institutions, which indicates that there are a number of unresolved issues, both theoretical and And practical nature, which are relevant and require a thorough study. Optimal forms and methods of the organization of the learning process, methodological conditions, pedagogical methods, means of teaching and educational work in the arts and crafts classes were determined.

Keywords: personality, spiritual knowledge, art of ornament, artistic creativity, stylization, image, coloring, color, artistry, abstractness.

References

- 1 Vygotskii, L.S. (1968). *Psikholohiia iskusstva [Psychology of Art]*. V.V. Ivanov (Ed.). (2d ed., corrected, and amended). Moscow: Znanie [in Russian].
- 2 Zharyrbaev, K. B. (2010). *Psikholohiia nehizderi [Psychology of neglect]*. Almaty: Evero [in Kazakh].
- 3 Luk, A.N. (1976). *Myshlenie i tvorchestvo [Thinking and creativity]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
- 4 Medvedev, L.G. (1986). *Formirovanie hraficheskoho khudozhestvennoho obraza na zaniatiiakh po risunku [Formation of the graphic artistic image in the classroom on drawing]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

С.А. Мусабекова, О.А. Костылева, Р.Ж. Ныгызбаева, С.Н. Журавлев, Е.А. Котов

*Карагандинский государственный медицинский университет, Казахстан
(E-mail: musabekova.s@mail.ru)*

О роли дистанционного обучения в системе послевузовского медицинского образования

В статье представлены результаты эффективности использования предложенной в Карагандинском государственном медицинском университете программы дистанционного повышения квалификации для судебно-медицинских экспертов всех специальностей. Предложен вариант практического использования информационных дистанционных технологий, способный улучшить качество профессиональной подготовки специалистов в области судебной медицины доступным и квалифицированным способом. Обучение с использованием современных программных и технических средств делает электронное образование более эффективным. Новые технологии позволяют сделать визуальную информацию яркой и динамичной, построить сам процесс образования с учетом активного взаимодействия обучающегося с обучающей системой. Развитие Интернет-сетей и различных образовательных платформ, использование мультимедийных технологий, звука, видео делает курсы дистанционного обучения полноценными и интересными. Представлены результаты оценки эффективности использования структурированных форм электронных средств обучения, в частности внедрение «электронных кейсов» как эффективных средств структурированного обучения. Показана высокая эффективность использования дистанционного обучения в системе послевузовского медицинского образования. Рассмотрены возможности дистанционного обучения, которые способствуют повышению уровня профессиональной компетенции современного эксперта и позволяют своевременно передать обучающимся новейшую информацию для проведения ими судебно-медицинских экспертиз на высоком профессиональном уровне. Используемые для дистанционного обучения электронные средства обучения содержат информацию о передовых судебно-медицинских технологиях, позволяют обучить практическому применению полученных знаний и расширяют кругозор судебно-медицинских экспертов, независимо от их специализации.

Ключевые слова: дистанционное обучение, компетентностный подход, послевузовское медицинское образование, судебно-медицинская экспертиза, электронные средства обучения, повышение квалификации, «электронный кейс», информационные технологии, формы контроля знаний, качество обучения.

Введение

На сегодняшний день система образования трансформируется, и ее главной задачей становится переориентации на личность, которая может самостоятельно находить необходимую информацию, продуктивно с ней работать и совершенствовать свои умения, навыки одновременно с постоянным развитием информационных и образовательных технологий. Важным условием применения информационных технологий в образовании является доступность информационных ресурсов, которые дают возможность обучающимся получать необходимую информацию, независимо от пространства и времени. В настоящее время в системе послевузовского образования все чаще для обучения применяются современные коммуникационные и информационные технологии [1]. Их повсеместное внедрение продиктовано необходимостью приведения в соответствие уровня послевузовского образования и инновационного развития экономики в Казахстане. Особое преимущество эти технологии имеют в системе повышения уровня квалификации и профессиональной переподготовки специалистов разных профессий [2]. Современное медицинское образование и его потребности особенно требуют внедрения инновационных преобразований в технологии обучения. Применение для обучения электронных средств уже давно не является новым и неосвоенным. Оно стало неотъемлемой частью и современной жизни, и образования [3]. Однако качественная составляющая современного послевузовского образования, а особенно медицинского, зависит от ряда факторов. Особое значение при этом имеют способности и готовность специалиста самостоятельно пополнять свои знания в процессе обучения и профессиональной деятельности, совершенствовать профессиональные навыки, осваивать и внедрять новые технологии, повышая профессиональное мастерство [4]. Вследствие этого наряду с привычными формами образования появилась новая форма обучения — дистанционная, базирующаяся на современных информационных и коммуникационных технологиях. Дистанционная

форма обучения — это результат эволюции привычного образования. Так, дистанционное обучение через Интернет представляет собой логическое продолжение опыта заочной формы обучения, но уже на другом, современном уровне [5].

Дистанционное образование — это не так давно появившаяся и пока не совсем привычная форма получения образования, которая распространена в Европе уже более 40 лет и имеет высокую степень популярности, особенно при повышении объема профессиональных знаний. Повышение квалификации с использованием дистанционных форм обучения имеет ряд преимуществ перед очной формой обучения. Современная дистанционная форма обучения в области повышения квалификации специалистов гарантирует достаточный объем знаний в соответствии с требуемыми программами послевузовского образования. Кроме того, внедрение дистанционного обучения по определенной специальности предоставляет обучающимся широкий выбор курсов, сформировав «по заказу» необходимый им модуль, который можно получить быстро и более дешево.

Конечно, в дистанционном послевузовском образовании существуют как преимущества, так и недостатки. Главными преимуществами этой формы обучения являются улучшение качества обучения за счет использования инновационных технологий и электронных библиотек, относительно недорогая стоимость обучения за счет снижения затрат вузами и снижения затрат самих обучающихся, доступность, свобода выбора образовательного учреждения, индивидуальный темп и гибкость обучения, возможность учиться без отрыва от основного вида деятельности, высокая технологичность образовательного процесса, мобильность, комфортность и эффективная обратная связь между обучающей стороной и обучающимися [6]. При этом помимо явных преимуществ следует отметить и имеющиеся недостатки: обязательное присутствие у обучающегося мотивации для обучения без контроля, отсутствие определенного очного общения как между обучающим и обучающимся, так и между самими обучающимися, невозможность индивидуального подхода, необходимость постоянного доступа к источникам информации и достаточной технической оснащенности, отсутствие практических занятий, недостаточная компьютерная грамотность обучающихся, недостаточная проработка обучающих программ из-за недостаточного количества квалифицированных, опытных специалистов, полное отсутствие устной формы обучения [7]. Однако дистанционное обучение вполне приемлемо для специалистов, желающих повысить свою квалификацию и имеющих первоначальную необходимую базу знаний по выбранной специальности.

Различают три вида технологий дистанционного обучения — кейс-технология, телевизионно-спутниковая технология и сетевая технология, или интернет-обучение. На сегодняшний день дистанционное образование чаще всего может включать все три технологии в разных пропорциях. Конечно, при этом в учебном процессе преобладает использование интернета. При дистанционном обучении изменяется принцип подачи материала. Его использование позволяет сформировать специальный курс, рассчитанный на подготовку более компетентного специалиста в необходимой области, сохранив при этом как фундаментальные знания, так и направленность знаний на актуальные вопросы и потребности специалиста, возникающие в его ежедневной практической деятельности. В настоящее время на первый план выступают универсальные знания, которые помогают прогнозировать и проектировать развитие профессиональной деятельности, в результате чего изменяются методы и формы преподавания, структура преподавания, функции преподавателей и их профессиональная подготовка.

Преподаватель, проводящий дистанционное обучение, должен не только отвечать за содержание учебно-методических материалов по соответствующей дисциплине, но и осуществлять непосредственное методическое руководство учебным процессом, а именно отвечать на вопросы обучающихся, возникающие у них в процессе освоения материала, проводить проверку усвояемости ими знаний и анализ всего процесса обучения в целом для дальнейшей корректировки учебного процесса. Преподаватель должен быть обязательно готов к формированию обратной связи с обучающимися. Вот почему личные качества преподавателя особенно важны в системе дистанционного образования. Необходимыми компонентами при дистанционном обучении являются поощрение самореализации обучающихся, раскрытие их внутреннего потенциала, систематичность обучения и индивидуальный подход.

Кроме того, особого внимания требуют психологические особенности обучающихся, которые лежат в основе учебно-познавательной деятельности и в значительной степени влияют на качество обучения. В системе дистанционного обучения чаще всего используются электронные версии книг и других материалов. Иногда неопытные обучающиеся могут иметь трудности психологического характера при самостоятельной работе с ними, особенно из-за отсутствия навыков самообразования.

В связи с этим важным моментом при разработке программ и курсов дистанционного обучения являются тщательное планирование тематики каждого занятия, целей, задач обучения, а также учет психологических особенностей, процессов восприятия, памяти, мышления, внимания и возраста обучающихся [8].

Дистанционный метод обучения — современная форма обучения, в которой специалист максимально располагает субъективными оптимальными условиями для самостоятельного самообразования и профессионального самосовершенствования. Применение современных информационных технологий, используемых при дистанционном обучении, позволяет перевести процесс обучения на другой, более высокий уровень [9]. В результате переориентации традиционного обучения роль обучающегося изменяется, и он становится активным участником образовательного процесса. Известно, что очень важную роль в изучении любой медицинской специальности играет визуализация [10]. Психолого-педагогические исследования свидетельствуют, что использование обучающих электронных систем со средствами визуализации способствует более успешному восприятию и запоминанию учебного материала, позволяя проникнуть глубже в сущность происходящего процесса [11]. Конечно, в связи с внедрением дистанционного обучения возникает необходимость изменить методы работы преподавателей, особенно в области построения учебного процесса, методов обеспечения качества преподавания и оценки обучения [12]. Важную роль в этом процессе имеет профессионализм и компетентность преподавателя, так как дистанционные методы обучения значительно расширяют и обновляют его роль, делают его наставником, координирующим познавательный процесс, заставляют постоянно совершенствовать преподаваемые им курсы, повышать творческую активность, профессиональную компетентность и квалификацию в соответствии с инновационными технологиями обучения [13].

Принципы организации дистанционного обучения

В Карагандинском государственном медицинском университете на основе программного комплекса электронного обучения системы управления курсами Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment), также известной как виртуальная обучающая среда, разработано несколько курсов дистанционного обучения для судебно-медицинских экспертов различных специальностей — танатологов, биологов, медико-криминалистов, гистологов и химико-токсикологов. Модульная объектно-ориентированная динамическая обучающая среда представляет собой свободное, распространяющееся по лицензии *GNU GPL* веб-приложение, предоставляющее возможность создавать сайты для онлайн-обучения. В основе созданных курсов — применение структурированных форм электронных средств обучения, при этом разработана и внедрена методика оценки адаптивного потенциала судебно-медицинских экспертов в виде электронного кейса [9].

Для максимальной эффективности дистанционного повышения профессиональной квалификации судебно-медицинских экспертов одновременно преследовали две основные задачи. Первая — это понимание и восприятие обучающимися сути проблемы, ее актуальности и возникающей на сегодняшний день реальной необходимости реализации личностно-ориентированного подхода в повышении профессионального роста эксперта. Вторая — практическое освоение обучающимися комплекса методик, позволяющих проводить все виды судебно-медицинских экспертиз на высоком профессиональном уровне. Особое внимание уделялось аспекту комплексной оценки предлагаемых для изучения материалов и использованию системного подхода к интерпретации полученных результатов.

Сетевой способ дистанционного обучения предоставляет обучающемуся доступ к учебно-методическому комплексу дисциплины, размещенному на сайте КГМУ. Поскольку большая часть обучающихся закончила вузы уже более пяти лет назад, в основу учебно-методического комплекса легла модульная система, позволяющая обновить теоретические знания медицинской науки для освоения практической части по изучаемой специальности. Например, изучение отдельных вопросов судебной медицины включает в себя комплекс электронных лекций по основам судебной медицины. В лекциях, посвященных современным методам судебно-медицинского исследования, включены модули современной лабораторной диагностики. Следует отметить, что любые учебно-методические материалы в печатном виде чаще всего выполняют только одну функцию. Это ознакомление с теоретическими аспектами проблемы и с технологией конкретных методик. Электронные же средства обучения, используемые при дистанционном обучении, в виде структурированных форм позволяют простым и доступным путем решить многие конкретно поставленные образовательные

задачи. А создание электронного кейса — это одно из перспективных средств дистанционного обучения. Он представляет собой функционально завершенную форму учебно-методического комплекса программы, описанную на электронном носителе информации. Электронный кейс включает такие модули, как теоретическое обоснование проблемы, описание методов исследования и оценки полученных результатов, а также практический раздел. Он предоставляет обучающимся достаточно большой объем информации, дает возможность самостоятельно, без отрыва от основной практической деятельности, осваивать конкретные методики, представленные на электронных носителях. Кроме того, передача информации на электронных носителях по прилагаемым учебно-методическим материалам в порядке самостоятельного освоения материала предоставляет возможность выбирать формы и средства обучения в соответствии с поставленными учебными и практическими целями.

В самом простом варианте электронный кейс представляет собой компактный диск с файловой структурой, содержащей теоретические аспекты рассматриваемой проблемы, учебный и методический материал, а также конкретные методики для практического использования. Конечно, структура электронного кейса определяется поставленными задачами и возможностями его создателя. В более сложном варианте электронный кейс может быть в форме диска с автозапуском с простым в использовании интерфейсом и включать содержание, поисковую систему и разнообразные видеофайлы для получения информации. Удобным на практике является использование для обучения функции «создание презентаций» в программе Power Point стандартного пакета Office. Текстовые документы представлены различным иллюстративным материалом: рисунками, таблицами, алгоритмами исследования, схемами, фотографиями макропрепаратов и микропрепаратов, различными видеоматериалами. Все это позволяет в наглядной форме лучше усваивать теоретический материал.

Обучающийся всегда имеет возможность изучить материал всей лекции, а система гиперссылок позволяет ему переходить с одного модуля на другой. Например, при изучении краниофасциальной идентификации личности перейти в раздел анатомо-физиологических особенностей строения черепа. А в разделе изучения патологических изменений при судебно-гистологическом исследовании можно перейти на варианты гистологического строения различных органов и тканей в норме. При рассмотрении актуальных вопросов судебной медицины возможен и переход на лекции по нужной тематике. Существуют многочисленные возможности приведения дополнительных данных электронных справочников, национальных и международных инструкций по проведению судебно-медицинских экспертиз. Дополнительно представлены алгоритмы наиболее рационального выбора подходящей методики для лабораторного исследования, в зависимости от имеющихся данных и материалов исследования. Приведена справочная информация о современных методах и возможностях новых судебно-медицинских технологий. Дополнительно обучающимся могут быть предложены следующие материалы: нормативные документы, справочные издания и словари на казахском и английском языках, периодические издания, монографическая научная литература, ссылки на базы данных, сайтов, справочные системы, электронные словари и сетевые ресурсы. Отдельно выделена нормативная документация по судебной медицине — законы и инструкции, регламентирующие работу судебно-медицинского эксперта.

При дистанционном обучении обучающиеся сами регламентируют время, необходимое для усвоения ими учебного материала, тестирования, самостоятельных работ и экзамена в пределах отведенного срока обучения. Дистанционное обучение призвано мотивировать обучающихся к самостоятельной и творческой работе. При этом дистанционное управление образовательным процессом со стороны педагога — это ежедневный мониторинг за процессом обучения и его своевременная корректировка. Виды тестового контроля позволяют проводить диагностику исходного уровня знаний, а впоследствии — в процессе и по окончании обучения. Для реализации данной задачи создается банк тестовых вопросов. Система контроля знаний обучающихся включает: тренировочный обучающий контроль, исходный контроль знаний, тестовый контроль по теме и по разделу, итоговый контроль. Данные тестирования фиксируются в электронном журнале преподавателя. Такой подход к обучению полностью исключает возможность формирования «пробелов» при усвоении курса. Доступность новых материалов возможна только после отслеживания результатов каждого пройденного раздела преподавателем.

Практическую часть работы обучающихся составляет решение ситуационных задач и курсовая работа. Практические занятия включают освоение сущности и технологии работы с современными формами поиска информации, необходимой для повседневной работы медицинского работника любой специальности. Целью практических занятий является реальное освоение предлагаемых методик

— их использования в повседневной медицинской практике на базе имеющихся современных возможностей. Большое внимание в процессе повышения профессиональной компетенции судебно-медицинского эксперта придается самостоятельному созданию ситуационных задач с использованием персональных данных из личного опыта эксперта, что позволяет делиться имеющимся опытом и совершенствовать навыки критического мышления.

Электронная система КГМУ имеет систему контроля активности курсантов по изучению учебных курсов. Благодаря ее функциям можно отслеживать, сколько времени просматривалась каждая страница учебно-методического комплекса. Данные тестирования видимы обучающимся и отражены в электронном журнале преподавателя. Преподаватель, учитывая результаты текущего тестирования, имеет представление о степени подготовленности каждого обучаемого, экзаменационная оценка становится более предсказуемой, уменьшается вероятность случайного результата и появления элементов субъективизма. По окончании курса дистанционного обучения обучающийся проходит итоговое тестирование, решает ситуационные многоступенчатые задачи с данными исследования повышенной сложности. Если результаты тестирования удовлетворительные, то обучающийся, при условии защищенных работ, допускается к зачету.

Интерактивность достигается путем общения преподавателя и обучающегося как с помощью ресурсов программы дистанционного обучения, так и по электронной почте. Это позволяет осуществлять постоянный контакт обучающегося и преподавателя. Дистанционное обучение делает оценку знаний объективной и независимой от преподавателя, мотивирует обучающихся к самостоятельному поиску стоящих перед ним задач с использованием интернет-ресурсов, способствует их профессиональной мобильности, расширению кругозора и повышению уровня самосознания. Дистанционное обучение позволяет реализовать для обучающегося индивидуальный тип учебной программы и самостоятельно выбирать последовательность изучения и темп освоения предоставляемого материала. Все это обусловлено активизацией работы одновременно в нескольких направлениях. При этом освоение в процессе дистанционного обучения экспертами компьютерных технологий позволяет развивать технологии самообучения, приблизив реализацию инновационных методов к реальной практике.

Работа при дистанционном обучении, основанная на формировании электронного кейса, может служить эффективным средством переподготовки по поставленным проблемам врача любой специальности, поскольку включает в себя как теоретический и учебно-методический материал, так и конкретные методики, в том числе и с использованием компьютерной техники. Однако основой созданного кейса является его структура, определяемая его предназначением, поставленными целями и задачами. Этим и объясняется конкретная форма предоставляемого теоретического и практического материала, составляющего содержание кейса. Следует еще раз отметить, что «электронный кейс» дает возможность работать в удобном для обучаемого темпе, обеспечивает возможность многократных повторений материала, позволяет в максимальной степени использовать тот стиль обучения, который предпочтителен для конкретного обучающегося, при этом сам процесс обучения происходит на принципиально новом и более высоком уровне. Результаты анкетных опросов обучающихся показывают высокую востребованность «электронного кейса» при дистанционном обучении, что дает основание рекомендовать расширенное применение данного средства для обучения и самообучения работников сферы здравоохранения.

Выводы

1. Основной составляющей при обучении медицинских работников с использованием дистанционного обучения является самостоятельная деятельность — это активная познавательная и научно-исследовательская деятельность, требующая самостоятельного поиска ответов на вопросы, которые возникают в ходе повседневной профессиональной деятельности, повышения квалификации, а также анализа собственной врачебной деятельности.

2. При реализации инновационной деятельности, а именно дистанционного обучения, меняется характер управления учебным процессом, где рутинное заучивание переходит в форму поисковой мыслительной деятельности, основанной на исследовании и дискуссии под руководством преподавателя для повышения профессиональной подготовки и систематизации имеющегося опыта и знаний.

3. Дистанционное обучение позволяет повысить эффективность обучения и качество образовательных услуг, их доступность, развить личность обучаемого и адаптировать его для применения имеющихся знаний, умений и навыков в современных условиях жизни.

Заключение

Динамичность экономических, социальных и культурных процессов в современном обществе предполагает и изменения в сфере образования. Развитие информационных технологий создало ряд предпосылок для появления дистанционного обучения — обучения на расстоянии, без непосредственного контакта между преподавателем и обучающимся, осуществляемого лишь при помощи взаимодействия информационно-компьютерных технологий. Во всем мире дистанционное обучение внедряется в практику в различных формах и моделях, при этом главным в нем остаются виртуальные учебные материалы и коммуникации. Основываясь на психологии и методике самостоятельного обучения, дистанционное обучение имеет как преимущества, так и недостатки. Успешность дистанционного обучения зависит от его эффективной организации и качества используемых при этом учебно-методических средств и методов. В целом дистанционное обучение является весьма эффективным и перспективным. Для дальнейшего его развития необходимо сформировать единые теоретические, научно-психологические подходы совместно с системой традиционного образования.

Таким образом, дистанционное образование — это очень удобная, перспективная и доступная форма для получения дополнительного объема знаний для саморазвития или повышения квалификации. В данном случае обучающийся поддерживает высокий уровень профессиональных навыков и знаний самодисциплиной и самомотивацией, стремлением познания новых фактов и получения дополнительных знаний. Дистанционное обучение или элементы дистанционного обучения используются для повышения квалификации судебно-медицинских экспертов посредством расширения функций самообразования, выбора содержания и планирования ими своих знаний. Нарботанный практический собственный опыт позволяет значительно повысить уровень профессиональных навыков и знаний специалистов.

Список литературы

- 1 Basic Medical Education WFME Global Standards for Quality Improvement. The 2012 Revision. WFME Office. — University of Copenhagen. Denmark, 2012. — 46 p.
- 2 Bell T. Collaborative inquiry learning: Models, tools, and challenges / T.Bell, D.Urhahne, S.Schanze, R.Ploetzner // *International Journal of Science Education*. — 2010. — Vol. 3(1). — P. 349–377.
- 3 Сербин В. Технология создания анимационно-мультипликационных проектов и интерактивно-мультимедийных приложений, применяемых при разработке электронных учебно-методических комплексов в учебном процессе / В.Сербин [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.pbuv.
- 4 Аверченко Л.К. Дистанционная педагогика в обучении взрослых / Л.К.Аверченко // *Философия образования*. — 2011. — № 6(39). — С. 322–329.
- 5 Бакалов В.П. Дистанционное обучение. Концепция, содержание, управление / В.П. Бакалов, И.П. Крук, О.Б. Журавлева. — М.: Горячая линия-Телеком, 2008. — 108 с.
- 6 Девтерова З.Р. Современные подходы к организации и управлению дистанционным обучением / З.Р.Девтерова // *Гуманизация образования*. — 2010. — № 1. — С. 58–63.
- 7 Абдуллаев С.Г. Проблемы оценки эффективности дистанционного обучения / С.Г.Абдуллаев, С.Э.Абасова // *Информационные технологии моделирования и управления*. — 2009. — № 4(56). — С. 484–492.
- 8 Трайнев В.А. Дистанционное обучение и его развитие / В.А. Трайнев, В.Ф. Гуркин, О.В. Трайнев. — М.: Дашков и Ко, 2012. — 294 с.
- 9 Боброва И.И. Методика использования электронных учебно-методических комплексов как способ перехода к дистанционному обучению / И.И. Боброва // *Информатика и образование*. — 2009. — № 11. — С. 124–125.
- 10 Лебедев В.Э. Опыт использования электронного образовательного ресурса по дисциплине / В.Э. Лебедев // *Дистанционное и виртуальное обучение*. — 2009. — № 8. — С. 10–22.
- 11 Ольнев А.С. Использование новых технологий в дистанционном обучении / А.С. Ольнев // *Актуальные проблемы современной науки*. — 2011. — № 1. — С. 96.
- 12 Рауш Л.И. Компьютер как инструмент самореализации и саморазвития человека / Л.И. Рауш // *Среднее образование: управление, методика, инновации*. — 2012. — № 1. — С. 71–77.
- 13 Жаутикова С.Б. Опыт применения инновационных методов обучения в КГМУ / С.Б. Жаутикова, К.М. Жиенбаева, С.М. Аринова // *Медицина и экология*. — 2016. — № 2. — С. 106–108.

С.А. Мусабекова, О.А. Костылева, Р.Ж. Ныгызбаева, С.Н. Журавлев, Е.А. Котов

Жоғары оқу орынынан кейінгі медициналық білім беру жүйесіндегі қашықтықтан оқытудың маңызы

Мақалада Қарағанды мемлекеттік медицина университетінде ұсынылған біліктілігін арттыру бағдарламасында қашықтықтан оқытуды барлық сот-медициналық сарапшылар мамандығына қолданудың тиімділігінің нәтижесі жарияланған. Жетік және біліктілік әдісімен сот-медицина саласында мамандардың кәсіби даярлық сапасын жақсартуға қабілетті ақпаратты қашықтық технологиясын тәжірибеде қолдану ұсынылды. Заманауи бағдарламалық және техникаларды қолдана отырып, білім беру электронды білім беру тиімділігін анағұрлым арттырады. Жаңа технологиялар көру ақпараттарын анық және тиімді етеді, білім алушының білім беру жүйесінде белсенді қарым-қатынас құрайды. Интернет жүйелерін және басқада білім беру платформаларын дамыту, мультимедиялық технологиялар, дыбыс, бейне курсты қашықтықтан білім беру курсын толыққанды және қызықты етеді. Электронды заттармен оқыту түрі құрылымдық қолдану нәтижесін бағалап, құрылымдық білім беру тиімділігі ретінде «электронды кейстер» ұсынылды. Жоғары оқу орынынан кейінгі медициналық білім беру жүйесіндегі қашықтықтан оқытуды қолданудың жоғары тиімділігі көрсетілген, яғни қашықтықтан оқытудың мүмкіндіктері бейнеленген, заманауи сарапшының кәсіби құзыреттілігінің дәрежесін арттыру және дер кезінде жоғары кәсіби деңгейдегі сот-медициналық сараптаманы жүргізу үшін қолданған барлық қажетті ақпаратты беру. Сот-медициналық заманауи технологиялар бойынша қашықтықтан оқытуда қолданатын электронды оқу құралдар алынған білімнің тәжірибеде қолданылуын және, олардың мамандығына қарамастан, сот-медициналық сарапшылардың ой-өрісін кеңейтуге мүмкіндік берді.

Кілт сөздер: қашықтықтан оқыту, құзыреттілік әрекеті, жоғары оқу орынынан кейінгі медициналық білім беру, сот-медициналық сараптама, электронды оқу құралдар, біліктілігін арттыру, «электронды кейс», ақпараттық технологиялар, білімді бақылау түрі, оқытудың сапасы.

S.A. Musabekova, O.A. Kostyleva, R.J. Nygyzbaeva, S.N. Zhuravlev, E.A. Kotov

About the role of distance learning system in postgraduate medical education

This paper presents the results of the efficiency of the use training programs proposed in Karaganda State Medical University format for forensic scientists of all disciplines in the distance learning. There is a variant of the practical use of information technologies of remote ability to improve the quality of professional training of specialists in forensic medicine available and qualified way. Education using modern software and hardware makes e-learning more efficient. New technologies allow us to make the visual information bright and dynamic, build self education process based on active interaction with the student learning system. The development of Internet networks and a variety of educational platforms, the use of multimedia technology, audio, video makes distance learning courses full and interesting. The results of the evaluation of the effectiveness of using structured forms of e-learning, in particular the introduction of «electronic cases» as an effective means of structured learning. The high efficiency of the use of distance learning is shown in the system of postgraduate medical education. There are shown possibilities of distance learning that improve the level of professional competence of the modern expert and transfer timely the students with all the necessary information to conduct their forensic examinations on a high professional level. Are being e-learning tools used for distance learning provide information on cutting-edge forensic technology, allow to train the practical application of the knowledge and expand the horizons of forensic experts, regardless of their specialization.

Keywords: distance learning, competence-based approach, postgraduate medical education, forensic examination, e-learning tool, training, «electronic case», information technology, forms of knowledge control, the quality of education.

Reference

- 1 Basic Medical Education WFME Global Standards for Quality Improvement. The 2012 Revision. (2012). WFME Office. University of Copenhagen. Denmark.
- 2 Bell, T., Urhahne, D., Schanze, S. & Ploetzner, R. (2010). Collaborative inquiry learning: Models, tools, and challenges. *International Journal of Science Education*, 3(1), 349–377.
- 3 Serbin, V. Tehnologhiia sozdaniia animatsionno-multiplikatsionnykh proektov i interaktivno-multimediynykh prilozhenii, primeniayemykh pri razrabotke elektronnykh uchebno-metodicheskikh kompleksov v uchebnom processe [The technology of creating animation and animation projects and interactive multimedia applications used in the development of electronic educational and methodical complexes in the educational process]. *nbuv*. Retrieved from www.nbuv [in Russian].

- 4 Averchenko, L. K. (2011). Distantionnaia pedahohika v obuchenii vzroslykh [Distance pedagogy in adult learning]. *Filosofia obrazovaniia – Philosophy of Education*, 6(39), 322–329 [in Russian].
- 5 Bakalov, V.P. Kruk, I.P. & Zhuravleva, O.B. (2008). *Distantionnoe obuchenie. Kontseptsii, sodержanie upravleniie* [Distance learning. Concept, content, management]. Moscow: Horiachaia liniia-Telekom [in Russian].
- 6 Devterova, Z.R. (2010). Sovremennye podkhody k orhizatsii i upravleniiu distantionnym obucheniem [Modern approaches to the organization and management of distance learning]. *Humanizatsiia obrazovaniia – Humanization of education*, 1, 58–63 [in Russian].
- 7 Abdullayev, S.G. & Abasova, S.E. (2009). Problemy otsenki effektivnosti distantionnoho obucheniia [Problems of evaluation of the effectiveness of distance learning]. *Informatsionnye tekhnologii modelirovaniia i upravleniia – Information technologies of modeling and management*, 4(56), 484–492 [in Russian].
- 8 Traynev, V.A., Gurkin, V.F. & Traynev, O.V. (2012). *Distantionnoe obuchenie i ego razvitie* [Distance learning and its development]. Moscow: Dashkov i Ko [in Russian].
- 9 Bobrova, I.I. (2009). Metodika ispolzovaniia elektronnykh uchebno-metodicheskikh kompleksov kak sposob perekhoda k distantionnomu obucheniiu [Method of using electronic educational-methodical complexes as a way of transition to distance learning]. *Informatika i obrazovaniie – Informatics and Education*, 11, 124–125 [in Russian].
- 10 Lebedev, V. E. (2009). Opyt ispolzovaniia elektronnoho obrazovatel'nogo resursa po distsipline [The experience of using the electronic educational resource for discipline]. *Distancionnoe i virtualnoe obuchenie – Remote and virtual training*, 8, 10–22 [in Russian].
- 11 Olnev, A.S. (2011). Ispolzovanie novykh tekhnologii v distantionnom obuchenii [Use of new technologies in distance learning]. *Aktualnye problemy sovremennoi nauki – Actual problems of modern science*, 1, 96 [in Russian].
- 12 Raush, L.I. (2012). Kompiuter kak instrument samorealizatsii i samorazvitiia cheloveka [Computer as a tool for self-realization and self-development of man]. *Srednee obrazovanie: upravlenie, metodika, innovatsii – Secondary education: management, methodology, innovation*, 1, 71–77 [in Russian].
- 13 Zhautikova, S.B., Zhiienbaeva, K.M. & Arinova, S.M. (2016). Opyt primeneniia innovatsionnykh metodov obucheniia v KHMU [Experience of application of innovative teaching methods in KSMU]. *Meditsina i ekolohiia – Medicine and Ecology*, 2, 106–108 [in Russian].

V.I. Timoshenko¹, E.A. Kostina²¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*²*Novosibirsk State Pedagogical University, Russia**(E-mail: musalira@mail.ru)*

Methods of using game techniques at the English language lessons in secondary school

The article describes the peculiarities of teaching English for students in secondary school. The authors emphasized the most important tasks that a modern foreign language teacher faces i.e. how to implement the effectiveness of game techniques in teaching students foreign languages, increase students' interest in the language being studied, and enrich the content of foreign language education in secondary schools. Considering the peculiarities of teaching English, it is necessary to identify possible problems arising in the studying process, as well as the solution of these problems in order to make the learning process the most effective. The teaching game is the main activity in teaching foreign language at school, as it creates a favorable atmosphere for effective mastering of the educational material, the work of students in the team and independently, develops the skills of foreign language communication, and also contributes to the mental and psychological development of the child. The game method of teaching a foreign language can be used at any stage of learning, taking learners' age features into consideration. The use of game techniques is designed to help students accept English as a real communication tool and become a useful experience in the possession of a foreign language. The authors presented ways for learners' motivation for studying English, different game methods for language skills development of students in secondary school; the practical material is analyzed.

Keywords: teaching game, the English language learning, communication, language skills, teaching methods, secondary school, lessons, foreign language, learners, playing techniques.

Nowadays the importance of learning English is very relevant. Knowledge of a foreign language provides great opportunities: a person can study in prestigious universities, has more chances to find a good and highly paid job, travel to any country in the world, as about one and a half billion people speak English, and as many study it. One can work abroad, negotiate or communicate with people of different nationalities, learn their culture and traditions, share experiences. Thus, English is the global language of information transmission both in the business environment and in everyday communication.

There are certain difficulties in studying any foreign language. Frequently this is due to certain errors of both the student and the teacher. One of the main mistakes is high self-criticism. A student is very demanding of himself, and then, without achieving certain results, often despairs. It is also an important mistake to think in your native language, and then translate into a foreign language. Of course, it is difficult for language learners to understand how one can think otherwise, but still it is worth trying. Teacher's mistakes include incorrect imparting of material (inaccurate pronunciation, incorrect explanation of the topic). It is necessary to note that excessive attention to grammar is also a mistake. A person can study it for years, but, having got into the language environment, will not be able to express his thoughts.

There are many ways and methods of learning a foreign language, which help to deal with difficulties, to prevent errors. This article considers the gaming teaching methods.

One of the main tasks of teachers is to make pupils interested and love the subject. Using the game method at foreign language lessons leads to creating a favorable psychological atmosphere of communication and helps students realize that a foreign language is, first of all, the real means of communication. It is therefore very important that lessons with playing techniques are unusual, funny and long-awaited activities.

With the help of certain types of games it is possible to develop pronunciation, listening skills, lexical and grammar material become active and is mastered absorbed by students intensively. Children discover creative and intellectual abilities. Children are given the opportunity to solve various issues themselves, to make choices: how to act, what to say, and so on. The game is a specially organized activity requiring emotional and mental strength.

The use of active methods requires a certain pedagogical skills and efforts. The driving force of speaking as a type of speech activity is the motivation. Creating a motivation for speaking is the most difficult component of the teacher's activity when organizing a lesson. But, despite the difficulties faced by the teacher, do not ignore the game itself as an effective teaching tool. Such methods as situational, debates, discussions, mini-plays performance can be considered as active methods of the English language methods. If there

is a theatrical action, you need to take care of the details of the props and costume - they will make the game more full and convincing [1].

Gaming activities at the lesson not only contribute to real communication in English, but also develops mental and strong-willed activity. Despite the fact that this is a complex, but at the same time interesting activity, it requires a great concentration of attention, trains memory, and develops speech. Game exercises impress even the most passive and poorly trained students, which has a positive effect on academic performance. Gaming techniques enable pupils to overcome shyness, which prevents freely use words of another language in speech, students stop being afraid of making mistakes.

In modern schools, gaming activities are used in the following cases:

- in order to help students study certain topics on their own;
- as elements of another method;
- as a whole lesson or part of it (introduction, explanation, consolidation, control or exercise);

The game form of the lesson is carried out at the lesson due to the use of gaming techniques and situations, which are the means of motivating and stimulating for students. In the process of the game activity situations can be repeated as often as possible, and they can also be varied.

In addition to games that create situations of real communication, there are also games in the process whereby children easily and unobtrusively memorize new words, constructions, and repeat the material. Working with younger children, teacher often faces the problem of keeping attention and quickly tiredness of pupils. Thus the teacher can apply the game developed by the authors called «accordion» Sheet A4 is folded into an accordion. Preliminary it is necessary to choose the covered topics on grammar, vocabulary and physical exercises. At each bend, the question is written alternately. For example: 1) Present Simple Tense. Examples. 2) Name 10 words. Theme: Family. 3) Turn around 5 times. The learner having completed one task, unfolding the accordion, moves to another. This game allows you to remember the material you've passed, change your usual position behind the training place, and develops a quick switching of the student from the mental to the physical exercises.

For vocabulary, memory development and attention, you can use games such as «Rhymer», «the Blanks», «Associations». The game is «the Rhymer» is that the student has to find pairs of rhyming words. With the help of this game updated vocabulary of the language, if you know one of the rhymes it is easier to remember the second. After learning vocabulary, you can return after some time in order to repeat. For playing «the Blanks» are selected simple poems, related to certain topic. On the first sheet of paper written the poem as a whole, the second cleaned a few words on the third half. The student is offered two times to read first the leaf, then the second and third turns, inserting the missing words. This game helps to develop memory and repetition of the vocabulary on the topic. Also during the game the previous unfamiliar words and structures are also revised.

Game «Association» is that the student selects an object and calls the three related words. The others must guess the object. The hidden words can be from a specific region or completely different. With this game you can also check how well the guys know each other and understand. If you guess the Association is not difficult, a group of students is quite close-knit and understand each other «at a glance».

There are also games that contribute to the development of spontaneous speech. One of them of such games – «ode to the subject» The student is invited to get out of the bag the first item and then declares the task. It lies in the fact that the learner needs to describe as much detail as possible, their chosen subject.

Game, with the help of which you can practice the use of individual grammar topics or designs is also very good. So, to repeat this long period of time the student is offered the situation (example: You went out into the yard at night and see a picture.) and it needs to describe at this time the situation happening on the street. The repetition of the passive voice can be used a method of asking questions-riddles about the heroes of Russian fairy tales (for example: who was eaten gingerbread man?).

It is necessary to emphasize the games that are aimed at the study of any specific lexical topics. The authors also developed two such games, called «Cook» and «Stickers». Game «Cook» is used when studying the topic «Food». On stickers there is a list of ingredients for making well-known dishes. The task for the students is to guess these dishes. The results of this game are the repetition of the names of dishes, ingredients and the development of imagination, as to determine meals you need to provide all the ingredients and mentally connect them with each other. Also an effective and entertaining method of studying of the topic «Food» is to create projects about a favorite dish. Students can explain the technology and features of the cooking, the history of the origin of the dish. Children can draw posters, make models from clay or even bring on a tasting of food, if there are appropriate conditions.

The game «Stickers» used on the topics: «Parts of the human body» and «Clothes». Students can be divided into several groups. They distributed stickers with the names of the parts of the body (clothes), and one student becomes the model. The rest of the band sticks on parts of the body corresponding stickers. This game not only remember new words but also changing the work environment, mood. Students work in groups, learn to come to a decision, to listen to the opinions of others.

There are also playing techniques, which you can use to build a large part of the lesson, to prepare to study the following subjects or test knowledge of the material covered. To explore the theme «Traveling» the author develops the game called «Customhouse».

The class selects three assistants to the teacher. The class is divided into 3 groups. The customhouse includes four stations: 1) physical preparation; 2) quiz on knowledge of the country, which is chosen for traveling; 3) check; 4) passport control

Each student gets a mini-passport, which contains the initials, pages for the passing stations, the location for the photo (picture), stamp and signature. At the station of physical training of the students show that they are healthy and will be able to endure the flight (they walk, whirl, clap, etc.). At the station «Quiz» students are asked questions on the knowledge of the country. At the station «Luggage check» students name 10-15 things necessary during the journey. In the station «Passport control» students are checked whether all stations are passed, and stamped.

Competition is an integral part of the game, attracting the attention of students. Guys get pleasure by participating in the game, which creates favorable condition for foreign language lessons and reinforces the desire to study the subject. This game is based on competition. Also develop skills of group work, mental exercises are replaced by physical.

The introduction of learning games can be relevant, at first, due to the nature of foreign language learning, where much depends on the motivation of the students; secondly, the use of educational games to develop creative thinking of students and their communication skills, and third, facilitates the formation of a united team. The game allows the teacher to organize the students, make it more active, interests them in the study of the subject and provides the additional resources for more information. The game helps to develop such qualities as independence and initiative. Learning games provide opportunities for development of creative abilities of the student during the lesson due to the fact that the role of the teacher is limited only by the explanation of the task to the student and then the student works independently selecting those language means which he considers necessary in the situation [2].

Thus, it is especially important to note that the game activates the desire of younger schoolboys to contact with each other and the teacher creates the conditions for equality in speech activity, destroying the traditional barrier between teacher and student.

Communicative games provide a variety of language that is due to the situation of communication, everyday life. The game situation is stored in children twice more words than a conventional plant for memorization. The fact that the game is of interest and activity of children and gives them the opportunity to express themselves in a fun activity for them contributes to a more rapid and lasting memorize foreign words and sentences. Based on the foregoing, it must be concluded that the use of the game form in the initial stage of learning a foreign language is an effective method in the development of communication skills of primary school children [3].

The game method may be used at any stage of studying with a specific adaptation for each age. Using this method is called to create a favourable psychological atmosphere of communication and to help students see the foreign language as a real means of communication. It is therefore important that lessons using gaming techniques have become for the students a pleasant experience. This can be achieved if properly and methodically psychologically reasonable to work to find ways of optimal organization of lessons in a foreign language. It should be noted that the use of games in various stages of training not only helps in learning a foreign language, but also plays a role in the transition of the student to a new and higher stage of mental development [4].

References

- 1 Стронин М.Ф. Обучающая игра на уроках английского языка / М.Ф. Стронин. — М.: Просвещение, 2001 — 370 с.
- 2 Селевко Г.К. Современные технологии в образовании / Г.К. Селевко. — М.: Образование, 1998. — С. 49–64.
- 3 Конышева А.В. Игровые технологии в обучении иностранным языкам / А.В. Конышева. — М.: Изд-во «Четыре четверти», 2008. — 55 с.

4 Колкова М.К. Обучение иностранному языку в школе и университете / М.К. Колкова. — СПб.: Изд-во КАРО, 2001. — 110 с.

В.И. Тимошенко, Е.А. Костина

Жоғары мектепте ағылшын сабақтарында ойын әдістерін пайдалану әдістемесі

Мақалада орта мектеп оқушыларына ағылшын тілін оқыту ерекшеліктері қарастырылған. Авторлар қазіргі шетел тілі мұғалімінің алдында тұрған маңызды мақсаттарды, атап айтқанда, оқушыларға шетел тілін оқытудың тиімді әдістерін қамту және оқушылардың тілге деген қызығушылығын арттыру, орта мектепте шетел тілін оқыту мазмұнының толықтырудың нақты жолдарын көрсеткен. Ағылшын тілін оқыту ерекшеліктерін ескере отырып, ықтимал оқу процесінде мәселелерді, сондай-ақ оқыту үрдісін неғұрлым тиімді ету үшін осы проблемаларды шешуді анықтау қажет. Мектепте ойын арқылы оқыту шет тілінде негізгі оқу материалын тиімді меңгеру үшін қолайлы орта туындайды, себебі студенттер командада жұмыс және дербес, шет тілі коммуникативтік дағдыларын дамыту, сондай-ақ баланың психикалық және психологиялық дамуына ықпал етеді. Шет тілін оқытуда ойын әдісін жасқа сәйкес оқыту талап етіледі. Ойынның әдістері студенттер нақты байланыс құралы және шетел тілін иелігінде пайдалы тәжірибесі ретінде ағылшын тілін меңгеруге көмектесу үшін арналған. Авторлар оқушыларды ынталандыру әдістерін ұсына отырып, жоғары сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамытуда ойын әдістерін түрлі жолдарын, практикалық материалды көп қолдануға кеңес береді.

Кілт сөздер: ойнап үйрету, ағылшын тілін оқыту, коммуникативтік, тілдік дағдылар, оқыту әдістері, орта мектеп, сабақ, шет тілі, оқушылар, ойын әдістері.

В.И. Тимошенко, Е.А. Костина

Методика использования игровых приёмов на уроках английского языка в средней школе

В статье рассмотрены особенности обучения английскому языку учащихся средней школы. Авторами выделены важнейшие задачи, стоящие перед современным учителем иностранного языка, — как осуществить эффективность игровых методик в обучении иностранным языкам учащихся, повысить интерес учащихся к изучаемому языку, обогатить содержание иноязычного образования в средней школе. Рассматривая особенности обучения английскому языку, следует определить возможные проблемы, возникающие в процессе обучения, а также решение этих проблем с целью сделать учебный процесс наиболее эффективным. Обучающая игра является основным видом деятельности в обучении иностранному языку в школе, поскольку создает благоприятную атмосферу для эффективно-го усвоения учебного материала, работы учащихся в коллективе и позволяет самостоятельно развивать навыки иноязычного общения, а также способствует умственному и психологическому развитию ребенка. С учетом возрастных особенностей игровой метод обучения иностранному языку может быть использован на любой стадии обучения. Использование игровых методик призвано помочь учащимся рассматривать английский язык как реальное средство общения и стать полезным опытом в овладении иностранным языком. В статье приведены способы мотивации обучаемых, различные способы и игровые приёмы для развития речевых навыков учащихся средней школы; проанализирован практический материал.

Ключевые слова: обучающая игра, обучение английскому языку, общение, языковые навыки, методы обучения, средняя школа, урок, иностранный язык, ученик, игровые приёмы.

References

- 1 Stronin, M.F. (2001). *Obuchaiushchaia igra na urokakh anhliiskoho yazyka [Teaching games at the English language lessons]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 2 Selevko, G.K. (1998). *Sovremennye tekhnologii v obrazovanii [Modern educational technology]*. Moscow: Obrazovanie [in Russian].
- 3 Konysheva, A.V. (2008). *Yhrovyie tekhnologii v obuchenii inostrannym yazykam [Game method in teaching foreign languages]*. Moscow: Izdatelstvo «Chetyre chetverti» [in Russian].
- 4 Kolkova, M.K. (2001). *Obuchenie inostrannomu yazyku v shkole i universitete [Teaching foreign languages at school and university]*. Saint Petersburg: Izdatelstvo KARO [in Russian].

M. Tajiev¹, A.G. Ulzhabayeva², T.Ye. Yeralinova²

¹*Center of development of Higher and secondary & vocational education under the Ministry of Higher and Secondary & vocational education, Tashkent, Uzbekistan;*

²*Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: 2new_life@mail.ru)*

Psychological and pedagogical aspects of training teachers for the formation and development of cognitive interest of students

In article authors have considered the problem of psychological and pedagogical aspect of training of teachers for formation and development of cognitive interest of pupils, in which a key role is played by the teacher who promotes development of motivation of the teaching and cognitive interests of pupils in the conditions of complete pedagogical process, seeking for improvement of the professional knowledge and abilities. In this regard, authors have specified several ways and methods of development of cognitive interest for successful professional activity in modern conditions. Also in article stages studying and the organizations of educational activity were considered as one of ways of formation of motivation of pupils. Also recommendations about formation and development of cognitive interests of pupils are offered. Development of creative thinking, the speech, flexibility and independence of cogitative activity, the solution of problem situations and the proof of own opinion are the basis of formation of initiative of students. The problem of interest formation in teaching students, as well as a problem of successful implementation of the training, addresses the identity of the teacher. Authors noticed that teacher-enthusiast with due to level of training is capable to create the real big miracle for the students. If it carries out constant search of effective forms of education and upbringing, development of cognitive interests of students, it is in manyways is capable of ensuring the success of the conceived. Such aspiration is expressed in logic of lessons, selection of didactic materials, use of presentation, technical means of training. Studying of experience of many teachers, the programs aimed at the general development of students, for the teacher is an obligatory, necessary component of pedagogical work. Versatile pedagogical activity yields good results in education and upbringing of students. After analyzing, the authors came to the conclusion that development of creative thinking, the speech, flexibility and independence of cogitative activity, the solution of problem situations and the proof of own opinion are the basis of formation of initiative of students.

Keywords: foreign language, teaching, development, cognitive interests of pupils, pedagogical process, pedagogics, motivation of pupils, professional activity, methods of teaching, motivation.

Professional pedagogical education as the sphere which is most closely connected with training of the younger generation for life in the conditions of continuous education has to take the responsibility according to the solution of the major problems of realization of current educational trends in development of society. The key figure in this area was and always remains the teacher - a competent professional teacher, who possesses all the arsenal of the means of education and upbringing of students, creative personality capable of developing the motivation of the teaching and cognitive interests of students in the conditions of a holistic pedagogical process, striving to improve their professional knowledge and skills [1; 156].

The strategy of improvement of vocational training of future teachers assumes the conscious system organization of management of teaching and educational process.

The identity of the teacher acts as the first element of this system organization. Its position in the attitude towards the student, towards itself changes. The teacher acts not only as the preacher of subject and disciplinary knowledge, the data carrier, the keeper of norms and traditions but also as the assistant to formation and development of the identity of the student respecting this personality regardless of a measure of its familiarizing it with knowledge.

The second component is a change in the function and structure of knowledge that is mastered in the school, as well as ways to organize the process of their assimilation. The process of mastering knowledge ceases to have the character of routine memorization, reproduction. It becomes an instrument of knowledge and is organized in various forms.

The third essential component of the reorganization is a decisive advancement of the social nature of the student himself and the development of his personality, which is associated with the orientation not only of group forms of learning, of joint activity, of the variety of forms of interaction, interpersonal relations and communication, but also of individual — natural cultivation of identity from the collective subject.

The fourth component is connected with refusal of a repressive and overwhelming role of estimates [2; 15].

These are only four of many essential aspects of reorganization of management of an educational situation which are presented to us as the most significant for modern school training and can promote development of individual tendencies, interests and informative activity of students.

In our opinion, there is a certain dependence of level of practical possession of knowledge and abilities of the development organization of students' cognitive interest on efficiency of professional and pedagogical training of graduates of pedagogical higher education institutions. The teacher has to provide such development of cognitive interest which would support effective and productive study of each student for all years of his stay in school and would be a basis for its self-training and self-improvement in the future. In this regard the teacher needs to know the main ways and methods of development of cognitive interest for successful professional activity in modern conditions. It is known that dynamism of pedagogical process is reached by interaction of three of its structures: pedagogical (which we just considered), methodical (for its creation the purpose is divided into a number of tasks according to which consecutive stages of activity of the teacher and students are defined) and psychological. Psychological structure, perhaps, the most difficult. It includes: processes of perception, thinking, judgment, storing of information; students' degree of interest manifestation, tendencies, motivation for studying, dynamics of an emotional spirit; rises and recessions of physical and psychological tension, dynamics of activity, working capacity and exhaustion. Thus, in psychological structure of a lesson it is possible to allocate three substructures: 1) informative processes; 2) motivation for studying; 3) tension. The teacher needs to have a clear view of theoretical bases of training and already on this theoretical basis to build his own pedagogical practice. Knowledge of pedagogical and methodical structure of a lesson allows to build occupation competently and methodically reasonably, and the psychological structure gives the chance to consider age and individual characteristics of students and to make training available and fascinating [3].

We note that influence of cognitive interest on formation of the personality is provided with a number of conditions:

- level of development of interest (its force, depth, stability);
- character (multilateral, wide interests, local-core or multilateral interests with allocation of core);
- the place of cognitive interest among other motives and their interaction;
- an interest originality in informative process (a theoretical orientation or aspiration to use of knowledge of applied character);
- communication with vital plans and prospects.

The specified conditions provide force and depth of influence of cognitive interest on the identity of the university student.

Due to individualization of teaching and educational process when designing lessons the teacher needs to analyze quality of the created conditions, their influence on educational results of students. At the same time it is necessary to take psychological features of training of university students into consideration. The teacher has to know that information is perceived by means of sense organs of students, their feelings and perception and only then — an identification, memorization, establishment of associations, comprehension. Absolutely necessary, though insufficient condition for the information to be perceived, is the arrival to those sense organs which are enough intensive, accurate corresponding to characteristics of sense organs that human perception has. Unfortunately, teachers do not always remember it, neglecting control of loudness of the voice and diction, without using (or using less) visual aids. The combined influence of visual and audioinformation gives the best results (in fact, the principle of presentation, «the golden rule of didactics» is based on it).

Modern psychological and pedagogical researches showed that the person remembers 15 % of information obtained by him in a speech form and 25 % — in visual. If both of these ways are used at the same time, he can apprehend up to 65 % of the contents of this information [4; 285].

Through visual system perception is conducted at three levels: feeling, perception and representation, and through acoustical — at one level, representation. It means that when reading information is perceived better, than aurally. 20 % of the arriving auditory information can be lost as thoughts flow at 8-10 times quicker, than the speech, there are distracting factors (reaction to external irritants). Besides, every 5-10 seconds the brain «is disconnected» on fractions of a second from reception of information. For this reason repetition of the same information in the different ways and by lexical means is required. The type of cognitive activity is important for perception of information. According to neuropsychologists, 48 % of people think in the logical way and 52 % — figurative. 24 % of logically conceiving people pass to figurative thinking and 26 % which are figuratively conceiving — to logical thinking. Most of psychologists consider that

preservation of this or that material in memory of the person is closely connected with the nature of perception of the world, with thinking type. Conditionally logically conceiving people can be divided into two categories: one think theoretically, others — empirically. Accurately the nature of thinking of the person is shown in how his logical memory holds material. Experiments showed that «theorists» best of all remember abstract material, it remains even in twenty months. It is interesting that when examinees were asked leading questions, «theorists» even after so big break reproduced almost full volume of the text. «Practicians» in memory had only concrete facts and their descriptions. The text even if it was reproduced, it was sketchy. After leading questions «practicians» manage to restore much smaller volume of the text, than to «theorists». Such experiments show noticeable advantage of theoretical type of thinking. Psychologists consider that such thinking should be developed when teaching schoolchildren [5, 6, 7; 67].

The modern didactics recognizes that both sides — teaching and studying — make uniform process of training. The training purposes in different modern approaches to the organization of teaching process provide not only formation of knowledge, but also the general development of students, their intellectual, creative abilities, satisfaction of informative and spiritual needs of pupils. The teacher directs educational cognitive activity of pupils, at the same time stimulating their independent work, activity and creative search. Pedagogical cooperation is a humanistic idea of the joint developing activity of students and teachers on the basis of mutual understanding, penetration into inner world of each other, the collective analysis of the course and results of this activity. Lessons of cooperation, coauthorship is a lengthy process of reorganization of trainees' thinking from the scheme «I heard — I remembered — I retold» to the scheme «I learned (by search together with the teacher and groupmates) — I comprehended — I told — I remembered» [8, 9, 10; 112].

Thus, the problem of interest formation in teaching students, as well as a problem of successful implementation of the training, addresses the identity of the teacher. The teacher-enthusiast with due to level of training is capable to create the real big miracle for the students. If it carries out constant search of effective forms of education and upbringing, development of cognitive interests of students, it is in manyways is capable of ensuring the success of the conceived. Such aspiration is expressed in logic of lessons, selection of didactic materials, use of presentation, technical means of training. Studying of experience of many teachers, the programs aimed at the general development of students, for the teacher is an obligatory, necessary component of pedagogical work. Versatile pedagogical activity yields good results in education and upbringing of students. Development of creative thinking, the speech, flexibility and independence of cogitative activity, the solution of problem situations and the proof of own opinion are the basis of formation of initiative of students. Active introduction to educational process of the various developing occupations aimed at the development of personal and motivational, analytico-synthetic spheres of students, memories, attention, spatial imagination and some other important functions are the most important tasks of teachers. Teachers can actively introduce non-standard forms of carrying out studies: the correspondence travel and excursions, drawing up fairy tales, creation of self-made books and textbooks, the dramatized representations and competitions, collective and group researches, panoramas, reviews, various educational and informative games, etc. It means, a lot of things depend on the teacher, and he has to be trained for that to turn these a lot of things for the good of the students and to turn the lessons ordinary into the bright reality capable to learn, to bring up and develop.

Due with the above, let us consider the next important stage: the study of the organization of educational activity as one of the ways to form the motivation of students. It is known that the content of the educational material is assimilated by the students in the process of educational activity. From what this activity is, from what training activities it consists, how these parts relate to one another, ie, how they relate to each other. What is the structure of educational activity - from all this, the result of learning, its developing and nurturing role, largely depends. The ratio of students to their own activities is determined to a large extent by the way the teacher organizes educational activities, what are its structure and character.

The study and analysis of this issue led us to the conclusion that in order to develop an interested attitude towards the activity of the learner, the teacher must organize the educational process in a special way. The study of each section or topic of the curriculum should consist of three main stages: motivational, operational-cognitive and reflexive-evaluative. Let us consider the content of these stages and their role in the formation of motivation for learning activity.

Motivational stage. At this stage, students need to understand why and wherefore they need to study this section of the program, what exactly they need to do to successfully complete the basic teaching task. For this, the motivational stage should consist of certain training activities. Firstly, it is the creation of an educational and problem situation that introduces students to the subject of studying the forthcoming topic

and can be created by the teacher in different ways: a) setting before the students a task whose solution is possible only on the basis of studying a new topic; B) a conversation (story) about the theoretical and practical significance of the topic (section) proposed for study; C) the teacher's information on how the problem was solved in the history of science. Secondly, the formulation of the main teaching task, which should be cited by the teacher as a result of the discussion of the problem situation. This can happen, for example, in this form: «... Thus, we must study the» golden rule of mechanics, «which is.» The educational task should show the students the landmark to which they should direct their activities in the process of studying this topic. «There cannot be any activity without the existence of a goal and a task that starting this process, giving it direction», wrote V.K. Dyachenko. Therefore, an important condition for the organization of educational activities is to bring students to an independent formulation and acceptance of educational tasks. Thirdly, self-monitoring and self-assessment of the possibilities of the forthcoming activity to study the topic of the lesson [11].

After the main learning task has understood and accepted by the students, they plan and discuss the plan of the forthcoming work. The teacher sets the time allowed for the study of the topic, the approximate completion time. This creates a clear perspective for students. Then the teacher tells you what you need to know and be able to study the topic. The discussion ends with the fact that students give self-assessment to their opportunities to study the topic, determine what material should be repeated and what else needs to be done to prepare for the upcoming lessons. This stage of the study of the topic is important for motivating students' learning activities.

Operational-cognitive stage. At this stage, students learn the content of the topic and master the learning activities and operations that must correspond to this content. The stage in the formation of the motivation for learning activity depends primarily on whether the student will understand the need for the whole content of the topic and its individual parts, for all educational activities and operations to solve the basic educational task posed at the motivational stage, whether they are aware of the natural connection between all private learning tasks and basic. With this structure of students' learning activities, the main content of the operational-cognitive stage is the modeling of objects and phenomena, the study of constructed models in which the activity of students acquires a theoretical, research character. Thus, students are, as it were, introduced into the laboratory of the thought of the corresponding sciences, acquire the experience of genuinely creative educational and cognitive activity. This becomes a powerful tool that facilitates the formation of motivation for students' learning activities.

Reflexive-evaluation stage. This stage is final in the process of studying the topic, when students learn to reflect (analyze) their own learning activity, evaluate it, comparing the results with basic and private learning tasks. The qualitative holding of this stage is of great importance in the formation of motivation for learning activities. The work on summarizing the study of the passed section should be organized so that students can experience a feeling of emotional satisfaction from what has been done, the joy of triumph over overcome difficulties, the happiness of learning new, interesting. This will create an orientation to the experience of such feelings in the future, which will lead to the emergence of needs for creativity, persistent self-study, i.e. To the emergence of a positive sustainable motivation for learning activities.

For example, you can use tasks like: «Make a diagram (model) of the material covered, which reflects the basic concepts has studied in the topic has covered and the links between them». This task students can perform in groups of 3-5 people.

Useful task will such as: «Make a questions and problems, in which you can check the level of assimilation of the studied topics».

In order to form students' ability to evaluate their work, one can give them tasks of this type: «Write a list of the main issues studied by us in this topic, and next note how you have learned this question: well, or not very well, or not at all have learned. On the other sheet, list the skills that you should have acquired while studying the topic, indicate how you learned these skills: well, little or not at all». This is useful for developing an adequate self-assessment of training activities, to find out the reasons for the gaps that exist and to encourage students to eliminate these gaps. At the same time, it is important that monitoring and evaluation not only establish the actual position of knowledge and skills of each student, but also be used to motivate him to work further, to create prospects for this work.

In the individual work of the teacher with students, should be two interrelated tasks set:

- 1) identification of interests and inclinations of specific students;
- 2) purposeful impact on their strengthening, developing and deepening.

The solution of these problems can proceed both sequentially and simultaneously. Studying of cognitive interests and inclinations at students it is desirable to carry out taking into account following recommendations:

- a) to conduct a questionnaire, a survey, a conversation (to offer approximate questions);
- b) get acquainted with the circle of reading students, analyze it;
- c) to identify the interests and inclinations of students in the process of preparing various activities, to enable each student to express himself in a certain type of activity, organize reviews-competitions;
- d) the data of questionnaires, essays, conversations and other forms of studying the interests and inclinations of the students to analyze, compare with each other; to make brief characteristics for each student, providing in them: individual conditions for the development of the student, sources of interest and its content – character, persistence, depth; characterization is supplemented by facts, concrete material of observations in the process of educational and other activities;
- e) form cognitive interest in all areas – in the process of teaching, extracurricular work, individual work with students [11; 256].

In addition, in education and upbringing, the teacher's main attention should be paid to the gradual complication and increase in the diversity of independent work of students in order to improve their cognitive skills and abilities. For this it is recommended: to talk on questions of interest to students; Encourage students to ask questions from their area of interest; Recommend books in order to deepen the knowledge of students in the area of interest; Help to put experiments; to motivate teenagers to creative work, to be interested in their successes in the chosen field, etc.

Thus, the formation of motives of cognitive interest, as a form of manifestation of cognitive needs, determines the direction of the learner's personality to realize the goals of activity and thereby facilitates familiarization with new facts, cognition of phenomena and objects of the surrounding world, mastering the methods of cognition. The proposed recommendations on the formation and development of cognitive interests of students can serve as a guide for teachers and can be used in full or in part in their professional activities.

References

- 1 Бабурина В.В. Формирование и развитие познавательной активности учащихся в процессе дидактического мониторинга: дис. ... канд. пед. наук / В.В. Бабурина. — Пенза, 2004. — 163 с.
- 2 Буряк В.К. Активность и самостоятельность учащихся в познавательной деятельности / В.К. Буряк // Психология обучения. — 2008. — № 3. — С. 118–119.
- 3 Матюхина М.В. Некоторые аспекты развития мотивации достижения в школьном возрасте / М.В. Матюхина, Т.А. Саблина // Психолого-педагогические вопросы обучения и воспитания младших школьников. — Волгоград: Изд-во ВГПУ. — 1992. — С. 62–73.
- 4 Викулина М.А. Познавательная активность студентов: монография / М.А. Викулина, С.Н. Казначеева. — Нижний Новгород: ВГИПУ, 2006. — 120 с.
- 5 Гусева Т.А. Психология познавательной активности: системно-стилевое исследование: монография / Т.А. Гусева. — Бийск: БПГУ, 2006. — 211 с.
- 6 Загвязинский В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособие / В.И. Загвязинский, Р. Атаханов. — М.: Академия, 2008. — 208 с.
- 7 Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов / И.А. Зимняя. — М.: Логос, 2001. — 384 с.
- 8 Лозовая В.И. Целостный подход к формированию познавательной активности школьников / В.И. Лозовая. — Харьков: ОВС, 2000. — 175 с.
- 9 Провоторова Н.А. Межпредметные связи. Формирование познавательной активности школьников: монография / Н.А. Провоторова. — М.: МПСИ, 2007. — 272 с.
- 10 Сорокоумова Е.А. Возрастная психология / Е.А. Сорокоумова. — СПб.: Питер, 2009. — 208 с.
- 11 Чернова Ю.К. Основы учебной деятельности: учеб. пособие / Ю.К. Чернова. — Тольятти: ТолРУ, 2005. — 141 с.

М. Тажиев, А.Г. Улжабаева, Т.Е. Ералинова

Оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыруы мен дамуындағы мұғалімдерді даярлаудағы психологиялық-педагогикалық аспектілер

Мақалада мұғалімдердің оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыруы мен дамуындағы психологиялық-педагогикалық аспектілері қарастырылған. Тұтас педагогика үрдісінде оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытуда және олардың кәсіби білімдері мен дағдыларын жақсартуда мұғалімнің рөлі ерекше. Осыған байланысты мақала авторлары қазіргі жағдайда оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытудың бірнеше жолдары мен әдістерін зерттеген. Сондай-ақ студенттердің танымдық қызығушылықтарының ынталандыру жолдарының бірі ретінде біртұтас педагогикалық процесін тиімді ұйымдастыру көрсетілген. Оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыру және дамыту үшін нұсқаулықтар ұсынған. Оқушылардың оқуға қызығушылығын қалыптастыру мен оқудың сәтті жүзеге асырылу мәселесі оқытушының тұлғасына бағытталған. Оқытушы-ынтагер өз оқушыларына лайықты дайындық деңгейіне сәйкес оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру керек. Егер ол оқытудың және тәрбиенің тиімді формаларын, оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуды қолданса, бұл ойға алған іс-әрекеттің нәтижелі болуын қамтамасыз етеді. Мұндай ұмтылыс сабақтың логикасында, дидактикалық материалдардың таңдауында, көрнекі құралдарды, техникалық жабдықтарды қолдауында байқалады. Шығармашылық ойлаудың, сөйлеу, икемділік және ойлау қабілетінің дербестігінің дамуы, күрделі жағдайларда шешім қабылдау және өз ой-пікірін дәлелдеу – оқушылардың ынталылығын қалыптастыру негіздері.

Кілт сөздер: шетел тілі, оқыту, дамыту, оқушылардың танымдық қызығушылығы, педагогикалық үрдіс, педагогика, оқушылардың уәждемесі, кәсіптік қызмет, оқыту әдістемесі.

М. Тажиев, А.Г. Улжабаева, Т.Е. Ералинова

Психолого-педагогические аспекты подготовки учителей к формированию и развитию познавательного интереса учащихся

Педагог, стремящийся к совершенствованию своих профессиональных знаний и умений, играет ключевую роль в формировании и развитии познавательного интереса учащихся, мотивации учения в условиях целостного педагогического процесса. В связи с этим авторы уточнили несколько путей и методов развития познавательного интереса для успешной профессиональной деятельности в современных условиях. Рассмотрены этапы изучения и организации учебной деятельности как одного из путей формирования мотивации учащихся. Предложены рекомендации по формированию и развитию познавательных интересов учащихся. Проблема формирования интереса к обучению у школьников, как и проблема успешного осуществления самого обучения, обращается к личности учителя. Авторы отмечают, что педагог-энтузиаст должен быть подготовлен и способен сотворить для своих учеников настоящее большое чудо. Если он осуществляет постоянный поиск эффективных форм обучения и воспитания учащихся, развития познавательных интересов школьников, то это во многом способно обеспечить успех задуманного. Такое стремление выражается в логике уроков, подборе дидактических материалов, использовании наглядности, технических средств обучения. Проанализировав, авторы пришли к мнению, что развитие творческого мышления, речи, гибкости и самостоятельности мыслительной деятельности, решение проблемных ситуаций и доказательство собственного мнения — основа формирования инициативности учащихся.

Ключевые слова: иностранный язык, преподавание, развитие, познавательные интересы учащихся, педагогический процесс, педагогика, мотивация учащихся, профессиональная деятельность, методика преподавания, мотивация.

References

- 1 Baburina, V.V. (2004). Formirovanie i razvitie poznatelnoi aktivnosti uchashchikhsia v protsesse didakticheskoho monitorinha [Formation and development of cognitive activity of students in the process of didactic monitoring]. *Candidate's thesis*. Penza [in Russian].
- 2 Buriak, V.K. (2008). Aktivnost i samostoiatelnost uchashchikhsia v poznatelnoi deiatelnosti [Activity and independence of students in cognitive activity]. *Psikholohiia obuchenii – Psychology of learning*, 3, 118–119 [in Russian].
- 3 Matiukhina, M.V. & Sablina, T.A. (1992). Nekotorye aspekty razvitiia motivatsii dostizheniia v shkolnom vozraste [Some Aspects of the Development of the Motivation of Achievement at School Age]. *Psikholoho-pedahohicheskie voprosy obuchenii i vospitaniia mladshikh shkolnikov – Psychological-pedagogical issues of teaching and education of younger schoolchildren*, 62–73. Volgograd: Izdatelstvo VHIPIU [in Russian].

- 4 Vikulina, M.A., Kaznacheeva, S.N. (2006). *Poznavatelnaia aktivnost studentov [Cognitive activity of students] Tekst.: Monografiia*. Novgorod: VHIPU [in Russian].
- 5 Guseva, T.A. (2006). *Psikholohiia poznavatelnoi aktivnosti: sistemno-stilevoe issledovanie [Psychology of cognitive activity: system-style research]*. Biisk: BPHU [in Russian].
- 6 Zagviiazinskii, V.I. & Atakhanov, R. (2008). *Metodolohiia i metody psikhologo-pedahohicheskoho issledovaniia [Methodology and methods of psychological and pedagogical research]*. Moscow: Akademiia [in Russian].
- 7 Zimniaia, I.A. (2001). *Pedahohicheskaiia psikholohiia [Pedagogical psychology]*. Moscow: Logos [in Russian].
- 8 Lozovaia, V.I. (2000). *Tselostnyi podkhod k formirovaniu poznavatelnoi aktivnosti shkolnikov [Holistic approach to the formation of cognitive activity of schoolchildren]*. Kharkov: OVS [in Russian].
- 9 Provotorova N.A. (2007). *Mezhpredmetnye sviazi. Formirovanie poznavatelnoi aktivnosti shkolnikov [Intersubject communications. Formation of cognitive activity of schoolchildren]*. Moscow: MPSI [in Russian].
- 10 Sorokoumova, E.A. (2009). *Vozrastnaia psikholohiia [Age Psychology]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- 11 Chernova, Iu.K. (2005). *Osnovy uchebnoi deiatelnosti [Fundamentals of educational activity]*. Toliatti: TolRU [in Russian].

A.N. Adekenova¹, L.V. Ustinova², U. Adekenova³

^{1,2}Nazarbayev intellectual school of chemistry and biology in Karaganda, Kazakhstan;

³Nazarbayev intellectual school of physics and mathematics in Astana, Kazakhstan

(E-mail: adekenova@mail.ru)

The Development of research skills in project work for grade 11 students

In 11 classes, in-depth study of subjects «Informatics», «Global perspectives» is expected. Throughout the course, the students carry out project work, therefore using different authors to develop research skills. The article demonstrates the personal experience of authors in writing projects and applying new approaches to teaching that contribute to the achievement of the goal. Authors cite fragments of the curriculum, a guide to writing a course work on the subject «Informatics», topics approving forms, an example of a lesson with elements of pedagogical tools and methods. Analyzing the feedback from the NIS alumni, they conclude that writing essays and course work develops students' high-level skills such as; critical thinking, analysis and assessment. Also, the obtained school experience helps in writing similar works in higher educational institutions. Students acquire competitive skills, unorthodox thinking and active personalities. The study of the subject «Global perspectives» makes the younger generation think about questions in different social spheres. In addition, the authors note that some projects are used in everyday life and give an example as evidence.

Keywords: purposefulness and systemativeness, motivation, psychological comfort, teacher's personality, creative environment, research activity, high-level skills, new approaches to training, curriculum, guidance on writing course work, evaluation criteria, form for the statement of the topic.

In modern society, there is a growing need for people who are unconventional, active, creative, capable of solving the set goals and tasks unconventionally. Therefore, now the issue of creating conditions for improving the quality of the educational process is widely discussed in education. In the arsenal of innovative pedagogical tools and methods, a special place is occupied by educational research.

Research is one of the most important ways to solve this problem. Such activities, which place students in the position of «researcher», take a leading place in modern systems of developmental education.

Educational research activity is a specially organized, cognitive creative activity of students characterized by purposefulness, activity, objectivity, motivation and consciousness, the result of which is the formation of cognitive motives, research skills, subjectively new to students knowledge and modes of activity.

To develop students' research skills, the teacher needs the creation of such conditions that would meet the stated goal:

1. Purposeful and systematic: Work to develop research skills should take place both in the classroom and in after-hours activities.

2. Motivation: Students should see the meaning of their creative independent activity so that they can realize their talents, abilities and capabilities.

3. Accounting for age characteristics: Research should be feasible, interesting, exciting and useful. All stages of research work should be based on the level available to the junior student.

4. Psychological comfort. The teacher should give each child the opportunity to believe in himself, to showcase their best qualities, to support, if something does not work, help and cheer.

5. Personality of the teacher: In order for research to be effective, a highly educated teacher needs to be creative about his work, striving for a new, progressive one.

6. Creative environment: The teacher helps create a creative, working atmosphere.

Teaching students to research is designed to ensure the following:

– the possibility of mastering research methods and their use in studying topics of any subjects of the school course;

– the possibility of developing interests in certain school disciplines and the process of cognition of the surrounding world and reality as a whole;

– the possibility of applying the acquired knowledge and skills in the implementation of their own ideas and interests.

Any research work consists of several stages.

- raising the problem (or highlighting the underlying issue),
- studying the theory associated with the chosen problem, the degree of its study;

- the hypothesis of research,
- selection of techniques and practical mastery of them,
- collection of own material,
- its analysis and generalization,
- own conclusions,
- Presentation of the completed research in the selected (required, standard) form.

In Nazarbayev intellectual schools much attention is paid to the development of high-level skills, namely critical thinking, analysis and synthesis. For each subject, the curriculum pays much attention to research activities, as an instrument for developing the above skills. For example, in the subjects «Informatics», «Global perspectives» in each quarter there is a section - «Project activity», which presumes the writing of a mini-project with observance of all stages of project development. In addition, high school students who have chosen computer science for in-depth study, take the final external evaluation, consisting of three components. The first component is the testing of knowledge and understanding skills, the second is a skill test application and the third component is writing a course work for the development of high-level skills. It should be noted that from the next academic year it is supposed to teach the subject in English. Also on the subject «Global Perspectives» 11th grade students prepare a social project.

Questions arise, how can students do a great job without having the experience and extra time? To what extent is this work practical? What is the advantage of doing this job? In this article we will try to answer these questions.

The writing of the course work is a lengthy process, for two years students of 11 grade are engaged in research activities in the lessons assigned to the project activity (Fig. 1).

Integrated Programme of Development Computer Science

Grade 11 Course Plan
June 2015

Contents

	Page
Long term plan	1
Introduction to language objectives	3
Medium term plans	
Unit 11.1A Algorithms and programming	4
Unit 11.1B Software engineering	11
Unit 11.1C System fundamentals	17
Unit 11.2A Algorithms and programming	21
Unit 11.2B Introduction to databases	26
Unit 11.2C Data representation	31
Unit 11.3A Web programming	36
Unit 11.3B Programming project	41
Unit 11.3C Networks and the internet	45
Unit 11.4A System optimisation	51
Unit 11.4B Programming project	54
Unit 11.4C Computers and society	58
Short term plan	
Lesson plan	61

Figure 1. Curriculum of the 11th grade

In the framework of the curriculum in the 11th grade, the following goals are expected to be achieved (Figure 2): name and explain the steps and justify conclusions drawn from data analysis; Understand what prototyping is, solve a real life problem by applying appropriate problem-solving techniques; Design, code, test, and execute a program for project work; Use appropriate algorithms to solve a real life problem; Express a solution using standard; Design tools; Explain how a particular program functions; Describe the features of the appropriate data sets for specific problems; Use indentation to highlight the structure of the code, discuss the advantages and disadvantages of using prototyping when developing solutions [1].

Subject Programme ref	Learning objectives	Suggested teaching activities	Teaching notes	Learning resources
11.2.4.6	techniques design, code, test, and execute a program for project work	(I) Finalise their prototype drawings. (G) (f) Learners get into groups with the other people tackling their project. They should discuss the different variables and data types that they will need to create their project. (G) (f) Learners get into groups with the other people tackling their project. They should discuss two algorithms needed to build the project and create flow charts to describe these algorithms.	If time allows, learners may also wish to include pseudo code into this section.	
11.2.4.5	use appropriate algorithms to solve a real life problem express a solution using standard design tools			
11.2.4.7	explain how a particular program functions			
11.2.1.1	describe the features of appropriate data sets for specific problems			
11.6.5.5	use indentation to highlight the structure of code	(W) Recap of what makes good code and the purpose of prototyping. (I) Learners create their projects. (G) (f) Regular group meetings should be held between learners working on the same task, allowing for peer support and peer teaching. (I) (f) At least one prototype should be made and feedback received from the client and recorded and analysed by the learner.	Learners should be able to list such things as indentation, comments, sensible variable names This prototyping should be documented in the report	AQA A2 7.4 System life cycle on wikibooks Implementation on wikibooks Good coding practice on wikibooks
11.2.2.2	discuss the advantages and disadvantages of using prototyping when developing solutions			
11.2.4.6	design, code, test, and execute a program for project work			

Issue: 5
Date: June 2015

36

Figure 2. Curriculum of the 11th grade

The fundamental document when writing a work is a manual that reflects all stages of the life cycle of the information system, and evaluation criteria [2; 10-14].

(d) Software development, programming testing and installation 18 marks	(i) Development 4 marks	Program listings or evidence of tailoring of a software package is provided in the form of printouts. The developed solution does not fulfil the design specification. A teacher may award 1 mark if they have been shown the system working satisfactorily and there is no hard evidence in the project report.	1
		Program listings or evidence of tailored software packages are provided in the form of printouts. Data structures are illustrated as part of the listings where appropriate, detailing their purpose. There is some annotation evident to illustrate how the package was tailored for a particular purpose or to indicate the purpose of sections of code in a program listing. The developed solution has logical flaws and does not fulfil the design specification.	2-3
		Program listings or evidence of tailored software packages are provided in the form of printouts. Data structures are illustrated as part of the listings where appropriate, detailing their purpose. There is a full set of printouts showing input and output as well as data structures. The developed solution does fulfil the design specification.	4
	(ii) Program- ming 5 Marks	A program listing showing code written by the candidate is included.	1-2
		Some technical competence in programming shown by a program listing that makes use of meaningful identifier names, indentation and formatting to show the control structures used. The code should be annotated with some comments so that the logic of the solution can be followed.	3-4

		Good technical competence in programming shown by a self-documented program listing that makes good use of meaningful identifier names, indentation and formatting to show the control structures used. The code should be annotated with comments so that the logic of the solution can be easily followed.	5
	(iii) testing 5 Marks	A collection of hardcopy test run outputs with no test plan, or a test plan with no hardcopy evidence may also be present. A teacher may award 1 mark if they have been shown the system working satisfactorily and there is no hard evidence in the project report.	1
		There is little evidence of testing with a badly developed test plan with clear omissions. There is no description of the relationship between the structure of the development work and the testing in evidence.	2
		There should be hardcopy evidence from at least eight different test runs cross-referenced to the test plan. However, not all cases have been tested.	3-4
		Evidence of each test run cross-referenced to the test plan is present in the report. Testing should include as many different paths through the system as is feasible, including valid, invalid and borderline cases. Marks may be lost for lack of evidence of a particular test run.	5

At the initial stage, students choose a client, discuss the project topic, taking into account its complexity [2; 6-10], and fill out the form below. This form is approved by the center of pedagogical measurements (CPI).

Outline Proposal Form
for NIS Grade 12 Computer Science Coursework

G12 Computer Science Coursework Proposal		2017
Name of Learner	Lipovskaya Darya	
Name of School	NIS Taldykorgan	
Name of Teacher	Ms. Kim Y.O.	
Client Details My client is Karapaeva Tatyana Vladimirovna. She is the owner of the store «Baibatyr». Her shop focuses on selling clothes for men, women and children. There are 4 shop assistants who work in shifts by 2. The «Baibatyr» is located in the center of Taldykorgan town, which is situated in the south of Kazakhstan, at Gauhar Ana street 104/106. Her business was established in year 2007.		
Problem Statement Since my client is not only the owner, but also the accountant of her store, she must keep a record of data in a separate notebook by herself or one of the shop assistants. Unfortunately, this method is very impractical because the data is not sorted. Also, as there are a wide range of goods and her business has been running for approximately 10 years, a large number of notebooks are used. So, results in loss of data and even mistakes. Shop assistance receive a salary depending on the goods sold by them for 2 weeks. Sometimes, when there are a lot of customers, shop assistants forget to enter the purchased goods into the notebook or they write the goods twice.		

To overcome problems described above, I decided to create a **computer program**. Delphi 7 will be used as operating function, as it allows controlled access into store records for her and other staff, which will help to track in the store; **database** (made in MS Access) in which there will be all the characteristics of the products. It will have search function by queries, to make the work more structured, and give possibility to make relations between tables and databases. Also I plan to include a **calculator** for calculating the salaries. My client will know everything about the bought, sold and available goods. Friendly interface and ease of use will be understandable and accessible even for beginner user, in this case- sellers.

Project title: Automation of the goods accounting system in the clothes store «Baibatyr»

Examiner Comments

Approved

Not Approved

After the topic is approved, students can start analyzing and collecting data. Then, based on a technical task developed jointly with the client, design, development, programming and testing are performed. Important stage is the preparation of documentation, because it consists of two parts: for the user and the programmer. At the final stage, an assessment is planned (reflection).

As it was noted earlier, students perform work in the lesson. This lesson is the first in a series of lessons on project activities. Objectives of the lesson: to justify the conclusions made on the basis of data analysis; Solve real life problems by applying appropriate methods of solution. Expected results: - knows the stages of the LC; - knows what a prototype is; - knows the purpose of the prototype; - justifies the need to create a prototype; - Creates a prototype based on data analysis.

At the beginning of the lesson, students recall the definition of the prototype and give examples. Then active methods of teaching are used, namely the students are offered to build a bridge. At the same time, the teacher does not discuss the evaluation criteria, does not offer material and does not talk about his appointment, thereby encouraging students to dialogue with the customer (in this case, the teacher). During the discussion, the teacher expects the following questions from the groups: Ask questions. That is, the data is analyzed. Possible issues: terrain, size, purpose. Which bridge stood before that? Was there a bridge at all? How is the crossing now being carried out? What material is the bridge? Design, material ...Thus, the teacher, together with the students, prepare a technical assignment for the proposed project. This task is aimed at demonstrating the need for dialogue between the developer and the customer and drafting the technical assignment. At the same time, data are collected through a survey, interview or questionnaire (depending on the user population).

The second task involves selecting a project implementation toolkit and discussing alternative approaches, which is an important part of writing the project and is also aimed at developing skills in analysis and critical thinking. In this task, differentiation is well thought out. As in the first task, it is supposed to work in groups.

- 1 group: Internet shop selling computer equipment;
- Group 2: Math tutorial for toddlers;
- 3 group: The game of learning the Kazakh language.

Easy level	CSS styles	Using OOP components	Using CMS and WYSIWYG
Medium level	Using the database	Using multimedia	Using scripts
Complex level	Data protection: passwords, EDS	Create backup	Data protection: identification, authentication, authorization

Students should choose from at least one toolkit and justify their choice (the difficulty level is hidden from the students). If desired, they can provide a prototype. Also, each group provides 1-2 alternative solutions and justifies the impossibility of using them.

According to the curriculum, six hours a week are provided for in the senior school. Which implies a doubling of the lessons, 2 hours three times a week, therefore the above activities are designed for the first part of the lesson - 40 minutes, and in the second lesson, individual work is planned on the project with the teacher.

In general, according to the calendar planning for the project activity within two quarters (3 and 4) of grade 11, 40 hours are allocated, which is 20 lessons, the same number is allocated in grade 12. Practice proves that for 80 hours students can write good term papers, from the maximum of 60 points the average student has 50-55 points.

The study of the subject «Global perspectives» implies achievement of the following goals:

Upon completion of the study of the subject, it is planned to write a social project, in the following areas: recognise and critically compare different perspectives on global issues; research and analyse different perspectives; develop and communicate personal perspectives; present global perspectives using a variety of media and cite and reference within the conventions of academic honesty; analyse the structure and identify the main components of arguments, reasoning and claims; explore alternative perspectives objectively [3] and write project for Environment, politics, economics, crime, technology, security.

In conclusion, I would like to note that the acquired skills help them in future when writing similar works in higher educational institutions. Many graduates of the school talk about this at personal meetings and correspondence. They note that the study of subjects «Kazakhstan in the modern world», «Global perspectives», «Informatics» and writing essays, course papers contribute to their formation, help them confidently enter adulthood and apply their knowledge in practice. An example is the project of NIS graduates from Aktobe, Daulet Isatayeva and Malik Aset, who developed an intelligent charger and today continue to work together with Charging control within the walls of Nazarbayev University [4].

References

- 1 Course Plan Computer Science Grade 11 Issue 5 110615. *cs.colostate.edu*. Retrieved from <https://www.cs.colostate.edu/cstop/csacademics/csdegrees/csbachelors/major.php>.
- 2 Grade 11 Units for Science in English - Timeline May, June 2017. <https://apcentral.collegeboard.org>. Retrieved from <https://apcentral.collegeboard.org/>.
- 3 Course Plan GPPW Grade 12 Issue 4 150814. *depedtambayanph.blogspot.com*. Retrieved from <http://depedtambayanph.blogspot.com>.
- 4 *nis.edu.kz*. Retrieved from <http://nis.edu.kz/ru/press-center/news/?id=6470>.

А.Н. Адекенова, Л.В. Устинова, У. Адекенова

Жоба жұмысын жазу арқылы 11 сынып оқушыларының зерттеу дағдыларын дамыту

Мақалада 11-12 сыныптарда «Информатика» пен «Жаһандық перспективалар және жобалар жұмысы» пәндері тереңдетіліп оқытылатыны жайлы айтылған. Оқу кезеңінде оқушылар жобалық жұмыс орындайды. Авторлар өз тәжірибелеріндегі курстық жұмыс және мақсатқа жету үшін пән бойынша эссе жазуда қолданған жаңа әдістер жиынтығын көрсеткен. Сонымен қатар олар негізгі құжаттардан үзінділерді енгізген: оқу бағдарламасынан, курстық жұмысты жазу нұсқасынан, тақырыпты бекіту формасынан. Педагогикалық құралдар мен әдістерін қолданылған сабақтар мысал ретінде берілген. Түлектердің пікірлерін зерттей отырып, курстық жұмыстар мен эссе жазу арқылы оқушылардың жоғары деңгейдегі дағдылары дамитыны туралы қорытынды жасаған, мысалы, сын тұрғысынан ойлау, талдау мен бағалауға қатысты. Сондай-ақ түлектер мектепте алынған тәжірибелері жоғары оқу орындарында зерттеу жұмыстарын жазу барысында көп пайдалы болатыны туралы айтады. Олар өздерін бәсекеге қабілетті, бірегей ойлайтын, белсенді азамат ретінде сезінетіндерін айта кетті. Авторлар «Жаһандық перспективалар және жобалық жұмысы» пәнді оқыту жасөспірімдерге әлеуметтік қоғамдағы әртүрлі салалардағы мәселелерді талдатып, ой туғызатынын көрсетті және көптеген жобалар өмірде қолданыс таба отырып, Ақтөбе қаласында жасалған жобаны мысал ретінде келтірді.

Кілт сөздер: нысаналылық пен жүйелілік, ынта, психологиялық жайлылық, мұғалімнің жеке басы, шығармашылық орта, зерттеу әрекеттері, жоғары деңгейлі дағдылар, оқудың жаңа әдістері, оқу бағдарламасы, курстық жұмысты жазу нұсқасы, бағалау критерийлері, тақырыпты бекіту формасы.

А.Н. Адекенова, Л.В. Устинова, У. Адекенова

Развитие исследовательских навыков при написании проектной работы учащихся 11 классов

В 11-12 классах предполагается углубленное изучение предметов «Информатика», «Глобальные перспективы». На протяжении всего курса выполняется проектная работа, вследствие чего, по мнению авторов, у учащихся развиваются исследовательские навыки. В статье продемонстрирован личный опыт авторов по написанию проектов и применению новых подходов в обучении, способствующих достижению поставленной цели. Приведены фрагменты учебной программы, руководства по написанию курсовой работы по предмету «Информатика», формы по утверждению темы, пример урока с элементами педагогических средств и методов. Анализ отзывов выпускников НИИШ показал, что написание эссе, курсовых работ развивает у учащихся навыки высокого уровня: критическое мышление, анализ, оценку. Также полученный школьный опыт помогает при написании подобных работ в высших учебных заведениях. Учащиеся чувствуют себя конкурентоспособными, неординарно мыслящими, активными личностями. Изучение предмета «Глобальные перспективы» заставляет задуматься молодое поколение о вопросах в разных социальных сферах. Подчеркнуто, что некоторые проекты находят применение в повседневной жизни, и в качестве доказательства приведен пример.

Ключевые слова: целенаправленность и систематичность, мотивированность, психологический комфорт, личность учителя, творческая среда, исследовательская деятельность, навыки высокого уровня, новые подходы в обучении, учебная программа, руководство по написанию курсовой работы, критерии оценивания, форма по утверждению темы.

Ж.Б. Карипбаев, Г.А. Ахметжанова

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: zhasulankaripbaev@mail.ru)*

Бейнелеу өнеріндегі көркемдік стиль және шығармашылық ағымдардың ерекшеліктері

Мақалада әр дәуірдің көркемдік-бастау, эстетикалық палитрасы қарастырылған. Авторлар бейнелеу өнеріндегі көркем ағымдар мен мектептердің, бағыттардың ерекше маңызына сипаттама берген. Бейнелеу өнеріндегі көркемдік стильдің қалыптасуына талдау жасалған. Көркемдік стильдердің қысқаша тарихтарын, ағымдар мен бағыттарды зерттей отырып, сәулеттік, кескіндеме, мүсін және сәндік-қолданбалы өнері қалыптасты. Әлем өнерінде кеңінен қанат жайған реализм тарихы алуан үлгідегі көркемдік ізденістерге аса бай. Себебі реализм өзегінде жатқан ақиқат, шындық ұғымдарының өзі эстетикадағы түйінді мәселелердің бірі болып табылады. Осыған байланысты реалист туралы түсінік те суреткерлердің өмір шындығын шынайы бейнелеуге құштарлығы мен дүниетаным деңгейіне орай өнер дамуының түрлі кезеңдерінде өзгеріп отырды. Екінші мыңжылдықтың кезінде көркем стильдердің алмасуы қысқаша хронологиялық негізде көркемдік-эстетикалық тұрғыда емес, сондай-ақ әлеуметтік психологиялық позиция тұрғысынан қарастырылған. Мақалада әртүрлі өнер жанрларында жұмыс істеген, әр дәуірдегі шеберлер шығармаларының бірігуін, өнердегі көркемдік стильдер, көркемдік-идеялық принциптерді тарихи қалыптасқан көркем стиль ретінде қарастырылған. Бұл стильдің негізгі белгісі біртұтастық ретінде, ең алдымен, сәулет және қолданбалы өнерде көрініс тапқан.

Кілт сөздер: суретші, өнер, стиль, ғасыр, романтизм, романтик, реализм, бейне, шығармашылық, көркемдік әдіс.

Суретші стилі өзіндік даралыққа негізделетіні белгілі, ал стильдің өзі суретші ұсынған көркемдік әдіспен тығыз байланысты. «Стиль» ұғымы сияқты көркемдік әдіс туралы түсінікте суретшінің жеке шығармашылық тәжірибиесінен, сондай-ақ бір-біріне уақыт, идея, адамгершілік және көркемдік таным тұрғысынан жақын суретшілер тобының тәжірибесінен келіп шығады. Аталған жағдайлардың екеуінде де көркемдік әдіс дегенде, суретшілердің дүниетанымымен, өмірлік тұжырымдамалары мен олардың қоғамдық позицияларымен тығыз байланысты негізгі ұстанымдар, нақтылай айтқанда, ақиқат өмір құбылыстарын танып бағалау, іріктеу, бейнелеу ұстанымдары қарастырылады.

Көркемдік әдіс (грек тілінде — зерттеу жолы) – суреткердің өзі танып білген ақиқат дүниеге шығармашылық қарым-қатынасының жалпы ұстанымы, яғни, ақиқат дүниені қайта жасауы. Сол себепті әдіс өзі қайта тудырған нақтылы дүниеден тыс өмір сүре алмайды. Осы мәнді білдіретін бұл категория тым ерте кездерде-ақ пайда болып, көбінесе «стиль» немесе басқа да қатысты көркемдік категория боп қалыптасқан кезеңі 20-жж. тұспа-тұс келеді. Көркемдік әдіс – өнертану ғылымындағы маңызды ұғымдардың бірі. Ол көптеген суретшілер шығармашылығында қайталана отырып, өнердегі өмірді бейнелі суреттеудің ортақ ерекшеліктерін айқындап, сол арқылы бір немесе бірнеше елде көркемдік ағым (бағыт) туындатады. Мысалы, реализм, романтизм, символизм т.с.с.

Өмірдің көркембейнелеу сипаты, ең алдымен, кубизм, сюрреализм, импрессионизм, суретшінің өмірді бейнелеу үшін таңдаған әдісінің негізінде айқындалады. Көркемдік әдіс нақтылы бір тарихи жағдайларда пайда болады. Яғни, қандай да бір көркемдік әдісті ұсынған суреткерлерді идеал жайындағы түсінік, сол идеалға сәйкес келетін (немесе керісінше) қаһармандар типі, соған орай туындайтын сюжет мәселелері біріктіреді. Қоғамдық-тарихи жағдайлардың алуан түрлілігі көркемдік әдістің де алуан түрін туғызады.

Қазіргі өнертанудағы стиль мәселесі көп жағдайда жекелеген суретшілердің қайталанбас даралықтары деген ойға сияр болса, «әдіс» ұғымы, керісінше, өмірді тану мен бейнелеудің көптеген суретшілер туындыларына ортақ белгі-сипаттары деген түсінікті көрсетеді.

«Әдіс» туралы сөз қозғағанда біздің ойымызға бірінші кезекте көпшілікке етене болып кеткен реализм, романтизм әдістері, олардың ішіндегі түрлі ағымдар оралады. Бұл дұрыс, алайда бұл түсінік жекелеген суретшілерге ғана тән әдістерді де жоққа шығармайды. Осы орайда «суретші әдісі» дегеніміз «стиль» ұғымын қайталап кетпей ме?» деген ойдың тууы да заңдылық. Олардың арасындағы айырмашылықты дұрыс тану үшін мына мәселелерді ажырата білген жөн.

Стильдік ерекшеліктер көркемдік шаралар жүйесінде, олардың ішкі заңдылықтарынан өрбитін байланыстары мен өзара қарым-қатынастары арқылы көрінеді. Ал суретшінің өзіндік көркемдік әдісі оның көркемдік материалды танып-бағалау, таңдау және бейнелеудегі өзіне ғана тән ұстанымдарынан келіп шығады. Демек, стиль мен әдіс — екі түрлі ұғым. Стильді қарастыру көркемдік құралдар жүйесін өзара байланысты заңдылықтар аясында зерттеу болып табылады.

Көркемдік әдісті зерттеу – суретші шығармасындағы өмірдің идеялық-көркемдік тұжырымдар негіздерін зерттеу. Бұл концепция көркем бейнелердің заңды байланыстары мен өзара қарым-қатынастары арқылы танылады. Әдіс суретшінің стилін айқындайды [1].

Бұл жағдай әсіресе суретшіге тән әдісті статикалық сипатта, яғни оның шығармаларына тән негізгі сипаттарды іріктеп қарастырмай, суретші дүниетанымының даму үрдісінде, ақиқатты танып-білудегі түрлі өзгерістердегі қалыпта, ұдайы қозғалыста қарастырғанда айрықша байқалады.

Суретші шығармашылығында көркемдік әдістің маңызы зор. Ақиқат құбылыстарды дұрыс танып, бейнелеу үшін таңдау алынған ұстанымдар өмірлік шындықтың ішінен ең маңыздысын, ең қажеттісін шынайы суреттеуге сәйкес келсе, оның мән-маңызы тіптен арта түседі. Ал суретші шығармашылығының өзегіне алынған ұстанымдар ақиқатты бұрмалауға, керітартпа көзқарастарды насихаттауға негізделсе, оның мән-маңызы да кері ықпалды болады. Жеке суретшіге тән әдіс — сол өмірлік ақиқатты құбылыстарды танып, бейнелеу ұстанымдарын көрсету.

Ғасырларды қамтитын көркем өнер тәжірибесі көркемдік бейнелеу ұстанымдары белгілі бір көркемдік әдістің шеңберінде тұйықталып, (реалистік, романтикалық, натуралистік т.с.с.) ұсақ түрін ұстанатын тұтас бір суретшілер тобының шығармашылығына да ортақ болып келеді. Қоғамдық сұраныстарға орай дүниеге келген көркемдік әдістердің бәрі көркемдік дамудың теориялық жинақтаушы болып шығады, үздіксіз даму үстінде болатынына айғақ. Бұл даму суретшінің идеялық-көркемдік жаңалықтарымен қаншалықты байланысты болса, сол жаңалықтардың теориялық тұрғыдан танылып, олардың маңызының анықталуына да соншалықты тығыз байланысты болады. Мысалы, Пушкин, Гоголь жазды, Белинский, Добролюбов талдады. И. Репин, И. Левитон, В. Серов бейнеледі. Көркемдік әдістердің пайда болуы, дамуы және алмасуы әлеуметтік – тарихи жағдайларға қатысты. Қандай да бір қоғамдық жағдайда пайда болған көркемдік әдіс өзінің даму барысында түрлі өзгерістерге ұшырайды, қоғамдық өмірдегі өзгерістерге сәйкес жаңа сипаттарға ие болады.

Мысалы, осы күнге дейін бір ғана реализм әдісі ағартушы реализм, сыншыл реализм, социалистік реализм сияқты сатыларды бастан өткеріп отыр. Қандай да бір көркемдік әдістің, бағыттар мен ағымдардың құндылығы олардың өмір шындығының заңдылықтарын танып, даму арнасын айқындау арқылы идеялық-көркемдік мазмұнның әсерлілігі мен қуатына ықпал ету қабілетімен анықталады. Сонымен бірге өнердің даму тарихында кездескен түрлі әдістер мен ағымдардың жекелеген бағалы сипаттарының қазіргі дәуірдің эстетикалық талап-тілегін өрбітетін көркемдік әдістерге де сіңісіп кетуін, өзінің тарихи-көркемдік мәнін жоғалтпауын заңды құбылыс деп білген жөн. Мұндай әдістердің қатарына XIX ғ. кең тараған романтизм мен реализм әдістерін жатқызуға болады.

Романтизм – Еуропаның көптеген елдерінің бейнелеу және сәулет өнерінде, сондай-ақ Америка өнерінде XVIII ғ. соңы мен XIX ғ. бірінші жартысында аса ірі бағыттардың бірі ретінде пайда болған және әлемдік сипат алып, кеңінен таралған көркемдік әдіс. «Жаңадан пайда бола бастаған бағытқа «романтизм» деген сөз қалайша атау болды?» деген сауалға жауап бере кетелік. XVIII ғ. өмірде болуы мүмкін емес, тек кітаптарда ғана кездесетін, фантастикалық, қалыптан тыс, түсініксіз атаулының бәрі «романтикалық» делінді.

XIX ғ. шенінде «романтизм» сөзі классицизмге қарама-қарсы жаңа көркемдік бағытты белгілеген термин болып енді. Романтизм өзіне дейін бүкіл еуропа елдеріне жайылған ағартушылыққа қарсы қозғалыстардың ең жоғарғы нүктесіне айналды. Оның негізгі әлеуметтік-идеологиялық алғышарты Ұлы Француз революциясының нәтижелерінен, тіпті барлық өркениет атаулыдан түңілу болды.

Алғашқы нышандары сентиментализм мен ілкі романтизмде айнала бастаған буржуазиялық өмір салтын жақтырмаушылық, пасықтық пен бірсарандылыққа, буржуазиялық қатынастардағы өзімшілдік пен сезімсіздікке қарсылық сарыны романтиктерде ерекше өткір сипат алды.

Романтизм сол тұстағы буржуазиялық шындыққа деген көптеген қоғамдық топтардың наразылығын білдірді. Десек те буржуазиялық шындыққа наразылық себептері мен сипаттары әр деңгейдегі әлеуметтік топтарда бірдей болған жоқ. Феодалдық аристократия мен реакцияшыл ұсақ буржуазия революциялық қозғалыстар мен қалыптаса бастаған буржуазиялық құрылысқа қарсыласа отырып, өткенді қалпына келтіруде, орта ғасырлық феодализмді қайта орнатуды аңсады.

Ал қарапайым бұқара ревалюциялық қантөгістердің ақтық нәтижесі XVIII ғасырдың ұлы ағартушылары уәде еткен ақыл-ойдың азаттық пен әділдіктің жарқын патшалығының орнауына қолжеткізер деп күтті.

Әлеуметтік түрлі топтардың 1789–1794 жж. буржуазиялық ревалюцияға деген осындай әрқилы көзқарастарына сәйкес романтизмнің даму бағыттары да алуан арнада көрінді.

Романтизмдегі бағыттардың алуан сипатта дамығандығын айқынырақ тану үшін олардың негізгілеріне тоқталып өткен орынды. Біріншіден, тарихи шындық «ақыл-ойға» бағынбайтын, құпиялар мен оның азаттық аңсарына жат болып шықты. Еуропаның ең үлкен ойшылдары негіздеп, уағыздаған әлеуметтік, өндірістік, саяси және ғылыми прогрестің мүлде, керісінше, сипат иеленуі, яғни жаңа қарама-қайшылықтар мен бітіспес тартыстарды, рухани жұтаңдықты әкелуі, соның салдарынан туған сенімсіздік біртіндеп түпсіз пессимизмге ұласты. Екіншіден, жедел дамып, жаңарып жатқан дүниеге, өмір ағынына, әлемдік тарихи үрдіске ортақтық сезімдері де, тұрмыстың көзден қалтарыс байлығы мен шексіз мүмкіндігін түйсіну де романтизмге тән сипат. Өмірді романтикалық түйсінудің айрықша белгілерінің бірі – адамның азат рухының құдіреттілігіне сену, бүкіл дүниені түбегейлі жаңартуға құштарлық.

Қалың қауымды қамтыған айналадағы өмірге көңілі қалушылық өркениет пен прогресс мүмкіндіктеріне сенімсіздікке қарама-қарсы «шексіздікке», абсолютті әмбебап идеалға деген романтикалық құштарлық қойылды [2].

Романтиктер өмірді бөлшектей жетілдіруді емес, өмірдің бүкіл қайшылықтарын тұтастай шешуді армандады.

Өзінен бұрынғы кейбір бағыттарда да байқалған идеал мен шындық өмір арасындағы айырмашылық романтизмде ерекше қуатқа, айрықша маңызға ие болғаны соншалықты, романтизмде дүниеге қатысты екі мән құрады.

Кейбір романтиктерге өз кезеңінің шындығынан өткен дәуірлерге, немесе өмірге мүлдем жанаспайтын қиялдан туған арман патшалығына кету тән болды. Романтизмде бір сәтте туып, қалыптасып кеткен құбылыс емес. Жаратылыстағы өзгеде құбылыстар сияқты, романтизм-де дамудың түрлі сатыларынан өткенін дұрыс пайымдау үшін оның даму жолына да тоқтала кеткенді жөн көрдік.

Енді романтизмнің жаңашыл сипаттарына назар аударайық. Романтизмнің жарқын үлгілерінің бірі – прогресшіл романтизм. Прогресшіл романтизм шығармаларында суреттелетін шарттылығы басым жағдайлар ақиқат өмірден өткен дәуірлерге немесе қиял патшалығына көшуді көрсетпейді. Керісінше, бұл шарттылықтар түрлі жолдар арқылы өмірдің шынайы бейнесін ашуға және сол өмір шындығына наразылықтың мәнін түсіндіруге жәрдемдеседі.

Романтиктер дәуір тынысын ұлты жағынан да, географиялық тұрғыдан да әсем үлгіде беруге ұмтылды. Эмпирикалық шындықтың шексіз мүмкіндіктерін салыстыруға келмейтінін мойындауды аңғартты. Біртіндеп романтикалық идеалдың ақиқат өмірде жүзеге аспайтынын, арман мен өмірдің әу бастан арасы алшақ жатқанын саналы түрде түсінуді байқатты. Өз қоғамының ағымдағы өмірін бір сарынды, әрі сұрықсыз деп бағалай отырып, романтиктер әдеттегіден тыс нәрселердің бәріне құштар болды. Оларды фантастика, халықтық аңыздар мен халық шығармашылығы, өткен дәуірлер тарихы, табиғаттың экзотикалық көріністері, алыстағы елдер мен халықтардың өмірі мен тұрмысы, әдет-ғұрпы қызықтырды. Күнделікті ағымдағы тірлікке олар асқақ рухты, арман-құштарлықты, романтикалық махаббат концепциясын, өздері рухани өмірдің ең жоғары көрінісі деп есептеген өнер, дін, пәлсапаны қарсы қойды.

Романтиктер адамның ішкі дүниесінің таңғажайып күрделілігін, тереңдігі мен қарама-қайшылығын, қысқасы, адамның ішкі болмысының шексіздігін ашты. Олар үшін адам – шағын ғалам, микроғарыш. Романтиктерге тән дүниетанымның мәнді белгілері – күшті де жарқын сезімдерге, жан әлеміндегі құпия қозғалыстарға, санамен емес, түйсікпен ғана сезінуге болатын тылсымдарға құштарлық.

Сонымен бірге романтизмге еркіндікті қорғау, жеке адамды бағалау мен дәріптеу, әр адам бойындағы бірегей қасиеттерге ерекше зейін қоюшылық пен дара адамды дәріптеу тән. Жеке адамды мадақтау буржуазиялық қоғамдағы адамдардың даралық бітімін жоғалта бастаған тарихтың аяусыз қадамына деген қарсылықты, өзін-өзі қорғауға ұмтылушылықты танытады.

Романтиктер ұлттық рух пен мәдениет ерекшеліктеріне, әр түрлі тарихи дәуірлердің өзіндік ерекшеліктеріне терең мән береді. Өнердің тарихилығы мен халықтығы – өнердегі романтикалық теория жетістіктерінің бірі. Романтизмге халықтық ұғымы, негізінен, уақыт пен мекенді дәл бейнелеу

мәнінде қолданылды. Романтик-суретші шығармашылығына тән тәсілдердің бірі өмірді ұдайы қозғалыс үстінде, қарама-қайшылықтар күресі үстінде бейнелеу болса, бұл өткенді суреттеу барысында да үнемі көрініс туып отырды. Романтиктерге тән ойлаудың тарихилық сипаты әсіресе, дәл осы кезеңде дүниеге келген тарихи роман, тарихи драма жанрларында әрі айқын, әрі тұтастық сипатта көрінді. Нақты мекеннің, дәуірдің ұлттың, тарихтың, жеке адамның алуан түрлілігі де романтиктер көзқарасында белгілі бір философиялық мәнге ие болды, яғни бұл біртұтас дүниенің байлығын тұтастай танып-білу деп бағаланды.

Эстетика саласында романтиктер классицистер ұстанған «табиғатқа еліктеу» қағидасына ақиқат өмірді жаңғыртып бейнелеуге құқылы суреткердің шығармашылық белсенділігін қарсы қойды. Классицизм эстетикасы қалыптастырған қатаң қағидаларды мойындамай, романтиктер адам баласы жасаған көркемдік түрлерді қай суретшінің де өз қалауынша еркін пайдалануын жақтады. Романтизм эстетикасының түп мәні төмендегі жайларға сайды: суреткер көзге көрініп тұрған шындықтан гөрі, әсем де әсерлі, шынайы, өзіндік айрықша әлемін жасайды.

Өйткені өнер өз бойына дүниенің ең жоғарғы құндылықтарын, терең мәнін жинақтауға қабілетті. Сондықтан да өнердің өзі ең жоғарғы шындық болып табылады. Өнер туындысы тірі организм тектес, ал көркемдік пішін мазмұнның сыртқы бейнесі емес, оның тереңінен өніп шыққан, әрі онымен тығыз байланысты әлдене ретінде түсіндіріледі.

Романтиктер суреткердің шығармашылық еркіндігін, ой-қиялын қызғыштай қорғап, эстетикалық нормаларды, өнердегі өрлеушілікті жоққа шығарды. Романтиктер пікірі бойынша, данышпан қағидаларға бағынбайды, ол оны өзі жасайды. Алайда бұған қарап, олар өздеріне тән жаңа романтикалық қағидалар мен заңдылықтарды қалыптастырған жоқ деуге болмайды. Сонымен бірге романтизм дәуірі көркем жанрлардың жаңаруымен дараланады. Тарихи картиналар, фантастикалық полотнолар, лироэпикалық шығармалардың тууы, лириканың айрықша өркендеуі – романтизм дәуірінің еншісінде. Поэтикалық бейнелеу тәсілдері жағынан қарастырар болсақ, романтиктер өздері үшін ғажайып боп көрінгендігі де, сұрықсыз көрінгендігі де әсерлілік қуатын әлсіретпей жеткізуге себебі тиетін көтеріңкі сарындағы образдарды жасайтын тәсілдердің алуан түрін бірдей пайдаланды.

Поэтикалық сөз мүмкіндігі көп мағыналылық, ассоциативтілік, метафораның молдығы, бейнелеу өнеріндегі тың шешімдер нәтижесінде арта түсті.

Көркемдік бейнелеу ұстанымдары тұрғысынан романтиктер фантастикаға, сатиралық гротескіге, сыртқы пішіндегі ашық шарттылыққа іш тартып, күнделікті мен қалыптан тыс жағдайларды, қайғылы мен күлкіліні батыл араластырды.

Әр елдің ұлттық тарихи даму ерекшеліктеріне қарай романтик-суретшілер шығармашылығының да өзіндік даралық белгілері кездеседі. Сонымен қатар романтизм өкілдерінің шығармашылықтарына тән тұрақты сипаттар да бар. Романтизмнің мұндай ортақ белгілері ретінде оны тудырған тарихи жағдайды, әдіс ерекшеліктерін және қаһарман сипатын атауға болады.

Еуропалық романтизмді дүниеге келтірген тарихи жағдай Ұлы Француз революциясына байланысты өзгерістер кезеңі болғанын, соған байланысты романтик суреткерлер өз дәуіріндегі өзгерістерден қанағаттанған жеке адам еркіндігі идеясын бойға дарытқанын жоғарыда айттық.

Қоршаған дүниені жоққа шығару тенденциясы ортақ бола тұра, романтизм саяси-әлеуметтік көзқарас тұрғысынан тұтастыққа қол жеткізе алмады. Керісінше, романтиктердің қоғамға көзқарасы, қоғамдағы және өз дәуірінің тартыс-талқысы тұстарындағы поэзиясы бір-біріне мүлдем кереғар болып жатты. Бұл орайда олардың бойында революцияшыл (дұрысы, бүлікшіл) көзқарастан керітартпа консервативтік көзқарасқа дейінгі сипаттар қатар ұшырасады. Осыған орай романтизмнің өзін керітартпа (реакциялық), сырттай қызықтаушы (созерцательный), либералдық (ырымшыл), прогресивті т.с.с. деп таратуға да болады.

Байыбына барар болсақ, романтизмнің ілгершіл, яки керітартпа аталуы оның негізгі көркемдік әдісіне емес, суретшінің әлеуметтік, философиялық немесе саяси көзқарасына қатысты. Себебі көркем шығармашылық мәселесі жеке суретшінің саяси немесе діни сенімдерінен әлдеқайда аз ықшамды мәнге ие. Бір жағынан, жеке адамға, оның қоршаған ортамен қарым-қатынасына деген айрықша құштарлық, екінші жағынан, ақиқат өмірге идеалды өмірді қарсы қою – романтизмнің негізгі тәсілдері болып келеді.

Романтик-суреткер үшін шынайы жаратылысты қаз-қалпында бейнелеу шарт емес. Ол үшін сол өмір шындығына деген өз көзқарасын таныту, түптеп келгенде өзінің ойдан жасалған әлемін көрсету маңызды мән иеленеді. Көбіне-көп романтик-суретшілердің жасаған көркем әлемі қоршаған ортаны шындық өмірге қарам-қарсы сипатта көрсетеді. Өйткені ол өзі тудырған көркем әлем арқылы өзінің

асқақ мұрат-идеалын, өзі жоққа шығарып отырған дүниенің ұнамсыздығын көрерменге жеткізуге, санасына сіңіруге ұмтылады.

Дәл осындай мақсат көздеушілік романтикалық көркем туындының бүкіл құрылымына әсер етіп, оның субъективтілік сипатын айқындайды. Қандай да бір романтикалық туындыдағы оқиғалар автордың өзін айрықша қызықтырған қаһарманның қасиеттерін ашу үшін ғана қажет болды.

Романтизм бейнелеу өнерінде өз қаһарманын, нақтылай айтқанда, суретшінің өзін қоршаған дүниеге көзқарасын танытатын көркем бейнені әкелді. Романтизм қаһарманның ерекшелігі қандай? Аса биік сезімдерден қуаттанған бұл қаһарманның айналадағы дүниеге қатысты әсері де, әрекеті де оқшау, ол өзгелер мойындаған қағидаларға қашан да қарсы тұрады. Сол себепті де ол басқалардан көркемдік ойы озық адам.

Қазіргі кезеңде романтизм тұтастай көркемдік бағытты құрай алмайды, тек қана жекелеген суретшілер шығармашылығында романтизм сипаттары ұшырасады. Сондай-ақ романтизм әсері кейінгі кезеңдердегі неоромантизм, символизм, экспрессионизм бағыттарында, сондай-ақ сюрреалистік тәсілдерде т.с.с. авангардтық ағымдарда байқалып отырады.

Реализм, өнер мен шығармашылықтың дамуына қатысты уақыт жағынан алғанда, романтизмнен кейін пайда болған көркемдік әдіс. Әдіс атауының өзі кейінгі латын тілінде «заттық, шынайы» деген мағына беретін «realis» сөзінен алынған. Әлем өнерінде кеңінен қанат жайған реализм тарихы алуан үлгідегі көркемдік ізденістерге аса бай. Өйткені реализм өзегінде жатқан «ақиқат», «шындық» ұғымдарының өзі эстетикадағы түйінді мәселелердің бірі болып табылады. Осыған байланысты реалист туралы түсінік те суреткерлердің өмір шындығын шынайы бейнелеуге құштарлығы мен дүниетаным деңгейіне орай өнер дамуының түрлі кезеңдерінде өзгеріп отырды.

Мысалы, бейнелеу өнеріндегі өмір шындығымен тікелей астасып жатқан, тіршілік етудің әрбір сәтін жіті пайымдап, адам мен қоғам болмысының дамуының тұтас картинасының айшықталуын беретін сала-тұрмыстық жанр. Тұрмыс – сана мен ғұмыр кешу бағдарын, жалпы әлеуметтік қозғалыс пен оның сан алуан қырларын білдіретін, ішкі психологиялық көңіл-күй алаңы мен мәдени-рухани қалыптардың тұтастандырылған ақиқаты екендігі сөзсіз. Осы ақиқаттың ішкі мазмұны мен сыртқы формасы анық білдіре алатын және оның тұтастығын нақыштайтын өнердің бір саласы кескіндеме өнері. Кескіндеме өнеріндегі тұрмыстық жанр жалпы-адамзаттық таным талғамның шеңберінде дами отыра, әрбір дәуірде, әрбір аймақта өзіндік ерекшеліктерімен дараланған.

Қазақстандағы бейнелеу өнерінің қалыптасуы мен өркендеуі де, тұтастай алғанда, тұрмыстық жанрды айналып өткен жоқ. Оның түпкі нышандарының алғашқы байқалу сәтінен бастап, бүгінгі күнге дейінгі жетістіктері әр түрлі кезеңдерді бастан өткерді. Сондықтан оның тарихи-әлеуметтік алғышарттарын, қалыптасуының кезеңдерін, даму ерекшеліктерін таразылап өтуіміз қажет.

Тұрмыстық жанрдың негізгі көріністері қазақ кескіндеме өнерінде өткен, ғасырдың 20-30 жж. бастап-ақ орын ала бастайды. Себебі сол кездегі кеңес заманының бейнелеу өнеріне қойылған тақырыптық талаптары еліміздегі осы жанрдың қалыптасуының идеологиялық ықпалы болып табылған еді. Оның кәсіби деңгейде дамуына әсер еткен сыртқы факторлардың бірі — кеңес заманы орыс реалистік мектебі болатын [3].

Ғасырдан ғасырға жалғасқан тұрмыс-тіршілігімізде көркем өнер колөнерімен терең байланыста сабақтасқандығы, оюмен ой айтқан өнерінің күрделі философиялық жүйесі ұсынылғандығы да қазіргі кезеңдегі қылқалам шеберлеріміздің бұл өнердің жаңа түрін тез арада игеріп, өзіндік қайталанбас қолтаңбасы бар ұлттық мектеп қалыптастыруға септігін тигізгендігі анық.

Демек, Қазақстанның кескіндеме өнерінің қалыптасуы мен дамуындағы басты екі факторды былайша ажыратып аламыз:

1. Экзогенді — сыртқы: орыс реалистерінің тікелей әсері, әлемдік бейнелеу өнерінің жанама ықпалы т.б. Сондай-ақ бұнда әлеуметтік, саяси, идеологиялық факторлар басты роль атқарады.

2. Эндогенді — ішкі: тарихи қалыптасқан дағдылар, байырғы нышандар ұлттық бейімделушілік пен талант т.б.

Бұл психологиялық, ділдік, ішкі сана-сезімнің қуаты арқылы жүзеге асып отырады. Осындай ықпалдардың бірлігі нәтижесінде кескіндеме өнерінің дамуы мен қалыптасуы интенсивті жүзеге асқан еді. Себебі біз назарға алып отырған басты буы, осы саланың генезисі бір ғасыр көлемінде жүзеге асқан. Ол кескіндеме өнері үшін онша үлкен мерзім емес, өйткені осы өнер саласы батыстық елдерде жүздеген жылдар бойы тәжірибе алаңында шындалып шыққан.

Қазақ кескіндемесіндегі тұрақты көрініс шексіз дала, табиғи кеңістік бейнесі дәстүрлі мазмұнды қамтығанымен, оның аяқталмайтын шетсіздігі мәңгіліктің асқақтығын айшықтайтын, тура қабылдау

сәтінде адамның өзінің ұлылық алдындағы дәрменсіздік сезімін ұғындырады. Осы тұста шексіз даланың көркемдік ой-толғағамдық шарттарын ұсынған Қ. Қабрахановтың «Мен даланың бос кеңістігін ұнатпаймын, бірақ даланың ұшы-қиырсыздығын жақсы көремін». Картинасы. Бұл екі ұғымның арасында айырмашылықта бар, мен даланың бос кеңістігін ұнатпағаныммен, оны теріске шығармаймын өйткені мен дала адамымын. Даланың бос кеңістігін білмеген болсам, даламның ұшы қиырсыз екендігінде сезінбеген болар едім.

Ол — дала адамның, яғни менің өмірім» деген толғанысы да қазақ сахарасының табиғи берілген әсемдігін, асқақтығын, үрейлілік пен тұңғықтылығын айғақтайды, әрі асқақтық пен шынайылықтың осы шексіздікке сиғызылған нұсқасын білдіреді. Картинадағы далада көз алдыңызға елестеген даланың самал желі бетінді аялағандай болса, шырылдаған бозторғай үнін әлемдегі ең керемет әуенге теңестіресіз.

Қазаққа туған жердің мал-жанымен қатар, торғайы да сүйкімді көрінеді. Оған құндылықтың бәрі бірдей. Оның ыңғайға деген құмарттығы онды жағдайда артты, сол жағдайға бейімделуінде өсті, деп халқымыздың дала философиясын сараптаған ой-пікірлер де біздің осы пікірлерімізді қуаттай түседі. Демек, туындыдағы негізгі бейне мен тылсым табиғат біртұтас үйлесімділікті құраған. Композицияның өн бойында қолданған жеңіл, ашық нәзік түстік түзілім көңілге жылылық ұялатып, өзіндік сыр шертегін әсер қалдырады.

Қылқалам шеберінің шығармашылығы жыл өткен сайын шыңдала түсіп, суретші кейіннен өзекті тақырыптар мен күрделі сюжеттерге ден қояды. Қ. Телжанов туындыларындағы осындай астарлы ойлар, бейненің мән-мағыналық, пластикалық шешіміне күрделі мақсаттар қою, тақырып таңдауы мен бейне шешімінің сипаты оның шығармашылығының негізгі маңызын, көңіл-күй сәтін, ұлттық ерекшелігін анықтайды.

Реализм – көркемдік өнерде өмірді ақиқат өмірдегі «Ата-баба мекені» құбылыстар мәніне сәйкес келетін және өмірдің өзінен алынған шынайы фактілерді көркемдік жинақтау жолдары арқылы жасалатын образдармен бейнелеу әдісі. Әдебиеттің адамды және қоршаған дүниені тану құралы ретінде маңызына ден қоя отырып, реализм өмірді бүкіл қайшылық-кереғарлықтармен тұтас күйінде тереңдей танып білуге ұмтылады. Соған сәйкес суреткердің өмірді барлық қырынан қарастыруына мүмкіндік береді.

Реализм өнері адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасын, қоғамдық талаптардың адам тағдырына ықпалын, әлеуметтік жағдайлардың адамның жан-дүниесіне. Мінез-құлқына әсерін, қоғамдық-әлеуметтік күштердің даму үрдісіндегі мән-маңызын көрсетеді.

Демек, Қазақстандағы тұрмыстық жанрдың қалыптасуы мен дами бастауының жалпы өткелдері мен сатыларын таразылай келе, ол кезеңдегі суретшілердің туындыларындағы тұтастық, көпқырлылық, тарихилық пен әлеуметтік болып құрылған екі арнаның кіріктірілгендігін, ұлттық сипаттың астарлы көріністерін, шындық өмірдің көркемдік тұрғыдан сәйкестенген нышандарын ұғынуымызға болатындығын көрсеттік.

Осыған орай, бұл жанрдың елімізде одан әрі дамуы мен өркендеуін дәйекті зерттей түсу қажеттілігі туындайды. Бұл мәселе О.В. Батурина атап көрсеткендей: «Бейнелеу өнеріндегі оның ішінде ментальдылықты көріністерді қарастыру образды салыстыруға тікелей байланысты» болатын болса, ендеше біз қарастырып отырған тұрмыстық жанрдың ерекшеліктерін тарихи тұрғыдан ашып көрсету ұлттық рухты, мәдениетімізді қайта жандандыру мен нығайта түсудің шарты болмақ.

Кең мағынада алғанда, реализм категориясы нақты көркем туындының ақиқат өмірге қатынасын анықтауға бағытталады. Бұл тұрғыда туынды авторының қандай да бір көркемдік мектептің немесе бағыттың өкілі болуы шешуші мән атқара алмайды. Шынайы өнер, қалай болғанда да, белгілі бір деңгейде ақиқатты бейнелейтінін ескерсек, бұл орайда «реализм» ұғымы өмірлік шындық ұғымымен бірдей бағаланып, түрлі дәуір өнеріндегі әр текті құбылыстарға қатысты қолданыла береді. Демек, реализмді өмірлік шындық ретінде түсіну жалпы эстетикалық тұрғыдан маңызды болғанымен, әдебиеттануға қатысты алғанда нақтылық мәнге ие ұғымды бере алмайды.

Теориялық жағынан нақтылай айтқанда, «реализм» термині ақиқат болмысты өмірлік шындық тұрғысынан жүйелі сипатта көрсетуге және адам мен қоршаған дүниені саналы түрде көркемдік тұрғыдан танып-білуге ұмтылатын ұстанымдарға негізделген көркем әдісті белгілейді. Сондай-ақ, өнертануда «реализм» терминінің екі түрлі мәнде қолданылатынын да айта кеткен жөн. Оның біріншісі – өзіміз сөз етіп отырған көркемдік әдіс ретіндегі мағынасы да, екіншісі – көркемдік бағыт ретінде XIX ғ. қалыптасқан тарихи нақты мәндегі мағынасы.

Реализм әдісі мен бағытының пайда болуы мен қалыптасу кезеңдері, сондай-ақ аталмыш ұғымдардың өзара қарым-қатынасы жайындағы пікірлер де әрқилы. Кейбір зерттеушілер реалистік бейнелеу ұстанымдары ежелгі дәуірлерде дүниеге келіп, бүгінге дейін бірнеше тарихи кезеңді бастан өткерді деген ой айтады. Олардың жіктеуі бойынша, «антикалық реализм», «Қайта өрлеу реализмі», «ағартушы реализм», «XIX ғасыр реализмі», «социалистік реализм» кезеңдері бар. Келесі пікір айтушылар реализмнің пайда болуын қайта өрлеумен байланыстырса, үшінші бір топ реализм бастауын отбасылық-тұрмыстық және әлеуметтік-тұрмыстық роман жанрын жарыққа шығарған ХҮІІІ ғ. сабақтастырады [4].

Солардың арасында неғұрлым басымырақ көрінетін көзқарас тұрғысынан қарастырар болсақ, реализм бағыт ретінде еуропа өнерінде дүниені шыншылдықпен бейнелеу ұстанымы мейлінше кең ауқымда әлеуметтік сипат иеленген ХІХ ғ. 30-жж. қалыптасты деген пікірге тоқталарымыз анық. Осы көзқарасқа сүйене отырып, реализм дамуының басты кезеңдеріне тән сипаттарға зер салып көрелік. Реализмнің романтизмнен кейін пайда болғанын жоғарыда айтып өткенбіз. Реализм мен романтизмнен басқа көркемдік бағыттардың қай-қайсысы да көркемдік үрдіске бірін-бірі теріске шығара отырып араласқаны өнер тарихынан мәлім.

Романтизмнің өзі де өзінің алдыңғы классицизммен күрес үстінде қалыптасқаны белгілі. ХҮІІІ ғ. соңы мен ХІХ ғ. бас кезінде бейнелеу өнерінде салтанат құрған романтизм реализмнің ізашары. Қалыптан тыс жағдайларды ала отырып, қиялдан туған айрықша әлем жасауға және асқақ құштарлықтарды бейнелеуге бағытталған романтизм әдісі өзінен бұрынғы сентиментализм, классицизм, т.с.с. бағыттарға қарағанда, адам болмысын алуан кейіпте, ішкі сезім байлығымен, карама-қайшылықтарымен ашып көрсетуге қабілетті болды.

«Сыншыл реализм» ұғымын тура мағынасында түсіну аталмыш кезеңдегі реализм өнерінің тарихи-нақты маңызын, яғни оның сол дәуірдегі әлеуметтік міндеттерімен байланысын аңғартқанымен, реалистік жауһар туындылардың философиялық мазмұны мен жалпы азаматтық құндылығын толық таныта алмайды. Яғни «сыншыл реализм» терминінің өзі, негізінен, сол кезең өнердегі әлеуметтік-идеялық көзқарасқа көбірек байланысты деуге болады.

Қалай болғанда да, ХІХ ғ. реализмге тән негізгі эстетикалық ұстанымдар мен типологиялық белгілерді түгелдей ашып берді. Әрине, классицизм, романтизм, символизм де өз дәуірінің шындығын бейнелеп, сол шындыққа өз көзқарасын білдіруге ұмтылғанын жокқа шығаруға болмайды. Осындай ерекшеліктер халқымыздың түрлі тарихи дәуіріндегі өнері мен салтынан өнертану, этнографиялық, тарих ғылымдары өз тарапынан зерттеп отырса, біз көркем шығармашылық саласында осы өнердің түрлеріндегі іс-әрекетті қалай үйрету жағын қарастырдық.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Алтаев Ж. Қазақ философиясының қалыптасуы: филол. ғыл. д-ры ... дис. автореф. 09.00.03 / Ж. Алтаев. — Алматы: Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 1997. — 14–22-б.
- 2 Кішібеков Р. Философия / Р.Кішібеков, Ұ.Сыдықов. — Алматы: Атамұра, 1994. — 337 б.
- 3 Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. — М.: Педагогика, 1981. — С. 55.
- 4 Игнатьев Е.И. Психология изобразительной деятельности детей / Е.И.Игнатьев. — М.: Просвещение, 1981. — 186 с.

Ж.Б. Карипбаев, Г.А. Ахметжанова

Особенности художественного стиля и творческих течений в изобразительном искусстве

В статье рассматриваются идейно-художественная, эстетическая палитра эпохи различных веков. Характеризуются отличительные черты различных художественных течений, направлений, школ, а также подчеркивается особая роль в изобразительном искусстве. Проанализированы виды художественных стилей и направлений в изобразительном искусстве. Изучены краткие очерки художественных стилей, направлений и течений, которые сложились в изобразительном искусстве (архитектура, живопись, скульптура, декоративно-прикладное искусство). Дана краткая хронология сменяемости художественных стилей на протяжении второго тысячелетия, что позволяет осмыслить «логику» смены художественных стилей не только с художественно-эстетических, но и в каком-то смысле с социально-психологических позиций. В статье художественный стиль в искусстве рассматривает-

ся как исторически сложившаяся и социально обусловленная общность идейно-художественных принципов, объединяющая в данную эпоху произведения мастеров, работающих в различных видах и жанрах искусства. Эта общность порождает более или менее устойчивую и единообразную систему художественных форм. Как правило, такое единообразие, как основной признак стиля, проявляет себя, прежде всего, в архитектуре и прикладных искусствах.

Ключевые слова: художник, искусство, стиль, века, романтизм, романтик, реализм, образ, творчество, художественный метод.

J.B. Karipbaev, G.A. Akhmetzhanova

Features of the creative and artistic currents of style in the visual arts

The article discusses the ideological and artistic, the aesthetic palette of the era of different ages. The authors characterized the distinctive features of various artistic movements, trends, schools and emphasizes the special role in the visual arts. Analyzed the types of artistic styles in the visual arts. The authors study short essays on art styles, movements and trends that have developed in the visual arts (architecture, painting, sculpture, decorative arts). This is a brief chronology of the succession of artistic styles throughout the second Millennium, which enable us to comprehend the «logic» of changing art styles not only artistic and aesthetic, but in a sense, the socio-psychological positions. The article art style in art is seen as historically and socially constructed community of ideological and artistic principles that are common in this epoch the works of artists working in a variety of types and genres of art. This community generates more or less stable and uniform system of artistic forms. Typically, such uniformity is the main characteristic of the style manifests itself primarily in architecture and applied arts.

Keywords: artist, art, style, century, romanticism, romantic realism, way, creativity, artistic method.

References

- 1 Altaev, Zh. (1997). *Kazak filosofiiasynyn kalyptasuy [Formation of the Kazakh philosophy]. Doctor's thesis.* Almaty: Al-Farabi KazNU [in Kazakh].
- 2 Kishibekov, R. & Sydykov, U. (1994). *Filosofia [Philosophy].* Almaty: Atamura [in Kazakh].
- 3 Lerner, I.Ia. (1999). *Didakticheskie osnovy metodov obucheniia [Didactic bases of teaching methods].* Moscow: Pedagogika [in Russian].
- 4 Ignatev, E.I. (1981). *Psikhologhiia izobrazitelnoi deiatelnosti detei [Psychology of graphic activity of children].* Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

D.K. Joldanova¹, E.V. Kruzhkova¹, I.V. Alberti¹, S. Kehl²

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

²*University of Rostock, Germany*

(E-mail: mit1dd5@mail.ru, karaganda.daad@gmail.ru)

Academic mobility and intercultural competence

This article discusses the interaction of the concepts «academic mobility» and «intercultural competence», their nature, types and classification of academic mobility, trends in the development of academic mobility, given the definition of «Academic mobility», and reveals its role in the development of intercultural competence. In conclusion it has been stated that intercultural competence is one of the important tasks of foreign language teaching, which requires moving, at least at some time in the culture of the country of the target language. The differences in languages, national cuisine, clothing, social habits, attitude towards the job are highlighted, and they all together often make these contacts difficult and even impossible. The main causes of failure are indicated in the present article, they are supposed to show the obvious differences in attitude: different attitude to the world and to other people. The main obstacle to the successful solution of this problem is revealed and this help us to show that we perceive other cultures through the prism of our own culture, so our observations and conclusions are quite limited. The effective intercultural competence may not arise itself, it should be focused to study the development of the academic mobility is a necessary task towards the solution of problems of intercultural communication. The terms «academic mobility» and «intercultural competence» are interrelated, and that create conditions for the development of intercultural competence and also to develop in students the ability to choose the way of interaction with the outside world.

Keywords: academic mobility, intercultural competence, intercultural communication, language environment, international education, academic environment, culture, cultural traditions, cultural norms, academic period.

The expanding of the culture and people interaction makes the issue of cultural identity and cultural differences especially urgent. The cultural diversity of contemporary humanity is increasing, and its constituent nations are finding more means to maintain and develop their cultural integrity and appearance.

One of the teaching means of intercultural communication is academic mobility set in the Bologna Agreement. Academic mobility is an inalienable form of the intellectual potential, reflecting the realization of the internal need for this potential in the sphere of social, economic, cultural, political relationships and interrelationships. This is the students' ability to form their own educational program, to select modules, courses, educational institutions in accordance with their preferences and aspirations. Academic mobility is one of the most important aspects of the process of integrating universities and science of individual countries into the international educational space. Academic mobility in the field of international cooperation of higher education are not reduced to concrete actions, technologies and mechanisms, connected only with the system of student exchange of educational institutions of different countries. Experts note that in reality there is a complex and multifaceted process of intellectual advancement, the exchange of scientific and cultural potential, resources, and training technologies.

Academic mobility is an extremely important process for personal and professional development of students, as each participant faces the need to solve life situations and simultaneously analyze them from the position of one's own and «alien» culture. It can automatically and often subconsciously develop certain qualities:

- the ability to choose the ways of interaction with the outside world;
- the ability to think in comparative terms;
- the ability to communicate with foreigners;
- the ability to recognize own lack of knowledge, which determines the motivation for learning;
- the ability to change self-perception;
- the ability to view your country in a cross-cultural context;
- knowledge of other cultures studied from the inside, etc.

Being in another culture and studying at another university a student will not only be the object of influencing certain cultural traditions, norms, values, but also the subject, the «transmitter» of his/her culture in another society. Upon returning home, the student will receive not only new knowledge for himself/herself, but also be able to carry this knowledge to his/her surrounding people [1].

Academic mobility - moving students and teachers of higher education institutions for a certain period of time to another educational or scientific institution within or outside their country for the purpose of studying or teaching [2].

Academic mobility is «the transfer of someone related to education to a specific (usually one year) period to another educational institution (at home or abroad) for studying, teaching or researching, after which a student, a teacher or a researcher returns to his primary school. This concept is not related to emigration or a long period of study (work) abroad» [3].

Academic mobility is the movement of students or research teachers for a specific academic period (including the period of training or production practice), usually a semester or academic year, to another higher educational institution (domestic or abroad) for training or research, with mandatory re-registration in the established manner of mastered educational programs in the form of loans in their institution [4].

Academic mobility is the international movement of scientists and teachers to carry out scientific and teaching activities, share experiences, present research results, and for other professional purposes ... [5].

There are external (international) and internal (national) academic mobility. The external academic mobility is the training of students in foreign universities, the work of teaching researchers in foreign educational or scientific institutions, as well as the training of students and the work of teachers from abroad. The internal academic mobility is the training of students, the work of teachers-researchers in leading Kazakhstan universities, as well as the training of students from other universities of Kazakhstan. In the Bologna process there are two types of academic mobility: «vertical» and «horizontal». Vertical mobility implies full student training for a degree in a foreign institution of higher education, for a horizontal one - training in a foreign university for a limited period (semester, academic year).

Academic mobility can be individual and team work/group. Individual academic mobility is individual trips of students to other universities in order to implement individual educational, academic and research programs. The group academic mobility can imply organized trips of groups of students to other universities with the goal of implementing academic and research programs.

Because of the program variety for the implementation of academic mobility and the set of European universities that are rapidly developing the academic mobility, the mobility is classified into an organized and initiative one.

Organized academic mobility is the mobility of the students from national universities to other universities organized by the home university, and initiative academic mobility is the mobility on their own initiative, supported by the administration of the host university. In general, students strive to compete in the university for participation in academic mobility or self-motivated to study in a foreign university for a semester in order to improve their foreign language skills, to broaden own knowledge, maybe to start a scientific study, and to delve into the culture of the host country.

Thus, academic mobility plays an important role in the development of the international competence of a student.

The development of academic mobility of students and teachers as one part of the Bologna Process opens new opportunities not only for education itself, but also for the formation of the European labor market and united technological space. Transnational or cross-border education and the growth of international academic mobility make it possible to view higher education not only as a form of public services, but also as an important segment of international trade.

However, academic mobility cannot be limited only to the opportunity to study or work abroad, and the recognition of national diplomas by other countries, because it is not enough for an access to professional activity.

Mobility is important for personal development and employment, it promotes diversity and the potential for working with other cultures. It implies the linguistic pluralism underlying the multilingual traditions of the European higher education standards and for increasing cooperation and competition between higher education institutions. Thus, mobility should be a distinctive feature of the European higher education space.

The modern trends in the development of education in the framework of the implementation of the principles of the Bologna Process suggest active development of academic mobility programs and the development of intercultural competence.

Intercultural competence has become extremely relevant in connection with the demand in academic mobility programs, which play an important role in assessing the effectiveness of universities. The academic environment is described as a culturally specific space, for integration into which a certain willingness of the

participants is necessary. Successful functioning of the program can be achieved through intercultural competence.

Intercultural competence includes knowledge of all that makes up the culture: the conditions and culture of communication, the rules of etiquette, non-verbal forms of expression (facial expressions, gestures, oculists, etc.), physical conditions of life, nature, climate, lifestyle of foreigners and their system of values, mentality, national character, and relations between people. The intercultural component is based on the comparison of two or more cultures, which is the basis of the intercultural approach implemented in teaching foreign-language communication.

Competence is a range of issues, phenomena in which this person has authority, knowledge, and experience [6].

The ability to develop competence is inherent in all people, but this depends not only on the unique experience of each individual, but on culture in general. Everyone has his own story, his own life, and his own culture (including geographical, ethnic, moral, ethical, religious, political, historical, and its aspects) and cultural identity. As a rule, sociocultural competence implies the ability to:

- to navigate in foreign-language realities, to draw the necessary theoretical knowledge;
- to interpret foreign-language realities as important elements;
- to evaluate and to compare different cultures from the position of universal values.

In foreign science the notion of «intercultural competence» had arisen in the early 1970s, when it became the formation of intercultural communication as an independent scientific direction. In the course of this process, at the turn of the 1970s-1980s, the issues of attitude to another culture and its values, overcoming ethno- and cultural-centrism became urgent. In the context of the study of these problems intercultural competence began to be considered as a complex of analytical and strategic abilities, expanding the interpreting spectrum of the individual in the process of interpersonal interaction with representatives of another culture.

Alexander Thomas gives this definition of intercultural competence: «the expression of the ability to understand, to respect, to appreciate and to use productively the conditions and factors of perception, judgment, awareness and action towards ourselves and others under conditions of mutual adaptation, the boundaries of which can range from manifestations of tolerance to incompatible concepts to the development of forms of communication and cooperation based on joint actions, and to the creation of a viable model of orientation in the world, perception and structure of the world» [7].

In Russian communication theory the intercultural competence is defined as «the ability of members of a certain cultural community to achieve understanding in the process of interaction with representatives of another culture using compensatory strategies to prevent conflicts between «one's own» and «another's» and to create a new intercultural communication community» [8].

Agreeing with this understanding of intercultural competence, Sadokhin A.P. introduces the following clarification: the concept of «intercultural competence» is primarily related to the volume and quality of information about the phenomena and values of another culture that, in combination with reception and methods allowing communicants to achieve their goals, form the basis of intercultural competence, the main features of which are:

- Openness to knowledge of another culture and perception of psychological, social and other intercultural differences;
- Psychological attitude to cooperation with representatives of a different culture;
- The ability to distinguish between the collective and the individual in the communicative behavior of representatives of other cultures;
- Ability to overcome social, ethnic and cultural stereotypes;
- Possession of a set of communicative means and their proper choice depending on the situation of communication;
- Compliance with etiquette in the communication process.

Thus, intercultural competence is one of the important tasks of teaching a foreign language, which requires the transfer, at least for a while, to the culture of the country of the studied language.

The official date for the beginning of the process, known as the «Bologna process», is usually considered June 19, 1999, when in the city of Bologna at a special conference the Ministers of Education of 29 European countries had adopted the declaration «European Higher Education Area» or the Bologna Declaration [9].

The main objective of the Bologna Process was to build the European Higher Education Area (EHEA) by 2010. The creation of the EHEA presupposed:

- Introduction of a three-level system of higher professional education (training cycles);
- Introduction into practice of the Annexes to the diploma of higher education similar to the European Diploma Supplement;
- The development of academic mobility of students and teachers;
- Introduction of the strategy of internationalization of higher education through the implementation of professional educational programs offered in different languages;
- Improving the service of students during their adaptation in another university;
- Specialization of the activities of university international services, taking into account the provisions;
- The Bologna Declaration;
- Conducting marketing research in the field of higher education.

In addition, the establishment of a common European educational space provided:

- the organization of the market of educational services;
- recognition of qualifications of graduates;
- the comparability of the requirements of the European system of quality assurance of educational institutions and educational programs of universities;
- the development of internal University quality assurance systems education;
- involvement of external evaluation of universities, students and employers.

The construction of the EHEA also meant that each of the three cycles of training has the function of preparing the student for the labor market (professional preparedness for the labor market).

Republic of Kazakhstan since March 11, 2010 is the first Central Asian state who became a member of the Bologna process and a full member of the European Higher Education Area.

The accession of Kazakhstan to the Bologna Process gives certain opportunities for Kazakhstani universities and students:

- Bringing domestic educational programs and curricula in line with European standards;
- Recognition of domestic qualifications and academic degrees;
- Ensuring academic mobility of students and teachers;
- Transfer of credits of students of Kazakh universities in foreign universities and vice versa;
- Implementation of joint educational programs;
- Creation of conditions for ensuring the convertibility of Kazakhstan diplomas on higher education in the European region and the right of graduates to work in any country.

The main goal for the sake of which the movement to the international educational space is carried out is to ensure the quality of Kazakhstan higher education in accordance with world standards, increase its attractiveness and competitiveness. In the higher education of the Republic of Kazakhstan, the basic principles of the Bologna Declaration have been implemented. In all universities, the credit technology of education has been introduced. The Republic's universities are actively implementing joint educational programs with foreign universities.

A complete transition to a three-level model of training specialists was carried out: bachelor - master - doctor PhD.

In accordance with the State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020, the boundaries of academic freedom of higher education institutions.

The development of mobility is one of the main tasks of the Bologna Process.

Mobility has become an integral part of the modern world. To travel to other countries of the world for the purpose of training/ learning became known since the Middle Ages. Initially, such trips were one part of education informal forms. When specialized schools and universities began to appear in Europe, educational trips received the form of academic mobility. The current growth of academic mobility is the cause of globalization.

Academic mobility is different from traditional foreign internships. First of all students go abroad to study for long terms - from one semester to the whole academic year. Secondly, they learn fully, not only learn the language and get acquainted with individual disciplines, but undergo a full semester or one-year course, which is credited to them upon return to the basic university. The Berlin communiqué (2003) refers to the «mobility of students, academic and administrative staff as the basis for the creation of a European space for higher education».

In addition, in the Leuven communiqué (2009), mobility is characterized by a distinctive feature of the European Higher Education Area. «Mobility of students, beginning researchers and employees of higher education increases the quality of programs and scientific research. It strengthens the academic and cultural internationalization of European higher education. Mobility is important for the development of the individual and for job placement, builds respect for diversity and the ability to understand other cultures. It encourages linguistic pluralism, thus laying the foundation for the multilingual tradition of the European Higher Education Area, and enhances cooperation and competition between higher education institutions».

The expediency of considering the formation of competencies at various levels is conditioned by the desire of an university not only to send a student prepared for the basic language and intercultural communication to study, but also to motivate future specialists to master language not only at the level of «I read, write, translate with a dictionary». First of all, he/she is supposed to be at the level of professional communication within the framework of his/her chosen specialist training. The formation of intercultural competence is not just a technical process, but a deep penetration into the culture of another country; this is the establishment of living contacts between peoples, the development of an individual capable of adequately perceiving the multivariate picture of the world. To solve such problems as the preparation of a qualified, competitive, competent, ready-for-permanent professional growth and mobility specialist, in 1999 the Bologna agreement was signed. This integration of educational technologies into the academic mobility program allows universities to train specialists with a high level of intercultural competence, to improve mutual understanding between different peoples and cultures, to educate a new generation prepared for life and to work in the international information community. However, the quality and level of competence is checked only in conditions of an authentic language environment. Accordingly, in order to be confident in the student's language preparation, the practice of applying theoretical knowledge in life is necessary. And such practice of real intercultural contacts is a result of which our own experience and skills of intercultural communication. The desire of future specialists to receive additional education abroad is a powerful stimulus for studying a foreign language at a high level, including on a professional level, this is also an indicator of the students' social readiness for academic mobility.

Thus, we see that the terms «academic mobility» and «intercultural competence» are interrelated, and that programs of academic mobility creates the conditions for the development of intercultural competence in order to develop in students the ability to choose the way of interaction with the outside world.

References

- 1 Бринев, Н.С. Академическая мобильность студентов как фактор развития процесса интернационализации образования [Электронный ресурс] / Н.С. Бринев, Р.А. Чуянов. — Режим доступа: www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm.
- 2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Академическая_мобильность.
- 3 Рекомендации Комитета министров Совета Европы, 1996 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://rm.coe.int/1680591602>.
- 4 Концепция академической мобильности обучающихся высших учебных заведений РК на 2011-2020 годы, 19.07.2011 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://enic-kazakhstan.kz/images/doc/Strategy_CBP_AM_2020.pdf.
- 5 Концепция государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 г., 13.06.2012 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70088244/>.
- 6 Большой словарь иностранных слов. — М.: Изд-во «ИДДК», 2007. — С. 704.
- 7 Thomas A. Psychologie interkulturellen Lernens und Handelns. In ders. (Ed.) // Kulturvergleichende Psychologie. Eine Einführung. — Göttingen: Hogrefe Verlag, 1993. — P. 337–424.
- 8 Лукьянчикова М.С. О месте когнитивного компонента в структуре межкультурной компетенции / М.С. Лукьянчикова // Россия и Запад: диалог культур. — Вып. 8. — Т. 1. — М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 2000. — С. 281–293.
- 9 Байденко В.И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения / В.И. Байденко. — М.: Исследоват. центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. — С. 24.

Д.К. Джолданова, Е.В. Кружкова, И.В. Альберти, Ш. Кель

Академиялық ұтқырлық және мәдениетаралық құзыреттілік

Мақалада «академиялық ұтқырлық» және «мәдениетаралық құзыреттілік» түсініктерінің өзара іс-әрекеті және олардың мәндері, түрлері және академиялық ұтқырлықтың топтастырулары,

оқытылушылардың академиялық ұтқырлығын дамытудың тенденциясы қарастырылған, «академиялық ұтқырлық» түсінігіне анықтама беріліп, оның мәдениетаралық құзыреттіліктегі орны айқындалды. Әр түрлі мәдениетаралық байланысқа түсе отыра, адамдар басқа, көбінесе бір-бірінен өте ерекшеленетін мәдениеттердің өкілдерімен өзара әрекет жасайтыны нақтыланды. Тілдердегі, ұлттық асүйдегі, киімдердегі, әлеуметтік жүріс-тұрыстың нормаларындағы, орындалып жатқан жұмысқа көзқарастарындағы айырмашылықтары көбінесе осы байланыстарды қиындатады және мүлдем мүмкін емеске шығарады екендігі ерекше айтылды. Бірақ бұл тек қана мәдениетаралық байланыстардың жеке мәселелері. Басты кедергі айқын айырмашылықтардың шектерінде жатыр деп айқындалды. Олар — дүние сезінудің айырмашылықтарында, яғни әлемге және басқа адамдарға өзгеше қарау. Бұл мәселені шешудің негізгі қиындығы, біз басқа мәдениеттерді өзіміздің мәдениетіміздің призмасы арқылы қабылдауымыздан құрылады, сондықтан біздің бақылауларымыз және қорытындылауларымыз оның шеңберлерімен шектелген деп қорытындыланады. Үлкен қиындықпен біз, бізге тән емес, сөздердің, іс-әрекеттердің мағыналарын түсінеміз. Біздегі этноцентризм мәдениетаралық қарым-қатынасқа кедергі жасайды. Осыдан нәтижелі мәдениетаралық құзыреттілік өз-өзінен пайда бола алмайтынын айтуға болады, оған мақсатты түрде үйрену керек, яғни академиялық ұтқырлықтың дамуы мәдениетаралық құзыреттіліктің мәселелерін шешу жолдары болып табылады деп айтылады.

Кілт сөздер: академиялық ұтқырлық, мәдениетаралық құзыреттілік, мәдениетаралық қарым-қатынас, тілдік орта, халықаралық білім беру кеңістігі, академиялық орта, мәдениет, мәдени дәстүрлер, мәдени нормалар, академиялық кезең.

Д.К. Джолданова, Е.В. Кружкова, И.В. Альберти, Ш. Кель

Академическая мобильность и межкультурная компетенция

В статье рассматривается взаимодействие понятий «академическая мобильность» и «межкультурная компетенция», их сущность, типы и классификация, тенденции развития академической мобильности обучающихся. Дается определение понятия «академическая мобильность» и выявляется ее роль в развитии межкультурной компетенции. Уточнено, что межкультурная компетенция — одна из важных задач обучения иностранному языку, которая требует перемещения, хотя бы на некоторое время, в культуру страны изучаемого языка. Выделены отличия в языках, национальной кухне, одежде, нормах общественного поведения, отношении к выполняемой работе, которые зачастую делают контакты трудными и даже невозможными. Указаны основные причины их неудач, которые лежат за пределами очевидных различий — в мироощущении, т.е. ином отношении к миру и к другим людям. Подчеркнуто, что главное препятствие, мешающее успешному решению этой проблемы, состоит в том, что мы воспринимаем другие культуры через призму своей культуры, наши наблюдения и заключения ограничены ее рамками. Эффективная межкультурная компетенция не может возникнуть сама по себе, ей необходимо целенаправленно учиться, т.е. развитие академической мобильности является необходимой задачей на пути к решению проблем межкультурной компетенции. Отмечено, что термины «академическая мобильность» и «межкультурная компетенция» взаимосвязаны друг с другом и что программы академической мобильности создают условия для развития межкультурной компетенции, развивают в студентах умение выбирать пути взаимодействия с окружающим миром.

Ключевые слова: академическая мобильность, межкультурная компетенция, межкультурная коммуникация, языковая среда, международное образовательное пространство, академическая среда, культура, культурные традиции, культурные нормы, академический период.

References

- 1 Brinev, N.S. & Chuianov, R.A. Akademicheskaja mobilnost studentov kak faktor razvitiia protsessa internatsionalizatsii obrazovaniia [Academic mobility of students as a factor in the development of the process of internationalization of education]. *prof.msu.ru*. Retrieved from www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm [in Russian].
- 2 *ru.wikipedia.org*. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/Akademicheskaja_mobilnost.
- 3 Rekomendatsii Komiteta ministrov Soveta Evropy [Recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe]. (1996). *rm.coe.int*. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680591602> [in Russian].
- 4 Kontseptsiiia akademicheskoi mobilnosti obuchaiushchikhsia vysshikh uchebnykh zavedenii RK na 2011-2020 hody (19.07.2011 h.) [The concept of academic mobility of students of higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020]. *enic-kazakhstan.kz*. Retrieved from http://enic-kazakhstan.kz/images/doc/Strategy_CBP_AM_2020.pdf [in Russian].
- 5 Kontseptsiiia gosudarstvennoi mihratsionnoi politiki Rossiiskoi Federatsii na period do 2025 hoda (13.06.2012 h.) [The concept of the state migration policy of the Russian Federation for the period up to 2025]. *garant.ru*. Retrieved from <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70088244/> [in Russian].
- 6 *Bolshoi slovar ynostrannykh slov* [A large dictionary of foreign words]. (2007). Moscow: Izdatelstvo «IDDK» [in Russian].

7 Thomas, A. (1993). Psychologie interkulturellen Lernens und Handelns. In ders. (Ed.). *Kulturvergleichende Psychologie. Eine Einführung*. Gottingen: Hogrefe Verlag [in German].

8 Lukianchikova, M.S. (2000). O meste kognitivnogo komponenta v strukture mezhkulturnoi kompetentsii [On the meecognitive component of the structure of intercultural competence]. *Rossii i Zapad: dialoh kultur – Russia and the West: Dialogue of Cultures, Issue 8, 1*, 281–293. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].

9 Baidenko, V. I. (2006). *Bolonskii protsess: problemy, opyt, resheniia* [The Bologna process: problems, experience, solutions]. Moscow: Issledovatel'skii tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov [in Russian].

Ж.О. Жилбаев, Л.С. Сырымбетова, Б.К. Хасенова

*Национальная академия образования имени И.Алтынсарина
Министерства образования и науки Республики Казахстан, Астана, Казахстан*

Конструирование содержания образования одаренных детей

В статье сделана попытка раскрытия содержания психолого-педагогического сопровождения обучения и развития одаренных детей в общеобразовательных школах в условиях внедрения нового стандарта образования; определения общих закономерностей, которых педагог должен придерживаться в своей работе с одаренными школьниками; обзора стратегических линий разработки содержания учебной деятельности одаренных детей. Описаны этапы введения нового стандарта обновленного содержания образования, что существенно изменит всю образовательную ситуацию в школе. Выделены принципы разработки учителем урока, направленного на развитие одаренных детей. Авторами сделаны выводы, что развитие общей одаренности детей школьного возраста будет обеспечено в том случае, если система их обучения будет построена на основе психологических закономерностей и принципов развития и соответствовать познавательным потребностям и возможностям одаренных детей, их личностному своеобразию.

Ключевые слова: стандарты образования, обновленное содержание образования, таксономия Блума, психолого-педагогическое сопровождение, одаренные дети.

Задачи выявления одаренных детей, создания оптимально комфортной среды для обучения и развития творческой личности, чтобы не «потерять» одаренных детей, а в будущем — талантливых взрослых, остаются одними из приоритетных для современного общества. Для решения этих задач необходимо глубокое понимание как самого феномена одаренности, так и возможных трудностей, которые часто приходится преодолевать на пути взросления интеллектуального и личностного становления неординарным детям.

Принято считать, что диагностика одаренности — дело психологов, а обучение, равно как воспитание и развитие, — обязанность педагогов и родителей. Внешняя неоспоримость данного формально логического представления сразу при рассмотрении ее с точки зрения педагогической практики обнаруживает свою ущербность. Может ли развивать одаренность (потенциал личности) тот, кто не способен к ее диагностированию? Вопрос, как видим, риторический, и решение проблемы кажется очевидным. Однако назвать ее решенной пока нельзя. Стало традицией, что проблема диагностики рассматривается психологией на двух уровнях: концептуальном (разработка концепции одаренности) и методическом (методики диагностики). В результате реальный механизм, действующий в педагогической практике, обычно выглядит так: на основе концепции разрабатываются методики, затем практические психологи проводят диагностику и сообщают результаты учителям, которые с этим должны что-то делать. Таким образом, оказывается, что диагностика существует практически автономно от практики.

Американский исследователь Блум, изучавший биографии известных людей, подчеркивает: «Каковы бы ни были способности детей в раннем возрасте, без активной поддержки и специальных методов обучения они вряд ли достигли бы тех высот, покорив которые, они и стали знаменитыми». Поэтому следует уделять большое внимание подготовке учителей для работы со способными, одаренными детьми. В связи с тем, что приоритетным направлением новых образовательных стандартов является реализация развивающего потенциала общего среднего образования, актуальной задачей становится обеспечение развития функциональной грамотности обучающихся как собственно психологической составляющей образования. Изменение парадигмы педагогического образования и превращение его, по существу, в образование психолого-педагогическое, означает необходимость такого содержания, которое позволит осуществлять в процессе своей профессиональной деятельности обучение, ориентированное на развитие учащихся, учет их особенностей и всестороннее раскрытие их интеллектуального и личностного потенциала.

Введение нового стандарта обновленного содержания образования существенно изменяет всю образовательную ситуацию в школе, определяя точное место формам и видам приложения психологических знаний в содержании и организации образовательной среды школы, что делает обязательной, конкретной и измеримой деятельность педагога-психолога как полноценного участника образо-

вательного процесса. Стандарт образования ориентирует на творческое применение знаний для практического использования, проявление гибкости, готовности к изменениям; развитие навыков коммуникативного общения для работы в коллективе, в любой языковой среде с использованием информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) [1]. Важное место в образовательном процессе занимают психическое здоровье учащихся, индивидуализация образовательных маршрутов, создание психологически безопасной и комфортной образовательной среды.

Педагогам, работающим в условиях обновленного содержания образования, необходимо нестандартно подходить к организации и проведению уроков, заниматься разработкой авторских программ, находить индивидуальный подход к способностям каждого обучающегося. При организации работы с одаренными детьми в условиях образовательной организации речь должна идти о создании такой образовательной среды, которая обеспечивала бы возможность развития и проявления творческой активности как одаренных детей и детей с повышенной готовностью к обучению, так и детей со скрытыми формами одаренности [2]. Для всех детей главнейшей целью обучения и воспитания является обеспечение условий для раскрытия и развития всех способностей и дарований с целью их последующей реализации в профессиональной деятельности. Но применительно к одаренным детям эта цель особенно значима, так как именно на них возлагается надежда на решение актуальных проблем современной жизни. А значит, поддержать и развить индивидуальность ребенка, не растерять, не затормозить рост его способностей, обеспечить широкую общеобразовательную подготовку высокого уровня — это важная задача обучения одаренных детей.

Универсальным инструментом, способным помочь учителю в достижении образовательных и воспитательных задач в работе с одаренными обучающимися, становятся новые приоритетные технологии. Их использование позволяет организовать интерактивное взаимодействие всех участников образовательного процесса, определять стратегию взаимодействия, осуществлять как коллективный, так и самостоятельный поиск информации, оценивать эффективность своей деятельности, формирует научное мышление, инициативность, самостоятельность, способствует достижению предметных, метапредметных и личностных результатов.

В общеобразовательной школе урок является основной формой развития детской одаренности, при этом внимание уделяется преобладанию развивающих возможностей учебного материала над информационной насыщенностью. Таксономия Блума — таксономия педагогических целей в познавательной сфере, которая включает 6 уровней: знание, понимание, применение, анализ, синтез и оценка. Она может быть методологической основой для разработки «альтернативных» учебных программ и учебно-дидактических пособий для конструирования содержания обучения одаренных детей.

Отсюда выделяются следующие принципы разработки учителем урока, направленного на развитие одаренных детей:

- усложнение содержания учебной деятельности за счет углубления и большей абстрактности предлагаемого материала;
- ориентация на интеллектуальную инициативу учащихся;
- осуществление учебно-познавательной деятельности в соответствии с познавательной потребностью детей, а не по заранее разработанной логической схеме;
- преобладание собственной работы мысли ученика над репродуктивным усвоением знаний;
- актуализация лидерских возможностей;
- развитие познавательной потребности.

В настоящее время ведущими являются технологии и методы творческого характера: проблемные, поисковые, эвристические, исследовательские, проектные — в сочетании с методами самостоятельной, индивидуальной и групповой работы. Эти технологии имеют высокий познавательно-мотивирующий потенциал и соответствуют уровню познавательной активности и интересов одаренных обучающихся. Использование технологий проблемного и развивающего обучения повышает мотивацию учебной деятельности, способствует глубокому пониманию изучаемого материала, формирует конструктивное отношение обучающихся к такому явлению, как «проблема». Ученик ставится в ситуацию исследователя, пытаясь самостоятельно находить и критически оценивать способы решения возникающих перед ним задач. Так формируется исследовательская позиция обучающегося, который не столько объект обучения, сколько самоизменяющийся субъект учения, способный решать сложные вопросы, требующие актуализации знаний, анализа, умения видеть за отдельными фактами явление, закон. Как результат — у него образуются новые знания, он овладевает новыми способами

действия, совершает вместе с учителем свои большие и маленькие открытия. Такие школьники уверенно выполняют задания любого уровня сложности.

Обучение одаренных детей в условиях образовательной организации может осуществляться на основе принципов дифференциации и индивидуализации (с помощью выделения групп учащихся в зависимости от вида их одаренности, организации индивидуального учебного плана, обучения по индивидуальным программам по отдельным учебным предметам и т. д.) [3]. Какова же стратегия разработки содержания учебной деятельности одаренных детей? В теории обучения и мировой педагогической практике сложилось несколько стратегических линий разработки содержания учебной деятельности одаренных детей.

Существуют два основных подхода к решению этой проблемы:

- 1) изменение количественных характеристик;
- 2) изменение качественных характеристик.

К количественным характеристикам относят объем учебного материала и темп обучения. Очевидное превосходство над сверстниками в умении видеть сущность проблемы, любознательность, выдающиеся способности к запоминанию материала, независимость суждений и многие другие качества, отмечаемые у этой категории детей, заставляют многих педагогов склоняться к мысли, что эти дети, обучаясь в традиционном темпе, попросту «теряют время».

К качественным характеристикам относят соотношение различных направлений, моделирование содержания, характер его подачи (алгоритмизированный, эвристический и др.). На основе изменения количественных характеристик содержания образования выделено две основные стратегии — «ускорения» и «интенсификации», а на основе качественных сформировались направления «обогащения»: стратегии «углубления», «проблематизации», «исследовательская» [4].

Стратегия «обучение мышлению». Таким непривычным словосочетанием обычно обозначается популярное в зарубежной педагогике направление работы по целенаправленному развитию интеллектуально-творческих способностей ребенка. Оно напрямую связано с решением проблемы обучения одаренных детей и рассматривается как важная составляющая диагностики и коррекции интеллектуально-творческих способностей. Растет популярность этого направления и в нашей стране.

Многие исследователи и педагоги-практики уделяют особое внимание развитию творческого (критического, рационального и др.) мышления, специальному, целенаправленному формированию креативности, интеллектуальных функций, обучению детей технике и технологии мыслительных действий, процессам эффективного познавательного поиска. «Стратегия интенсификации» предполагает изменение не темпа (скорости) усвоения, а увеличение объема.

Стратегия «исследовательского обучения». Основными задачами исследовательского обучения являются:

- развитие способности к самостоятельному творческому изысканию и дивергентному мышлению в процессе этого изыскания;
- ознакомление детей с методологией и методами исследования;
- развитие способности анализировать происходящее и принимать ответственность за свое решение и результаты своей деятельности;
- развитие навыков рефлексии.

Согласно другой точке зрения, стратегия работы с одаренными детьми должна быть основана на подъеме интеллектуального и творческого потенциала всего контингента школьников. Число детей, обладающих творческим началом и потенциалом к развитию своих способностей, существенно больше 3%, поэтому нужно не столько измерять одаренность, сколько создавать соответствующую творческую, развивающую образовательную среду [4]. Такой подход больше подходит обучению одаренных детей в условиях общеобразовательной школы и в учреждениях дополнительного образования. Сформулируем условия стимуляции саморазвития (познавательной стимуляции) как основы развития его способностей [5]:

- создание соответствующего психологического климата на уроках (и в семье), доброжелательного отношения к ученикам, эмоционального отношения к познанию;
- создание у ребенка высокой самооценки, «вкуса успеха», уверенности в своих силах;
- соблюдение принципа «права на ошибку»;
- диалогическая форма проведения занятий, «субъект-субъектные» отношения между учителем и учениками;

- учет результатов индивидуальной творческой деятельности (у каждого ученика свой «портфель» достижений). Ученики ведут дневник собственных творческих достижений;
- сравнение новых успехов ученика с его прошлыми достижениями, а не сравнение друг с другом;
- оптимальное сочетание фронтальных, групповых, индивидуальных форм работы как на уроках, так и при проведении различных форм внеурочной работы;
- познание явлений и законов природы и общества на уровне сущностей. Переход к количественным закономерностям возможен лишь после их усвоения на качественном уровне. Для решения данной проблемы полезно: формирование обобщенных понятий, а не обучение набору разрозненных фактов; выделение сквозных идей и принципов (симметрии и асимметрии, относительности, сохранения, направленности природных процессов, соответствия, дополнительности); использование обобщающих таблиц, позволяющих структурировать большие разделы изученного материала, выделять основные его идеи;
- формирование у школьников целостного видения мира и понимание места и роли человека в этом мире, превращение всей получаемой учащимися в процессе обучения информации в личностно-значимую для каждого ученика;
- создание системы проблемно-познавательных задач поискового характера. Важный тип таких задач — парадоксы. Парадоксы и их разрешение сыграло большую роль как в науке, так и в педагогической практике. При возникновении противоречия возможны два пути его разрешения: компромисс, примирение противоположных требований или создание качественно новой идеи. Второй путь — это путь развития!

Стратегия «социальная компетенция» [6]. Как известно, часто ребенок, опережая сверстников по уровню развития мышления, отстает от них (либо находится на среднем уровне) в психосоциальном развитии. С целью преодоления этих проблем создаются программы специальных интегрированных курсов, направленные на развитие эмоциональной сферы, коррекцию межличностных отношений в коллективе, самоактуализацию. Эти программы важны не только для детей, испытывающих эмоциональные или поведенческие трудности. Многие специалисты считают, что для одаренных детей особенно важно обсуждение социальных и межличностных проблем. Их умение рассуждать, глубже понимать мотивы поведения других людей в сочетании с повышенной чувствительностью к несправедливости и противоречиям часто негативно сказывается на развитии аффективной сферы.

Программы такого рода позволяют решать задачи диагностики уровня сформированности личностных качеств, относящихся к сфере аффективного развития, и создают условия для целенаправленной коррекции индивидуальных особенностей развития. Естественно, что интегративные курсы не могут и не должны заменять традиционные учебные, такие, например, как литература, история, антропология, социология, искусство и многие другие. Основная цель данного варианта — не заменить вышеперечисленные традиционные способы решения проблемы психосоциального развития в условиях образовательного процесса, а дополнить, создав возможность для точной, высокопрофессиональной коррекции аффективного развития.

Стратегия «индивидуализации». В последнее время все активнее утверждается представление о необходимости учета в образовательно-воспитательных системах неповторимости каждого индивида и как следствие этого можно рассматривать тенденцию постепенного отказа от унификации личности. Невозможность воспитания и обучения будущего творца на общем «образовательном конвейере» все более осознается и заставляет искать новые образовательные технологии, отвечающие данной задаче. Особую остроту эта проблема приобретает при создании образовательных моделей для одаренных и талантливых детей.

Стратегия «проблематизации». Содержание образования, смоделированное по данной стратегии, предполагает изложение учебного материала таким образом, чтобы дети, во-первых, могли выявить проблему, во-вторых, найти способы решения и, наконец, решить. Для этого их необходимо обучать «умению видеть проблемы». Особые методические приемы, разрабатываемые сторонниками данного подхода, позволяют достичь того, что предложенная учителем проблема превращается во внутреннюю проблему самого ребенка. Это, в свою очередь, создает предпосылки для анализа вариантов ее решения, что само по себе является следующим этапом учебной работы. Далее, в полном соответствии с логикой необходима оценка достоинств каждого варианта решения. После этого обычно следует обобщение найденного и так далее.

К чему должны были привести заключения специалистов в области разработки содержания образования? К такой же простой в теории идее — разрабатывать содержание, прислушиваясь к возможностям, интересам и потребностям реального ребенка, а не руководствоваться какими-то общими представлениями общества или государства о необходимости тех или иных знаний и развития тех или иных мыслительных способностей. По образному выражению А. Маслоу, главная задача педагога и школы состоит в том, чтобы помочь ученику обнаружить то, что в нем заложено, а не обучать его, «отливая» в определенную форму, придуманную кем-то другим заранее.

Существует множество неразрешенных проблем, связанных с развитием одаренных детей в общеобразовательной школе, заключающихся в отсутствии психологической помощи, специальной методической литературы и дидактических материалов для работы с одаренными детьми. Для работы с одаренными учащимися, по мнению учителей, необходимо специальное методическое и диагностическое обеспечение, которое помогло бы учителю организовать эту работу непосредственно на уроке.

Таким образом, конструирование содержания образования одаренных учащихся школы представляет собой хорошо структурированный, последовательный вид деятельности, являющийся неотъемлемой частью системы работы учреждения образования по выявлению, сопровождению и развитию одаренных детей. Можно сделать вывод, что психолого-педагогическое сопровождение обучения и развития одаренных детей в общеобразовательной школе эффективно, если:

- детская одаренность рассматривается с позиции комплексного подхода во взаимосвязи трех составляющих (выявление, обучение и развитие), опирается на научные критерии одаренности;
- создана и широко применяется объективная диагностика детской одаренности на разных этапах жизнедеятельности ребенка;
- выявлены основные принципы организации обучения одаренных школьников;
- структуры образовательных учреждений в своем целевом и функциональном проявлении будут обеспечивать необходимые условия непрерывного развития одаренного ребенка.

Таким образом, развитие общей одаренности детей школьного возраста будет обеспечено в том случае, если система их обучения будет построена на основе психологических закономерностей и принципов развития и соответствовать познавательным потребностям и возможностям одаренных детей, их личностному своеобразию.

Список литературы

- 1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 августа 2017 г. № 484 «О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1080 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования соответствующих уровней образования». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: online.zakon.kz.
- 2 Авдеева Н.И. Одаренный ребенок в массовой школе / Н.И.Авдеева, Н.Б.Шумакова и др. — М.: Просвещение, 2006. — 256 с.
- 3 Джумагулова Т.Н. Одаренный ребенок: дар или наказание. Книга для педагогов и родителей / Т.Н.Джумагулова, И.В.Соловьева. — СПб.: Речь, 2009. — 315 с.
- 4 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: Festival.1september.ru/articles/503006/.
- 5 Теплов Б.М. Способность и одарённость. Избранные труды: в 2 т. — Т.1. / Б.М.Теплов. — М.: Педагогика, 1985. — 245 с.
- 6 Савенков А.И. Одаренные дети: методики диагностики и стратегии обучения / А.И.Савенков // Директор школы. — 1999. — № 5. — С. 55–63.

Ж.О. Жилбаев, Л.С. Сырымбетова, Б.К. Хасенова

Дарынды балаларға білім беру мазмұнын құрастыру

Мақалада білім берудің жаңа стандартына ауысу жағдайында орта білім беретін мектептерде дарынды балаларды оқыту және тәрбиелеуді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мазмұнын ашып көрсету; педагог дарынды балалармен жұмыс жасағанда ұстануы тиіс жалпы заңдылықтарды анықтау; дарынды балалардың оқу іс-әрекетінің мазмұнын құрастырудың стратегиялық желілеріне шолу әрекеті көрсетілген. Мектептегі білім беру жағдайын өзгертетін білім берудің жаңа стандартының мазмұнын енгізу кезеңдері сипатталған. Дарынды балаларды дамыту бағытындағы мұғалімнің сабақты өткізу қағидалары белгіленген. Авторлар егер оқу жүйесі дарынды балаларды оқыту негізінде құрылған психологиялық заңдылықтар мен принциптеріне сәйкес келсе, танымдық қажеттіліктері

мен мүмкіндіктері жеке ерекшелігі негізінде құрылған болса, жалпы дарындылықты мектеп жасындағы балалар қамтамасыз етілетін болады деген қорытындыға келді.

Кілт сөздер: білім беру стандарттары, жанартылған білім беру мазмұны, Блум таксономиясы, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, дарынды балалар.

Zh.O. Zhilbaev, L.S. Syrymbetova, B.K. Khasenova

The construction of the educational content of gifted child

In the article gives an attempt to discover the content of psychological and pedagogical support and development gifted pupil in secondary schools in the context of introduction a new standard of education. The definition of general laws, which the teacher have to follow in his work with gifted pupil; a review the strategic lines to develop the content of gifted pupil's educational activities. The stages of introduction of the new standard of the updated content of education, which will significantly change the entire educational situation in the school, are described. The principles of the teacher's development of a lesson aimed at the development of gifted children are singled out. The authors concluded that the development of the general giftedness of school-age children will be ensured if the system of their education is built on the basis of psychological laws and principles of development and will correspond to the cognitive needs and capabilities of gifted children and their personal identity.

Keywords: standards of education, updated education's content, Bloom's taxonomy, psychological and pedagogical support, gifted children.

References

- 1 Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 15 avhusta 2017 hoda № 484 «O vnesenii izmenenii i dopolnenii v postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 23 avhusta 2012 hoda № 1080 «Ob utverzhdenii gosudarstvennykh obshcheobiazatelnykh standartov obrazovaniia sootvetstvuiushchikh urovnei obrazovaniia» [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of August 15, 2017 No. 484 «On Amending and Amending the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan of August 23, 2012 No. 1080 «On the approval of state compulsory education standards for the appropriate levels of education»]. *online.zakon.kz*. Retrieved from *online.zakon.kz* [in Russian].
- 2 Avdeeva, N.I. & Shumakova, N.B. (2006). *Odarenniy rebenok v massovoi shkole [A gifted child in a mass school]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 3 Dzhumagulova, T.N. & Soloveva, I.V. (2009). *Odarenniy rebenok: dar ili nakazanie. Kniha dlia pedahohov i roditelei [A gifted child in a secondary school. A book for teachers and parents]*. Saint Petersburg: Rech [in Russian].
- 4 *Festival.1september.ru*. Retrieved from *Festival.1september.ru/articles/503006/* [in Russian].
- 5 Teplov, B.M. (1985). *Sposobnost i odarennost [Ability and giftedness]*. (Vol. 1-2. Vol. 1). Moscow: Pedahohika [in Russian].
- 6 Savenkov, A.I. (1999). *Odarennye deti: metodiki diahnostiki i stratehii obucheniia [Gifted children: methods of diagnostics and strategy of teaching]*. *Direktor shkoly – Head teacher*, 5, 55–63 [in Russian].

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ДӘСТҮРЛЕР ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ TRADITIONS AND INNOVATIONS IN EDUCATION

ӘОЖ 378.0

А.Р. Боранбаева¹, К.М. Беркімбаев¹, К.М. Арымбаева²

¹Қ.А.Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан;

²М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент, Қазақстан
(E-mail: aktolkyn81@mail.ru)

Болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуының мәселелері мен перспективалары

Мақалада болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуының мәселесі ақпараттық заманауи ортада дамуының компоненті ретінде, сонымен бірге қазіргі жастардың өз бетінше білім алуға деген құлшынысы, жеке адам үшін өздігінен білім алу қоғамдық тұрғыда маңызды және пайдалы, жалпы және кәсіби білімін тиімді арттыруға бағытталған. Өздігінен білім алу мәселесінде әдіснамалық зерттеу тұғырлары және психологиялық-педагогикалық еңбектер талқыланып, өздігінен білім арудың аспектілері тарихи-философиялық даму тұрғысынан қарастырылды. «Өздігінен білім алу» ұғымы авторлармен нақтыланып, заманауи жағдайға байланысты мұғалім маман ретінде кәсіби әрекетін жүзеге асыруда қолданылады. Студенттердің танымдық әрекетінің деңгейі және ерекшеліктері өздігінен білім алуға дайындығының негізі ретінде көрсетілген. Өздігінен білім алуда анықталған белгілер мен қызметтер, өздігінен білім алу мәселесінде өмір бойы қанықтыру құралы болып табылады. Кәсіби дайындық үдерісінде өздігінен білім алуға деген болашақ мұғалімнің ынталандыру жолындағы әзірлемесін, өздігінен білім алу әрекетінің қабілет шарттарын, өздігінен білім алуға және өзін-өзі дамытуға деген студенттің қарым-қатынас міндеттерін авторлар зерттеу кезінде анықтаған.

Кілт сөздер: өздігінен білім алу, білім, технология, құзыреттілік, кәсіби, ақпараттық, білім беру жүйесі, өзін-өзі оқыту, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жасау.

Интеграция шарттарына сәйкес Қазақстанның әлемдік академиялық қауымдастығының қалыптасуы және жоғары оқу орындарындағы ашық білім беру кеңістігінің жағдайы заманауи талаптарға байланысты жоғары кәсіптік білім беру сапасын жоғарлату басты мәселе болып отыр.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: Жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты халыққа Жолдауында, ең алдыменен, білім беру жүйесінің рөлі өзгеруі қажет делінген. Біздің мақсатымыз – білім беру жүйесін экономикалық өсудің жаңа моделінің негізгі өзегіне айналдыру. Оқу бағдарламаларын сын тұрғысынан ойлау қабілеттіліктің дамуы және ақпаратты өз бетінше іздеу дағдыларын қалыптастыруға бағыттау қажет. Осы аталған мақсаттарда кәсіби стандарттарды еңбек нарығы және өндірісте оқыту сияқты әлемдік озық тәжірибе талаптарына сәйкес жаңарту қажеттілігі туындауда.

Сонымен қатар жоғары білім беру жүйесінің сапасына ерекше назар аударылатын болады. Жоғары оқу орындарындағы кадрлар құрамының сапасына, білім беру бағдарламалары мен материалдық-техникалық базасына қатысты талаптар мен бақылауды күшейту қажет [1].

Үздіксіз білім беру концепциясы жаһандық ақпараттық қауымдастықты өрістетудің базалық механизмі, білім беру мен өздігінен білім алудағы әлеуметтік қызметтердің айтарлықтай өзгеруі, олардың мақсаттары, мазмұны, функциялары және технологиялары болып табылады.

Әлем жаңаруының негізгі тірегі білім беру мен өздігінен білім алу болып табылады. Неғұрлым өздігінен білім алу қарқынды және кең болған сайын, соғұрлым білім беру жүйесіндегі үрдістің және

ондағы субъектінің дамығанын білдіреді. Қоғамның индустриалды кезеңнен ақпараттық дамуға өтуіне байланысты өздігінен білім алуын жетілдірудің қарқындылығы мен кеңдігі білім беру жүйесінде адамды аса дамыған субъект ретінде қоршаған әлемнің жанаруына, қайта құрылуына әкелетін білім берудің сапалық өзгерістерін көрсетеді.

Қоғамның динамикалық, экономикалық, әлеуметтік және мәдени трансформация жағдайларында өздігінен білім алу адамның оң нәтижелі мақсаттатының бірі болып табылады.

Өздігінен білім алу мәселесі қазіргі қоғамның ақпараттық үрдістерінің дамуының негізгі тенденцияларының келесідей контексттерін қамтиды, атап айтсақ: қоғамда ортақ мағыналық ақпараттардың үнемі артып отыруы, интенсивті процестегі «білімнің толығуы» әртүрлі қоғамдық топтар білім беру әрекетінің түрлі жағдайларға сәйкес дамуы, бейімделуі, қамтамасыз етуі, қоғамдық ортада ортақ мағыналық сипатын жинақтауды көрсетуі, сонымен бірге жалпыға маңызды ақпараттың үнемі артып отыруы, шаруашылық, саяси және когнитивті құрылымдар аясында өзара ақпарат алмасуының қарқынының күшеюі, ақпарат алмасудың түрлі ұйымдастырушылық формалары және құралдарымен көрсетілген мәліметтермен алмасу жылдамдығының ұлғаюы, байланыс арналарының өткізгіштік қабілеттерінің өсуі, жеке және топтық тілдесу дәрежесінің ұдайы көтерілуі.

Білім беру жүйесі — өзін-өзі тәрбиелеу және өздігіне білім алудың негізі көзі, ал өзін-өзі дамыту — мектеп өз қызметтерін жүзеге асырудың аса қажетті тірегі. Адам тәрбиеден емес, өздігінен білім алудан және өзін-өзі дамытудан бастау алады. Өздігінен білім алу педагогиканың категориясы ретінде педагогика және психология ғалымдарын көптеп қызықтыруда.

Орыс халқының ұлы педагогы, ұстаздық антропологияның негізін қалаушы К.Д.Ушинский «Еркін және сүйікті қызметтің жалғыз өзі ғана адам жанының барлық талаптарын қанағаттандырып, іздеген қажетті әлемін тауып бере алады», — деп нақты анықтама берген [2]. Кеңес уақытының көрнекті психологы Д.Б.Эльконин: «Білім беру әрекеті дегеніміз — ең алдымен оны жүзеге асыру барысы мен нәтижесінде әрекеттерге бағытталған субъектідегі өзгерістердің пайда болуы», — деп жазған [3].

Өздігінен білім алу — тұлғаның өз бетінше белсенді, өзін-өзі реттеу қабілетті, тұлғалық және кәсіби маңызға ие, өзін кемелдендіру мақсатында әлеуметтік тәжірибені іздеу мен игеруге бағытталған танымдық әрекеттер жиынтығы. Өздігінен білім алуды екі түрлі мәнде қарастыруға болады: тікелей мағынада — «өзін-өзі оқыту» (тар мағынада — өздігінен оқу) және «өзін-өзі жасау» (кең мағынада — өзін қалыптастыру, өзін құрастыру). Екінші мағынада өздігінен білім алу тұлғаны шығармашылыққа жақындататын адам қызметінің репродуктивтіден продуктивті механизмге айналу түрі болып табылады. Әлбетте, қоғамдық түрлендірулер мен катаклизмдер кезеңінде білім беру үрдістері және өздігінен білім алу жаппай сипат алып жатқан кезде жүзеге асырылып жатқан әлеуметтік ортаның ажырамас бөлігі болады. Мұны А.Я.Айзенберг, Б.М.Бим-Бад, А.К.Громцева, В.В.Серіков және басқа да авторлар атап кеткен.

Өздігінен білім алу әлеуметтік категория болып табылады. Әлеуметтік ортада жаппай белен алаған, сол жылдары әлеуметтік өзгерістердегі басты мәселе, қоғамда тапсырмаларды қарқынды шешуге көмектесу болды. Бұл аталған категорияның мазмұнын үнемі заманауи тәртіпте иілгіш, бейімделгіш етеді. Шет елдерде соңғы жылдары халықтың «жасы үлкендер категориясы» арасында, сонымен қатар адам өмір бойы білім алуды бос уақытта ұйымдастыруға көңіл аударылып жүр. В.В.Серіковтің берген анықтамасында өздігінен білім алудың төрт қызметі — тәрбие, оқу, даму және кәсіби дайындық кіреді: «Өздігінен білім алу дегеніміз — адам өзіне қатысты тәрбие, оқу, даму және кәсіби дайындығын алдына қойған мақсаттарға сәйкес жүзеге асыруы арқылы әлеуметтік тәжірибені іздеу және игерудің құралы».

Зерттеуші Ю.Е.Калугин В.В.Серіковтің көзқарасын толықтыра отырып, өзінің анықтамасында өздігінен білім алуда іс жүргізудің мәнін аша, адамның өзін-өзі дамытудың құрамдас бөлігі ретінде қарастырған. Ол: «Әлеуметтік тәжірибенің белгілі бір элементтерін меңгеруге өздігінен білім алу біліктерін салу үрдісі кәсіби сипаттарды қалыптастыру бағдары, танымдық қажеттіліктерді қамтамасыз ету амалы түріндегі өзін-өзі дамытудың бір бағыты бола отырып, көпфункционалды ізденіс құралы», — деп санайды [4].

Көптеген авторлардың пікірінше, тұлғаның тарапынан өздігінен білім алуды жүзеге асыру үшін әуелі өз бойында қандай да бір қабілеттер мен қасиеттерін анықтап, оларды дамытып, яғни бастапқы кезеңді өткеруі тиіс, демек, жоғарыда көрсетілген әрекеттерге өзін дайындауы қажет деп санайды. Аталған кезеңді Г.И.Берецков дайындық курсы деп түсіне отырып, үрдісте — оқудың тұлға үшін қоғамдық маңызды және пайдалы, өзінің жалпы және кәсіби білімін тиімді көтеруге бағытталған,

барлық жұмыстың ғылыми ұйымдастырылуы, ой еңбегінің мәдениетінің өздігінен білім алу әрекетінің білігі мен дағдыларын қалыптастыру, мақсатты бағытталған әрекеттерді қамтитын педагог немесе құзыретті тұлғаның көмегіне жүгінетін білім алудың ерекше үрдіс түрі деп анықтаған [5].

В.В.Сериковтің кіріспесін негізге ала отырып, өздігінен білім алуға дайын тұлғаның жағдайында педагогикалық әрекеттестік арқылы дамытын, тұлғаның жалпылауыш және дербес сипаттамалары шегінде, өзін-өзі тәрбиелеуді, өзін-өзі тануды, өзін-өзі кемелдендіруді, рухани өсуін, өзін-өзі танытуды қамтитын өздігінен білім алуда алдына қойған мақсаттарға қолжеткізу және жүзеге асырудың кең мағынасында өзара байланыстағы кешенді түр ретінде қарастырамыз. Дәл осындай аталған сипаттарға ие тұлға қоғам үшін маңыздылық білдіретін болады және нәтижесінде ол туралы кәсіби, әлеуметтік, рухани және өмірдің басқа да салаларында тұрақтыланған деп баға беруге болады. Тұлғаның жоғарыда айтылып өткен қасиеттері оның өздігінен білім алуға дайындығын жоғары оқу орнын аяқтаған кешегі түлегіне аса қажетті бейімделу механизмі деп санауға болады. Яғни оның тиісті теориялық білімді меңгерген кәсіп иесі, маман ретінде қалыптасуы үшін кәсіби қызметіне еш қиындықсыз өтуін айтамыз. Білімдарлық және өздігінен білім алуды өзара тығыз байланысты ұғымдар. Өздігінен білім алдағы дайындық дегеніміз білімдарлықтың бір аспектісі екенін атап өту керек.

«Білімдарлық» ұғымын қарастырып көрейік. Білімдарлық қоғамменен адамға дербес және әлеуметтік маңыздылыққа ие сипатта, оның ниетіне, қажеттіліктеріне, қалауына, сәйкес белгілі бір кәсіби ортада әлеуметтік тәжірибені меңгеру үшін ұсынылатын білім алудың жиынтығы ретінде тұлғаның білімділігінің көрсеткіші емес.

Гегельдің айтуынша, білімдарлық дегеніміз — тұлға мәнге және ақиқатқа ие болу үшін, «қаншалықты білімді болса, соғұрлым шынайы күшке ие бола алатын» дербестікке қолжеткізу әрекеті. Заманауи жағдайларға байланысты кәсіби өздігінен білім алу кәсіби ептілік пен мобильділікке бағдарлы, кәсіби еңбек мазмұны және өзгермелі жағдайларда бейімделгіштік қабілеттердің қалыптасуына, өзара тұлғааралық қайшылықтарды және кәсіби фрустрацияларды болдырмауға, тұлғаның өз қабілеттерін жүзеге асыру үшін жағдайлар жасауға бағдарлануы тиіс.

Ұстаздардың кәсіби өздігінен білімін алу мәселелерімен Л.Н.Куликова, И.Л.Наумченко, Г.С.Сухобскаялар айналысқан. Бұлардың теориясында өздігінен білімін алу білім алушылардың үздіксіз дайындығын қамтамасыз етуші қажетті компонент ретінде қарастырылады. Ю.Н.Кулюткина және Г.С.Сухобскаялардың [6] пікірінше, өздігінен білімін алу дегеніміз – басқарушылық және бақылаушылық функциялары қатар жүретін өз-өзін реттеуші және өз-өзін басқара алатын қызмет. А.К.Громцева өздігінен білімін алуды зерделей келе, танымдық процестің ерекше түрлерінің бірі деп, оның өзіндік қасиеттерін анықтаған: педагогтың зерделеу практикасындағы танымы; арнайы меңгерілген мәліметтерде бекітудің жоқтығы; таным процесінің барлық кезеңдерінен саналы түрде өтуге тырысуы; ақпаратты іріктеп қабылдауы, алдын ала меңгерген білімді өзектендіруі. Өздігінен білімін алу шарттары танымдық үрдісте өзгеруші, ізденістік және жаңғыртушылық сипатта құрылады. Өздігінен білімін алудың елеулі қасиеттері болып өз бетінше іздену, білім меңгеру, жоғары ынта, дамуды жалғастыру болып табылады.

Аталған теория ережелерін пайдалана отырып, болашақ мұғалімнің «өздігінен білім алу» ұғымы ұстаздың саналы түрде өз бетінше және негізді себептермен маңызды кәсіби қасиеттерін дамытып, өзінде бар білімін көтеріп, жаңғыртып отырады, кәсіби шеберліктің өзі қалаған дәрежесіне дейін қолжеткізетін білік пен дағдыны игеріп, қалыптастыру мақсатындағы педагогикалық қызметтің түрі ретінде анықтаған.

Маңызды кәсіби қасиеттерді дамытуға бағытталған мұғалімнің өздігінен білім алу әрекеттері педагогтың өзіндік дербес кемелденуі және кәсіби шыңдалуын білдіреді.

М.Князев өздігінен білім алу қызметтерін қарастыра отырып, экстенсивті шоғырлану, яғни, сапасын емес санын көтеруге бағытталған жаңа білімді меңгеру; болжалды – қоғам мен мәдениетте өз орнын анықтау; компенсаторлық, яғни, мектептегі олқылықтарды теңгеруші, өз біліміндегі «ақ таңдандақтарды» жою функциясы; өзін-өзі дамыту – дүниені қабылдаудағы өз пайымын, сана-сезімін, жадын, ойлау сияқты шығармашылық қабілеттерін дамыту функциясы; әдіснамалық – жеке пайымындағы әлем келбетін жетілдіру, кәсіби саяздығын жеңу; коммуникативтік – ғылымдар, кәсіптер, қоғамдық топтар, жас алшақтықтар арасындағы байланысты орнату; ортақ шығармашылық – шығармашылық жұмыстардағы бағыттастық; креативті ойлауды дамыту – өзіндік ойлау инерциясын жеңу, қоғамдық позицияның құлдырауын болдырмау; психологиялық (психотерапиялық десек те болады) – болмыс толыққандылығын сақтау, адамзат парасаттылығы дамуына қатыстылықта

болып, оның озық дәрежесімен байланыс орнату; геронтологиялық – организмдер арқылы қоршаған әлеммен байланыста болу сияқты қызметтерді анықтайды.

Осылайша, өздігінен білім алу дегеніміз – оқыған, білімдар адамның өмірінің құрамдас бөлігі және өмір бойы айналысатын, шұғылданатын жаттығуы.

Қазіргі уақытта мамандардың кәсіби құзыреттілігіне қатысты мәселелер өзекті болып тұр. Мамандардың кәсіби деңгейінің төмен болуының бір себебі - оқыту және білім берудің дәстүрлі жүйесінде өз бетінше таным әрекетінің жоқтығы (немесе болмашы меншікті үлесі) болып табылады. Мамандардың кәсіби және кәсіпке дейінгі дайындығында үздіксіз білім беру жүйесінің міндетті компоненттерінің бірі болып табылуы тиіс [2]. Өздігінен білімін алу әрекеті оны жүзеге асыру іскерлігі – кез келген кәсіпқой маманның, әсіресе ақпараттық қоғамның қалыптасуы кезеңінде өмірдің барлық салаларына еніп жатқан жаңа технологиялар мен компьютерлік техника дамуының шарықтаған жылдары, ақпараттың қоғамның өзі тұрақты түрде жаңарып отыруын, ал адамдарға осы ақпаратты өзінің кәсіби әрекетінде қолданып түсінуге талап етеді. Бұл өз кезегінде адамнан жаңа білім, білік және дағдыны өз бетінше меңгеру іскерлігін талап етеді.

Болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуы – студенттің атқарған жұмысындағы сипаттаманың шығармашылықпен байланысы және әдістемелік білімі, психологиялық-педагогикалық жаңа меңгерген өзіндік әрекетіндегі мақсатқа ұмтылушылығын айтамыз. Меңгерген білімін кеңейту, тереңдету, толықтыру; базалық білімінің кемшіліктерінің орнын толтыру және білімді алудың құралы болу; педагогикалық қызметінде өзіндік стилінің қалыптасуына ықпал жасау; өзін-өзі тану және өзін-өзі жетілуінің құралы студенттің болашақ маман ретінде өздігінен білім алу қызметтерін атқарады [7]. Сондықтан да адамға кәсіби шыңдалған және оны қолдана алатын өздігінен білім алу икемділігі керек. Жоо-дағы болашақ мұғалімді дайындаудағы негізгі мақсаты — оның негізгі кәсіби-педагогикалық құзыреттілігін қалыптастырудағы позициялық құзыреттілік тұғырларын анықтау. Жоо-да жоғары кәсіби құзыреттілікке ие маманның дайындық мәселесін құзыретіне ала алмайды, себебі аталған құзыреттілік тек маманның кәсіби қызметінің барысында білінеді және қалыптасады. Болашақ мұғалім маманның кәсіби құзыреттілігінің негіздері оның Жоо-да оқып жүрген кезінен қалыптасады. Болашақ маманның өздігінен білім алудағы дайындығын қалыптастыру студенттердің өз бетінше танымдық әрекетінің негізгі үдерісінде жүзеге асады. Кең көлемдегі жаңа технологиялық құралдар адам өміріне елеулі өзгерістер ендіреді, интеллектуалдық қабілеттердің артуы, өндірістік және әлеуметтік қоғамда мағыналық әрекеттерді бағалау мен басқару операцияларының көлемінің артуына себеп болып отыр. Дәл осы аталған тенденциялар білім беру мазмұнын қайта қарауды талап етіп, заманауи білім беру жүйесінің өзгерістерін, тұлғаның өздігінен білім алуға дайындығы болатын мақсатының критерийлері және басты мүддені туындатады.

Мұғалімнің жалпы мәдениеті және кәсіби деңгейі тек қана алған және меңгерген білімі арқылы емес, сонымен қатар өздігінен білім алу жолымен білімін толықтыру қабілетімен анықталады. Сондықтан, жас мұғалімнің өздігінен білім алуға деген қабілеті қоғамның әлеуметтік тапсырысы болып табылады, мұндай қабілеттерді мектеп қабырғасында оқып жүрген кезден қалыптастыру қажет. Кәсіби шеберлікті тұрақты түрде үнемі жетілдірудің қажеттігі педагогикалық қызметтің ерекшелігімен шартталған, студенттер тек қана жоғары кәсіби біліммен ерекшеленіп қоймай, өз қызметінің шығармашылық жаңаруларды жүзеге асырудағы дайындығымен ерекшеленуі тиіс. Педагогикалық шеберлікті жетілдірудегі ұстаздың белсенділігі және жағымды, оң қарым-қатынасы ғана өздігінен білім алу үрдісіннің жағдайын жақсартуға ықпал етеді. Өздігінен білім алу кәсіби құзыреттілікті дамытумен қатар, тұлғаның кәсіпке байланысты емес сипаттарын болжамдайды. Зерттеушілер өздігінен білім алудың түрткі-себептерін келесідей ажыратады: әлеуметтік, кәсіби және танымдық; сонымен бірге өздігінен білім алудың келесідей қағидаларын анықтайды: жаңа ақпаратты іздеу мен меңгеру барысындағы кезектілік; жүйелілік; жоспарлылық; нақты практикалық мәселелердің шешуін орындаумен кезектілік және байланыс. Осы тұста өздігінен білім алу үрдісі өзара байланысқан келесідей кезеңдерді қамтиды: мақсаттарды қою, мәселелерді айқындау, жоспарлау, ақпарат көздерін таңдау және олардың мазмұнын іріктеу, практикалық тапсырмаларды орындау, нәтижелерді диагностикалау және анықтау [8].

Болашақ мұғалімнің өздігінен білім алу құзыреттілігін қалыптастыруы – бұл оқушының дербес жұмыс арқылы өздігінен білім алуға ауысу үрдісі. Өздігінен білім алу сапасы тұлғаның өз қызметін ұйымдастыра ала білуіне тікелей тәуелді. Тұлғамен білім беру үрдісіндегі педагогика негіздерінің құндылықтарын танып мойындауы субъектілі-объектілі қарым-қатынастарға деген көзқарастарының өзгеруі қазіргі адамтануда өзекті мәселелер қатарына жылжытуын туындатып, оның жолдарының

тиімділігін іздестірудің практикалық маңыздылығын алдын ала белгілейді. Кәсіби білім алу жоо-ның қабырғасында білім алуменен шектелмейді. Керісінше, қазіргі уақыттағы әлеуметтік орта, социумның тұрақсыздығы жағдайларында маманның бәсекеге қабілеттілігі өткір мәселелердің бірі болып тұрғанда, жаңа технологиялардың енуінің жылдамдығы аса дамыған жағдайларда, түрлі өндіріс қондырғыларының компьютерлік техникаға жаппай ауысуы кезеңінде, сонымен қатар ақпараттардың аз уақыт ішінде ескіруі, жаңадан даярланған маман социумның, яғни, әлеуметтік ортаның қатаң шарттарына кездесуі өзінің қосымша күшін (зияткерлік, психологиялық, физикалық) кәсіби ортаға бейімделу және сол ортада өз орнын табуға жұмсауы қажет.

Қоғамның өндіріс және өндірістік емес әлеуметтік салалары түгелдей дерлік ақпараттық технологиялармен қанықтығы өсуде, бұл өз кезегінде адамның кәсіби қызметінің табыстылығын компьютерлік техника арқылы білімін қолдануға және жаңа ақпарат тасымалдаушыға алмастыруына тәуелдейді. Соңғы бірнеше жыл уақыт ішінде дербес компьютердің екі дүркін жаңаруы орын алды және оған тиіс ақпараттық қамтамасыздандыру да өзгергені қисынды жағдай. Әлбетте, жоо-да оқи жүріп, орта есеппен төрт-алты жыл мерзімде бітіруші-түлек меңгерген шыққан ескірген технологияларды білумен қоғамдық ортаға қосылады. Мұндай жағдайларда өз бетіңше ізденіп жаңа білім алмай бәсекеге қабілетті маман болу екіталай және мүмкін емес. Кешегі студент жоо бітіргеннен соң тек кәсіби ортаға үйрену мерзімін қысқарту үшін ғана өздігінен білім алу керек емес, сонымен қатар пайда болып жатқан жаңа технологиялардан артта қалып қоймас үшін өз күшін барынша жұмылдыру нысанын табуы тиіс.

Өздігінен білім алу педагогтың жеке қабілеттері мен икемділіктерін ескере дербес тұлғалық-кәсіби дамуға қатысты мәселелерді таңдау еркіндігіне ықпалдастық жасайды. Педагогтардың өздігінен білім алу үрдісінің дербестікке деген тенденциясы озық тәжірибемен өзінің қолжеткізген жетістіктерін салыстыруға және теңестіруге мүмкіндік береді, педагогтың көңіл-күй жайына жағымды әсерін беріп, кәсібінің аясында өзі-өзіне деген сенімділікпенен қатар кәсіп талаптарына сай өзінің педагогикалық мүмкіндіктері мен қабілеттерінің дәрежесін жоғарлатуға әрекеттестігін көрсетеді. Бұл мамандық бойынша кәсіби маңызы зор қасиеттердің даму себептерін қалыптастыруға ықпал жасайды. Бұл мәселе бойынша И.Г.Вертилецкаяның жұмысы қызықтырақ, мәселен, әлеуметтік-экономикалық факторларды бөлуі, өздігінен білім алу тұрақтылығындағы педагогқа әсер етуші құнды бағдардың қалыптасуы, ұйымдасқан факторлар, педагогтың өздігінен білім алуына әсер етуші шарттар, психологиялық факторлар, өздігінен білім алуға әсер етуші танымдық түрткілер мен қызығушылықтар, педагогикалық факторлар, педагогтың кәсіби шеберлігінің ережелеріне сәйкестендіруі. Жоғарыда аталған бөлектеніп негізделген факторларды ескере И.Г.Вертилецкая педагогтың өздігінен білім алу белсенділігін көтерудің педагогикалық жағдайлар жүйесі мен қағидаларын анықтаған [9].

Білім сапасын арттырудың басты қағидалары болып білім сапасын көтеру жұмысының кезектілігі және кезеңділігі; мемлекет, білім басқармалары, ғылыми мекемелер, оқу орындары және педагог қауымы жауапкершілігін теңестіру; мұғалімдер және оқушылардың мүдделері мен құқықтарын қорғау; білім беру жүйесі үрдісінің сенімділігі; үрдіске қатысушы барлық тараптардың өзара қарым-қатынасын жүзеге асыру барысында білім мазмұнын жаңаға ауысуының жүйелілігі. Педагог кадрларының кәсіби шеберлігін арттыру бойынша жұмысты екі бағытта жүзеге асыру қажет: 1) педагог кадрлар дайындық сапасын көтеру; 2) мұғалім кадрлардың құзыреттілігін арттыру.

Педагог кадрлардың өздігінен білім алу сапасын арттыру үшін келесі жағдайларды қамтамасыз ету қажет: а) педагогикалық жоо түсуге дайындалу үшін талапкерлерді іріктеу жүйесін құру; б) әлемдік тәжірибені ескере мұғалімдерді даярлау тұжырымдамасын әзірлеу; в) нақты бір мамандық бойынша кадрлар даярлауға және оқу-әдістемелік әдебиеттерге жауапты оқу орнын белгілеу; г) педагог кадрларын даярлауды жүзеге асыратын барлық оқу орындарының аттестация және аккредитациясын өткізу; д) оқудың бірінші курсынан бастап әрбір оқу орнында болашақ мұғалімдердің практикалық дайындығын күшейту үшін эксперименталды алаң құру; е) педагогикалық колледждер бакалаврлар дайындауға көшуі тиіс.

Қорыта айтқанда, кәсіби маңызды қасиеттерді дамытуға бағытталған педагогтардың өздігінен білім алу үрдісін жоспарлау үшін біліктілікті арттыру барысында кәсіби маңызды қасиеттерді дамытуға ықпал ететін педагогикалық жағдайларды нақтылау және ашу қажет. Мұғалімнің үздіксіз өздігінен білім алуға деген дайындығы тұлғаның динамикалық қасиеті ретінде педагогикалық әрекетте өзінің қызметтік әлеуетін белсенді түрде жүзеге асыруға танымдық, мотивациялық және практикалық дайындығы негізінде тұтас және өзара байланыста болуы тиіс. Заманауи жоғары

мектепке тұрақты түрде кәсіби біліктілігін арттырып отыратын, өздігінен білім алу және өзінің кәсіби деңгейінің өсуі үшін қажетті формалар мен бағыттарды таңдай білуге қабілетті мұғалім дайындау керек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» // Казахстанская правда. — 2017. — № 20. — С. 1.
- 2 Ушинский К.Д. Избранные труды / К.Д. Ушинский; сост. П.А. Лебедев. — М.: Знание, 1998. — 222 с.
- 3 Михайлова Н.С. Основы самообразовательной деятельности: электрон. учеб. изд. / Н.С.Михайлова. — Беларусь, 2004. — 36 с.
- 4 Сериков В.В. Образование и личность: теория и практика проектирования образовательных систем / В.В. Сериков. — М.: Логос, 1999. — 272 с.
- 5 Калугин Ю.Е. Связующие элементы образования и самообразования: учеб. пособие / Ю.Е. Калугин. — Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 1998. — 104 с.
- 6 Куликова Л.Н. Проблемы саморазвития личности / Л.Н. Куликова. — Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2001. — 342 с.
- 7 Князева М.Л. Ключ к самосозиданию / М.Л. Князева. — М.: Мол. гвардия, 1990. — 91 с.
- 8 Пелагейченко Н.Л. Условия организации самообразования будущих учителей: программа междунар. науч.-практ. конф. 16-17 февраля 2012 г. — Новосибирск, 2012. — С. 12–14.
- 9 Вертилецкая И.Г. Активизация самообразования учителя в системе повышения квалификации: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / И.Г. Вертилецкая. — Новокузнецк, 2007. — 25 с.

А.Р. Боранбаева, К.М. Беркімбаев, К.М. Арымбаева

Перспективы и проблемы самообразования будущих учителей

В статье рассматриваются вопросы самообразования будущих учителей как компонента развития в информационной среде современного общества. В настоящее время молодежь стремится к получению образования самостоятельно, самообразование для личности общественно значимо и полезно, направлено на эффективное повышение общего и профессионального знания. Проанализированы психолого-педагогические труды, теоретические и методологические подходы к исследованию проблемы самообразования и рассмотрены в аспекте историко-философского развития. Уточнено понятие «самообразование» применительно к учителю как специалисту, осуществляющему свою профессиональную деятельность в условиях современной школы. Выделены особенности проявления и уровни познавательной деятельности студентов как основы их подготовки к самообразованию. Определены признаки и функции самообразования. Проведено исследование, в ходе которого авторами были решены задачи определения отношения студентов к самообразованию и саморазвитию, определены условия развития умений самообразовательной деятельности, разработаны пути стимулирования будущего учителя к самообразованию в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: самообразование, образование, технология, компетентность, профессиональный, информационный, система образования, самообучение, саморазвитие, самосовершенство.

A.R. Boranbayeva, K.M. Berkimbayev, K.M. Arymbayeva

The prospects and problems self-education of future teachers

The article deals with the issues of self-education of future teachers as a component of development in information environment of modern society, and also that nowadays the youth strives to obtain knowledge themselves, self-education for the person is publicly important and useful, aimed at efficient improvement of general and professional knowledge. Psychological and pedagogical researches and theoretical and methodological approaches to the study of self-education are analyzed and considered it in terms of the historical and philosophical development. The authors have elaborated the concept of «self-education» in relation to the teachers as a specialist, carrying out their professional activities at the modern school. Highlighted the peculiarities of the occurrence and levels of cognitive activity of students as the basis of their preparation for self-education. Defined the characteristics and functions of self-education, in which issues of self-education is a means of saturation throughout life. The research is conducted, during which the authors solved the problem of determining the attitude of students towards self-education and self-development, the conditions for the

development of skills of self-educational activities, developing ways of stimulating the future teacher to educate themselves in the process of professional training.

Keywords: self-education, education, technology, competence, professional, information, system education, self-training, self-perfection.

References

- 1 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A.Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Tretia modernizatsiia Kazakhstana: hlobalnaia konkurentosposobnost» [Message to the people of Kazakhstan President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev «Third modernization of Kazakhstan: global competitiveness»]. (2017) [in Russian].
- 2 Ushinskiy, K.D. (1998). *Izbrannyye trudy [Select labours]*. Compiled by P.A. Lebedev. Moscow: Znanie [in Russian].
- 3 Mihaylova, N.S. (2004). *Osnovy samoobrazovatelnoi deiatelnosti [Bases of self-educational activity]*. Belarus [in Russian].
- 4 Serikov, V.V. (1999). *Obrazovanie i lichnost [Education and personality]*. Moscow: Logos [in Russian].
- 5 Kalugin, Yu.E. (1998). *Sviaziushchie elementy obrazovaniia i samoobrazovaniia [Binding elements of education and self-education]*. Cheliabinsk: Izdatelstvo YuUrHU [in Russian].
- 6 Kulikova, L.N. (2001). *Problemy samorazvitiia lichnosti [Problems of self-development of the personality]*. Blagoveshchensk: Izdatelstvo BHPU [in Russian].
- 7 Knyazeva, M.L. (1990). *Kliuch k samosozidaniiu [Key to self-creation]*. Moscow: Molodaia hvardiia [in Russian].
- 8 Pelageychenko, N.L. (2012). Usloviia orhanizatsii samoobrazovaniia budushchikh uchitelei [Conditions of the organization to self-education of future teachers.]. *Prohramma mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii (16-17 fevralia 2012 hoda) – Program of the international scientific and practical conference* [in Russian].
- 9 Vertiletskaya, I.G. (2007). Aktivizatsiia samoobrazovaniia uchitelia v sisteme povysheniia kvalifikatsii [Activization of self-education of the teacher in system of professional development]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Novokuznetsk [in Russian].

U.I. Kopzhasarova, G.D. Turdygulova, M.M. Kubeyeva

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: mara0393@mail.ru)*

Information education environment as the means of development of a foreign language teacher professional competence

The research paper deals with the role of information education environment in formation of professional competency of a foreign language teacher. Viewpoints and opinions of researchers on the problem of competence approach on teaching and learning are regarded, and also concepts of competence and competency are analyzed. Much attention is given to didactical potential of information technologies, creating real conditions for development of professional competency and experience exchange of different branches specialists. The authors assert that in the process of teaching a foreign language using the means of information technology, students develop their independence, but the role of the teacher does not decrease. In addition, teacher must monitor the progress of students, guide it in a right direction, and check the results of the work. Articles also dealt with the prospects of using e-mail to form a foreign language competence. As a result of analysis, the authors come to conclusion that informatization of education system sets definite requirements to the process of formation of professional competency of future specialists.

Keywords: competence, competency, internet, information education environment, professional competency, experience exchange.

At the present stage of development of language teaching methodology, the competence approach becomes increasingly important. It is related to a change of educational paradigm to the person-oriented approach.

Many methodologists and practitioners, comprehending and systematizing the requirements for modern foreign language teacher, interpret ambiguous concept of teachers' «professional competence». Terms such as «skills», «ability», «functional components», «competence» are encountered in specialized literature. Depending on the interpretation, these concepts reflect the essence, structure and content of the professional-pedagogical activity of a teacher.

However, it should be noted that present method has no common approach to the definition of professional-pedagogical competence of a foreign language teacher, despite the fact that the majority of researchers in one way or another touch upon the methodological, pedagogical, psychological aspects.

«Competency-Based Approach is a set of common principles determining the aims of education, the selection of educational content, educational process organization and assessment of educational results» [1].

The term «Professional Competence» had began to be used actively in the 90s of the last century, and the concept becomes the subject of a special, comprehensive study of many researchers concerned with educational activities (N.V. Kuzmina, A.K. Markov, T.I. Rudnev, G.N. Stein and others.).

Professional competence of foreign language teachers is understood as a set of professional and personal qualities necessary for successful teaching.

Professionally skilled and competent teacher is one who provides teaching activities, pedagogical communication at a sufficiently high level, achieves stable good results in training and educating students.

Development of professional competence assumes not statically but dynamically evolving process of improving the teacher's personality, which is manifested in susceptibility to the pedagogical innovations, the ability to adapt to the changing educational environment. Socio-economic and spiritual development of a society is directly dependent on the professional competency of teachers.

Researchers in the field of competence approach in education (I.A. Winter, A.G. Kasprzhak, A.V. Hutorskoy, M.A. Choshanov, S.E. Shishov, B.D. El'konin) noted that a competent specialist differ from a qualified, not one only by his profound level of knowledge and skills, but also by his capability to implement them in his work.

Analysis of the research on the problem revealed differing views on the concept of competence-based approach.

So, E.Y. Kogan believes that this is a fundamentally new approach, which requires a revision of attitudes to the teacher's position and to students learning; this approach should lead to global changes in consciousness and methodological base [2].

A.G. Bermus emphasizes that the competence approach is seen as a modern correlation of the variety of more traditional approaches: cultural, scientific, educational, didactic-centric, functional and communicative, etc. [3].

According to his position, competence-based approach, in relation to the Russian theory and education practice, does not form its own concept and logic, but requires support or borrowing of conceptual and methodological apparatus of the already established scientific disciplines (including, linguistics, law, sociology, etc.).

D.A. Ivanov said that the competence approach is an attempt to bring into conformity regular school and labor market needs, the approach focuses on the result of education, as well as on the fact that it does not have sufficient acquired information, the ability of a person to act in different situations [4].

The Council of Europe emphasizes five core competencies that the graduate need today, which acquires a special significance in the context of preparation of the foreign language teacher, namely:

- Political and social competence related to the ability to take responsibility, to participate in joint decision-making, participate in the functioning and development of democratic institutions.
- Competence relating to life in a multicultural society, designed to prevent the outbreak of xenophobia, spreading climate of intolerance and contributing to both understanding of the differences and the willingness to live with people of other cultures, languages and religions;
- Competence that determines proficiency in oral and written communication, important in work and social life. It assumes the knowledge of several languages, which is of particular importance at current stage of development of a society;
- Competence, associated with the emergence of the information society. Possession of the new technology, understanding of their strengths and weaknesses, the ability of a critical attitude to the widespread media channels and Internet media and advertising;
- Competence, ability and willingness to implement lifelong learning, not only professionally, but also in personal and social life [5].

Preparation of the future foreign language teachers involves mastering a number of specific professional competences such as:

- Linguistic, assuming knowledge of the language system and its rules of operation in foreign language communication;
- Sociolinguistic, which includes knowledge of how social factors in both cultures (the native culture and foreign language) influence the choice of linguistic forms;
- Linguo-cultural, assumes knowledge about the main features of the socio-cultural development of the target language countries at the present stage and the ability to exercise their verbal behavior in accordance with these features;
- Communicative, involves the ability to perceive and produce foreign-language texts in accordance with the intended or emerged communicative task;
- Educational and informative, including the mastery of technique and strategy of foreign language learning, the formation of the students' way of autonomous acquisition of knowledge and the development of foreign language skills;
- Linguo-methodical, assuming language proficiency on an adaptive level determined by the specific pedagogical situation and the mastery of pedagogical communication skills (management of intellectual activities of students, stimulating their verbal activity);
- Social, which consists in the desire and ability to communicate with students, parents and colleagues;
- Strategic, suggesting production of linguo-didactical strategies that will help the future specialist to carry out selection of learning technologies, taking into account the psychological and age characteristics of students [6].

The concept of information competence of a teacher of foreign languages in the context of the competency approach is interpreted as the ability to solve professional problems with the use of modern technologies. However, the rapid introduction of new information technologies imposes new requirements to the composition of information competence. Foreign language teacher should be ready for the implementation of professional activity as the subject of the information educational environment that assumes its adequate level of information and communication technologies.

Thus, a foreign language teacher should be trained to:

- Understanding, awareness of the essence of the changes taking place in the content of education and methods of student activities;

- Possess computer literacy;
- Possess the skills of developing information literacy of students.

Aspiration to integration in the field of education, as one of the most pronounced trends dictate the need to go into a single global educational space. Therefore there is such an interest in all countries of the world to new information technologies and to computer telecommunications in particular, which give the opportunity to enter into this global space. Opportunity to get distance education, for students' and teachers' communication, not only within a single school or district, but also within world community is becoming increasingly important at the present time. With the help of modern information technology it becomes real to get education not only internally, but also remotely, without leaving home. The Internet provides access to information in the scientific centers, libraries, creating real conditions for self-education, memories, and skills. There is an opportunity to organize international joint projects of students worldwide, to share experiences between teachers, students and scientists.

Didactic potential of information technologies and methods of their application in teaching a foreign language has not been fully studied yet. Despite the preparedness and availability of electronic information resources for learning a foreign language, the results achieved are fragmented and have private solutions due to the lack of scientific and methodological base and a clear understanding of the technical and methodological problems of their application in the process of learning a foreign language. Analysis of the literature showed that the development of education in the conditions of informatization of a society is accompanied by the emergence of new terms in science. It seems reasonable to differentiate some key concepts and explain their meaning as they play a leading role in determining the factors and conditions of learning efficiency with a new technological basis for learning. In psychological and educational literature of the last decade, there occurred such related terms as «Information Space», «Educational Environment», «Information Environment», «Learning Environment», «Information and Educational Environment» [7].

Communicative language teaching via the Internet underlines the importance of developing students' abilities and their desire to use studied foreign language accurately and appropriately, in order to achieve more effective communication. The objective of the foreign language programs is to provide future professionals with practical knowledge of a foreign language in the amount necessary to use knowledge of the language in their productive activities. The task of foreign languages teachers is preparing future professionals to read the literature on the specialty, to retrieve a variety of information, to compose essays and annotations in a foreign language. It is the leading goal of learning a foreign language at the university. The Internet is the educational information environment for learning a foreign language, creating the best opportunity for students to improve spoken and written foreign language skills, providing a genuine interest and, hence, efficiency.

Using the information resources of the Internet, integrating them into the educational process, we can more effectively solve a number of didactic tasks:

- develop reading skills directly online using materials of varying difficulty;
- improve listening skills through authentic audio texts on the Internet, independently or with the help of a teacher;
- improve writing skills, composing replies to partners, participating in the preparation of abstracts, essays;
- replenish vocabulary lexicon of modern English language, reflecting a certain stage of development of people's culture, social, economic and political structure of a society;
- familiarize with cultural studies knowledge including speech etiquette, especially verbal behavior of various peoples in terms of communication, especially the culture and traditions of the country of studied language;
- create a sustainable motivation for foreign language learners within the activities based on the systematic use of the classroom «living» material, discussing not only questions from the textbook, but also topical issues interesting everyone.

These factors lead to the need for extensive use of Internet resources in education. The use of information technologies in the educational process takes an increasingly important place in teaching a foreign language. Education with the use of Internet technologies requires didactic system based on student-centered educational approach. This approach is based on the development of critical and creative thinking, which can be developed with the use of problem solving tasks, an additional search of the necessary information, and the comparison of opposing points of view, the search of the original solution to the problem, and so on.

The possibilities of the Internet technologies are correlated with a variety of tasks that can be solved in the teaching and learning process. The most important among them, which could be realized through the use of Internet technologies in foreign language teaching and learning process, are:

1. Development of foreign language communication skills in different areas and situations;
2. Formation and improvement of language skills;
3. Development of skills of independent and research work of students at the expense of specially organized classroom and out-of-class activities, using Internet technologies contributes to the elimination of gaps in knowledge and skills;
4. Increase motivation and create the need for learning a foreign language;
5. Implementation of individual approach by taking into account the individual characteristics of students through the use of communication services on the Internet;
6. The formation of communicative skills and cultural communication.

Information, provided by Internet resources in higher educational institutions can be used in three main ways:

1. Using the information from the Internet as additional materials on the topics studied and the search is carried out by students on their own with the help of various search engines (Yandex, Rambler, Yahoo, Google, etc.);
2. Using the information from the Internet as additional materials; in this case, the search is carried out by students at specific addresses selected by the teacher;
3. Mixed way, when there is use of information from the Internet as additional materials on the topics studied, students are given a list of links to electronic resources, selected by the teacher, but in addition they also perform their own search for information, using search engines [8].

National Programme for the Development of Education in the Republic of Kazakhstan till 2020, emphasizes the need to train highly qualified specialists, capable of professional mobility in conditions of information society and the development of new technologies.

The use of computer technology in complex with other interactive methods of intensifying the process of learning a foreign language is an effective means of development of professional competence of future foreign language teachers.

The essential place in this process is given to email. The impact of using email for development of foreign language competence:

- 1) Creating a unique opportunity for Kazakhstani students to establish personal contacts with their peers from other countries;
- 2) In admission to work in different modes. This can be an individual communication or communication within the team, group, when the message is distributed to all those included in the list, and they can not only get it, but also to come up with their own considerations, estimates, proposals;
- 3) Learning opportunities through the informal dialogue, without pressure from the teacher to assess the speech activity of students. This contributes to the emancipation of the students and develops their creative abilities concerning the form of messages and their content;
- 4) Transforming it into an instrument of direct knowledge of the cultural values of foreign-language countries. First of all, it gives an idea of the culture of informal written communication that operates by its own rules. Second, communication in general and writing in particular reflect the core values of the society in which it is carried out.

Using the e-mail can provide great opportunities for learning culture of a studied language and learning one's own through response to student posts to their peers from other countries, e-mail contributes to the formation of sociolinguistic competence required for the formation of foreign language competence in the productive level.

In the process of learning a foreign language with the help of information technology, students develop independence, but the teacher's role is not reduced. Even if a teacher has methodologically developed set of tasks, offered by the corresponding program of studying a foreign language, he still has to use it creatively, selectively, in different combinations, with varying degrees of differentiation.

In addition, teachers need to monitor the progress of students, guide it in the right direction, check the results of the work.

In conclusion, we emphasize that the educational process today is an integrative information and education environment, which reflects all educational and training activities of the subjects of this process. Informatization of a modern education system imposes certain requirements to the process of formation of

the professional competence of a future specialist. In order to adapt to the information education environment, it is necessary to train a graduate of the university for it.

References

- 1 Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании / О.Е. Лебедев // Школьные технологии. — 2004. — № 5. — С. 3–12. Педагогическая библиотека. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/3/0389/3_0389-1.shtml.
- 2 Коган Е.Я. Компетентностный подход и новое качество образования // Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию / Е.Я. Коган; под ред. А.В. Великановой. — Самара: Профи, 2001.
- 3 Бермус А.Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании / А.Г. Бермус // Интернет-журнал «Эйдос». — 2005.
- 4 Иванов Д.А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: учеб.-метод. пособие / Д.А. Иванов, К.Г. Митрофанов, О.В. Соколова. — М.: АПКиПРО, 2003. — 101 с.
- 5 Соловова Е.Н. Формирование филологической компетенции в профильной школе и в вузе / Е.Н. Соловова // Иностранные языки в школе. — 2006. — № 8. — С. 13–18.
- 6 Тен Э.Г. Контроль понимания иноязычного текста / Э.Г. Тен // Иностранные языки в школе. — 1999. — № 4. — С. 23–2.
- 7 Обдалова О.А. Информационно-образовательная среда как средство и условие обучения иностранному языку в современных условиях / О.А. Обдалова // Язык и культура. — Томск: Изд-во Томского гос. ун-та. — 2009. — № 1. — С. 93–102.
- 8 Ажель Ю.П. Особенности внедрения Интернет-технологий в организацию самостоятельной работы студентов при обучении иностранным языкам в неязыковом вузе / Ю.П. Ажель // Молодой ученый. — 2011. — № 6. — Т. 2. — С. 116–119.

У.И. Копжасарова, Г.Д. Турдыгулова, М.М. Кубеева

Ақпараттық оқыту ортасы шетел тілі мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамыту тәсілі ретінде

Мақала шетел тілі мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда ақпараттық білім беру ортасының рөлін айқындауға арналған. Ақпараттық білім беру ортасы интернет және электрондық пошта арқылы берілген, сонымен қатар олардың тілдік мамандықтар студенттерінің коммуникативтік біліктерін жетілдірудегі мүмкіндіктері келтірілген. Зерттеушілердің оқытудағы құзыреттілік әдісіне қатысты ұстанымындары қарастырылып, «құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдарына талдау жасалған. Авторлар кәсіби құзыреттілікті дамыту мен жетілдіруге нақты жағдайлар туғызатын ақпараттық технологиялардың дидактикалық әлеуетіне аса назар аударып, әр түрлі маман иелерінің, атап айтқанда, шетел тілдері студенттері мен оқытушыларының тәжірибе алмасуына көңіл бөлінген. Авторлардың тұжырымдауынша, шетел тілін ақпараттық технология құралдары арқылы оқыту үрдісінде студенттердің өзіндік жұмыс дағдысы дамиды, алайда оқытушының рөлі төмендемейді. Сонымен қатар оқытушы студенттер жұмысының барысын бақылауы, оны дұрыс бағытқа бағдарлауы және жұмыс нәтижелерін тексеруі тиіс. Авторлар әдебиет көздерін талдау негізінде білім беру жүйесін ақпараттандыру болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үрдісіне белгілі бір талаптар қояды деген қорытынды жасайды.

Кілт сөздер: құзыреттілік, құзырет, интернет, ақпараттық оқыту ортасы, кәсіби құзырет, тәжірибемен алмасу.

У.И. Копжасарова, Г.Д. Турдыгулова, М.М. Кубеева

Информационная обучающая среда как средство развития профессиональной компетентности учителя иностранного языка

Статья посвящена роли информационной образовательной среды в формировании профессиональной компетентности учителя иностранного языка. Информационная образовательная среда представлена интернетом и электронной почтой, большие возможности которых в совершенствовании иноязычных коммуникативных умений студентов языковых специальностей отражены в статье. Рассмотрены позиции исследователей относительно компетентностного подхода в обучении, а также проанализированы понятия «компетенция» и «компетентность». Большое внимание уделено дидактическому потенциалу информационных технологий, создающих реальные условия для развития и совершенствования профессиональной компетентности, а также для обмена опытом специалистов разных профес-

сий в общем, студентов и преподавателей иностранных языков в частности. Авторы утверждают, что в процессе обучения иностранному языку с помощью средств информационных технологий развивается самостоятельность студентов, но при этом роль преподавателя не снижается. Кроме того, преподаватель должен контролировать ход работы студентов, направлять ее в нужное русло, проверять итоги работы. Авторами рассматриваются перспективы применения электронной почты для формирования иноязычной компетенции. На основе анализа литературных источников они приходят к выводу о том, что информатизация системы образования предъявляет определенные требования к процессу формирования профессиональной компетентности будущих специалистов.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, интернет, информационная обучающая среда, профессиональная компетенция, обмен опытом.

References

- 1 Lebedev, O.E. (2004). Kompetentnostnyi podkhod v obrazovanii [Competence approach in education]. *Shkolnye tekhnologii – School technology*, 5, 3–12. Pedagogicheskaya biblioteka [Pedagogical library]. Retrieved from http://www.pedlib.ru/Books/3/0389/3_0389-1.shtml [in Russian].
- 2 Kogan, E.Ia. (2001). Kompetentnostnyi podkhod i novoe kachestvo obrazovaniia [Competence approach and a new quality of education]. *Sovremennye podkhody k kompetentnostno-orientirovannomu obrazovaniiu – Modern approaches to competency-oriented education*. A.V. Velikanovoi (Ed.). Samara: Profi [in Russian].
- 3 Bermus, A.G. (2005). Problemy i perspektivy realizatsii kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii [Problems and perspectives of the realization of the competence approach in education]. *Internet-zhurnal «Eidos» – Internet-journal «Eidos»* [in Russian].
- 4 Ivanov, D.A., Mitrofanov, K.G. & Sokolova, O.V. (2003). *Kompetentnostnyi podkhod v obrazovanii. Problemy, poniatia, instrumentarii* [Competence approach in education. Problems, concepts, tools]. Moscow: APKiPRO [in Russian].
- 5 Solovova, E. N. (2006). Formirovanie filologicheskoi kompetentsii v profilnoi shkole i vuze [Formation of philological competence in the profile school and university]. *Inostrannye yazyki v shkole – Foreign languages in school*, 8, 13–18 [in Russian].
- 6 Ten, E.G. (1999). Kontrol ponimaniia inoiazychnogo teksta [Control of the understanding of a foreign language text]. *Inostrannye yazyki v shkole – Foreign languages in school*, 4, 23–2 [in Russian].
- 7 Obdalo, O.A. (2009). Informatsionno-obrazovatelnaia sreda kak sredstvo i uslovie obucheniia inostrannomu yazyku v sovremennykh usloviakh [Informational and educational environment as a means and condition for teaching a foreign language in modern conditions]. *Yazyk i kultura – Language and Culture*, 1, 93–102. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].
- 8 Azhel, Iu.P. (2011). Osobennosti vnedreniia Internet-tekhnologii v orhanizatsiiu samostoiatelnoi raboty studentov pri obuchenii inostrannym yazykam v neiazykovom vuze [Features of the introduction of Internet technologies in the organization of independent work of students in teaching foreign languages in a non-linguistic university]. *Molodoi uchenyi – Young Scientist*, 6, 2, 116–119 [in Russian].

L.R. Zolotareva

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: zolotareva-larisa@yandex.ru)*

The Great Silk Way — is the source of artwork of painters from Kazakhstan

The Great Silk road as the source of inspiration and creativity is regarded in the article in the context of large scale humanitarian project of the UNESCO «The Great Silk road- the way of cultures' dialogue». The theme of the Silk road inspires famous artists of Kazakhstan and Eurasian area. Art – culturological analysis of creative searches of S. Al'zhanov, V. Prochenko, M. Kalmakhanov, V. Kel', U. Ismailov, Sh. Alimkulova, S. Zhorabekov, N. Bube, V. Gvozdev, N. Terechenko and others was given. The great theme is presented in the works of decorative and applied arts. The 10th International art- symposium «The Great Silk road» in China is discussed. Haven gathered together works of art and decorative and applied arts let us to estimate about immersiveness of modern artists to the history and awareness themselves as successors of centuries cultural traditions. This is their «new Silk road».

Keywords: The UNESCO project, The Great Silk Road, the fine arts, the Kazakh artists.

XXIV session of General Assembly of UNESCO (November 1987) on initiative of ten countries, including the Soviet Union, accepted the resolution about organization and performing of monumental humane project «The Great Silk Way – is the way of dialogue». In 1988 the UNESCO project «Integral studying of the Silk Way is the way of dialogue» was accepted. According to this project wide and substantive examination of the history of ancient route, establishment and development of cultural relations between East and West, improvement of relations between nations that settled Eurasian continent was planned. A number of scientific seminars took place at branching points of the Great Silk Way.

By the Order dated on February 27, 1998 the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Abishevich Nasarbayev confirmed the State Program of the Republic of Kazakhstan «Reconstruction of historical centers of The Silk Way, maintaining and successive development of cultural heritage of Turkic speaking states, creation of tourism infrastructure». National company «The Silk Way – Kazakhstan» qualified to perform all complex of measures on saving its heritage, providing interaction of organizations and individuals, as well as incorporation of necessary scientific and manufacturing potential on reconstruction of historical cities and development of tourism infrastructure in Kazakhstan was formed for its realization. The program comprises nine regions located on the route of the Silk Way that include 115 historical objects.

The unique museum, in order of its importance, the only museum on the territory of Kazakhstan – the Museum of history of the cities of the Great Silk Way was opened in Taraz in ancient building of the bath house of Kali Yunus in the beginning of XX century, built by Auliatinsk patron Kali Yunus [1; 78].

The Great Silk Way in artwork. The theme of the Silk Way inspires painters.

«One of the most important tendencies of the time for Kazakhstan painters is history; there is an urgent desire of knowledge about close and far ethnical past time. And painters apply for the artifacts of archeology, ethnographical pictures of medieval period, photos. Creative works of talented and foresight artists are devoted to studying Kazakh space; they perform «travelling» into periods and spaces of their ancestry at that time, when the issue according to national self-identity threw into shape relief, interlacing with the issues of reconstruction of its origins (1980-s – L.Z.) This «excursion into space» of far ancestry is expressed in different ways by the artists. But the common is the wish to define not only the stage of relationship, but the stage of persistence of these «energetic» genetic communication of the past artistic experience and modernity» [2; 18, 19].

Historical genre is the most requested in artwork quite often related with household. And one of its demonstrations is addressing to the theme of the Great Silk Way. Artists reconstruct medieval towns and its archeological cultures in their imagination.

In this context the panorama painting is Kazakhstan artist Serik Alzhanov's painting «From the heritage of great Kazakh».

S. Alzhanov. From the heritage of great Kazakh. Canvas, oil painting. 120x180. 2011

Compositionally the painting is performed as a carpet, which actually is an important part of yurt. The composition is nominally divided into six parts that tell about those other things, meaningful for far past

times and reconstructing nowadays. The central part of the picture is related with religious, spiritual and moral contents and household life of Kazakh people. Location in the upper part of the mosque and hands of the beadsman is special symbol of Islam, worldview complex of Kazakh people.

The canvas is fulfilled with different symbols: rock art of anthropomorphic «sun headed» and «sun faced» divinities; crosses, the symbols of Tengrism, by the version of Tengrian neo-paganism followers are solar sign «shanyrak» (equilateral cross in the circle), that rises to Paleolithic petroglyphs and also means a wheel and tumbrel; three eggs, associated with sacramental bird Samruk, which laid the golden egg – the Sun in the tree crown. Musical instruments on the one hand, and military equipment on the other hand, that is the expression of male principle. Depiction of domestic animals is connected with the concept of wealth, fertility, increase of cattle.

In the lowest part the artist shows the sacral field with Balbals – stone statues of Turk soldiers that were mounted on graves or places of sacral incineration of ash of dead man. At the heart of cult of ancestry there is a study about immortality of the soul, belief into afterlife of the souls of dead people and their impact on actions of vivid relatives.

The elements of animal style, national ornaments of geometrical and cosmogonic character were included into this painting. It is fulfilled by a number of artifacts of material culture of ancient nomads' masterpiece form steppe Eurasia.

The special function is devoted to depiction of the eye – mythological symbol, related with magic strength, thanks to which the divinity or mythological character has ability to see, being sightless.

The painting of S. Alzhanov is particular artistic chronicle of the history of development of Kazakh culture, remained in traditions and customs of nation and that is its invaluable heritage. It accumulates the energy of cosmic welfare.

Many artists from Kazakhstan devoted their artworks to the theme of the Great Silk Way: Sultan Ilyayev (1954, Shymkent) «Oasis» (canvas, acryl, 60x100, 2012); Shakharbanu Alimkulova (1955, Shymkent) «Khodja Akhmed Yasau» (canvas, oil painting, 150x110, 2007); Yuriy Lomakin (1941, Shymkent) «The Silk Way» (canvas, oil painting, 90x60, 2011); Victor Kel (1951, Astana) «At ancient temple» (canvas, oil painting, 70x100, 2011); Kanat Shukirbekov (1961, Almaty) «Arystanbab» (canvas, oil painting, 95,5x75,5, 2011). In certain compositions slight lyrism, romantization of nomad sphere is noticed.

Vladimir Protsenko (1961) – is a famous representative of classical painting school. The lead genre of his artwork is landscape painting, although he feels free in any other genre situation. As fine art expert N. Ivanina writes, «His canvases can be called the formulas of steppe – so true are his color and space expression. Even in his motive the artist is free from all accidental, unessential. As the result, the idea of greatness, less as nature, than as universe and existence is implemented. Steppe landscapes of V. Protsenko are fulfilled with impenetrable silence; it allows entering another world, not physical, but spiritual. The high sky, immense space stakes off the moment, leading to eternity space» [3; 140]. That is his great picture «the caravan of eternity».

V. Protseko. The caravan of eternity. Canvas, oil painting. 1999

Umirali Ismailova (1970) who works almost in all genres, thrills the past of his nation, present that was forming during many centuries, and doubly – relevant nowadays. The chain of associations, appeared by genetic memory of the artist, creates an extensive artistic figure, in formation of which the character of letter takes an active part: expressive, strained dab or quiet light depiction. Household scenes, events of the past are included into wide nature background that lets match the past and the present convincingly [4; 274-276].

Kazakhstan branch of the Great Silk Way. Saraychik (ancient name of Atyray), Yangykent, Sygnak (city in Kyzylorda region), Sauran (settlement, modern village in South Kazakhstan region), Oksus, Yassy (Turkestan), Otrar (now the settlement in Otrar district of South Kazakhstan region), Ispitzhab (city on «White river», now Sayram, Taraz, Kulan (village in Ryskulovskiy district of Zhambyl region in Kazakhstan), Aspara (village in Zhambyl region in Kazakhstan), Navaket, Talgar (city in Almaty region), Balasagyn (Tokmak, now the territory of Kyrgyzstan).

Ancient cities, noisy markets, steppe madonnas, akyns – tellers, travelers and caravans of camels unloaded by goods – all this in complex creates the itinerary of choir, the melody of the steppe that sounds as the power echo of far civilizations.

A thousand camels chose with him,
And there were no loads to the rich number.
A hundred red camels with dirhams walked,
Forty camels were transported by dinars.

Верблюдов отборных с ним тысяча шла,
И не было грузам богатым числа.
Сто рыжих верблюдов с дирхемами шли,
А сорок верблюдов динары везли.

With the packs, where musk and the best scarlet,
With silks, marvelous at the sight of beauty,
Their Chin supplies, and Mysr, and Iran -
There was a caravan in 30 camels (Ferdowsi).

С вьюками, где мускус и лучший алой,
С шелками, дивящими взоры красой,
Их Чин поставляет, и Мыср, и Иран –
Шел в 30 верблюдов ещё караван (Ferdowsi).

One of the most developed cities on the great Silk Way were: Taraz, Yassy that were reflected in the paintings of Umirbek Zhubaniyazov, Serikbay Zhorabekov and others. U. Zhubaniyazov thinks about the history of Kazakh people, Turkic mythology, collisions of modernity. In the language of his easel paintings quite often the principles of monumental paintings: steady – rhythmic clarity of constructing tells the image about laconic and concentrated power (By the way of ancestors. Canvas, oil painting. 100x150. 2007).

One of the most favorite motives of Serik Zhorabekov is epic compositions about ancient cities of Kazakhstan. Colored layer of his paintings is transparent, constructed on mixture of close tones that create special light and air area. Cycle of works of S.Zhorabekov, devoted to ancient Otrar and Turkestan took a lot of important things for Kazakh person worried about the thought on saving his national culture.

One of the greatest architecture monuments on the Great Silk Way was the Mausoleum of Khodja Akhmed Yasawi (1385–1405).

This magnificent building was constructed in honor of famous Akhmed Yasawi, who lived in the East in the XII century – declared leader of Turkic branch of Sufism, thinker, poet. The Mausoleum of Khodja Akhmed Yasawi is the masterpiece of architecture, outstanding monument of medieval art, included into the list of world heritage of UNESCO.

Sh. Alimkulova. Khodja Akhmed Yasawi. Canvas, oil painting. 150x110. 2007

Along the Great Silk Way long-awaited islands of plants were met in the desert – oases.

S. Ilyayev. Oasis. Canvas, acryl. 60x100. 2012

They are located on attractive sites that are on the crossing of trade and transport routes. For caravans that go along this way, oases are the life-saving circle that serves for restocking of food and water.

An essential attendant of the man during hard way was baktrian camel which unusual endurance and ability to search underground springs, feel the approaching of lethal sand storms could help the man to cope with vast Asian deserts.

Camel caravan

You do not understand what a miracle this is:

Heat, brackish, as always,

But sweeter than all nectars - for a camel -

The muzzle has long-awaited water! (Marina Chekina)

S.Zhorabekov. Camels. Canvas, oil painting. 60x100. 2008

Верблюжий караван

Вам не понять, какое это чудо:

Тепла, солоновата, как всегда,

Но слаще всех нектаров – для верблюда –

У морды долгожданная вода! (Marina Chekina)

Murat Kalbayev (1948) searched the origins of creativity in Scythian – Sacks animal style in traditional ornamental forms of Kazakh people, and this brought him fruitful results. The important stylistic direction in the art of M.Kalkabayev is metamorphic language that appeared mostly due to semantic bases – traditional ornamental compositions.

M.A.Kalkabayev Keruyen. Canvas, oil painting. 2001

M.A.Kalkabayev Sketch for the painting «Keruyen»

The works of Marat Abdreyev (1965) talk about their feeling of belonging to historical destiny of his nation. The brush of the artist slightly touches the canvas, gently putting muted shades of colors, from harmonic combination of which there is a world whether seen through a haze of years, whether dreamed about the last glorious past. Not simple life of nomads with special expressiveness is presented in the picture «On the Way». And though, only the small caravan of the camels who are sedately walking along the steppe is represented, the crimson sky talks not only about a decline, but also about difficulties of any way, including historical.

Madikhan Kalmakhanov is related to famous dynasty of artists who «held a pencil in his hand since childhood». He is really national artist of a new generation, faithful to the traditions of Kazakhstan school masters: S. Mambayev, A.Sydykhanov, S. Aytbayev, A. Akanayev.

Two integrated directions are different by creative approach of Madikhan: realistic, when the artist creates vitally trustful images and symbolical, when the artist appeals to archetypes of the anquity, symbol, transforming multiplan ethnic picture of the world.

Variety of pallet expresses the artist's worldview, talented and distinctive, faithful to customs of his nation. The theme of the Great Silk Way was represented indirectly, symbolically in paintings «Dala» (canvas,

oil painting. 100x80. 2010), «Balkhash» (canvas, oil painting. 85x115. 2013), «Steppe lullaby» (canvas, oil painting. 74x133. 2012) by M.Kalmakhanov.

M.Kalmakhanov. Dala. canvas, oil painting. 100x80. 2010

M.Kalmakhanov. Steppe lullaby. canvas, oil painting. 74x133. 2012

Merchants stop for sleep in caravan – serai, where tasty tea, kumyz and friendly conversation is provided here. Here men in eastern gowns and women in white kimesheks live organically, that is a great pleasure to write about for artists who are interested in ethnography and effects of the form. Artists enjoy this well dressed world and with passion depict clothes, jugs, carpets and even sticky stream of milk drink.

Nelly Bube (1949) especially sticks out. An important layer of the Nelly Bube's creativity is the history of the Great Silk Way. Gathered together material from the history and household of nomads which was studied scrupulously and with rapture, incorporated into big panorama «The Great Silk Way». Nelly Bube is the first artist who realized the idea of the Great Silk Way such integrally and extensively.

«Starting it, I took a pencil, drew the line from the sea to the sea, on one end I put Greece, on the other – China, and between them India, countries of the Middle Asia and Kazakhstan. I got the composition consisted of seven formats, where the main cultural regions on this way were represented as a kind of paraphernalia, architecture and characters in national costumes. In the second case the same idea was considered from a different vantage point. In the center of composition I put the Kazakh with dombra. As if he welcomes everybody, coming here, in our steppe, people from different parts of the world by playing dombra. The host of this land symbolizes its hospitability. On purpose exactly here all caravan routes merged here, on purpose merchants and traders of many countries found a place for rest and sales market here. If to consider the theme of the Great Silk Way in full volume, so it is not just rich, it is inexhaustible, as life itself» [5].

Picturesque works of Vladimir Gvozdev (1960) are full of archetypes which were conferred with sacral meaning from ancient period. Eastern carpets with luxurious faience and rich ornaments, as Kazakh national tradition, in common had a great impact on the artist's creativity. In the plot and thematic raw of the works the bright East is represented in fruitful colors of images of Kazakh korpe, aromatic chaikhana (tea house), crowded noisy market [4; 160].

Nina Tereschenko (1945) is the artist of decorative mentality. Her works are performed in different art techniques, including graphic. Her canvases are based on legends and sagas, myths and fairy tails, national customs and folk holidays. In boiling sands of the desert the travelers walk: Sufi with ancient tables and traders with belongings. They were tired, exhausted but here, not far away the city appeared, and travelers cheered up, they still don't know that it is just a «Mirage». However, over these impregnable walls of the phantom city usual «Eastern market» lives its noisy life, full of carpets and melon, visitors in bright clothes and street artists. The works of N.Tereschenko are similar to illustrations to ancient manuscripts, to small painting of the East [6; 254].

N.Tereschenko. Eastern market. Canvas, oil painting. 140x100. 2014

«In common, the raid of original bend is felt in all works on historical and ethnical motives that are depicted in academic clue. Evidently, because everybody comprehends that the time has left irrevocably, only the tail of this bend has rested. All works on ethnical history of realistic expression are comprehended in this way.

Later the distance of time will let estimate their role in domestic history of painting more fully. But already today we can see: felt shock of nomads in the beginning of XX century goes away and dissolves in the space of the myth», – Khalima Truspekova writes [2; 20].

The great theme is also reflected in the works of art and crafts of the followings: R.Assanbekov «Echo of centuries» (tapestry, hand weaving); B. Rashatova «Caravan» (cold batik) and many others.

Memorable artifacts that embody the researching art issue are: Yersultan Begaly «The Silk Way» (tapestry, 110x180, 2001. Residential area of the president of the RK Akorda, Astana city); Liza Kalimova «Camels» (tapestry, 90x150, 2009); Venera Beysekova «Sacred places» (tapestry, 115x75, 2012); Zhubay Sagymbekov «The East» (tapestry, 50x75, 2010).

Y.Begaly. The Silk Way. Tapestry. 110x180. 2001

L.Kalimova. Camels. Tapestry. 90x150. 2009

Several works were done in felt technic: Kulipa Zhuvaniyazova «Kyzyl Kum» (1978); Gulzhanat Kabizhanova «Caravan» (140x75, 2012). The following works are done in mixed technic: «Keruyen» by Gulnara Omirbek (Panels. Cloth, leather, collage, 130x150, 1995); «Travelling to sacred sites. Left and right parts of triptrych» (leather, silver, cupronickel, 50x95, 2012) by Berik Beysbekov, etc.

The attractive techniques are Yelena Mikhaylova's «Noble Bukhara» (batik, 65x65, 2005) and Zeynelkhan Mukhamedzhan's «Steppe mirages» (embroidery, 70x75, 2012).

Traditional forms, materials are full of new contents and reconsideration of past traditions. Folk art in the genesis of which millennium tradition were synthesized, is the resource of creative research and inspiration of modern artists. It is gratifying to see that artists' work arts are based on comprehension and awareness, spiritual acquisition and creative development of folk art traditions as definite ethnocultural codes in successive system of universal existence link with human values.

Modernity of scientific research, raising such an epochal theme, is evident.

This art and cultural research does not deplete all aspects of applied problems, because the theme of «the Great Silk Way» is extensive and inexhaustible. This eternal theme integrates historical ethno cultural heritage, realization of modernity and creative fantasies of Kazakhstan artists. It is their «new Silk Way».

References

- 1 Золотарева Л.Р. История искусств Казахстана: учеб. пос. для вузов / Л.Р. Золотарева. — Караганда: Изд-во КарГУ, 2000. — 332 с, ил.
- 2 Труспекова Х.Х. Живопись Казахстана / Х.Х. Труспекова // Казахское искусство: альбом. Т4. — Алматы: Елнұр, 2013. — С. 13–20.
- 3 Иванина Н.И. Художники Сарыарки / Н.И. Иванина. — Павлодар: ТОО НПФ «ЭКО», 2006. — 163 с.
- 4 Живопись Казахстана: фотоальбом. Т.1 / Гл. ред В.Титенев; рук. проекта Н.Демина: сост. Б.Барманкулова, Н.Демина. — Алматы: Тау-Кайнар, 2016. — 368 с, прил.
- 5 Людмила Енисеева, Алипа Утешева, Раушан Шулембаева. Шелковый путь Нелли Бубэ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.baiterek.kz/node/855>.
- 6 Живопись Казахстана: фотоальбом. Т.2 / Гл. ред В.Титенев; рук. проекта Н.Демина: сост. Б.Барманкулова, Н.Демина. — Алматы: Тау-Кайнар, 2016. — 409 с, прил.

Л.Р. Золотарева

Ұлы Жібек жолы — мәдениеттердің тоғысу жолы

Мақалада «Ұлы Жібек жолы – мәдениеттердің байланыс жолы» ЮНЕСКО ірі көлемдегі гуманитарлық жобасы аясындағы Ұлы Жібек жолы шабыт пен шығармашылықтың көзі ретінде қарастырылды. Жібек жолы тақырыбы Қазақстанның және еуразиялық кеңістіктің атакты суретшілерін шабыттандырды. С.Әлжанов, В.Проценко, М.Қалмаханов, В.Кель, У.Исмайылов, Ш.Әлімқұлова, С.Жорабеков, Н.Бубэ, В.Гвоздев, Н.Терещенко және тағы басқаларының шығармашылық ізденістеріне өнер-мәдениеттану тұрғысынан сараптама берілген. Сәндік-қолданбалы өнер туындыларында да үлкен тақырыптар көрініс тапты. Автор Қытайда өткен «Ұлы Жібек жолы» Х Халықаралық арт-симпозиум барысын талқылайды. Бейнелеу және сәндік-қолданбалы өнердің жинақталған туындылары заманауи суретшілердің тарихқа қатыстылығын және олардың ғасырлық мәдени дәстүрдің мұрагерлері ретінде сезінетіндігін түсінуге септігін тигізеді. Бұл олардың «жана Жібек жолы».

Кілт сөздер: жоба ЮНЕСКО-ның жобасы, Ұлы Жібек жолы, бейнелеу шығармашылығы, қазақстандық суретшілер.

Л.Р. Золотарева

Великий Шелковый путь — источник изобразительного творчества художников Казахстана

В контексте крупномасштабного гуманитарного проекта ЮНЕСКО «Великий Шелковый путь – путь диалога культур» в статье рассматривается Великий Шелковый путь как источник вдохновения и творчества. Тема Шелкового пути вдохновляет известных художников Казахстана и евразийского пространства. Дан искусствоведческо-культурологический анализ творческих поисков С.Альжанова, В.Проценко, М.Калмаханова, В.Келя, У.Исмаилова, Ш.Алимкуловой, С.Жорабекова, Н.Бубэ, В.Гвоздева, Н.Терещенко и других. В произведениях декоративно-прикладного искусства также отражается великая тема. Обсуждается X Международный арт-симпозиум «Великий Шелковый путь» в Китае. Собранные воедино произведения изобразительного и декоративно-прикладного искусства

позволяют судить о сопричастности современных художников к истории и осознании себя преемниками вековых культурных традиций. Это их «новый Шелковый путь».

Ключевые слова: проект ЮНЕСКО, Великий Шелковый путь, изобразительное творчество, казахстанские художники.

References

- 1 Zolotareva, L.R. (2000). *Istoriia iskusstv Kazakhstana [The history of artwork in Kazakhstan]*. Karaganda: Izdatelstvo KarHU [in Russian].
- 2 Truspekova, Kh.Kh. (2013). Zhivopis Kazakhstana [Painting of Kazakhstan]. *Kazakhskoe iskusstvo – Kazakh artwork, Vol. 4*, 13–20. Almaty: Elnur [in Russian].
- 3 Ivanina, N.I. (2006a). *Khudozhniki Saryarki [Painters of Saryarka]*. Pavlodar: TOO NPF «ЕКО» [in Russian].
- 4 Barmankulova, B., Demina, N. (2016). *Zhivopis Kazakhstana [Painting of Kazakhstan]*. V.Titenev (Ed.). (Vol. 1). Almaty: Tau-Kainar [in Russian].
- 5 Ludmila Yeniseyeva, Alina Utesheva, Raushan Shulembayeva. Shelkovyi put Nelli Bube [The Silk Way by Nelli Bube]. *baiterek.kz*. Retrieved from <http://www.baiterek.kz/node/855> [in Russian].
- 6 Barmankulova, B., Demina, N. (2016b). *Zhivopis Kazakhstana [Painting of Kazakhstan]*. (Vol. 2). V.Titenev (Ed.). Almaty: Tau-Kainar [in Russian].

G.A. Yessenbayeva, D.N. Yesbayeva

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;
Shanghai Factory-Amigo EC Technology Co., Ltd, China
(E-mail: esenbaevagulsima@mail.ru)*

Some scientific and technical translation aspects on mathematics and mechanics

This paper discusses the issues and methods of professional translation of scientific and technical papers by the example of mathematics and mechanics. Translation of scientific and technical documents is the field of professional and translation activity; therefore the professional translation should be performed by highly qualified personnel, commanding a foreign language, professional knowledge and specific terminology, being able to adequately and competently express their thoughts in the target language. Improving translation quality of scientific and technical texts on mathematics and mechanics is achieved through a deep understanding of the work content, knowledge of specialized mathematical and mechanical terms and collocations, using of suitable translation methods. In the article translation examples of mathematical and mechanical terms and collocations are considered, translation constructions and patterns for mathematical and mechanical sentences are given, methods for eliminating mistakes in the translation of mathematical and mechanical texts are researched. The article is mainly focused for mathematicians and mechanics.

Keywords: scientific and technical translation, mathematics, mechanics, term, translation constructions, translation methods.

Every area of translation presents its own difficulties, and the scientific-technical translation field is no exception. Scientific and technical texts are of great importance as to their content and form. Over four million articles are published annually besides a great amount of books on the problems of mathematics and mechanics.

As English became the universal language in the 21st century, most scientific research is now written in English all over the world. Nowadays, the world is facing globalization in the growing demand for communicating scientific technical knowledge to the public in the form of different media including different mathematical and mechanical reading materials. Perhaps there is also an increasing call for translation of these vital types of knowledge into language for the readers. Hence, it is essential for translators and interpreters to be aware of the translation problems that may affect the quality of translations.

Scientific research is the most popular source of translation work and some of the most thorough and yet complex research is carried in the mathematical and mechanical fields. Translation may involve a whole range of difficulties and thus, it can be a very challenging activity. Every language is different from variations in syntax, grammar rules, and grammatical structure. Thus, the translation process could be an uphill struggle.

Nowadays technical translation is an issue of the day as the teachers who work in universities have to face certain difficulties while translating. Translation of scientific and technical text is a multidimensional and multifaceted process determined by the system and norm of the two languages involved. It is not only dependent on the two cultures and the communicative situations, but also directly dependent on the referential situation and the functional parameters, of the source/target text.

So what are the usual and common problems in scientific translation?

I. Firstly, absolute accurate and subject knowledge of mathematics or mechanics is key, as so often. The world of scientific research is vital and thus, a foreign audience requires expert translators who are competitive and reliable in the scientific translation field. Translation of scientific and technical literature is a sphere of translation activity, in which the professional performance of the work can be done only by highly trained technicians who have good knowledge of the subject area and its specific terminology, who speak a foreign language perfectly well, and (most importantly) who know how to properly express their thoughts (without getting off the point and style of the original) in the target language.

A translator must be fully aware of what s/he is translating to render precisely the content of the text. Special attention must be paid to terms and understanding of technical texts for readers. Therefore, translators in science and technologies have to specialize in a foreign language and a particular subject field. In fact, there are two types of translators: linguist translators and engineering translators. The former usually require penetration into the subject matter, the latter need good language skills. The accuracy of the scientific and

technical translation is determined by how well the translator commands the source language and the subject of discussion [1]. If the translator does not understand the meaning of a mathematical or mechanical text, then how can he translate it?

II. Secondly, technical translation covers the translation of many kinds of specialized texts and requires not only a high level of subject knowledge but mastery of the relevant terminology.

The peculiarity of technical translation of scientific documentation is an excessive amount of specialized terms, service and introductory words, frequent use of abbreviations and realias. The importance of consistent terminology in technical translation, for example in mathematics and mechanics, as well as the highly formulaic and repetitive nature of technical writing makes technical translation using translation classical terminology databases especially appropriate and understanding for readers.

A translator must take great pains to get familiar with the system of terms in the appropriate field and make good use of technical dictionaries and other books of reference.

The term is thought to be an emotionally-neutral word conveying a name of a concrete notion that refers to this or that field of mathematics and mechanics. In specialized literature terms possess the main semantic meaning. A term is characterized by availability of definition, precision of semantics, independence, stylistic neutrality (absence of expression), brevity, lightness of functioning in various word-forms and capacity of combining with language.

In mathematics and mechanics there are a lot of word terms that have a large number of synonyms. It is necessary to apply and use the translation of the term generally accepted in the specialized literature. For example, «напряжение» – «stress» (Do not use words: «voltage» or «strain»); «деформация» – «deformation» (Not: distortion (искажение), warp, deform, deflection (отклонение), alteration (изменение)); «устойчивость» – «stability» (Not: sustainability, resistance, resilience, steadiness, resistant, firmness); «разрушение» – «destruction» (Not: demolition, fracture, rupture, damage (перелом, повреждение), disruption, breaking (нарушение)); «жидкость» – «fluid liquid» (Not: liquid); «оболочка» – «shell» (Not: cover, covering (покрытие)); «manifold» – «многообразие» (Not: diversity, multiformity, great variety, diversification, vast vane); attach – присоединять, (sometimes, приклеивать) (Not: glue) and etc.

To translate precisely, it is not enough to know an equivalent of the term. It is crucial to know the exact place of the concept, denoted by the term, in relation to other concepts.

In specialized translation, search for Interlingua equivalents is a time-consuming activity even for an experienced translator. Therefore, the mid-1960s and early 1970s gave rise to term banks, or terminological data banks, that is systems for storing specialized vocabulary in electronic form. Term banks are commercially available (TERMIUM, for example, is available on CD-ROM).

The translation of units of measurement depends on the system they are expressed in. If in metric system, weights, measures and quantities are usually retained. If expressed in imperial system (miles, pints, pounds, etc.), they are normally converted to the metric system.

While the presence of specialized terminology is a feature of technical texts, specialized terminology alone is not sufficient for classifying a text as «technical» since numerous disciplines and subjects which are not «technical» possess what can be regarded as specialized terminology [2].

Specific requirements for the scientific and technical translation are the ability to suggest accurate terminology equivalents, which is a necessity for adequate translation. Rather serious issue in the translation of scientific and technical texts is the problem of non-equivalent terms. The origin of non-equivalent vocabulary is differences in the realis of scientific environment. In this case, most of the non-equivalent terms can be translated by calquing, using the lexical and grammatical transformations. Another translation issue is when one English term corresponds to several terms of the Russian language. In this case, the translator requires not only a high enough level of native language and standard of speech, but also deep knowledge in the field the document to be translated refers to. Specialized terms are to be translated using special dictionaries.

III. Besides terms in informative texts there are generally scientific word-combinations in general usage. This vocabulary is characterized by the fact that it does not have the property to denote notions and objects of a certain scientific and technical field. Generally scientific and technical vocabulary consists of words, word-combinations, separate formations, special patterns and clichés used for expressing links and relations between terminated notions and objects, also for expressing quality, quantity and other estimate characteristics while differentiating and classifying generally scientific and technical notions [2].

Scientific and technical word-combinations are used in certain fields for describing various concrete concepts and processes in mathematics and mechanics: lateral (external, internal) load (боковая (внешняя,

внутренняя) нагрузка); inner (outer) expansion (внутреннее (внешнее) разложение); side overload (боковая перегрузка); rapid increase in viscosity (быстрое увеличение вязкости); stress-strain state (напряженно-деформированное состояние); strain state (деформированное состояние); angular momentum (момент количества движения); gravity-forced motion (движение под действием силы тяжести); loss of stability (потеря устойчивости); rigid strip (string) (жесткая полоса (струна)); rigid fixed (be attached to) (жестко закреплён (прикреплён к)); stiffness of the (a) structure (membrane) (жесткость конструкции (мембраны)); rigidity of steady motion (жесткость стационарных течений); mechanics of deformable solids (механика деформируемых тел); fracture mechanics (механика разрушения); unsteady flux (нестационарный поток); carrying body (несущее тело); load-bearing (несущий нагрузку); area (element) of maximal shear (площадка максимального сдвига). The translator needs to know such phrases.

In technical texts the peculiarity of these word-combinations consists of the difficulty determining their meanings in the original text, and matching of translation equivalents in the target language. For example, обобщенные функции – distributions (Not: generalized functions); собственные вектора – eigenvectors (Not: proper vectors); простые группы или числа – prime groups or numbers (Not: simple groups or numbers); старший коэффициент – leading coefficient (Not: elder coefficient); линейно соединены – arcwise connected (Not: linearly connected); это утверждение корректно – the statement is well defined (Not: the statement is correct) and etc.

There is a great amount of words and word-combinations so called false friends of translators (for instance, contribution – технологический, data – данные, decade – десятичный, instance – экземпляр, simulation – моделирование, equipment – техника, оборудование). Transliteration method can distort the meaning of translated text.

IV. There are certain techniques in order to eliminate scientific and technical translation problems. Following these techniques doesn't entirely mean that the translation product would be error free. There may be some techniques on how to make the scientific translation more effective and easy. These include back translation, consultation with other people and interviews or questionnaires or any kind of test that will eventually help to solve translation problems.

When it comes to translation it has always been sound advice that the translation product should be accurate, which includes the adequacy and equivalence of the translation. In addition, most linguists believe that there are two types of equivalence: formal and dynamic. Formal equivalence focuses on the form as well as the content of the message, whereas dynamic equivalence focuses on producing an equivalent effect on the target language. The concept of the translation equivalent effect may however be rather vague.

Many translators perform translation using different techniques which they would think will suit to the translation type and the complexity of the area. However, the main point here is that the translation process has to find the effective ways in order to obtain the most accurate translation possible for readers. Expertise in the specialized field and linguistic proficiency are the most essential factors needed in order to produce a high-quality translation product. Without it, translation article search, including communication and understanding would be vague.

Translation as a whole is a balance of art and science influenced by both theory and practice. Having knowledge of both the linguistic features as well as the mathematical and mechanical features of translation applies directly to the field of technical translation. The structural and lexical differences between languages could be one the major problem in translation, especially, translating mathematical and mechanical papers from one language to another.

Another one is the problem of grammar: every language has grammatical rules, which every translator and interpreters should clearly understand in producing an accurate scientific translation. Surely, if a translator does not have sufficient knowledge about the source and the target language, everything in the translation product can be an embarrassing disaster. The quality and result are determined by the peculiarities of the source text. Therefore, the interaction of text and translation is one of the issues for the theory of translation.

The translation process features a number of special methods aimed at creating adequate translation. Let us recall some methods that are also used in technical translation. Experts distinguish two translation methods: direct and indirect translation.

Indeed, the message in the original language may properly be translated in the target language, since it is based on the parallel categories, either the parallel concepts. Although, sometimes due to structural or metalinguistic distinctions, some stylistic effects can't be transferred to the target language, without changing in varying degrees, the order of the elements or even lexical items.. It is clear that in the second case, it is necessary to resort to more sophisticated methods – indirect methods of translation. Borrowing, calquing and

literal translation are methods of direct translation. Transposition, modulation, equivalence and adaptation are indirect translation.

Direct translation methods. Borrowing is the simplest method of translation. Borrowed approximately from 50 languages, lexical items account for almost 75 % of the vocabulary of the English language and include layers of vocabulary borrowed from various historical periods and under the influence of different conditions of existence and development. Many borrowings under the influence of the system, into which they have entered, undergo significant phonetic, grammatical, and even semantic changes, adapting to the phonetic, grammatical and semantic laws of the system. The process of assimilation can be so deep that the foreign origin of such words is not obvious for native English speakers and is exposed only with the help of etymological analysis.

Literal translation is to transfer the structure of the sentence without changing the construction and without substantially changing the word order. If the Russian sentence has a structure similar to the English one and it can be used without violating the grammar rules and reasoning, the literal translation of mechanical papers is acceptable.

Indirect translation methods. Transposition refers to the method, which consists in replacing the words in one language without changing the meaning of the sentence in the second language. Replacement is often necessary because of the different grammatical structures in the language. The translator shall use the method of transposition, if the resulting pattern matches better the whole phrase or allows you to restore the stylistic features.

Modulation is a variation of the message, using a phrase with the different meaning in the original language and the target language for the transfer of the same idea. This method can be resorted when it is clear that literal translation or even transposition results in a grammatically correct statement, which is not contrary to the spirit of the target language. Inadequate translation can be avoided through modulation.

In addition to modulation, concretization method is widely used in translation, i.e., the translator uses a narrow meaning, belonging to a word, but does not provide a new, as in modulation.

Equivalence often occurs that two texts describe the same situation through very different stylistic and structural means. Most of equivalences are stable and are part of the idiomatic phraseology, including clichés, sayings, adjectival or substantive fixed patterns and so on, e.g., dog bolt – откидной болт, cast iron – чугун, liquid rockets – ракеты на жидком топливе, etc.

Quite often is used a translation method called grammatical replacement, which can be seen at the level of word forms or the whole sentences.

Compensation is used when some semantic elements and stylistic peculiarities can't be transferred reliably. The translator shall remember that the translation is not just the transfer of meaning of text from one language to another, it's also transfer of cultures.

Adaptation. When the situation in the original language does not exist in the target language, it shall be transferred through a different situation, which we consider an equivalent [3].

V. The important feature of technical texts that is reflected in the selection and usage of language means is to reach brevity and compactness of narration. Therefore, there are so many special constructions and stamps there. Misunderstanding of these constructions leads to the mistakes in translation.

We give several frequently encountered constructions and stamps together with examples of their filling.

1) «For any (понятие) such that (штамп) in follows that (штам)». For any $\varepsilon > 0$ such that $\|\varepsilon\| = 1$ in follows that $f \in T_\varepsilon$. Remember that the comma before the word-combination «such that» is not put. This is a gross mistake.

2) «By definition, put (штам, формула)». By definition, put $P_n = \{x \in P_n : \|x\| < n\}$ [4].

VI. The distinctive features of scientific and technical style are preciseness, clear logic, compressive character, impersonality, formality. Preciseness is a basic property of a scientific and technical text, and it should be strictly maintained in translation.

The main function of the scientific and technical style is informative. To convey logical information, prove its novelty and significance is the main goal of a scholarly, scientific or technical author. This style is used in professional spheres of mathematics, mechanics and other technical sciences.

The scientific and technical style involves the following substyles: scientific, technical, instructional (educational), popular science substyle. The substyles are classified into the following genres: monograph, manual, textbook, article, report, technical description, discussion, etc.

Preciseness and reliability of a scientific text is also established with references and citations. The Russian style researcher N. Razinkina compared references with currency, by which scientists pay their intellectual debt to their predecessors. The bibliography is considered to be a kind of social control over scientific value and reliability of the results of research.

The translation process always takes place strictly within the logical thinking, i.e., those who are capable of thinking logically are likely to make the proper translation. Experts in logic say that to understand an unfamiliar term, we need to analyze the context. In the course of this analysis, we set different semantic connections and relationships between the unknown term and other words, the meaning of which is well known. Such cases are very common in the translation from the foreign language into the native language.

Clear logic is achieved through a system of logical connections and interrelations. A stock of linking phrases will help a translator make a connection between a point in the past and future, to refer a receptor forward or back. For example, As we will see... – Как будет видно... As I said earlier... – Как было сказано раньше... Linking phrases help to develop a point (Moreover... – Кроме того... Despite this... – Несмотря на это... According to our estimates,... – Согласно нашим подсчетам...)*

Logical enumeration of classification in a scientific text is a matter of graphical hierarchy: first come Roman numerals (I, II, etc), then Arabic numerals (1, 2), then, if necessary, Arabic numerals with a parenthesis: 1), 2), followed by capitalized letters (A, B), lowercase: a, b, or lowercased letters with parenthesis: a), b). It is advisable not to change the hierarchy of enumerating elements, since a different order will seem illogical. In marking the enumeration, the translator (like the author) should be consistent.

A specialized mathematical and mechanical technical text tends to emphasize thematic components by various means because the theme serves as a linking element between what has been said in the text and what will follow (new, rheumatic element). English texts, though, often manifest their implicit character and do not verbalize the thematic component of the sentence. Therefore, in the more explicit Russian text, a translator has to extend the sentence by adding an implied thematic element:

Economy and compressive character of the text. A scientific text must provide a reader with maximal information within a minimal time period and with minimal effort. This stylistic feature of technical translation is achieved with lexical and grammatical means, such as: using compressive structures, like attributive clusters (a liquid rocket – ракета на жидком топливе), Complex Subject (these devices were proved to be sufficiently reliable), Complex Object (assume this to make...), reduced adverbials (if found), article ellipsis (General view is that...); abbreviation (PC = personal computer; CD-ROM = Compact Disk-Read-Only Memory). It is necessary that a translator decipher all the abbreviations in the original (by using every available dictionary and reference book) and render them according to the standards. If the form has no standard abbreviated form in the target language, it is given in full form. The abbreviations that cannot be deciphered are retained in the source language.

Impersonality is a measure of the extent to which the producer of a text avoids reference to him/herself or to the receptor. Such avoidance is far commoner in written than in spoken texts, and in Russian than in English. Using impersonal and indefinite structures, passive constructions, infinitive clauses, etc. provides the impression of the impersonal and objective style. Several calculations were run. – Было проведено несколько вычислений.

As has been mentioned, in English texts a smaller degree of impersonality is acceptable, as compared with Russian. This results in a more frequent usage of personal pronouns (I, we, you) in English. Such sentences are often translated from English into Russian by infinitive clauses or impersonal constructions: If we prove a theorem... – Если докажем теорему...

English instructions and directions normally list instructions in the imperative mood. To observe impersonality as a characteristic feature of a Russian technical style, it is recommended translating the imperative verbs by Russian infinitives:

«To solve the Cauchy problem, you need to follow the following scheme:

a). Bring the initial equation to canonical form in the new coordinate system and return to the original coordinate system.

b). Integrate the resulting equation in the canonical form.

c). Find arbitrary functions from the initial conditions of the Cauchy problem.»

Some authors prefer to use the so-called 'royal plural': we – мы. Today this usage is considered somewhat outdated. It is better to keep an impersonal style.

You should favor the active voice. The active voice tends to grab the readers' attention. The active voice indicates action, while the passive voice indicates inactivity. Mathematical writing is boring enough; keep

your writing lively. Many writers use the person such as \I «and \we» to avoid the passive voice. Remember to allow other objects to be active: solutions can mean something, data of the given problem can show something, etc.

Formality. This feature results from the author's tendency to avoid connotative words in the scientific text. However, research by N. Razinkina and other linguists has shown that English scientific text is not void of expressive elements, which greatly differs from the Russian style. Metaphors and bright similes are not infrequent in the English scientific text. Since this feature is so different in English and Russian, translators generally leave out metaphors in the Russian translation according to the rule of functional equivalence [3].

VII. To understand and correctly translate mathematical or mechanical statement in symbols, you need to achieve the following objectives:

1. To understand statements to form a correct equation.
2. To translate mathematical statement in symbols.
3. To appreciate the use of different symbols in mathematics.

Translating words to symbols. The job of the problem solver is to translate the problem from phrases and statements into mathematical expressions and equations, and then to solve the equations.

As problem solvers, our job is made simpler if we are able to translate verbal phrases to mathematical expressions and if we follow the method of solving applied problems. To help us translate from words to symbols, we can use mathematical and technical dictionaries. Translate each phrase or sentence into a mathematical expression or equation.

Exercises. a) Three more than seven times a number is nine more than five times the number: $3 + 7x = 9 + 5x$.

b) In variation problems we are provided with an expression $J[y]$ that «eats» whole functions $y(x)$ and returns a single number. Such objects are often called functionals to distinguish them from ordinary functions. The functional is the mapping of the space of smooth (having derivatives of all orders) functions to the whole number axis: $J[y]: C^\infty(R) \rightarrow R$.

VIII. Peculiarities of translation of scientific and technical papers. A significant role in the scientific and technical papers is played by prepositions and complex conjunctions (e.g., in order that, provided that, as though, etc.) which create logical connections between the individual elements of sentences. In addition, the scientific and technical papers frequently use adverbs, which are integral parts of the development of logical thinking.

Under the realias of mechanical, scientific and technical papers we understand the titles, the brands of equipment and materials. The realias, as a rule, are not translated but transliterated or given in the text in their original writing. Optimal translation solution for the phraseology is a search for identical phraseological items in the target language. In the absence of direct correspondence, the original statement can be translated by searching for similar items, having a similar meaning with the original one.

Stylistic peculiarities of the translation of scientific and technical papers are language clarity, lack of expressive, emotional and imaginative patterns.

Knowledge of the typical translation errors and their causes contribute to their prevention. Translation errors are divided into two main types: functional and informative. Functional and informative errors are functionally unreasonable deviation from the original text, adversely affecting the transfer of its meaning. In terms of its negative impact on the quality of the original source translated, they are divided into the «distortions» and «inaccuracies». The distortions are errors in the translation, misleading the translation recipient about the content of a source text. Inaccuracy features lesser degree of equivalence violations, and less misleading impact.

Grammatical peculiarities of the translation of scientific and technical papers are characterized by frequent use of participial and verbal adverb phrases, simple, expended and complex sentences, passive voice, infinitive, participial and gerund phrases.

The great danger for the translator lies in the fact that both English and Russian feature a lot of similar grammatical forms and syntactic structures, the functions and meanings of which do not match in the languages. Similar names of such forms and constructions, borrowed both in Russian and in English from Latin, should not be misleading. English infinitive and participle functionally and meaningfully differ from the corresponding Russian forms. In the course of translation, it is required to use grammatical transformations. Functional correspondence is achieved by a complete change of structures, word order and by replacing parts of speech and sentence, adding and omitting words. The ability to adequately translate foreign text is one of

the goals of training, even though it is not aimed at training a highly-qualified translator. The essence of adequate translation is not the transfer of letters but the spirit of the text. Each language has its own unique means, characteristics and properties, so to faithfully convey an image or phrase; sometimes a translator shall completely change them [5].

In conclusion, technical translation is a type of specialized translation involving the translation of papers produced by technical writers (owner's manuals, user guides, etc.), or more specifically, texts which relate to technical subject areas (mathematics, mechanics) or texts which deal with the practical application of scientific and technical information. Technical translation covers the translation of many kinds of specialized texts and requires a high level of subject knowledge and mastery of the relevant terminology and writing conventions. In addition to making texts with technical terms accessible for a wider ranging audience, technical translation also involves linguistic features of translating technological texts from one language to another.

References

- 1 Судовцев В.А. Научно-техническая информация и перевод / В.А. Судовцев. — М.: Высш. шк., 1989. — 231 с
- 2 Гореликова С.Н. Природа термина и некоторые особенности терминообразования в английском языке / С.Н. Гореликова // Вестн. ОГУ. — Оренбург, 2002. — № 6. — Р. 129–136.
- 3 Борисова Л.И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода / Л.И. Борисова. — М.: НВИ Тезаурус, 2005. — 215 с.
- 4 Сосинский А.Б. Как написать математическую статью по-английски / А.Б. Сосинский. — М.: Факториал Пресс, 2000. — 112 с.
- 5 Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика / И.С. Алексеева. — СПб.: Союз, 2001. — 288 с.

Г.А. Есенбаева, Д.Н. Есбаева

Математика және механика бойынша ғылыми-техникалық аударманың кейбір қырлары

Мақалада ғылыми-техникалық жұмыстарды кәсіби аударудың сұрақтары мен әдістері математикалық және механикалық мысалдар негізінде қарастырылды. Ғылыми-техникалық құжаттарды аудару — бұл кәсіби және аударма жұмысының саласы, сол себепті кәсіби аудармамен өз ойын және мақсатын анық тілде білдіре алады, шет тілдері, кәсіби білімі мен нақты терминологияны білетін адам айналысуы керек. Математика және механика бойынша ғылыми-техникалық мәтіндердің аударма сапасын жоғарлату жұмысының мазмұның терең түсіну, математикалық және механикалық терминдер мен сөз тіркестерінің мамандандырылған білімі, аударманың керекті әдістемелерін қолдануы арқылы жүгізілді. Авторлар мысал ретінде математика және механика терминдерімен сөзтіркестері, математикалық және механикалық сөйлемдердің конструкциясы мен шаблондарының аудармасы келтірген, математика және механика текстерінің тыс қалған аудармаларының әдістерін зерттеген. Ең бастысы, бұл мақала математиктер мен механиктерге бағытталған.

Кілт сөздер: ғылыми-техникалық аударма, математика, механика, термин, конструкция аудармасы, аударма әдісі.

Г.А. Есенбаева, Д.Н. Есбаева

Некоторые аспекты научно-технического перевода по математике и механике

В данной статье рассматриваются вопросы и методы профессионального перевода научно-технических работ на примере математики и механики. Перевод научно-технической документации — это область профессиональной и переводческой деятельности, поэтому профессиональный перевод должен выполняться высококвалифицированным персоналом, владеющим иностранным языком, профессиональными знаниями и конкретной терминологией, способным адекватно и грамотно выражать свои мысли на целевом языке. Повышение качества перевода научно-технических текстов по математике и механике проходит через глубокое понимание содержания работы, знание специализированных математических и механических терминов и словосочетаний, использование подходящих ме-

тодов перевода. В статье рассмотрены примеры перевода математических и механических терминов и словосочетаний, приведены конструкции и шаблоны перевода математических и механических предложений, исследованы методы устранения ошибок перевода математических и механических текстов. Статья предназначена, главным образом, для математиков и механиков.

Ключевые слова: научно-технический перевод, математика, механика, термин, конструкции перевода, методы перевода.

References

- 1 Sudovtsev, V.A. (1989). *Nauchno-tehnicheskaja informatsiia i perevod [Professional translator training]*. Moscow: Vysshaia shkola [in Russian].
- 2 Gorelikova, S.N. (2002). Priroda termina i nekotorye osobennosti terminoobrazovaniia v anhliiskom yazyke [The nature of the term and some features of terminology in the English language]. *Vestnik OHU – Bulletin OSU*, 6, 129–136. Orenburg [in Russian].
- 3 Borisova, L.I. (2005). *Leksicheskie osobennosti anhlo-russkogo nauchno-tehnicheskogo perevoda [Lexical features of the English-Russian scientific and technical translation]*. Moscow: NVI Tezaurus [in Russian].
- 4 Sosinskii, A.B. (2000). *Kak napisat matematicheskuiu statiu po-anhliiski [How to write a mathematical article in English]*. Moscow: Faktorial Press [in Russian].
- 5 Alekseeva, I.S. (2001). *Professionalnyi treninh perevodchika [Scientific and technical information and translation]*. Saint Petersburg: Soiuz [in Russian].

А.С. Донцов

*Павлодарский государственный университет им. С.Торайгырова, Казахстан
(E-mail: donart@list.ru)*

Международный опыт подготовки педагогов к реализации методики предметно-языкового интегрированного обучения

В статье рассматривается вопрос подготовки педагогов к преподаванию неязыковых дисциплин на иностранном языке с использованием методики предметно-языкового интегрированного обучения (CLIL). Приведены основные характеристики данной методики, обоснована целесообразность её использования на текущем этапе развития системы образования Республики Казахстан с учётом задач, поставленных Главой государства. Выделены три уровня, на которых должна осуществляться такая подготовка: высшее педагогическое образование, повышение квалификации уже действующих педагогических работников, а также самообразование с использованием современных информационных технологий. Показаны примеры реальных моделей подготовки, используемых в ряде зарубежных стран на каждом из уровней. Проанализированы главные тенденции в рассматриваемой области, на основе чего сформулированы основные требования к подготовке педагогических кадров, способных осуществлять преподавание на иностранном языке с использованием методики CLIL. Подчёркивается важность перехода от исключительно языковых курсов к комплексной подготовке, включающей обширный спектр теоретико-методологических вопросов и обязательный практический компонент. В статье указывается на необходимость разработки в Республике Казахстан собственной модели подготовки педагогов для успешного решения задачи по переходу на трёхязычное образование.

Ключевые слова: предметно-языковое интегрированное обучение, CLIL, билингвальное образование, подготовка преподавателей, высшее педагогическое образование, повышение квалификации, самообразование, информационно-коммуникационные технологии, эмпирическая модель обучения, теория социального конструктивизма.

Принятие Плана нации «100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева» в 2015 г. ознаменовало начало нового этапа развития Республики Казахстан [1]. Поставлена масштабная цель: комплексная модернизация страны и вхождение в число 30 наиболее развитых государств мира. Практическая реализация намеченной цели потребует серьёзных изменений во всех сферах жизни казахстанского общества, в том числе в области образования.

В своём недавнем Послании народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» Президент назвал образование «центральным звеном новой модели экономического роста» [2]. Справедливость данного утверждения не вызывает сомнений, так как конкурентоспособность экономики страны напрямую зависит от качества её человеческого капитала, которое, в свою очередь, во многом определяется эффективностью системы образования, её способностью соответствовать актуальным требованиям времени. В современных условиях задача повышения конкурентоспособности выпускаемых кадров и усиления экспортного потенциала образовательного сектора, обозначенная в Плане нации, не может быть решена без овладения гражданами страны английским языком. Так как именно данный язык де-факто является международным языком бизнеса, науки и современных технологий, решение о поэтапном переходе на английский язык обучения в системе образования (в старшей школе и вузах) представляется обоснованным и своевременным.

Однако при этом важно учитывать реальные возможности системы образования на данный момент времени. По информации Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, по состоянию на 2016 г. только 9,5 % учителей школ [3; 51], 7,6 % преподавателей колледжей [3; 59] и 10,7 % преподавателей вузов [3; 63] готовы преподавать на английском языке. Уровень владения английским языком большинства обучающихся также пока не позволяет им изучать предметы, преподаваемые исключительно на данном языке.

Следовательно, предлагаемый переход должен быть постепенным и поэтапным, и, по крайней мере, на начальной его стадии должен использоваться такой подход, который, с одной стороны, позволил бы на практике реализовывать принцип «двойного вхождения знаний» [4] (т.е. обеспечивал бы развитие иноязычной коммуникативной компетентности не только за счёт изучения языковых

дисциплин, но и через язык обучения неязыковых дисциплин), но при этом не требовал бы от обучающихся и преподавателей полного «погружения» в иностранный язык (ИЯ).

Мировой опыт показывает, что в подобных условиях наиболее перспективным является использование методики предметно-языкового интегрированного обучения (Content and Language Integrated Learning или сокращённо CLIL), преследующей двойную цель: изучение предмета посредством иностранного языка и иностранного языка через изучаемый предмет.

Методика CLIL возникла в Европе в начале девяностых годов прошлого века в ответ на изменения в языковой политике Европейского союза, согласно которым все граждане стран ЕС помимо своего родного языка должны изучать ещё 2 других европейских языка. По замыслу авторов данной реформы, такой шаг должен был привести к усилению интеграционных процессов в Европе и способствовать более активному перемещению людей внутри ЕС.

Основная суть методики CLIL выражается в так называемом принципе «4С»: 1) содержание (Content): главная задача обучения — освоение содержания дисциплины, формирование знаний, умений и навыков, предусмотренных учебной программой; 2) общение (Communication): освоение необходимого языкового материала и его использование для обучения через общение на ИЯ, что предполагает активную роль обучающихся в таком учебном процессе, где новые знания не предоставляются в готовом виде, а «конструируются» через совместную деятельность и общение педагога и обучающихся и обучающихся между собой, при этом происходит восприятие и производство иноязычной речи во всех её видах (слушание, чтение, говорение и письмо); 3) познание (Cognition): развитие мыслительных навыков высшего порядка и навыков эффективного обучения; 4) культура (Culture): формирование межкультурной чувствительности, способности смотреть на людей, вещи и явления сквозь призму другой культуры, что является необходимым для эффективной межкультурной коммуникации.

Кроме того, к основным преимуществам методики CLIL можно отнести более высокий уровень мотивации среди обучающихся (изучение языка становится более целенаправленным, так как язык используется для решения конкретных коммуникативных задач), «инклюзивный» характер данной методики (доступность обучения для лиц с разным начальным уровнем английского, что резко отличается CLIL от так называемой методики «погружения», требующей высокого уровня владения языком уже на старте обучения), а также естественное преодоление так называемых «психологических барьеров», обретение уверенности в использовании ИЯ.

В Европе данная методика реализуется уже около 20 лет, но в нашей стране она только начинает набирать популярность. Б.А. Жетписбаева и её соавторы верно отмечают, что «реализация CLIL в Казахстане носит эпизодический характер и если осуществляется, то частично, в рамках отдельных организаций образования ...» [5; 11]. Массовое внедрение данной педагогической инновации в нашей стране потребует времени и решения многих вопросов, но главный из них — каким образом должна осуществляться подготовка педагогов к преподаванию на английском языке с использованием методики CLIL?

По мнению ряда отечественных исследователей, одной из проблем, препятствующих развитию полиязычного образования в Казахстане, является недостаточная изученность опыта зарубежных стран [6; 260, 261]. Поэтому в поисках ответа на поставленный вопрос мы изучили международный опыт в данной области, в частности, рассмотрели меры, принимаемые в ряде стран на уровне вузовского образования, повышения квалификации уже действующих педагогических работников, а также в области самообразования, на основании чего нами были сформулированы основные требования к подготовке педагогических кадров, способных осуществлять преподавание на ИЯ.

Прежде всего, необходимо рассмотреть, как осуществляется подготовка к работе по методике CLIL в рамках образовательных программ высшего педагогического образования. В некоторых странах Европы «двойная специализация» установлена законодательно. Так, например, во Франции все педагоги должны специализироваться в одном языковом и одном неязыковом предмете [7; 331]. Внедрение подобной практики в Италии пока остановилось на уровне законодательных инициатив. Вторая специализация существует также и в педагогических вузах Германии, однако при этом отсутствует требование об обязательном сочетании языковой и неязыковой специализации.

В основном же те или иные программы подготовки к преподаванию на неродном языке реализуются на уровне конкретных университетов. Так, например, университет Warwick (Великобритания) совместно с правительством Малайзии реализуют программу подготовки бакалавров образования для

студентов из данной страны. В рамках этой программы присутствует отдельная дисциплина, посвященная предметно-языковому интегрированному обучению [8; 49].

Карлов университет в Чехии предлагает программу подготовки будущих учителей математики, в которую входит курс CLIL, разработанный совместно кафедрами математики и английского языка. Помимо языковой и теоретико-методологической подготовки данный курс также включает практический компонент: студенты в качестве наблюдателей посещают занятия учителей, реализующих методику CLIL, а затем сами проводят микроразытия (*micro-teaching*) со своими одноклассниками.

При этом авторы курса уделяют внимание возможным барьерам, препятствующим эффективному обучению. Особый интерес представляют так называемые «аффективные» барьеры. Авторы справедливо отмечают, что необходимо учитывать эмоции, испытываемые в процессе обучения. Ощущение тревожности, выражающееся в неуверенности, страхе потерпеть неудачу и быть высмеянными одноклассниками или одноклассниками, препятствует эффективному обучению. Важно понимать, что в случае с CLIL аффективные барьеры, сопровождающие обучение в обычных условиях, усиливаются, во-первых, из-за необходимости использовать неродной язык в процессе обучения, во-вторых, из-за того, что данная методика является новой, непривычной для обучающихся, требует принципиально другой организации учебного процесса и другого, более активного участия в нём самих обучающихся. Именно поэтому важная роль при реализации методики CLIL отводится так называемой «обучающей поддержке» (*scaffolding*), призванной создать такую атмосферу во время занятий, в которой обучающиеся чувствовали бы себя безопасно и комфортно. В рамках курса приводятся конкретные рекомендации, призванные помочь педагогам в достижении данной цели [9].

Особый интерес представляет опыт Испании, где внедрение CLIL является наиболее масштабным. В Автономном университете Барселоны разработана практико-ориентированная модель подготовки будущих учителей к работе по методике CLIL [10]. Её суть — чередование циклов практики и рефлексии. В течение учебного года студенты проходят 5 этапов обучения.

Первый этап длится 7 недель и является подготовительным. Студенты осваивают метод наблюдения, готовят необходимые инструменты (протоколы, журналы и т.д.), после чего отправляются в школы и посещают занятия опытных учителей, которые также записываются на видео. Каждую неделю проводятся встречи студентов, на которых они под руководством преподавателя обсуждают результаты наблюдений, а также совместно разбирают некоторые фрагменты видеозаписей уроков, отобранные преподавателем для более детального рассмотрения. При этом необходимые студентам теоретические знания даются как бы «попутно» при обсуждении увиденного. Главная цель данного этапа — подготовить студентов к прохождению первой практики.

Второй этап продолжается 2 недели и предполагает прохождение первой практики. Студенты знакомятся с местом прохождения практики, наблюдают за работой опытных коллег, отдельные уроки проводят самостоятельно, записывают их на видео. По итогам практики проводится конференция, на которой обсуждаются её результаты. Автор отмечает, что данная конференция должна носить неформальный характер, а её главной целью должен быть обмен опытом между студентами и получение советов (но не критики) со стороны преподавателя. Важно помнить, что студенты пока получили только первый опыт самостоятельного преподавания, впервые на практике столкнулись с определёнными трудностями и ограничениями, вызванными необходимостью использования второго языка, и, кроме того, испытывали определённый дискомфорт, вызванный тем, что их занятия записывались на видео, поэтому необходимо, чтобы студенты завершили данный этап с общим чувством удовлетворённости проделанной работой и были мотивированы двигаться дальше.

Длительность третьего этапа составляет 12 недель. На данном этапе происходит более детальное осмысление опыта, полученного во время первой практики, а также осуществляются планирование и разработка материалов для второй практики. Много внимания уделяется теоретико-методологическим вопросам, но при этом новый материал не даётся в виде лекций, а «конструируется» самими обучающимися благодаря совместным обсуждениям на основе их личного опыта, полученного в ходе прохождения первой практики. В качестве примера можно привести так называемые «CLIL-виньетки» (*CLIL vignettes*) — небольшие видеофрагменты уроков, записанных на камеру во время первой практики. Каждый студент получает задание подготовить 3 видеоролика продолжительностью 2-5 минут, первый из которых должен показывать работу обучающихся под руководством учителя, второй — самостоятельную работу в группах и третий — любой фрагмент урока, на усмотрение самих обучающихся. Выбор тех видеороликов, которые выносятся на всеобщее обсуждение, осуществляется преподавателем с учётом того, что, во-первых, как минимум, одно видео

каждого студента должно быть вынесено на обсуждение; во-вторых, в ходе такого обсуждения должны быть затронуты предусмотренные программой темы и вопросы. После просмотра каждого видео преподаватель подводит студентов к формулированию той или иной проблемы, руководит обсуждениями, направленными на поиск решений, которые затем упорядочивает, структурирует, обращает внимание на то, что, возможно, осталось незамеченным, рекомендует литературу для дальнейшего чтения. В конце данного этапа каждый студент предоставляет саморефлексивный анализ в форме развёрнутого письменного отчёта.

Четвёртый этап длится 7 недель и предполагает прохождение второй практики, во время которой происходит полное погружение в работу учителя: планирование и проведение уроков, посещение собраний, организация и участие в мероприятиях и т.д. Как и во время первой практики, регулярно проводятся конференции, однако теперь они носят более формальный и аналитический характер. Также на данном этапе студенты не просто записывают свои уроки на видео, но и посещают занятия друг друга. Преподаватель также осуществляет выборочное посещение. Таким образом, если раньше студенты могли наблюдать только короткие отрезки видеозаписей уроков своих одноклассников, то теперь у них есть возможность вживую наблюдать за всем ходом урока.

Наконец, пятый этап, который продолжается 10 недель, предполагает выполнение различных заданий, среди которых подготовка второго саморефлексивного анализа и итогового портфолио. Студенты подводят итоги проведённой работы и фиксируют, что ими было достигнуто в течение года. В конце курса большинство студентов, как правило, отмечают не только рост профессиональных знаний, навыков и умений, но и изменение собственного стиля мышления и рефлексии, а также представлений о том, как должен осуществляться учебный процесс.

Рассмотренный нами курс подготовки будущих педагогов к работе по методике CLIL основан на эмпирической модели процесса обучения и усвоения человеком новой информации (*Experiential Learning Model*), предложенной Дэвидом Колбом [11]. По мнению учёного, эффективное обучение должно быть основано на чередовании циклов «выполнения» и «мышления». Схематически данная модель представлена на рисунке.

Рисунок. Модель Д. Колба

Таким образом, обучение происходит не через слушание лекций и выполнение однотипных заданий, отправной точкой является приобретение собственного конкретного опыта, который даёт материал для наблюдения и рефлексии. Далее происходит обобщение новых данных, их интегрирование в систему уже имеющихся знаний и, как следствие, формирование новых абстрактных представлений и понятий. Наконец, новые знания, гипотезы проверяются в ходе активного экспериментирования, результатом чего вновь является получение конкретного опыта. Такой практико-ориентированный подход доказал свою эффективность, в результате чего подобные модели подготовки будущих педагогов были внедрены и в ряде других университетов Испании.

Говоря в целом о том, как в Европе осуществляется подготовка будущих педагогов к преподаванию с использованием неродного языка, можно прийти к довольно парадоксальному выводу: несмотря на широкое распространение методики CLIL в средней школе, на уровне высшего педагогического образования не просто отсутствует единая общеевропейская программа подготовки педагогов, но и на уровне отдельных стран такая подготовка осуществляется в основном разрозненно

и варьируется от включения соответствующих дисциплин в учебные планы (либо даже включения отдельных тем, посвящённых методике предметно-языкового интегрированного обучения, в содержание других дисциплин) до введения дополнительной языковой специализации для будущих учителей неязыковых предметов.

На наш взгляд, объяснить данную ситуацию можно, во-первых, значительной децентрализацией высшего образования в Европе, высокой степенью автономности местных (региональных) органов образования и отдельных вузов. Наиболее ярко данный тренд проявляется в Испании, где вся страна состоит из 19 автономных регионов, каждый из которых, помимо единой национальной политики в области образования, реализует большое количество местных инициатив, к которым относятся и двуязычное/полиязычное образование (в качестве примера здесь можно привести обязательное использование не только испанского, но и каталонского в качестве языка обучения в школах Каталонии). Именно поэтому большинство учёных констатируют, что, несмотря на лидерство Испании в области CLIL в Европе, говорить о наличии единой системы подготовки педагогов к преподаванию на ИЯ не приходится.

Вторая важная причина той разрозненности, которая наблюдается в Европе в области подготовки учителей к преподаванию с использованием неродного языка, заключается в недостаточной степени разработки теоретических основ CLIL. Тот факт, что методика предметно-языкового интегрированного обучения имеет ярко выраженный практико-ориентированный характер и всегда внедряется с учётом конкретных условий и потребностей на местах, привёл к тому, что в разных странах ЕС фактически функционируют разные модели CLIL, что вызывает споры среди учёных и не способствует появлению единого теоретического фундамента, на котором впоследствии мог бы быть построен соответствующий курс.

Далее рассмотрим, как осуществляется подготовка и повышение квалификации уже действующих педагогов. Здесь можно выделить два основных направления: международные экзамены и курсы повышения квалификации, проводимые на национальном / местном уровне.

В рамках первого направления можно выделить такие международные экзамены, как Teaching Knowledge Test: Content and Language Integrated Learning (TKT: CLIL), Certificate in Content and Language Integrated Learning, CLIL: Introduction to Theory and Practice и т.д. После успешной сдачи одного из таких экзаменов педагог получает сертификат международного образца, официально признаваемый в большинстве стран мира как подтверждение готовности к преподаванию с использованием методики CLIL. Существуют специальные курсы обучения, а также большое количество литературы для самостоятельной подготовки. Главным недостатком подобных экзаменов, как правило, является практическая составляющая, точнее, её отсутствие. Так, например, экзамен TKT: CLIL проводится исключительно в бумажной форме (*paper-based test*), что позволяет проверить знания в области теории и методологии CLIL, но не умение использовать их на практике.

Что касается курсов повышения квалификации в Европе, то ещё относительно недавно они фактически сводились к курсам ИЯ. Связано это было с тем, что сами учителя, участвовавшие в различных опросах и исследованиях, называли именно недостаточный (на их собственный взгляд) уровень владения ИЯ как основное препятствие к преподаванию на нём. Проблемы, связанные с теорией или методологией обучения на ИЯ, практически не упоминались. Однако такой подход быстро показал свою несостоятельность. Результаты обучения преподаваемым дисциплинам стали снижаться из-за трудности восприятия обучающимися нового материала на неродном языке без необходимой обучающей поддержки, к тому же не было отмечено значительного роста уровня владения ИЯ среди обучающихся, потому что педагоги воспринимали такой рост как некий автоматический побочный результат обучения, гарантированный тем, что обучающиеся воспринимают большое количество аутентичного материала на ИЯ. Однако важно понимать, что увеличение часов, отводимых на изучение ИЯ, предметов, преподаваемых на ИЯ, информации, воспринимаемой на ИЯ, и т.д. само по себе не может гарантировать никаких результатов.

Для того чтобы понимать, как именно происходит овладение ИЯ в процессе изучения неязыковых предметов, нужна определённая теоретическая подготовка. В качестве примера приведём здесь лишь две теории, наиболее важные в контексте рассматриваемого вопроса. Во-первых, это теория социального конструктивизма (*social constructivism*), предполагающая ориентацию на обучающегося, его активное участие в процессе обучения и, прежде всего, совместное конструирование нового знания, а не получение его в готовом виде. Согласно данной теории восприятие — это активный, а не пассивный процесс, следовательно, усвоение языкового материала не происходит, если обучающийся

просто улавливает на рецептивном уровне внешние раздражители, поступающие через органы чувств, необходимо активное использование нового материала в общении и совместной деятельности. Во-вторых, это теория уровней обработки (*the levels of processing theory*) F. Craik и R. Lockhart, согласно которой запоминание зависит не от того, как часто мы повторяем ту или иную информацию, а от того, насколько значимой для себя мы её считаем и насколько глубоко и комплексно её обрабатываем. Чем глубже уровень обработки, тем длительнее и лучше запоминание. Именно поэтому для занятий, которые проводятся с применением методики CLIL, необходимо отбирать такой материал, который воспринимался бы обучающимися как важный и интересный, и представлять его соответствующим образом, а работу с материалом организовывать так, чтобы были задействованы мыслительные навыки высшего порядка, обеспечивающие его глубокую обработку.

Современные курсы уже не пренебрегают теорией и методологией и направлены на комплексную подготовку педагогов к работе с использованием методики CLIL. В качестве примеров мы рассмотрим два практически диаметрально противоположных курса: первый — краткосрочный, продолжающийся всего несколько дней, второй — длительный, рассчитанный на весь учебный год. Первый предназначен для широкой аудитории, второй — только для преподавателей конкретных школ; наконец, первый готовит предметных учителей к самостоятельному преподаванию, а второй — в паре с учителем ИЯ.

Курс аргентинского учёного D.L. Banegas [8] основан на индуктивном подходе, т.е. движении от частных практических вопросов к общим теоретико-методологическим. Автор разделил курс на две части: в первой половине его участники выступают в роли обучающихся, а преподаватель, ведущий курс, — в роли педагога, работающего в полном соответствии с требованиями методики CLIL. Такой подход, во-первых, позволяет педагогам взглянуть на учебный процесс глазами обучающихся, во-вторых, они сразу получают наглядный образец практической реализации CLIL. Во второй части ведущий курс преподаватель задаёт педагогам вопросы, касающиеся определённых аспектов CLIL, участники курса дают ответы, основанные на впечатлениях и наблюдениях, полученных в ходе первой части. Отталкиваясь от этих ответов, преподаватель направляет обсуждение в нужное русло и представляет необходимую теоретическую информацию, иллюстрируя её на конкретных примерах из первой части курса.

Данный курс в целом имел успех в Аргентине и, как пишет автор, помог в сжатые сроки ознакомиться с методикой CLIL большое количество учителей средних школ со всей страны. Среди основных недостатков можно выделить его малую продолжительность (за 2-3 дня, в течение которых проводится курс, можно получить лишь довольно общее представление о рассматриваемой методике) и отсутствие практической составляющей, из-за чего учителя получают знания о новой методике, но не опыт её использования.

Принципиально иной подход был использован S. Lucietto [12] в провинции Трентино, Италия: вместо кратковременных курсов была внедрена модель подготовки педагогов в течение всего учебного года, при этом без отрыва от работы; вместо широкого охвата педагогов всей страны было предложено сфокусировать усилия на нескольких «пилотных» школах и уже затем, в случае успеха, постепенно расширять географию участников.

Для участия в данном проекте департаментом образования провинции Трентино первоначально было выбрано 3 школы. В каждой из них были сформированы команды по 3 человека: предметный учитель, учитель ИЯ и внешний консультант, назначенный местным институтом повышения квалификации педагогических работников. При этом последний выступал не в роли эксперта, мнение которого должно играть решающую роль, а в качестве рядового члена команды. Ключевой принцип работы в рамках данного проекта — принцип сотрудничества: предметный учитель знает, какое содержание должно быть освоено на уроке, как должен быть построен ход урока и как проверять полученные обучающимися знания; учитель ИЯ хорошо знаком с механизмами овладения неродным языком, знает, какие трудности могут возникнуть при восприятии нового материала на ИЯ и как эти трудности можно преодолеть; наконец, внешний консультант обладает необходимыми теоретическими, методологическими и практическими знаниями, необходимыми для интеграции предметного и языкового содержания в рамках одного занятия. Работая вместе на основе профессионального диалога, они способны добиться успеха. Именно поэтому проект получил название ТАТЕО, что расшифровывается как TAlking To Each Other (Разговариваем друг с другом).

Впервые консультант посещает школы весной. Обычно до летних каникул проводится 3-4 встречи, на которых консультант рассказывает об основных положениях методики CLIL, объяс-

няет формат работы в рамках проекта TATEO; уточняются некоторые организационные вопросы. С сентября по январь (первое полугодие) проходит этап планирования, во время которого предметные и языковые учителя впервые работают вместе, проводятся регулярные встречи с консультантом. Во втором полугодии происходит само обучение с использованием CLIL и контрольные мероприятия. В конце учебного года проводится оценка эффективности проекта в форме масштабного опроса (интервьюирования и анкетирования) учеников, родителей, администрации школ, самих преподавателей, принимавших участие в проекте. Результаты обучающихся, а также мнения, высказанные участниками, показали, что проект TATEO оказался успешным. Как следствие, уже в следующем учебном году количество школ-участниц было увеличено до десяти.

Говоря в целом о курсах повышения квалификации действующих педагогов, нужно отметить, что в мировой практике их накопилось огромное количество, причём разных видов. В этой области можно выделить две основные тенденции: во-первых, это переход от исключительно языковой подготовки к комплексному обучению, включающему широкий аспект теоретических и методологических вопросов; во-вторых, это обязательный учёт местных условий: всё реже встречаются курсы, посвящённые общим основам CLIL, и наоборот — растёт количество тех курсов, которые сосредоточены на практической реализации CLIL в условиях конкретной страны, региона, уровня образования и т.д.

Наконец, важную роль в современном мире играет неформальное образование. XXI в. — это век информационных технологий, благодаря которым информация становится всё более доступной, а средства поддерживать связь между людьми — всё более удобными и разнообразными. Такое развитие обеспечивает благоприятные условия для неформального самостоятельного обучения, создания интернет-сообществ, объединяющих представителей определённой профессии из разных стран и предоставляющих им широкие возможности для общения, обмена опытом и наработками.

Одной из первых интернет-платформ, посвящённых CLIL, стала запущенная в 2006 г. виртуальная образовательная среда CLILCOM. Особенностью данного сайта стала возможность пройти тест на сформированность компетенций, необходимых для реализации методики CLIL, и получить электронный сертификат с результатами и рекомендациями для дальнейшего обучения. К сожалению, срок реализации проекта, в рамках которого был запущен портал, подошёл к концу, и сейчас данный сайт недоступен.

Примерно в это же время осуществлялась реализация другого масштабного проекта — e-CLILT (e-based Content and Language Integrated Learning Training). Цель данного проекта, финансировавшегося Европейской комиссией в 2007–2009 гг., была разработка международного смешанного (онлайн + оффлайн) курса подготовки учителей (как будущих, так и уже действующих) к работе с использованием методики CLIL. Среди участников проекта были вузы из 10 стран ЕС. На сайте проекта [13] было много информационных ресурсов, посвящённых CLIL, доступ к которым был открыт для всех желающих, однако, к сожалению, после завершения финансирования данного проекта сайт перестал обновляться, а со временем раздел с ресурсами и вовсе был удалён. Сейчас на сайте доступно лишь общее описание проекта и архивы новостей прошлых лет.

Из крупных ныне действующих платформ можно выделить CO-CLIL (COOperative CLIL) [14], которая была запущена в рамках сотрудничества в вопросах внедрения CLIL между Италией и Австрией. Данный проект предполагает как проведение реальных мероприятий (обучающие курсы, семинары, конференции), так и обучение с использованием онлайн-платформы и ресурсов, доступных на сайте. Кроме того, на портале представлены видеозаписи ранее проведённых мероприятий, а также ссылки на полезные ресурсы.

В интернете есть ещё множество подобных сайтов. Многие педагоги ведут свои личные странички в сети, где делятся своим мнением о CLIL, опытом работы с данной методикой и полезными ресурсами. Наконец, есть соответствующие группы в популярных социальных сетях, где легко можно найти единомышленников, добавить их в друзья и всегда оставаться с ними на связи. Такое разнообразие не просто даёт возможность каждому педагогу выбрать тот ресурс, который лучше всего соответствует его потребностям, но и делает сам процесс самообучения лёгким, приятным и интересным.

Подводя итоги, отметим, что представленный в данной статье обзор зарубежной практики подготовки педагогов к реализации методики CLIL позволяет сделать следующие выводы:

1. Вопрос подготовки учителей к преподаванию на иностранном языке должен быть решён, в первую очередь, на уровне вузовского образования, что требует определённых изменений на законодательном уровне. Зарубежный опыт показывает, что подготовка педагогов, способных эффектив-

но реализовывать методику CLIL, носит по-настоящему устойчивый характер только в тех странах, где она официально включена в содержание педагогического образования. В иных случаях такая подготовка осуществляется настолько разрозненно, что говорить о существовании некой единой системы крайне затруднительно.

2. Для педагогов, уже работающих в системе образования, должны быть разработаны курсы повышения квалификации, длительность и интенсивность которых позволяла бы, с одной стороны, ознакомиться с методикой CLIL подробно, а не на уровне общих основ, с другой — проходить обучение без отрыва от работы.

3. Крайне важно, чтобы содержание подготовки преподавателей к работе с использованием методики CLIL (на уровне как вузовского образования, так и курсов повышения квалификации) не сводилось исключительно к обучению иностранному языку, а включало бы также теоретические и методологические аспекты, необходимые для эффективной интеграции нового языкового материала и предметного содержания в рамках одного занятия. При этом обязательно должен присутствовать практический компонент, позволяющий обучающимся получить собственный опыт работы с данной методикой ещё на стадии обучения.

4. Поскольку методика CLIL носит инновационный характер и, следовательно, во многом требует от педагогов выхода из «зоны комфорта» и существенного пересмотра собственного педагогического стиля, в процессе подготовки важен благоприятный психологический климат. Обучение должно быть практико-ориентированным, при этом преподаватель должен выступать не в роли непререкаемого авторитета и единственного источника знаний, а в роли организатора совместной деятельности и обсуждений, уважающего мнения и личный опыт обучающихся и создающего условия для их активного участия в ходе занятий.

5. Необходимо создавать условия для самообразования. У педагогов, желающих освоить методику CLIL, должен быть широкий доступ к различным информационным ресурсам, а также технические возможности для дистанционного обучения и обмена опытом с коллегами из других регионов или стран.

В заключение отметим, что многие европейские учёные подчёркивают отсутствие единого «экспортного» варианта CLIL, который можно было бы одинаково успешно внедрять во всех странах. То же самое касается и подготовки преподавателей. Поскольку в Республике Казахстан намечено массовое внедрение трёхязычного образования, нам нужна собственная модель подготовки педагогов, при разработке которой обязательно должны быть учтены богатейшая история и культурное наследие нашей страны. Также необходимы объективная оценка нынешнего состояния полиязычия в казахстанском обществе и учёт стратегических планов развития Казахстана. Тем не менее внимательное изучение зарубежного опыта может помочь избежать многих ошибок и наметить общее направление развития.

Список литературы

- 1 План нации – 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.inform.kz/kz/plan-nacii-100-shagov-po-realizacii-pyati-institucionalnyh-reform-n-nazarbaeva_a2777943.
- 2 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvary-2017-g.
- 3 Состояние трёхязычного образования в Казахстане. Аналитическая справка. — Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2016. — 35 с.
- 4 Жетписбаева Б.А. Теоретико-методологические основы полиязычного образования: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования, этнопедагогика / Б.А. Жетписбаева. — Караганда, 2009. — 44 с.
- 5 Жетписбаева Б.А. Расширение профессиональных функций педагогов при интегрированном обучении предмету и языку / Б.А. Жетписбаева, А.Е. Кубеева, Н. Мазачова // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2016. — № 4(84). — С. 8–15.
- 6 Нурпеисова С.К. Внедрение полиязычного образования: опыт, проблемы и перспективы / С.К. Нурпеисова, Ж.А. Азимбаева // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2015. — № 2(78). — С. 256–262.
- 7 Brüning C.I. CLIL pedagogy in Europe: CLIL teacher education in Germany / C.I. Brüning, M.S. Purmann // Utrecht Studies in Language and Communication. — 2014. — No. 27. — P. 315–364.
- 8 Banegas D.L. CLIL teacher development: Challenges and experiences / D.L. Banegas // Latin American Journal of Content & Language Integrated Learning. — 2012. — Vol. 5. — No. 1. — P. 46–56.

- 9 Novotná J. Teacher training for CLIL—Competences of a CLIL teacher / J. Novotná, Z. Hadj-Moussová, M. Hofmannová // Proceedings SEMT. — 2001. — Vol. 1. — P. 122–126.
- 10 Escobar Urmeneta C. Pre-service CLIL Teacher-Education in Catalonia: Expert and novice practitioners teaching and reflecting together // CLIL in Spain: Implementation, results and teacher training. — Newcastle, UK: Cambridge Scholars Publishing, 2010. — P. 188–218.
- 11 Kolb D. Experiential education: Experience as the source of learning and development / D. Kolb. — Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1984. — 41 p.
- 12 Lucietto S. Tateo: A school-and action research-based continuous professional development model for experienced/senior secondary teachers new to CLIL // CLIL practice: Perspectives from the field. — Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2009. — P. 117–124.
- 13 e-CLILT: e-based Content and Language Integrated Learning Training. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.eclilt.net/project.html>.
- 14 CO-CLIL: COoperative CLIL. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.co-clil.eu/index.html>.

А.С. Донцов

Пәнді-тілдік біріктірілген оқыту әдісін жүзеге асыруда педагогтарды даярлаудағы халықаралық тәжірибе

Мақалада пәнді-тілдік біріктірілген оқыту (CLIL) әдісі қолданылып, тілдік емес пәндерді шет тілінде оқытуға оқытушыларды дайындау сұрақтары қарастырылды. Берілген әдістің негізгі сипаттамалары көрсетілген. Елбасының қойған талаптарына сәйкес Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің ағымды даму сатысына қолдануға мақсатты түрде негізделген. Осындай дайындықтың жүзеге асуында үш деңгей көрсетілген: жоғары педагогикалық білім, сол деңгейде жұмыс істеп жатқан қызметкерлердің біліктілігін арттыру, сондай-ақ заманауи ақпараттық технологияларды қолдану арқылы өзін-өзі жетілдіру. Шет елдердің қатарында қолданылатын әр деңгейде дайындаудың нақты модельдерінің мысалдары ұсынылған. Қарастырылатын аймақтың негізгі заңдылықтары, педагогикалық кадрларды дайындауда негізгі ережелерге CLIL әдісін қолданылып, шет тілде оқытудың қабілеттілігі талдалған. Кешенді дайындауға тек қана тілдік курстарға көшудің маңыздылығы айқындалды. Міндетті тәжірибелік компонент және теориялық-әдістемелік сұрақтардың жалпы спектрі атап көрсетілді. Автор үш тілдік білім беруге көшу талаптарын нәтижелі шешу үшін педагогтарды дайындау үлгісін Қазақстан Республикасында жасау қажеттілігін негіздеді.

Кілт сөздер: пәнді-тілдік біріктірілген оқыту, CLIL, билингвалды оқыту, оқытушыларды дайындау, жоғары педагогикалық білім, біліктілікті арттыру, өзін-өзі жетілдіру, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, эмпирикалық оқыту моделі, әлеуметтік конструктивизм теориясы.

A.S. Dontsov

International experience in training teachers for the implementation of the methodology of language-based integrated learning

The article deals with the issue of training teachers for teaching non-language subjects in a foreign language with the use of Content and Language Integrated Learning (CLIL). Main characteristics of CLIL are given, the expediency of its use at the current stage of the education system development in the Republic of Kazakhstan is substantiated taking into account the tasks set by the Head of the state. Three levels have been singled out: higher pedagogical education, professional development courses for existing employees, as well as self-education with the use of modern information technologies. Examples of real training models used in a number of foreign countries are shown for each level. Main trends in the field under consideration are analyzed, on the basis of which basic requirements for the training of pedagogical personnel capable of teaching in a foreign language with the use of CLIL are formulated. The importance of the transition from language-only courses to complex training, which includes a wide range of theoretical and methodological issues and an obligatory practical component, is emphasized. The article points to the need for the Republic of Kazakhstan to develop its own model of teachers training in order to reach the goal of transition to trilingual education.

Keywords: Content and Language Integrated Learning, CLIL, bilingual education, teacher training, higher pedagogical education, professional development, self-education, information and communication technologies, experiential learning model, social constructivism theory.

References

- 1 Plan natsii – 100 konkretnykh shagov po realizatsii piati institutsionalnykh reform Hlavy gosudarstva Nursultana Nazarbaeva [The Nation's Plan – 100 specific steps towards the implementation of the 5 institutional reforms proposed by the Head of the state Nursultan Nazarbayev]. *www.inform.kz/kz*. Retrieved from http://www.inform.kz/kz/plan-nacii-100-shagov-po-realizacii-pyati-institucional-nyh-reform-n-nazarbaeva_a2777943 [in Russian].
- 2 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazarbaeva narodu Kazakhstana. 31 ianvaria 2017 h. [President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev's address to the people of Kazakhstan]. *www.akorda.kz* Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-nnazarbaeva-narodu-kazakhstana-31-yanvarya-2017-g [in Russian].
- 3 Sostoianie trekhiazychnoho obrazovaniia v Kazakhstane. Analiticheskaia spravka [The current state of trilingual education in Kazakhstan. Analytical reference]. (2016). Astana: Natsionalnaia akademiia obrazovaniia imeni I.Altynsarina [in Russian].
- 4 Zhetpisbaeva, B.A. (2009). Teoretiko-metodologicheskie osnovy poliiazychnoho obrazovaniia [Theoretical and methodological foundations of multilingual education]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Karaganda [in Russian].
- 5 Zhetpisbaeva, B.A., Kubeeva, A.E. & Mazachova, N. (2016). Rasshirenie professionalnykh funktsii pedahohov pri intehrirovannom obuchenii predmetu i yazyku [Expansion of teachers' professional functions in the content and language integrated learning] *Vestnik Karahandinskoho universiteta. Serii Pedahohika – Bulletin of Karaganda University. Series of Pedagogy*, 4(84), 8–15 [in Russian].
- 6 Nurpeisova, S.K. & Azimbaeva, Zh.A. (2015). Vnedrenie poliiazychnoho obrazovaniia: opyt, problemy i perspektivy [Introduction of multilingual educational: experience, problems and prospects]. *Vestnik Karahandinskoho universiteta. Serii Pedahohika – Bulletin of Karaganda University. Series of Pedagogy*, 2(78), 256–262 [in Russian].
- 7 Brüning, C.I. & Purrmann, M.S. (2014). CLIL pedagogy in Europe: CLIL teacher education in Germany. *Utrecht Studies in Language and Communication*, 27, 315–364.
- 8 Banegas, D.L. (2012). CLIL teacher development: Challenges and experiences. *Latin American Journal of Content & Language Integrated Learning*, 5, 1, 46–56.
- 9 Novotná, J., Hadj-Moussová, Z., Hofmannová, M. (2001). Teacher training for CLIL–Competences of a CLIL teacher. *Proceedings SEMT*, 1, 122–126.
- 10 Escobar Urmeneta C. (2010). Pre-service CLIL Teacher-Education in Catalonia: Expert and novice practitioners teaching and reflecting together. *CLIL in Spain: Implementation, results and teacher training*, 188–218. Newcastle, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- 11 Kolb, D. (1984). *Experiential education: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- 12 Lucietto, S. (2009). Tateo: A school-and action research-based continuous professional development model for experienced/senior secondary teachers new to CLIL. *CLIL practice: Perspectives from the field*, 117–124. Finland: University of Jyväskylä.
- 13 e-CLILT: e-based Content and Language Integrated Learning Training. *www.eclilt.net*. Retrieved from <http://www.eclilt.net/project.html>.
- 14 CO-CLIL: COoperative CLIL. *www.co-clil.eu*. Retrieved from <http://www.co-clil.eu/index.html>.

Ж.Ш. Резин

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: r.jumabek-59@mail.ru)*

Қазіргі көркем білім беру саласында көне мәдениеттегі бейнелеу өнерінің танымдық ролін оқытудың маңызы

Мақалада ұлттың ілкідегі бейнелеу өнеріндегі таңба-рәміздерді қолдану қазіргі дизайн өнеріндегі үрдісі және жарнама саласында да ұлттық, әлеуметтік ерекшеліктерді сауатты бұрмаламай қолдануды көркем білім беру саласында оқытудың маңызы қарастырылды. Ұлттық мәдениет пен өнерді оқып үйренуде бағдар боларлық деп саналатын кейбір ұсыныстар ортаға ұсынылды. Адамзат қоғамындағы әлемнің көркем бейнесінің ерекше маңыздылығы талданды. Бейнелеу өнерінің, ілкі мәдениеттегі әлемнің көркем бейнесін құндылық тұрғысынан танудағы ролі айтылды. Білім алушыларға, зерттеу жұмыстары үшін әлемді көркем бейнелеу ұғымы туралы мағлұматтар беріледі. Ескі уақыттағы көркем өнердің болмыстың шартты көшірмесі екендігі дәйектелді. Еліміздің қазіргі көркем өнерінің ізденіс пен қайта түлеу үстіндегі үрдісі сараланды. Заманауи қоғамдық жүйенің талабына сай көркем өнерде дәстүрді сақтап қолданудың өзектілігі сөз болды. Әлемнің көркем бейнесінің бейсаналық деңгейдегі қорғаушы тетігі болатыны турасында және оның психологиялық қорғаныс қызметін атқаратыны мәлімделді. Ізденушілер мен жалпы шығармашыл жастардың ескерткіштер мен мәдени көріністерді зерттеудегі көкейкестілігінің маңызы өнертану ғылымының болашағына әсері баяндалды. Зерттеу үрдісінде және оқыту барысында бейнелеу мәтіндерін пайдалану, фольклорға қарағандағы алғашқы түрінде сақталғандығы үшін сауатты талдап дұрыс қолдануға болатыны жайлы қорытынды жасалды.

Кілт сөздер: көркем бейне, көркем өнер, студент, ізденіс, таным, қоғам, сана, таңба, көркем білім, зерттеу.

Ежелгі мәдениеттегі ұлттық өнердің дәстүрін оның үзілмес өрімін ширату келешек ұрпақтың үлесінде десек, онда сол жас ізденушілермен студенттерге ұлттық өнер өрісіндегі таңба-рәміздердің мән-мағынасын оқытып үйрету біздің үлесімізде.

Ұлттың ілкідегі бейнелеу өнеріндегі таңба-рәміздерді қолдану қазіргі дизайн өнеріндегі де белен алып келеді, жарнама саласында да ұлттық менталитет, архетип, стереотип сияқты әлеуметтік ерекшеліктер ескеріліп, этнотаңбалық кешенді сауатты бұрмаламай қолдануды көркем білім беру саласында оқытудың маңызы зор. Және де бұл мәселе, ежелгі қоғамдағы әлемді бейнелеуші киелі рәміз таңбалар болашақ шығармашылық тұлғалар тарапынан тек әшекейлік деңгейде үстүрт қолданылмай олардың алғашқы мәнін өзгертпей түсінікпен пайдалануда маңызды.

Көркем білім беруде ұлттық өнердің семиотикасын, тіптен рәміз таңбалармен дүние танымдық үлгілеу үрдістерін оқып үйренуге арналған пәндер жоқтың қасы. Осы көңіл толмас кейбір жайттарды ескере отырып, біздің тарапымыздан Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің педагогика факультетінде «Бейнелеу өнері» және «Дизайн» мамандықтарына арнап, «Қазіргі дизайн және этномәдениет», «Өнер семиотикасы» атты арнайы курстар енгізілді. Ұсынып отырған мақаламызда ұлттық мәдениет пен өнерді оқып үйренуге жеткілікті көңіл бөлінбей келе жатқан мәселелердің шешімін табуға бағдар боларлық деп саналатын кейбір ұсыныстарымызды ортаға салдық.

Біздің қарастырып отырған мәселемізде бейнелеу өнерінің, ілкі мәдениеттегі әлемнің көркем бейнесін құндылық тұрғысынан танудағы ролі зор, өйткені бейнелеуде ежелгі қоғамның рухани құндылық сипаты байырғы қалпында сақталған [1].

Адамзат қоғамында әлемнің көркем бейнесі ерекше маңызды орын алады. Оның көмегімен адамдар қоршаған ортаны түйсініп, қатынас, байланыстық заңдылықтарын қалыптастырады, білімі мен тәжірибесін жүйеге келтіріп, өзінің сезімі мен қажетін білдіреді. Көркемдік — адамдардың танымдылық қаруы және тылсым дүниемен іштесу құралы. Сондықтан да әлем көркем бейнесін жан-жақты зерттеу, оның қалыптасуын жүйелі талдау айрықша құнды болмақ. Болашақ шығармашылық тұлғалар, адамдардың байырғы шығармашылық әрекетін зерделей отырып, өздері қарастырмақшы болып отырған ежелгі ұлттық жәдігерлердегі нақышталған әлемнің көркем бейнелерін талдай отырып, олардың ілкі қоғамдағы даму барысын оның элементтерінің тарамдалу жолын қаузап келе, әлемнің көркем бейнелерінің генетикалық алғышартын анықтауға тырысулары керек. Әлемнің

көркем бейнесі маңызды мәселелердің бірі ретінде әртүрлі ғылым салаларының тоғысқан арнасына орналасқан, сол себепті әр саланың оған қосар өзіндік ерекше жайттары бар. Осыған ізденушілер баса назар аудару керек. Байырғы әлем бейнесін зерттеушілер ғылымның көптеген түрлеріне арқа сүйейді. Философия, эстетика және де антропология, психология мен физиология тағы басқа салаларда аса қомақты эмпирикалық материалдарды жинақтап, талдайды. Бұндай салалы сұрыптаусыз, ілкі мәдениеттің күллі өрісі және антропосоциогенездің кең ауқымы тұрғысынан қарастырылатын әлемнің көркем бейнесі сияқты күрделі құбылысты танып-білуіміз мүмкін емес. Сондықтанда ілкідегі өнер шығармалары холистік тұрғыда зерттелуі қажет деп санаймыз.

Ежелгі көркем мәдениеттің этнотаңбалық этнотілдік даму процесін жете меңгеру үшін жаңатас дәуіріндегі ең алғашқы образды таңбалық бейнелеу әрекетіне назар аудару керек. Тас дәуірінің бейнелеу әрекетінің образдық генезисі, көне дәуір символикасының генезисіне сауатты талдау жасауға мүмкіндік береді [2]. Білім алушылар зерттеу жұмыстарын, гносеологиялық тұрғыдан қарастырылатын әлемді көркем бейнелеу ұғымы, барлық ғылым түрлерінде қолданылатын үлгілеу түсінігінің жиынтығы және де өнерде қолданылатын үлгілеу осы жүйеде танымдық қызметінің ұйысқан түрі екендігін ескере отырып жүргізгендері ләзім. Дегенмен де, таңбалық жүйенің барлығын бірдей үлгі деп қарастыруға болмайды, оның ішінде тек мән мағынасы, дәл анықталған таңбаларды ғана үлгіге жатқызуға болады. Мұндай таңбалар мәдениетте де жиі кездеседі мәдени жәдігерлердің таңбалар кешені, басқа бір жүйенің изоморфизмдігін дәлелдеп тұр, сондықтан да бұл сияқты жүйелерді үлгі ретінде қарастыруға негіз бар деп айтуға болады.

Жас ізденушілердің назарына жоғарыда айтылғандарды саралай келе, мынаны айтуға болады, таңбалық образдық және материалдық үлгілер болмысты тану иерархиясының бірегей баспалдақтарын құрайды. Ежелгі көркем бейненің гносеологиялық образ екенін атап өтеміз, сондықтан да үлгіге образ ретінде, ақпараттар бастауы нысанының гносеологиялық қосалқы, яғни екінші орында болуына тура келетіндігін болжауымызға болады. Ұлттық көркем мәдениеттегі әлемнің көркем бейнесінің проблемасы, оның мәдени кеңістіктен тыс алар орны анықталмай тұрып, шешілуі қиын. Басқаша айтсақ, мәдени тұлға ретінде адамның ерекшелігі оны мәдени кеңістіктен тыс тұрған деп ұғынылатын табиғатпен қарсы қоюды талап етеді. Ескі уақыттағы көркем өнер мен табиғат шекарасы адамды мәдениет үрісіне жатпайтын басқа нысандардан бөліп қана қоймай, сол адам психикасымен іс-әрекетінің өзегін де жарып өтеді. Ондай шекараны жымдастырушы дәнекер ретінде болмыстың шартты көшірмесінің ауқымды кеңістігі өнерді атаймыз. Дәл осы өнер кеңістігінде адамзаттың ақыл ой, санасының сынағы мен интеллекттік ширатылуы өтіп келеді. Бұл сананың жетіліп тоқтаған кейіпі деп айтуға болмайды үлгідегі адам санасы да үлгілеуші сана болған, ол кездейсоқтықты заңдылыққа айналдыра отырып, ақыл ой дамуын тоқтатпайды. Айтылған мәселеге күллі адамзат ғұмырын ретроспективті түрде қараушы ұжым жады да бірігеді.

Мақаламыз болашақ шығармашыл тұлғаларға қазақтың ілкі мәдени ескерткіштеріндегі әлемнің көркем бейнесін зерделеуге бағыт-бағдар беруге арналған. Ұлттық көркем мәдениеті жағынан күрделі үлкен Қазақ елінің қазіргі көркем өнері ізденіс пен қайта түлеу үстінде. Қазіргі кезде елімізде мәдениетті сақтау және дамытудың ұлттық бағдарламасы жасалып, іске асу кезінде адамгершілік-рухани тәжірибені, мәдени мұра ескерткіштерін, этникаралық қатынасты зерттеу аса өзекті мәселе болып табылады. Ондай мәселелер экономикалық үрдістен де тысқары тұрмайды.

Ұлттық көркем өнер саласындағы мәліметтердің баға жетпейтін «банкісінің» тозуымен бірге өнердің дәстүрлі түрлерінің қажетті деңгейде жаңғыру мүмкіндігі де қиындай береді. Ең бастысы, мәдениеттің ішкі мазмұнын түсіну мүмкін болмай қалуы қауіпі де бар. Осының салдарынан заманауи қоғамдық жүйе талабы бойынша, көркем өнердің жаңа талаптарына жылдам икемделу мүмкіндігінен игере алмасақ, ұлттық дәстүрлерді сауатты қолданып, жаңа ұрпақ қолданысына ұсыну мүмкіндігінен алыстап кетеміз.

Әлемнің ұлттық көркем бейнесінің өзгеруі (онымен қоса этностың дәстүрлі санасы) оның бейімделу қасиетінің жойылуымен байланысты десек, ондай жағдайда көркемдік канондардағы өзгерістердің басқа нысандарға ауысуы мен сол жаңа мәнді нысандар айналасында жаңаша дәстүрлі көркем мәдениет қалыптасуы жүзеге асатыны туралы ойлар көптен бері айтылып жүр [3].

Тіршіліктің көркем бейнесі белгілі бір мәдени қауым үшін реттілік, үйлесімділік түрінде қабылданады, сондықтан да әлемнің көркем бейнесінің негізгі қызметі – қандай болмасын қоғам үшін психологиялық қорғаныс қызметін атқаратыны мәлім. Қазіргі кезге жеткен әлемнің ежелгі бейнелерінің фрагменттеріне сүйене отырып, оны өзара байланыстағы шынайы болмыстың мифологиясы ретінде әрі логикалық тұтастық қалпында жаңғыртуға болатынын байқадық.

Қарастырылған жүйе бойынша құрылған әлемнің көркем бейнесі қай халыққа тән болса-дағы, оның қоршаған ортамен, болмыспен әсерлесу негізінде күйзеліске ұшырамау үшін, оның этникалық бейсаналық деңгейінде қорғаушы механизмі болуы шарт, ол ұлттың әлемдік көркем бейнесінің ішкі тұтастық қалпын сақтап қалады деп тұжырымдауға болады. Студенттер мен жалпы шығармашыл жастардың негізгі ескерткіштер мен мәдени көріністерді зерттеуге, пайдалануға тұтас көзқарасы, олардың құндылығы, сақталуы мен мағлұматтың деңгейін неғұрлым терең анықтауға мүмкіндік туғызады. Сол арқылы олар әлемдік өнертану мен мәдениеттану аясынан өз орнын алады. Бұл тақырыптың жастар тарапынан зерттелуінің көкейкестілігінің бірі сонда – ежелгі дәуірдегі мәдени формалардың өткен кезін жүйелі түрде талдауға арналған, қазақтардың әлемнің көркем бейнесі туралы толымды да тың көзқарастағы зерттеулер мен жарияланымдар замана талабы деп батыл айтуға тиіспіз. Көркем білім жүйесіндегі әлемнің көркем бейнесі туралы оқып-үйренудің бастауы мен міндетін қарастырсақ, оның нәтижесі көнеліктер әлем бейнесінің болмысы қандай, ондағы адамның алар орны қандай деген сұраққа жауап іздеуден бастаса, дұрыс болар еді деген ұсыныс айтамыз. Іденісті ілкі қазақ жерін мекен еткендердің әлем бейнесінің негізгі элементтерін жаңғыртуға талпынып, әрі осы бейнені құраушы бөліктер арасындағы байланысты айқындап алу керек. Дүниенің көркем бейнесін құраушы сұлбаны қалпына келтіруді әуелі кеңістік пен уақыт туралы көне ұғымды сипаттаудан бастау керек, көне қазақтың әлем бейнесін екілік қарама-қарсылық терминдерімен суреттеу барысында қолданыстағы материалға нұқсан келтірмеуді ескеру қажет. Бұндай зерттеу бойынша ілкі мәдениеттегі әлем бейнесі ұйымдасқан неғұрлым жүйеленген болып, бұл оны әуелгі қалпынан ғылыми реттелген қалыпқа түсіреді. Өйткені қандай зерттеу әдіснамасында болмасын формализациясыз жұмыс істелмейді. Біздің ұлттық өнертануымыз дәстүрлі өнер саласында қайта қалпына келтіру бойынша елеулі ілгерілемелер жасады. Жас ізденушілер тарапынан дәстүрлі материалды мұқият зерттеу қазақ қолданбалы өнеріне сипаттаушы-жүйелеуші, көркем эстетикалық және құрылымдық талдау жасауға негіз болады.

Батыс елдерінің өнертануының материалдарды жинақтап, дифференциялау жағынан жетістіктері бар екені даусыз. Солай бола тұрса да дәстүрлі-ұлттық өнер саласындағы жұмыстарды қарастыра отырып қазақтың көркем мәдениетінің көріністеріне батыстық өнертану әдістерін шаблондық қолданудың кейбір икемсіздіктері байқалады. Себебі кеңестік кезде ғылым, білім және өнер орынсыз идеологиялық қызметке бағытталды. Бұл мәдени топтардың бір-біріне ықпал етуінің көптеген фактілері еленбейтін этноцентристік үрдістерден көрінеді. Дегенмен, күмән жоқ, қазақ және кеңес ғалымдарының еңбектерінде мәдениет жәдігерлері мен құбылыстарына жан-жақты талдау жүргізілді, оларды зерттеуге әр түрлі ғылыми пәндердің әдісін қолдану арқылы кешенді тұрғыдан келгендерін айтуға міндеттіміз. Ұлттық көркем-мәдениетіміздің болашақ зерттеушілері үшін дүниетанымдықтың сыртқа бағытталған (әлем туралы) және ішке бағытталған (адам туралы) екі аспектісін ескере отырып, қазақтың ілкі мәдени жәдігерлеріндегі адам дүниесі мен адамды қоршаған әлемді қоса қарастыру орайлы болады деп санаймыз.

Мақалада сөз болған нысандардың жекелеген ерекшеліктеріне орай айтарымыз, келешекте зерттелмекші ежелгі көркем өнердің материалдары аясын кеңейтуге ден қою керек, бұған ілкідегі аңыз, бейнелеу, колөнері туындыларын кіргізген дұрыс. Көнеліктер дүниетанымын зерттеуде ежелгі тастаңба өнерінің, жан-жақты толық мәнінде ғылыми бастау боларына дау жоқ [4]. Бұл жерде ізденушілер тек байырғы бейнелеу өнерін зерттеу әдіснамасында оның өзіне тән ерекшеліктерін ескеріп отырулары қажет.

Ежелгі әлемнің көркем бейнесін осындай семантикалық, жүйелік тәсіл арқылы қайта өңдеуде ілкі мәдениеттің антропологиялық кең ауқымына кірігетін, экология және материалдық рухани әлеммен қоса қарастырылса нәтижелі болады деп есептейміз. Ілкідегі және қазіргі көркем мәдениетті типологиялық салыстыру барысында көне кезең әлемінің көркем бейнесінің балама бейнесі тарихи шындыққа жақындай түсетіндей.

Қоршаған орта мен бейнелеу жүйесінің арақатынасы оның адамның сезім органдары арқылы игерілгендігімен айшықталмайды, қайта сол органикалық рецепторлар арқылы игерілген бірінші белгілерді, таңбалар арқылы екінші рет өңдеуімен айшықталады.

Сөйтіп, ұсынып отырған мақаламызда көне бейнелеу өнері таным құралы ретінде қарастырылады. Бейнелеу өнері мифтік дәуірдегі синкреттік мәдени кешеннің ажырамас бөлігі ретінде кірігеді, ол ғаламат космологиялық жүйелердің қалыптасу дәуірі. Мәдени жәдігерлердің шығармашылық жайы, басқа да киелендіру әрекеті сияқты әлем жаратылысына еліктейді және ғаламдық жөнге келтіру арқылы хаосты игеруге бағытталған, сондай жолдың бірі айқын ұйымдасқан

ғаламдық үлгі жасау. Ескіні жойып, дүниені қайта жарату ежелгі салттың негізгі идеясы болатын. Ол ежелгі сананың ілгері ой байламы мәдениетте, дүниенің көркем бейнесі арқылы да көрініс береді.

Ежелгі мәдениеттегі өнердің тууы мен қалыптасуын, адамзат дамуының жалпылама процесі ретінде қарастырсақ, онда бейнелеудің ежелгі дәуірдегі дүниенің көркем бейнесінде атқаратын нысандық-образдық қызметі айқындалады. Бейнелеу адамның рухани тәжірибесінің ерекше түрі, осы тұрғыдан ол адам ойының сыртқы белгісінің бір деңгейі ретінде әрі адамдардың өзара және ортамен, ғаламмен байланысының бір деңгейі ретінде қарастырылады. Сондықтанда бейнелеу өнерінің дүниенің көркем бейнесіндегі ролі туралы ондағы таңба формаларының көне сызбаларының шығу тегі туралы негізгі екі бағытқа қысқаша тоқталуға болады. Әр құбылыстың шығу тәркінін біліп алмайынша, оның ішкі мәнісіне түсіну мүмкін емес. Демек өнер атаулының қоғам өмірінде атқаратын қызметін дұрыс түсінуіміз үшін біз оның ең көне замандағы түрлерін мұқият тексеріп алуға міндеттіміз.

Бірінші тұжырым бойынша байырғы адам өзінің табиғи инстинкті бойынша сыртта дене қимылының із-белгісін қалдырғаннан ләззат алған, мысалы: ағаш ою, тас қашау немесе балшық пен жартасқа қол іздерін салғанда. Ежелгі өнердегі кездесетін саусақ іздеріне ұқсайтын параллель сызықтар «макарон» кейде «лиандр» деп аталған [5]. Бейнелеу өнерінің әрі қарай дамуының қозғаушы күші ретінде адамның бейнеленуші нысанға деген қатынасын білдіруі жатады, ондай нысан қатарына байырғы адамның өмірінде маңызды орын алатын құбылыстар мен оқиғаларды да қосамыз. Екінші тұжырымда өнердің бейнелеуден басқа түрлері де, адамның тұрмыстық қажеттілігінен туындаған, яғни нақты нәтижесі мақсаттарға жету үшін қызмет ететін іс-әрекеттер мен заттар жасау барысында.

Өнер тууының осы екі негізгі жайын салыстырғанда мынаны байқауға болады, біріншіден, «суреткердің» техникалық тапқырлықтан шартты шешімге дейінгі жолын көрсек, екіншіден, көркем туындының мағынасы мен ілкі қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени құрылымның заңды байланысын ашуға ұмтылады. Екі жайтта, сырттай екі бөлек болғанмен де, жалпы ортақ мәнді тең жайдың екі тармағын сипаттайды. Біздің қай тұжырымды қолдауымызға қарамастан, бұндай әрекетті іске асыру мүмкіндігі екі бағыттың да өкіліне имманенттілік тән. Бұл жерде көркемдік істі эстетикалық шығармашылық па әлде болмысты өзгертуші құдіретті салт ретінде қарау айтылып отыр. Онда өнердің немесе таңбаның шығуы мәдениет дамуы мен әлеуметтік-экономикалық талаптармен үндестіктерге тәуелді адамзаттың ішкі қасиеттерінің шынайы қалпын ашу болып табылады. Байырғы өнер құрылымы жағынан қоғамдық тәжірибенің көпғасырлық ширатылуы мен көптеген факторлармен ұйысқан жаңаша құбылыс. Оның екі аспектісін бөліп айтуға болады, техникалық және орындаушылық бұлар бейнелеуге қажетті интеллекті немесе психологиялық негіз болған, айтылған психологиялық негіз жинақы образдың шығуы мен символдық ассоциацияның қалыптасуын қамтамасыз етті. Бұл категориялар, образдардың түпкі прототиптен аулақтауы мен абстракциялаудың әр деңгейін және бағытын бүркемелеп тұр.

Жоғарғы палеолиттің өзінде-ақ қалыптасқан өнердің формаларынан оның рефлекторлы-инстинкті емес, терең интеллектуалды табиғаты болғанын байқаймыз, яғни адам ойлауының жоғарғы деңгейінде және шығармашылық қиялдың әлеуметтік-ғұрыптық тәжірибесінің нәтижесінде дамыған. Сананың дамуының өрлеуі де осы дәуірге дөп келеді. Ойдың сапалы жіктелуі адамның санасыз әрекетінен пайда болған кездейсоқ формаларды түйсікті бейнелеу образдарына айналдырды да идеалды мен материалдықтың күрделі синтезін туындатып оны мәдени жәдігерлерде көрсетті. Таңбалыдағы тас бетіне нақышталған суреттер де адам санасының қалыптасуы мен ойлау жүйесінің биік деңгейінің куәсі болады [6].

Сол себепті көркем білім беру саласында ғана емес, жалпы білім беруде алуан түрлі мәдени мұрадан оқу үрдісіне әлемнің көркем бейнесі айқын көрсетілген архитектуралық және бейнелеу ескерткіштері таңдалып алынуы тиіс. Бұл ескерткіштердің кейбірін адамзатқа қайта таныстырған археологтар болса, кейбірі этнографтар болатын.

Зерттеу үрдісінде және оқыту барысында бейнелеу мәтіндері, фольклорлық мәтіндерге қарағанда, көне мәдениет жәдігерліктерін жүйелі талдауға неғұрлым жарамды деп есептеледі. Ежелде жазу болмаған жағдайда этникалық тәжірибе адамнан адамға тікелей жетіп отырады да ауызша фольклор құрайды.

Көп уақыт өткен сайын бұл ақпарат елеулі өзгерістерді бастан кешіреді. Көне заман мәтіндері бір айтушыдан екінші бір айтушыға ауысқанда сөзі болсын, әрпі болсын өзгеріске ұшырайды. Оған мысал – әр түрлі айтушыларда космогоникалық аңызды талқылаудың көп болуы. Кеңістіктік

құрылымдар болса салыстырмалы түрде алғашқы пайда болған күйінде жетеді, тек жел, су, қар оларды тоздырады, алайда бұл өзгерістер «көрініп» тұрады, демек, оларды «құжатты» және ғылыми түзетуге қолжеткізуге мүмкіндік бар.

Ежелгі әлемнің көркем бейнесін оқытуда, мәдени жүйені қайта қалпына келтіруді зерттеуде және оларды шығармашылық үрдісте қолдануды үйретуде, әлемді игеруші адамзат жинақтаған мол көркем-мәдениеттің қандай ескерткіштеріне сүйенген жөн деген сұраққа келетін болсақ, онда мәдени құбылыстарға әлем көркем бейнесінің бір элементтері ретінде қарау бұл сауалға жауап табуға себеп болады деген ойдамыз. Барлық мәдени бірлестік жүйенің өзара байланысты элементтері түрінде өзінің көркем бейнесін туындатып қалыптастырады.

Құрастырушы элементтерінің бірлігін сақтаған ең жетілген ескерткіштер көрерменді дәл қазіргі деңгейдегі түсінікте өзінің үйлесімділігімен таң қалдырмай қоймайды. Батыл түрде айтып кетуге болады: қазақ мәдениетінде әлемді тұтас бейнелеудің лайықты үлгілері баршылық, адам қолымен жасалған кез келген зат мәдениеттегі әлемнің көркем бейнесін сақтап қана қоймайды, сонымен бірге қоршаған ортаны эстетикалық қабылдау деңгейін де бағамдайды.

Оқушы жастарға үлгі боларлық көне мәдениеттің көркем бейнесін бір мақала аясында түгелдей қамту мүмкін емес. Сондықтан да элементтік және құрылымдық жағынан неғұрлым толыққанды және дүниенің көркем бейнесінің мысалы бола алатын мәдени ескерткіштер туралы қысқаша мағлұмат беруге тырыстық. Ежелгі замандардан бастап, бүгінгі қазаққа дейін созылған мыңдаған жылдардың жемісінен тас дәуірінен бері қарай жалғасып келе жатқан ұзақ дәстүрдің іздерін танып, оны оқытып, үйрету — біздің міндетіміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Фейнберг Е.Л. Две культуры. Интуиция и логика в искусстве и науке / Е.Л. Фейнберг. — М.: Наука, 1992. — С. 129.
- 2 Тұрсынов Е.Д. Қазақ ауыз әдебиетін жасаушылардың байырғы өкілдері / Е.Д. Тұрсынов. — Алматы: Ғылым, 1976. — 200 б.
- 3 Нурланова К.Ш. Человек и мир. Казахская национальная идея / К.Ш. Нурланова. — Алматы: Қаржы-Қаражат, 1994. — 48 с.
- 4 Медоев А.Г. Гравюры на скалах / А.Г. Медоев. — Алма-Ата: Жалын, 1979. — 173 с.
- 5 Столяр А.Д. Происхождение изобразительного искусства / А.Д. Столяр. — М.: Искусство, 1985. — 298 с.
- 6 Максимова А.Г. Наскальные изображения урочища Тамгалы / А.Г. Максимова, А.С. Ермолаева, А.М. Марьяшев. — Алма-Ата: Өнер, 1985. — 144 с.

Ж.Ш. Резин

Значение познавательной роли изобразительного искусства в древней культуре в современном художественном образовании

В статье раскрывается важность грамотного использования в современном искусстве, дизайне и рекламе древних знаков-символов с учетом национальных, социальных, культурных особенностей. Предлагаются некоторые направления, которые могут быть путеводителем в изучении и обучении самобытных национальных культур и искусства. Анализируются особая важность и ценность развития художественного образа мира в человеческом обществе. В статье изобразительное искусство рассматривается с ценностной точки зрения художественный образ мира древней культуры. Обучающимся для исследования дается информация о создании художественного образа мира. Обосновывается, что художественное творчество древнего времени — это условная копия бытия. Описывается процесс возрождения и поиски современного художественного творчества, происходящие в нашей стране. Отмечена актуальность сохранения и использования в художественной культуре народных традиций в соответствии с требованиями современного общества. Показано, что художественный образ мира на бессознательном уровне имеет защитный механизм и также выполняет функцию психологической защиты. Раскрываются значимая роль и актуальность исследований молодых ученых, студентов, их влияние на будущее в искусствоведческой науке. Утверждается, что процесс исследования и обучения использованию и анализ изобразительных текстов полезнее, чем фольклорных текстов, потому что они сохранили первозданный вид в большей степени, чем фольклор.

Ключевые слова: художественный образ, художественное творчество, студент, поиск, познание, общество, сознание, знак, художественное образование, исследование.

Zh.Sh. Rezin

The importance of the cognitive role of the fine arts in the ancient culture of contemporary art education

The article reveals the importance of literate use in the modern art, design and advertising of ancient signs-symbols within national, social, cultural characteristics. The author suggests some ways that can be a guide in the study and teaching of original national cultures and art. The essential importance and value of the development of the artistic image of the world in human society is analyzed. In the article, fine art views from the value point of view the artistic image of the world of ancient culture. It is given information towards the creation of an artistic image of the world for the students' academic study. It is substantiated that the artistic creativity of ancient time is a conditional copy of life. It is clearly seen the description of the process of revival and the search for contemporary art creativity taking place in our country. The urgency of preserving and using folk traditions in the art culture in accordance with the requirements of modern society is described. It is stated that the artistic image of the world on the unconscious level has a protective mechanism and it also performs the function of psychological defense. The significant role and importance of researches of young scientists, students and its influence on the future in art criticism science is revealed. It is argued that the process of research and teaching the use and analysis of visual texts is more useful than folklore texts, because they retained a pristine appearance to a greater extent than folklore.

Keywords: artistic image, artistic creativity, student, search, cognition, society, consciousness, sign, artistic education, research.

References

1. Feinberg, E.L. (1992). *Dve kultury. Intuitsiia i lohika v iskusstve i nauke* [Two Cultures. Intuition and Logic in Art and Science]. Moscow: Nauka [in Russian].
2. Tursynov, E.D. (1976). *Kazak auyz adebietin zhasaushylardyn baiyrhy okilderi* [Ancient Types of Carriers of Kazakh Oral Art]. Almaty: Hylm [in Russian].
3. Nurlanova, K.Sh. (1994). *Chelovek i mir. Kazakhskaya natsionalnaya ideya* [Man and the world. Kazakh national idea]. Almaty: Karzhy-Karazhat [in Russian].
4. Medoev, A.G. (1979). *Hravyury na skalakh* [Engraving on the rocks]. Alma-Ata: Zhaly [in Russian].
5. Stoliar, A.D. (1985). *Proiskhozhdenie izobrazitel'nogo iskusstva* [The origin of fine art]. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
6. Maksimova, A.G., Ermolaeva, A.S. & Mariashev, A.M. (1985). *Naskalnye izobrazheniya urochishcha Tamgaly* [Cave images of the Tamgaly tract]. Alma-Ata: Oner [in Russian].

G.A. Sultanova¹, D.A. Turmuratova¹, M.D. Seidahmatov²

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

²*I. Arabaev Kyrgyz State University, Bishkek, Kyrgyzstan
(E-mail: GASultanova@mail.ru)*

Project management MS Project in software development

The article discusses the issues of creating software using the MS Project tool. The main methods of using application tasks with MS Project are shown. The technology of the life cycle of the software project is described: definition of the project implementation time, product evaluation, observation of the implementation and monitoring, establishment of links. The specificity of the content of the execution of the software product is singled out, in which the main tasks are indicated: the time spent on the project, the specialists needed for the project, the estimated costs. The author considers the issues of software for the implementation of the project plan, as well as the fulfillment of the methods of technical assignments. Conclusions are drawn about the use of a large number of complex problems, which makes it difficult to prepare a quick assessment of the problem.

Keywords: software, software product, MS Project, life cycle, communications, project management, project, technical capabilities.

At creation of software for control of projects I want to share the manual of use MS Project. As during a few years worked with projects, as a result methodical instructions on use MS Project are developed. It is the set of the proposals and simple methods for the decision of applied tasks by the project leader with the aid of MS Project. If the user acquires by one version, then in subsequent will work without problems. Given work is considered to 2014 versions. The type of the program is shown on the Figure 1.

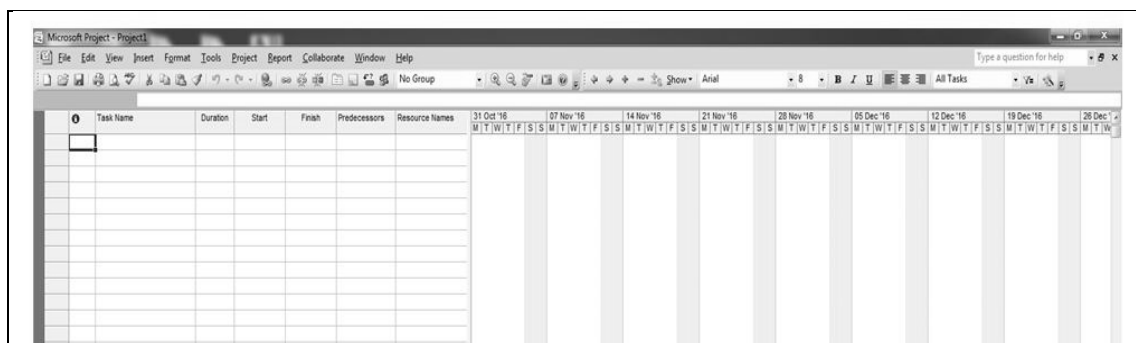

Figure 1. The program of MS Project interface

Let's will remember the first version. For knowing it is not difficult, and for beginning it is necessary to remember. Moreover creation of the project of software is creation a few products [1].

During life cycle possibly performance of chief's various tasks. In the beginning of the project it is necessary answer two questions:

1. Time to execution of the project;
2. The evaluation of the project.

The chief's main obligation it preparation of the project by specified time and it will influence her price. Unexpected circumstances can take on the time of performance of the project. Sometimes possibly and the time reduction of performance of the project. The project leader should supervise, as contingencies are possible. There is the sole exit for performance of given task it - thorough planning, performance and errors correction in time, constant supervision of the problem. As a rule chief заканчивает work after total check of the project. First of all it is necessary to find out on how much project left for performance schedule. Not seeing to external complexities MS Project is very simple in performance. For it is necessary to use - task, resource, schedule and their communication. Actually, it is database and user's interface for processing. They are task duration, volume directed resources and their various properties. If given properties will little, then you can добавить your work. Task is possibly to connect among themselves by различными connec-

tion. Resource has various properties, one of the main it availability in time and use of them in time-table. Pecyp can be directed to task, on the basis of these data in MS Project possibly performance various kinds of filtration, grouping, samples.

Besides it, with the aid of a few algorithms with calculation of availability of resources time is calculated beginning and the end of task and communication between them. Work of the program is executed exactly so. At creation of software control of project it is executed in a few phase. At the end of each phase we should receive communication, therefore we should count total time of the project, and each phase separately. The sole resource requirement is people, as to result of work will correct not include unfamiliar people. During work of the plan it is necessary to answer three questions and to terms of reference:

1. Time is spent to project;
2. What (how much) specialties are needed for project;
3. Approximate working project expenditures.

To do this, in MS Project we are preparing a project implementation plan. In the course of the assignment, you must implement them on a mandatory basis. In the method of performing the technical tasks of the job for a week, if the period was delayed, then it is worth considering the retail connection base. The estimation technique I like the most simple: a simple problem – 2 days, medium difficulty – 1 week, difficult task – 2 weeks. Also should not be too many difficult tasks, this approach allows significantly faster in the preparation of the evaluation plan. Of course, on the one hand, the estimate is not accurate, but if you look on the other hand, the question arises which one is more accurate.

When performing certain tasks there are several executors. This is wrong, each task must have one performer. Implementation of the plan is performed in several stages:

1. Preparation of job list;
2. Setting dependencies between tasks;
3. The appointment of the assignee;
4. The obtained result of the balancing

The most important thing in the methodology is equalization. The purpose of this process is to prepare a plan, which is distributed equally among the performers. At the initial preparation of the plan, as a rule, unattractiveness is not fully chosen [2]. So let's start classifying them. In the course of manual classification of performers to divide by the direction and stages. For this, we group tasks by performers, because we need to see the location of the tasks. For convenience, it is recommended to sort tasks by the beginnings time. Theoretically, the loading graph is used to estimate the loading of the user. For managers, these schedules are evaluated at a very high level. Then the classification is carried out. For all project participants, minimize the time required for execution each stage. To do this, we perform the following actions:

1. Replacement of the task executor;
2. Transferring the task to another stage.

Due to the lack of prompt receipt of the result by the task stages, it is possible to extend the deadline, but not transfer to another stage. Also, if in the loading of the performer the work of the stages is wrong, the performer should not be replaced. Thus, the tasks can be taken from the following steps. Unfortunately, after each change, the entire resource loading will have to be performed manually. Despite the difficulties, this process usually sets a finite time. Now let's look at another project, and will check the correct location of the links between the tasks, the correspondence of the specialty and the qualifications of the performers. The latter type is a risk report [3].

Possible task and risk level, as well as the expected duration, depending on the methods of determination. It is necessary to avoid such a threat, because the result of the work is evaluated. Therefore, I think that it is necessary to carefully review the tasks at each stage of implementation. Speaking about all this, the project implementation plan is being taken. We can apply this plan in the following order.

1. Determination of the duration of the project and its stages;
2. Estimate of project costs.

Monitoring the implementation of the project plan, included in the work during the main, used to evaluate the project, can be used for monitoring. From the project manager requires compulsory completion of the following actions:

1. Distribution of tasks to performers;
2. Set the project tasks;
3. Correct significant deviations of the plan.

The results of performing tasks by executors can be performed in different ways. Performances can be divided into short iterations. Since the values and methods depend on the direct loading of the TFS, it is possible to use the TFS iteration and MS Project. It is important to constantly update the initial plan. To determine complex areas, it is possible to use different groupings by performers and components. I do not advise for functional communication or for categorizing tasks in the MS Project to use a set of tasks. But to manage the structure of the job, I suggest using the user field. In the Project MS there is a set of fields that you can use at your discretion. The user can divide tasks into categories, for example, according to the type of work: familiarization, execution, protection. The execution of the work is shown in Figure 2 [4].

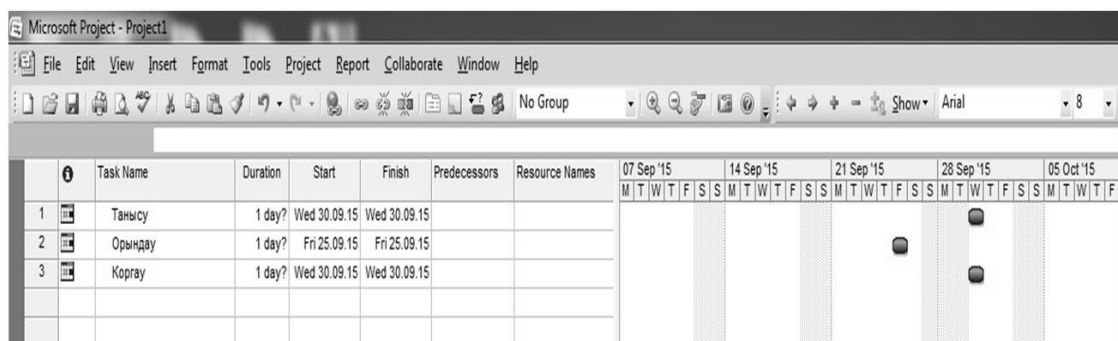

Figure 2. Completing of the work

In MS Project, based on the properties of the job, you can set the drawing rule for the chart. When fields are used in the MS Project, the user can receive various forms in the result of filtering, sorting and grouping tasks. As a result of the work, we get the project plan. Usually the original database is stored as the base one. And so, project management is the acquisition of project goals as a result of planning, organizing and managing resources and tasks. As a result, in the MS program the Project is considered in the possibility of project management and their implementation at a high level. The program is easy to work with. Using MS Project for project management, gives the user the opportunity to make the best decision and finish the job very quickly.

References

- 1 Богданов В. Управление проектами в Microsoft Project 2007. Учебный курс / В Богданов. — СПб.: Питер, 2007. — 592 с.
- 2 Грекул В.И. Проектирование информационных систем: курс лекций: учеб. пособие / В.И. Грекул, Г.Н. Денченко, Н.Л. Коровкина. — СПб.: Интуит, 2005. — С. 240.
- 3 Рудаков А.В. Технология разработки программных продуктов / А.В. Рудаков. — СПб.: Академия, 2006. — С. 208.
- 4 Алан Шаллоуей. Шаблоны проектирования / Алан Шаллоуей, Джеймс Р. Тротт. — СПб.: Вильямс, 2002. — С. 288.

Г.А. Султанова, Д.А. Турмуратова, М.Д. Сейдахматов

Программалық қамсыздандыруды құруда жобаларды MS Project-те басқару

Мақалада MS Project инструменталды құралы көмегімен бағдарламалық қамтамасыз етуді құру сұрақтары қарастырылған. Жетекшілер MS Project өнімі көмегімен қолданбалы есептерді қолданудың негізгі әдістемелерін көрсеткен. Программалық жобадағы өмірлік циклінің технологиясын: жобаны орындау уақытын анықтау, өнімді бағалау, орындалу жолын бақылау, байланыстарды орнатуды сипаттайды. Программалық өнімді орындаудың ерекшеліктерінің келесі негізгі мәселелері көрсетілген: жобаның орындалуына кететін уақыт, жоба үшін қажетті мамандар, жобаға кететін шамаланған шығындар. Авторлар техникалық тапсырмалар әдістерін және жоба жоспарын іске асыру үшін программалық қамтамасыз ету мәселелерін талдаған. Есеп бағалауын жылдам орындауды қиындататын көп күрделі есептерді пайдалану туралы тұжырым жасаған.

Кілт сөздер: бағдарламалық қамтамасыз ету, бағдарламалық өнім, MS Project, өмірлік циклі, байланыс, жобаларды басқару, жоба, техникалық мүмкіндіктер.

Г.А. Султанова, Д.А. Турмуратова, М.Д. Сейдахматов

Управление проектами при создании программного обеспечения в MS Project

В статье рассматриваются вопросы создания программного обеспечения с помощью инструментального средства MS Project. Показаны основные методики использования прикладных задач с помощью продукта MS Project. Описана технология жизненного цикла программного проекта: определение времени выполнения проекта, оценивание продукта, наблюдение за выполнением и контроль, установление связей. Выделена специфика содержания выполнения программного продукта, в котором указаны основные задачи: время, затраченное на проект, специалисты, необходимые для проекта, ориентировочные затраты. Рассмотрены вопросы программного обеспечения для реализации плана проекта, а также выполнения методов технических заданий. Сделаны выводы об использовании большого количества сложных вопросов, которые затрудняют быструю подготовку оценки задачи.

Ключевые слова: программное обеспечение, программный продукт, MS Project, жизненный цикл, связи, управление проектами, проект, технические возможности.

References

- 1 Bogdanov, V (2007). *Upravlenie proektami v Microsoft Project 2007 [Managing projects in Microsoft Project 2007]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- 2 Grekul, V.I., Denshchenko, G.N. & Korovkina, N.L. (2005). *Proektirovanie informatsionnykh sistem [Design of information systems]*. Saint Petersburg: Intuit [in Russian].
- 3 Rudakov, A.V. (2006). *Tekhnolohiia razrabotki prohrammnykh produktov [Technology of software development]*. Saint Petersburg: Akademiia [in Russian].
- 4 Alan Shallouei, Dzheims R. Trott (2002). *Shablony proektirovaniia [The design patterns]*. Saint Petersburg: Viliams [in Russian].

Е.С. Давлеткалиева¹, Б.К. Мулдашева²¹Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников по Актыбинской области, Казахстан;²Хромтауский горно-технический колледж, Казахстан
(E-mail: liza_davletkali@mail.ru)

Оценка влияния технологизации обучения на профессиональное развитие учителей

В статье дана оценка влияния технологизации обучения на профессиональное развитие учителя. Используя опытно-экспериментальную модель внутренней оценки влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной школе, авторами были собраны и проанализированы данные о динамике профессионального развития учителей, участвовавших в экспериментах по внедрению различных педагогических технологий в процесс преподавания и обучения по двум критериям: профессиональная компетентность и технологическое мастерство. Исследование показало, что технологизация обучения в школе является мощным фактором повышения квалификации учителя, его карьерного роста. Среди учителей, вовлеченных в процесс технологизации обучения, значительно быстрее идет продвижение от более низких к более высоким квалификационным категориям. Научно обоснованная организация технологизации обучения позволяет организовать переход учителя от традиционного к технологическому подходу в проектировании учебного процесса и продвигаться по лестнице технологического профессионализма от уровня свободы педагогического мышления к уровню свободы профессионального действия, а от него — к уровню свободы профессиональной деятельности и достичь компетентности в оперировании методическим и технологическим арсеналом в рамках целей, определенных государственным стандартом образования.

Ключевые слова: технологизация обучения, оценка, профессиональное развитие, технологическое мастерство, компетентность, процесс оценки.

Развитие профессиональной компетентности педагогов, умений и навыков самообразования, формирование готовности и способностей адаптироваться к меняющимся социальным, политическим и экономическим условиям следует отнести к числу важнейших задач модернизации общего среднего образования в Республике Казахстан. Эти задачи провозглашаются в качестве приоритетных и зафиксированы в ряде нормативных документов в области образования, в частности в Государственной программе развития образования в Республике Казахстан до 2020 г. [1].

Вопросы профессионального развития, научно-методического обеспечения профессионального роста учителей исследуются казахстанскими учёными А.А. Жайтаповой [2], Ш.Т. Таубаевой [3].

А.А. Жайтапова [2] рассматривает профессиональный рост как процесс изменения, преобразования педагогической деятельности, приводящей к устойчивому развитию профессионализма, в основе которого лежит компетенция личностного саморазвития. Автор выделяет три уровня профессионального роста: уровень изменений, уровень преобразований, уровень устойчивого развития.

Ш.Т. Таубаева [3] отмечает, что современные преобразования школы и общества требуют от учителя переориентации его деятельности на новые педагогические ценности, адекватные характеру научно-исследовательской деятельности, творческому осмыслению педагогической действительности.

Проведенный нами теоретический анализ отечественных научных исследований Ж.А. Караева, Ж.У. Кобдиковой [4], С.К. Исламгуловой [5], М.М. Жанпеисовой [6] и многих других ученых позволяет определить, что одним из инструментов профессионального развития педагога является технологизация учебного процесса.

Теория и практика осуществления технологических подходов к развитию педагогической деятельности нашли отражение в научных трудах российских ученых.

Г.К. Селевко считает технологический подход в образовании средством решения проблемы обобщения и систематизации инновационной, новаторской и исследовательской педагогической деятельности [7; 3]. В своих работах он оперирует понятием «педагогическая технология», приравнивая его к понятию «образовательная технология» («в значительной степени перекрываются») и определяя его как «систему функционирования всех компонентов педагогического процесса, построенную на научной основе, запрограммированную во времени и в пространстве и приводящую к намеченным

результатам» [7; 4]. По его мнению, «технологический подход к обучению предусматривает точное инструментальное управление учебным процессом и достаточно гарантированное достижение поставленных учебных целей» [7; 5].

Научные интересы В.В. Гузеева в области технологизации обучения связаны, с одной стороны, с проявлением ситуации в области теории образовательных технологий, с другой стороны, с многолетней работой по разработке его авторских технологий. В контексте рассматриваемой нами темы весьма важно, что В.В. Гузеевым был поставлен вопрос о необходимости «разработать систему мониторинга успешности для всех субъектов образовательного процесса в технологии» [8; 95, 96]. В этом тезисе важен не только аспект отслеживания успеха, но и то, что речь идет об успехе всех субъектов педагогического процесса, т.е. (можно предполагать) и учащихся, и учителей, и менеджеров образования.

О.П. Околелов в диссертационном исследовании интенсификации процесса обучения рассматривает технологию обучения как целостную совокупность разнокачественных процедур (дидактических, психологических, общепедагогических и др.), обусловленную соответствующими целями и содержанием обучения, которые призваны осуществить требуемые изменения (вплоть до возникновения новых) форм поведения и деятельности обучаемых [9].

П.И. Образцов считает, что технология обучения представляет собой системную целостность методов и средств, направленных на гарантированное достижение дидактических целей, развитие личности обучаемого, и через это — на формирование его интеллектуального, поведенческого и профессионального статусов [10; 9-23].

Технологизация обучения предполагает знание отличия технологии обучения от методики обучения. Эти отличия затрагивают такие признаки, как назначение, определение, фактические исходные предпосылки создания, ориентация, направленность, отражение динамичности обучения.

Технологический подход к обучению предполагает последовательное воплощение на практике заранее спроектированного процесса обучения и ставит целью сконструировать учебный процесс, отправляясь от заданных исходных установок (социальный заказ, образовательные ориентиры, цели и содержание обучения).

В соответствии с этим в нем выделяются следующие этапы: постановка целей и их максимальное уточнение, формулировка учебных целей с ориентацией на достижение результатов; подготовка учебных материалов и организация всего хода обучения в соответствии с учебными целями; оценка текущих результатов, коррекция обучения, направленная на достижение поставленных целей; заключительная оценка результатов.

Основой последовательной ориентации обучения на цели является оперативная обратная связь, которая пронизывает весь учебный процесс.

Многие специалисты, длительное время теоретически и практически занимающиеся проблемой технологизации, считали и считают, что этот процесс позитивно влияет на профессиональный рост учителя. Так, например, В.М. Монахов пишет: «Переход на технологический уровень проектирования учебного процесса и последующая реализация этого проекта помогают учителю стать профессионалом, раскрепощают его личность, выступают альтернативой формальному образованию, учитывают значительное усиление роли обучаемого и открывают новые горизонты развития творчества учителя — автора проекта» [11; 61].

В системе технологизации педагогического процесса В.М. Монаховым выделены три уровня профессионализма: уровень свободы педагогического мышления, уровень свободы профессионального действия, уровень свободы профессиональной деятельности (табл. 1).

Т а б л и ц а 1

Модель уровней технологического профессионализма

Уровни		Показатели уровня
1	2	3
I	Уровень свободы педагогического мышления	- самостоятельное формирование вопросов; - правильная постановка микроцелей; - владение инновационными компонентами профессиональной деятельности;

1	2	3
II	Уровень свободы профессионального действия	- самостоятельное прояснение зоны ближайшего развития ученика в учебном процессе (от микроцели до диагностики); - правильное конструирование «диагностики», «дозирования», «логической структуры»;
III	Уровень свободы профессиональной деятельности	- самостоятельное применение профессионального багажа; - самостоятельное применение личного методического инструментария.

Каждый из этих уровней имеет ряд показателей, стержневым моментом которых является способность самостоятельно решать задачи определенного типа: на уровне свободы педагогического мышления это задачи формирования вопросов, постановки микроцелей и выбора инноваций; на уровне свободы профессионального действия это задачи прояснения зоны ближайшего развития ученика и конструирования процесса обучения; на уровне свободы профессиональной деятельности — самостоятельность в оперировании методическим и технологическим арсеналом в рамках целей, определенных государственным стандартом образования.

Экспертная группа в целях обеспечения обоснованности решений по определению уровня технологического профессионализма должна опираться на описание процесса перехода учителя от традиционного к технологическому подходу в проектировании учебного процесса (табл. 2).

Таблица 2

**Стадии перехода учителя от традиционного к технологическому подходу
в проектировании учебного процесса (по В.М. Монахову)**

Стадии		Доступная учителю деятельность (самостоятельное выполнение)
1	2	3
1	Переход от понимания стандарта к конструированию микроцелей (системы ориентиров, задающих границы рабочего поля будущего учебного процесса)	Заполнение блока «целеполагание» в технологической карте (B1, B2, B3...)
2	Установление технологического механизма, фиксирующего факт достижения микроцели или факт недостижения микроцели (диагностика)	Целеполагание и <i>диагностирование</i> достижения или недостижения микроцелей (D1, D2, D3 ...)
3	Выбор учителем траектории движения ученика к микроцели — выбор объема и содержания самостоятельной деятельности ученика (дозирование домашней работы)	Целеполагание, диагностирование, <i>дозирование</i> самостоятельной работы учащихся
4	Проектирование логической структуры модели учебного процесса в границах учебной темы — по основным ориентирам последовательных микроцелей конкретизируется рабочее поле (определение зоны ближайшего развития)	Целеполагание, диагностирование, дозирование самостоятельной работы учащихся и <i>проектирование логической структуры изучения учебного предмета</i> (последовательности тем)
5	Оптимизация структуры понятийного аппарата проекта учебной темы (в границах зоны ближайшего развития, в границах темы или всего учебного года)	Целеполагание, диагностирование, дозирование самостоятельной работы учащихся, проектирование логической структуры изучения учебного предмета и <i>оптимизация структуры понятийного аппарата</i>
6	Формирование поля развития учащихся на материале учебной темы	<i>Создание методических программ развития учащихся</i> (их внимания, интересов, мировоззрения, когнитивных процессов: мышления,

1	2	3
		памяти, воображения и т.д.) на материале изучения учебного предмета
7	Проектирование технологической карты как взаимосвязанной системы параметров учебного процесса	<i>Системное проектирование технологической карты</i>
8	Конкретизация замысла проекта в виде совокупности информационных карт урока	<i>Конструирование информационных карт уроков</i>

В итоговых материалах стадии перехода не указываются, отражается лишь уровень технологического профессионализма.

Учителя, чья деятельность исследовалась нами, на протяжении нескольких лет участвовали в экспериментах по внедрению различных педагогических технологий в процесс преподавания и обучения. Развитие учителей в соответствии с нашей моделью внутренней оценки влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной школе изучалось по двум критериям: «профессиональная компетентность» и «технологическое мастерство» [12].

Профессиональную компетентность учителей мы исследовали по показателю «Подтверждение квалификации, получение более высокого квалификационного разряда», а технологическое мастерство — по показателю «Доступная учителю деятельность по обеспечению технологичности проектирования и организации учебного процесса».

На первом и втором этапах исследования в целях исследования профессиональной компетентности мы использовали набор методик, позволяющих оценить профессиональные умения и навыки учителей, их педагогические способности и качества. На третьем этапе экспериментальной работы все данные нами были переосмыслены с использованием концепции уровней технологического профессионализма В.М. Монахова (2006).

Нашим исследованием были охвачены 31 учитель экспериментальных школ и 14 учителей контрольных школ. В экспериментальных школах наше внимание было сосредоточено на учителях, активно включившихся в процесс технологизации обучения: обучавшихся на семинарах, работающих по внедряемым новым технологиям, проводивших открытые уроки по апробируемым и внедряемым технологиям. В контрольных школах мы рассматривали профессиональную компетентность учителей тех же предметов естественно-математического цикла, которые в экспериментальных школах преподавались учителями-экспериментаторами. Мы стремились охватить нашим исследованием учителей контрольных школ, имеющих такой же авторитетный опыт. Соотношение учителей по стажу и уровню квалификации на начальный период исследования представлено нами в таблице 3.

Т а б л и ц а 3

**Соотношение учителей контрольных и экспериментальных школ
по педагогическому стажу на начальный период исследования**

Тип школы	Общее кол-во учителей	Количество и процент учителей с педагогическим стажем							
		1-3 года		4-10 лет		11-15 лет		более 15 лет	
		к-во	%	к-во	%	к-во	%	к-во	%
Экспериментальные	31	0	0	15	48,4	3	9,7	13	41,9
Контрольные	14	0	0	10	71,4	1	7,1	3	21,4

Таблица показывает, что в экспериментальных школах был выше процент учителей со стажем более 15 лет, а в контрольных — со стажем от 4 до 10 лет.

Соотношение количества учителей с разным уровнем квалификации было с самого начала эксперимента более благоприятным в экспериментальных школах (табл. 4).

Т а б л и ц а 4

**Соотношение учителей контрольных и экспериментальных школ
по уровню квалификации на начальный период исследования**

Тип школы	Общее кол-во учителей	Количество и процент учителей							
		без категории		со второй категорией		с первой категорией		с высшей категорией	
		к-во	%	к-во	%	к-во	%	к-во	%
Экспериментальные	31	3	9,7	15	48,4	10	32,2	3	9,7
Контрольные	14	6	42,9	4	28,6	4	28,6	0	0

Это объясняется тем, что к опытно-экспериментальной работе подключаются учителя с высоким творческим потенциалом, участие учителей в нашей системе опытно-экспериментальной работы было добровольным и без отказа в праве участвовать в этой работе. Поэтому в данной группе школ мы имели типологию учителей, сложившуюся в процессе практики. В контрольных школах для сравнения были отобраны учителя, преподающие те же предметы в аналогичных классах.

В ходе опытно-экспериментальной работы, в результате апробации ряда методик оценки профессионализма и мастерства применения активных и интерактивных методов, мы пришли к выводу, что для оценки динамики технологического мастерства учителя целесообразно использовать модель уровней технологического профессионализма В.М. Монахова. На третьем этапе научного исследования вся собранная нами информация об учителях, участвовавших в опытно-экспериментальной работе, послужила основой оценки в системе уровней и критериев указанной модели.

Учителя опытно-экспериментальных и контрольных школ на начальном этапе имели следующий уровень: основная часть учителей как экспериментальных, так и контрольных школ (58 % учителей экспериментальных школ и 92 % учителей контрольных школ) не проявляли технологический профессионализм даже на первом уровне — уровне свободы педагогического мышления, так как не получили необходимой подготовки по технологизации обучения ни в вузе, ни на курсах повышения квалификации. Ряд учителей к началу нашего исследования активно участвовали в апробации модульного обучения, технологии дифференцированного обучения, развивающего и интегрированного обучения. Они имели навыки самостоятельного формирования педагогических проблем, постановки микроцелей, владели компонентами инновационной деятельности. Четыре учителя в своей деятельности демонстрировали также умение самостоятельно прояснять зону ближайшего развития учеников, проводить диагностику учебных достижений и учебных проблем учащихся, умение дозировать учебный материал, т.е. они находились на уровне свободы профессионального действия (II уровень).

Используя опытно-экспериментальную модель внутренней оценки влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной сельской школе, мы собрали и проанализировали данные о динамике качества образования в экспериментальных и контрольных школах. Полученные результаты представляем ниже.

По параметрам развития учителей динамика за период опытно-экспериментальной работы показана в таблицах 5-6. Изменения в квалификации за это же время имели несколько разный характер в экспериментальных и контрольных школах (табл. 5).

Т а б л и ц а 5

**Соотношение учителей контрольных и экспериментальных школ по уровню
квалификации на начальный и заключительный период исследования**

Тип школы	Этапы обучения	Количество и процент учителей							
		без категории		со второй категорией		с первой категорией		с высшей категорией	
		к-во	%	к-во	%	к-во	%	к-во	%
Экспериментальные	Начальный	3	9,7	15	48,4	10	32,2	3	9,7
	Заключительный	0	0	3	9,7	14	45,1	14	45,1
Контрольные	Начальный	6	42,9	4	28,6	4	28,6	0	0
	Заключительный	5	35,7	5	35,7	3	21,4	1	7,1

По результатам исследования в контрольных школах 12 учителей из 14 не изменили уровень профессионального мастерства, в том числе 1 учитель имел уже высшую категорию, следовательно, у 13 учителей была возможность повысить уровень категории. В результате применения технологизации обучения, 28 учителей из 31 повысили уровень категории. Не изменилась категория лишь у трех учителей, имевших уже к началу опытно-экспериментальной деятельности высшую категорию. Это свидетельствует о том, что технологизация обучения в сельской школе является мощным фактором повышения квалификации учителя, его карьерного роста. Среди участников эксперимента значительно повысилась доля учителей с первой категорией, резко снизилась доля учителей со второй категорией. Динамика изменения профессиональной квалификации учителей показана на рисунке.

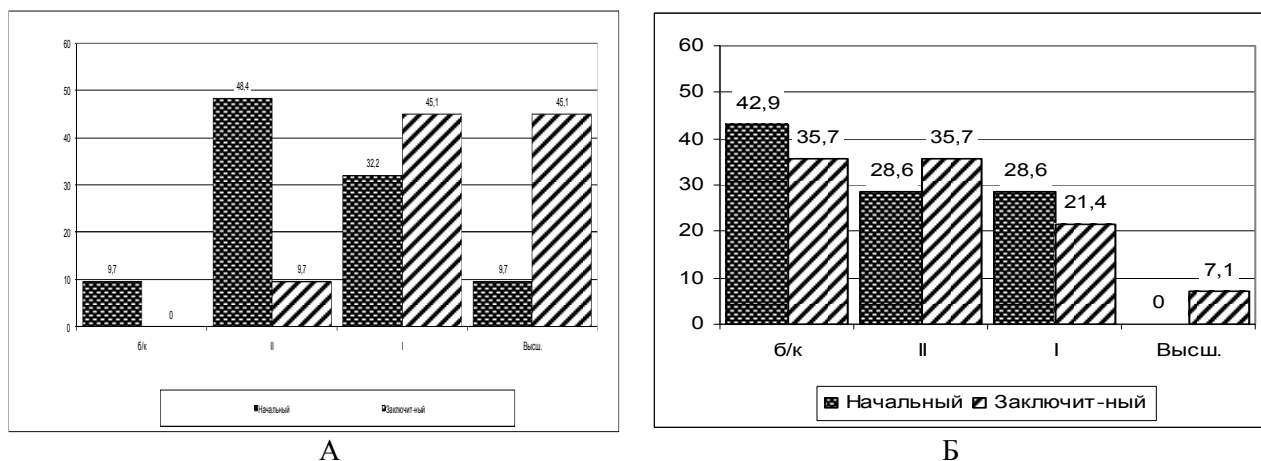

Рисунок. Динамика изменения профессиональной квалификации учителей экспериментальных (А) и контрольных (Б) школ

Динамика изменения профессиональной квалификации учителей экспериментальных (А) и контрольных (Б) школ показывает, что среди учителей, вовлеченных в процесс технологизации обучения, значительно возрастает доля учителей с высшей категорией. В контрольной группе позитивные изменения гораздо менее выражены. Здесь происходит переход небольшой части учителей из группы «без категории» в группу со второй категорией, снижение доли учителей без категории и с первой категорией, незначительный рост группы второй и высшей категории.

За период нашего исследования произошли существенные изменения в области технологического мастерства учителей (табл. 6).

Таблица 6

Динамика технологического мастерства учителей экспериментальных и контрольных школ, %

Тип школы	Уровень технологического профессионализма на начало оп.-эксп. работы				Уровень технологического профессионализма на этапе выходной диагностики				Повысили технологический профессионализм
	0	I	II	III	0	I	II	III	
Экспериментальные	59	28	13	0	0	32	10	58	100
Контрольные	93	7	0	0	64	22	7	7	35,7

Данные таблицы 6 показывают, что в экспериментальных школах все учителя повысили уровень технологического мастерства. Это закономерно, так как они прошли обучение на внутришкольных семинарах, на проблемных курсах по технологиям обучения, разработали открытые уроки, технологические карты по своим предметам. В контрольных школах за аналогичный период технологическое мастерство повысили лишь 35,7 % учителей.

Данный факт убедительно свидетельствует о том, что повышение технологического мастерства учителей является следствием, прежде всего, их участия в процессе технологизации обучения в школе.

Выводы

Таким образом, технологизация обучения реализуется через развитие общих и профессиональных компетенций педагога, исполнение педагогических технологий, разработку системного содержания образования. Целью оценочной деятельности школы в процессе внедрения современных технологий обучения является обеспечение качества образования. Анализ результатов процесса технологизации обучения в общеобразовательной школе показал, что содержание оценочной деятельности школы отражает динамику повышения профессиональных компетенций учителей. Инструментарий оценочной деятельности состоит из методик, подчиненных системе критериев и показателей. Внутренняя оценка результатов технологизации учебно-воспитательного процесса в школе способствует повышению профессионального роста и технологического мастерства педагогических кадров и соответствует научно обоснованным требованиям к организации оценочных процедур, международным обязательствам государства в области образования, международным стандартам менеджмента качества.

Полученные результаты исследования позволили сделать следующие выводы:

– Технологизация обучения в школе является мощным фактором повышения квалификации учителя, его карьерного роста: среди учителей, вовлеченных в процесс технологизации обучения, значительно быстрее идет продвижение от более низких к более высоким профессиональным разрядам и квалификационным категориям.

– Научно обоснованная организация технологизации обучения учителей на рабочем месте и на курсах повышения квалификации позволяет организовать переход учителя от традиционного к технологическому подходу в проектировании учебного процесса и продвигаться по лестнице технологического профессионализма от уровня свободы педагогического мышления к уровню свободы профессионального действия, а от него — к уровню свободы профессиональной деятельности и достичь компетентности в оперировании методическим и технологическим арсеналом в рамках целей, определенных государственным стандартом образования.

Список литературы

- 1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. — Астана, 2010. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: control.edu.gov.kz/.../gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya.
- 2 Жайтапова А.А. Профессиональный рост учителей в системе повышения квалификации / А.А. Жайтапова. — Алматы: РИПК СО, 2006. — 316 с.
- 3 Таубаева Ш.Т. Исследовательская культура учителя / Ш.Т. Таубаева. — Алматы: Алем, 2000. — 370 с.
- 4 Караев Ж.А. Актуальные проблемы модернизации педагогической системы на основе технологического подхода / Ж.А. Караев, Ж.У. Кобдикова. — Алматы: Жазушы, 2005. — 136 с.
- 5 Исламгулова С.К. Технологизация процесса обучения в школе: теория и опыт: практикоориентированная монография и метод. пособие / С.К. Исламгулова. — Алматы, 2003. — 208 с.
- 6 Жанпеисова М.М. Модульная технология обучения как средство развития ученика / М.М. Жанпеисова. — Алматы: Центр педагогических исследований при РИПК СО, 2002. — 154 с.
- 7 Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе дидактического и методического усовершенствования УВП / Г.К. Селевко. — М.: НИИ школьных технологий, 2005. — 288 с.
- 8 Гузеев В.В. Образовательная технология XXI века: деятельность, ценности, успех / В.В. Гузеев, А.Н. Дахин, Н.В. Кульбеда, Н.В. Новожилова. — М.: Центр «Педагогический поиск», 2004. — 96 с.
- 9 Околелов О.П. Теория и практика интенсификации процесса обучения в вузе: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук / О.П. Околелов. — М.: 1995. — 45 с.
- 10 Образцов П.И. Психолого-педагогические аспекты разработки и применения в вузе информационных технологий обучения / П.И. Образцов. — Орел: Орловский гос. техн. ун-т, 2000. — 145 с.
- 11 Монахов В.М. Методология проектирования педагогической технологии / В.М. Монахов // Школьные технологии. — 2006. — № 3. — С. 57–72.
- 12 Давлеткалиева Е.С. Внутренняя оценка влияния технологизации обучения на качество образования в общеобразовательной сельской школе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Е.С. Давлеткалиева. — Атырау: Ун-т. им. Х.Досмухамедова, 2009. — 160 с.

Е.С. Давлеткалиева, Б.К. Мулдашева

Мұғалімдердің кәсіби дамуына оқытудың технологизациялау ықпалын бағалау

Мақалада мұғалімдердің кәсіби дамуына оқытудың технологизация бағалану ықпалы туралы айтылған. Жалпы білім беретін мектептерде білім беру сапасын арттыру үшін оқытуды технологизациялауда ішкі бағалау моделінің ықпалын зерделеу мақсатында оқыту мен оқу үрдісіндегі «кәсіби құзыреттілік» пен «технологиялық шеберлік» деген екі көрсеткіш бойынша тәжірибелік-эксперименттік зерттеу жұмысына қатысқан мұғалімдердің кәсіби даму динамикасы туралы мәліметтер талдауы қолданылған. Жүргізілген эксперименттік жұмыс нәтижесінде мектептерде оқытуды технологизациялауды бағалау үрдісінің мұғалімдердің біліктілігін арттырудың және кәсіби өсудің күшті факторы болып табылатындығы анықталған. Оқытуды технологизациялауды ғылыми негізделген тұрғыда ұйымдастыру мұғалімдерге оқыту үрдісін жобалауда дәстүрлі үлгіден технологиялық тәсілге ауысуына, технологиялық кәсібилену сатысы арқылы еркін педагогикалық ойлау деңгейінен еркін кәсіби қызмет деңгейіне көтерілуіне жағдай туғызады, мемлекеттік білім беру стандарты негізінде белгіленген мақсаттар аясында әдістемелік және технологиялық мүмкіндіктерді оңтайлы қолдану мүмкіндігіне ие болады.

Кілт сөздер: оқытуды технологизациялау, баға, кәсіби даму, технологиялық шеберлік, құзыреттілік, бағалау үрдісі.

Ye.S. Davletkalieva, B.K. Muldasheva

Assessment of influence of technologizing training on professional development of teachers

The article assesses the impact of technologizing training on professional teacher development. Using an experimental model of internal assessment of the impact technologizing training on the quality of education in a secondary school, data on the professional development of the dynamics of the teachers were collected and analyzed, participating in experiments on the introduction of various pedagogical technologies in the two criteria of teaching and learning process: professional competence and technological skills. The study showed that technologizing of education at school is a powerful factor in improving the qualification of the teacher, his career. Among the teachers involved in the process of technologizing learning much faster the progression from lower to higher qualification category is noticed. Science-based organization of technologizing training allows to organize the transition of the teacher from the traditional to the technological approach in the design of the learning process and move up the technological professionalism: from the level of free pedagogical thinking, to the free level of professional activities, and from it to the level of free professional activity and achieve the competence in operating with methodological and technological arsenal as part of the objectives defined by the state standard of education.

Keywords: technologizing training, assessment, professional development, technological skill, competence, evaluation process.

References

- 1 Hosudarstvennaia prohramma razvitiia obrazovaniia Respubliki Kazakhstan na 2011-2020 hody Astana, 2010 [State program for development of education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 Astana, 2010]. *control.edu.gov.kz*. Retrieved from <http://control.edu.gov.kz/.../gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya> [in Russian].
- 2 Zhaytapova, A.A. (2006). *Professionalnyi rost uchitelei v sisteme povysheniia kvalifikatsii* [Professional development of teachers in the system of improvement of qualification]. Almaty: RIPK SO [in Russian].
- 3 Taubaeva, Sh.T. (2000). *Issledovatel'skaia kultura uchitel'ia* [Research of teacher's culture]. Almaty: Alem [in Russian].
- 4 Karaev, Zh.A., Kobdikova, Zh.U.(2005). *Aktualnye problemy modernizatsii pedahohicheskoi sistemy na osnove tekhnologicheskogo podkhoda* [Actual problems of modernization of the educational system on the basis of the technological approach]. Almaty: Zhazushy [in Russian].
- 5 Islamgulova, S.K. (2003). *Tekhnologizatsiia protsessa obuchenii v shkole* [Technologizing of learning process at school]. Almaty [in Russian].
- 6 Zhanpeisova, M.M. (2002). *Modulnaia tekhnologii obuchenii kak sredstvo razvitiia uchenika* [The modular technology of training as means of student's development]. Almaty: Tsentr pedahohicheskikh issledovani pri RIPK SO [in Russian].
- 7 Selevko, G.K. (2005). *Pedahohicheskie tekhnologii na osnove didakticheskogo i metodicheskogo usovershenstvovaniia UVP* [Pedagogical technologies based on didactic and methodological improvements OHR]. Moscow: NII shkolnykh tekhnologii [in Russian].

- 8 Guzeev, V.V., Dahin, A.N., Kulbeda, N.V., Novozhilova, N.V. (2004). *Obrazovatelnaia tekhnolohiia HHI veka: deyatelnost, tsennosti, uspekhi* [Educational technology of the XXI century: the activities, values, success.]. Moscow: Tsentr «Pedagogicheskii poisk» [in Russian].
- 9 Okolelov, O.P. (1995). Teoriia i praktika intensifikatsii protsessa obucheniia v vuze [Theory and practice of an intensification of educational process in high school]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- 10 Obraztsov, P.I. (2000). *Psikhologo-pedagogicheskie aspekty razrabotki i primeneniia v vuze informatsionnykh tekhnolohii obucheniia* [Psycho-pedagogical aspects of development and implementation of the university information technology training]. Orel: Orlovskii gosudarstvennyi tekhnicheskii universitet [in Russian].
- 11 Monahov, V.M. (2006). Metodolohiia proektirovaniia pedagogicheskoi tekhnolohii [Methodology of designing of pedagogical technologies]. *Shkolnye tekhnolohii – Technology School*, 3, 57–72 [in Russian].
- 12 Davletkalieva, E.S. (2009). Vnutrenniaia otsenka vliianiia tekhnologizatsii obucheniia na kachestvo obrazovaniia v obshcheobrazovatelnoi selskoi shkole [The internal assessment of the impact technologizing training on the quality of education in rural secondary school]. *Candidate's thesis*. Almaty: Universitet imeni H.Dosmuhamedova [in Russian].

M. Jengo¹, G.E. Kuanyshbekova²

¹*Academic quality improvement officer, UAE;*

²*Branch of the JSC «NTC «Orleu» IPD in Karaganda region, Kazakhstan
(E-mail.ru: GulnaraK_1983@mail.ru)*

The specificity of the references in the speech etiquette of English

The article discusses the language and culture, as well as the main aspects in the study of speech etiquette in a situation of «treatment» in the context of different cultures and time periods. Significance due to the fact that the results of the study can be used in lectures and practical courses of cultural linguistics, intercultural communication, translation practice, as well as in special courses on the culture of speech and in the process of learning a foreign language. The relevance of the topic due to the increasing interest of linguists to the problems of language and culture, as well as the need to understand the place and role of applications, determination of ways and means of implementation of the reverse function, identify the characteristics of the circulation in the English language and the spread of the English language as a comprehensive approach to the study of requests in English and their classification should identify not only the language, but also to show the national-cultural traits, for example use cases.

Keywords: linguistic unit, degree of education, integrated approach speech etiquette, idioethnic value aspects of the treatment.

The present study is devoted to a comprehensive description of the linguistic and cultural features of requests in the system of the English language and in English discourse.

Treatment is a specialized language feature that serves to organize human interaction and integrating of participants and the situation of communication into a single communicative act. In the linguistic literature it is noted that the appeal is used to draw the attention of the person to whom it is directed, cause him a certain reaction to the message or force him to commit actions dictated by the conversational situation [1]. Additionally, the treatment involved in the orientation of the speech and at the same time in the social regulation of communication.

In the last decade linguistics slowly but surely turned the «face of life» exploring language as a tool of social interaction people. The social aspect of studying of the relation of man and his language gives a sense linguistic identity.

This linguistic unit as conversion to each other can be distinguished as indicator of social status of the speaker, his linguistic identity. Often the treatment shows o social signs saying, may indicate the nature of his occupation, degree of education, age, gender. An essential component of the social role is the expectation: what you expect from the surrounding of individual behavior in a particular social situation, what they may demand from him; he is obliged to meet these expectations. Roles can be determined, as the constant social characteristics of a person: his social position, profession, age, position in family, determined by the properties of the situation.

An appeal to the interlocutor is the most commonly used language unit, associated with etiquette signs. The appeal is fraught with a deep voice capabilities and abilities, as it not only calls the questioner, but characterizes it by some features, that is, has estimated-characterizing properties.

The relevance of the topic due to the increasing interest of linguists to the problems of language and culture, as well as the need to understand the place and role of applications, determination of ways and means of implementation of the reverse function, identify the characteristics of the circulation in the English language and the spread of the English language and as a Comprehensive approach to the study of requests in English and their classification should identify not only the language, but also to show the national-cultural traits, for example use cases.

Study addresses one of the urgent problems of modern linguistics. As a specific contact-establishing means, the treatment constitutes one of the most commonly used speech units, both in English and other languages. As part of the speech etiquette, it is used in a variety of situations of communication used by people with very different social characteristics that are directed to different addressees.

The study of system calls is a specific tool for analyzing the culture of native speakers, as used by the representatives of various ethnic set of cases is a kind of mapping important from the point of view of ethnic psychology and cultural traditions of the characteristics of communication and situations of communication.

Finally, treatment carry significant communicative load, not only naming the addressee, but by installing and maintaining voice contact with the person, thus regulating the performance of the situation of communication in General and speech on the positions of partners, their social and personal relationships.

Direct link that exists between language and culture, inextricably, it is interrelated and interdependent. The existence of language as a phenomenon is impossible without culture, in turn; the existence of a culture is unthinkable without language. Language appears and as a repository of cultural values of the nation, and as a tool for the assimilation of these values. Both the language and culture are used to display the person's world and are symbolic systems. Condition of operation, both the language and culture is society. Both the language and the culture have similar social origin.

Non-identity of language in the presence of two or more national carriers has led linguistics to the recognition of the variability of such language, which in turn revealed the necessity of defining this system as the national variants of the language.

Language appears as a repository of cultural values of the nation, and as a tool for the assimilation of these values. The very existence of language as a phenomenon is impossible without culture. Culture cannot be inherited genetically, and to transmit eye to future generations you need a guide and as entering the language.

Especially spoken English. Professor Kachru proposes to divide the English-speaking population in three groups on three circles. The «inner circle» USA, Canada, UK, Australia and New Zealand. «Outer circle» countries are colonies of India, Singapore, Malaysia, and South Africa. Expanding circle China, Japan, Israel and Greece.

According to Crystal, the inner circle includes approximately 320-380 million native speakers, the outer circle is 150-300 million extending from 100-1000 million of his last books English as a global language about 670 million people are native English speakers.

English speech etiquette is important not only for the English but for all learners of English as a foreign language. English speech etiquette is original and has its own rules and regulations, which sometimes differ substantially from rules and norms of speech etiquette of another language. This leads to the fact that the very cultured Russian people may seem impolite among English if communicating with them in English, not fluent in English speech etiquette. Likewise, the English gentleman may seem impolite in communicating in the Russian language and Russian cultural, if he is not trained in the Russian speech etiquette [2].

Explain the existence of different levels of politeness and styles of speech examples. Suppose that the Englishman has stopped the clock, and he is forced to specify the time. Turning to his friend, the Englishman asked:

Polite to the familiar level of politeness, this question «What time is it?», sometimes at a neutral level of politeness, when the Englishman will turn to this issue not to the man, a stranger to passerby.

To the unfamiliar passerby should be treated with a polite request:

Excuse me, could you tell me the time, please?

Sorry, you could not tell the time, please!

The polite request: «Excuse me, could you tell me the time, please?» - corresponds to the neutral level of politeness and neutral style of speech, but the familiar level of politeness, in the family or friendly circle, please «Excuse me, could you tell me the time, please?» seems unnatural in tone or artificially inflated.

Features of the use of the personal pronoun «you».

In the Russian language to refer to one man used the personal pronouns «You» and «you». In modern English there are no special pronouns corresponding to the Russian «you». Values of Russian pronouns «You» and «you're» combined in the personal pronoun «you». In the case, when speaking to one person, the English «you» is perceived as «You», when addressed to the person it corresponds to the official or neutral level of politeness, and is perceived as «you", if addressed to the person it corresponds to a familiar level.

In the old days in the English language, along with «you», used the pronoun «thou» (you).

In most cases the official form of address to a man, whose name is known, is the handling of names in combination with the words Mr., Mrs. and Miss.+ last name (surname), e.g. Mr. Smith, (Mr. Smith) – appeal to a man. Mrs. + her husband's surname, for example Mrs. Collins (Mrs. Collins) to appeal to a married woman. Miss. + maiden name, e.g., Miss. Harvey (Ms. Harvey) – an appeal to a single female.

In some cases, a formal appeal is made using the words Sir and Madam, a sometimes just by name (without combining it with the words Mr., Mrs. and Miss.).

According to Pankratova, M. V., «the treatment is directly related to the norms of speech etiquette as an inherent property of speech acts eye conversion eye targeted» [3]. Playing an important role in interpersonal

communication, handlings facilitate interaction between the speaker and the addressee and create a special communicative space. The appeal, according to the author, has the characteristics of the speech stereotype, as reproducibility in a fixed form, high functioning in speech, focus on clear organization and maximum success of communicative contact, i.e. treatment can be defined as etiquette speech unit that plays a primary role in interpersonal communication and creates a special communicative space.

A.M. Peshkovsky took the reference to words and phrases not constituting offer, nor their parts. Formally, the primary role of treatment is motivation that does not allow him to enter any part of the sentence in which it stands, in the connection approval, control or junction, and it remains, no matter what the prevalence of it may be achieved external to the proposal group.

A.V. Polonsky considers that the treatment represents abreast center offers. «A testy center of functionally and syntactically consistent with the nature of the determinant, which is a component of the semantic structure of the sentence and included in its grammatical structure as a spreading member associated with all of the proposals» [4].

Thus, after analyzing the views of various authors regarding the linguistic status of the case, we can conclude that the treatment is not an independent sentence expressing a complete thought or a full sentence.

A significant achievement of Russian and foreign linguistics the last 20-25 years is the interpretation of the national variants of the same language as the systems with the stability and perspective.

Under the variant of the literary language refers to a regional variety of a single standardized literary language. The colonial expansion of England in the 17th through 19th centuries led to the spread of English outside great Britain and has led to the emergence of some regional differences, mainly in vocabulary, to date, resulted in several relatively independent groups and sub-groups of the English language.

Thus, in further analysis we will be based on the definition of the option as regional varieties of a single standardized literary language.

The explanation of the etiquette of the situation requires a value-based comparison of alternatives, i.e... related to the notion of standards and assessment. Rules of etiquette are based on universal and idioethnic values

Etiquette as a behavior is a system of ways of maintenance of communication between people belonging to different companies. Ways etiquette communication etiquette due to the system and etiquette of the situation and out of context are empty of content. Ways etiquette of communication represent a formula of behavior's, including several consecutive turns and interpreted in culture inherent in speech team.

Etiquette as the norm represents an interpretation of the cultural values of the society in good manners. Highlighted behavioral priorities inherent in different speech groups. The specificity of English etiquette is in the emotional-volitional self-control, traditionalism, the sublimation of conflict, reserved the knightly attitude to the game. Etiquette rules determine the space required and prohibited behaviors, and the degree of acceptable deviation from the canonical norms.

Hama also examined various approaches to the concept of «treatment», structural-functional features of applications, classification requests, taking into account linguistic status, situation, participants, and communication, as well as morphological and semantic characteristics of the applications.

In study it was noted that when considering the appeal only as part of the syntactic structure is not taken into account the huge number of occurrences of applications in diverse speech situations.

Systemic-structural properly not considered a social «recipient factor» that defines the specifics of the most numerous and diverse in the semantic, stylistic and communicative-pragmatic relations group handling treatment to the person (recipient / interlocutor).

Obviously, the semantic richness and diversity of functions of the appeal of man to man are not confined to the naming of the addressee and Euro attracts attention. It is necessary to study cases in communicatively-pragmatic aspect. The next section will discuss sociolinguistic factors in determining the choice of addresses British, American and Canadian versions of English.

In the process of building a dialogue when choosing the treatment must include such sociolinguistic factors as persistent social roles (age, social status); the symmetry / asymmetry of role-playing a situation; characteristic of the position of the addresser and the addressee, the formality/informality of the situation of communication; the degree of familiarity; the nature of the relationship communicate [5].

In any language, as well as in society, used a variety of options of applications that vary depending on the situation of communication.

To build efficient and effective communication it is important to choose the right form of treatment.

When you select cases, you must take into account a number of factors like: social status, rank, gender, age, family relations, hierarchy, professional, as well as the degree of closeness of Dating. In different forms of treatment you can use to show their respect and love is not against the interlocutor, or, on the contrary, insult.

Comparing treatment used in the 19th and 20th centuries in British English, we the conclusion that the beginning in 20.

Consider the treatment used in the beginning in 19. In British, American and Canadian versions of English.

In D. Austen novel «Pride and prejudice» children, as a rule, turning to the parents, called them «sir» and «Madam».

Bennett Elizabeth, in whose character there was a lot of spontaneity and independence, sometimes calls Mrs. Benet «mother», but she more often uses the forms of «Madame» (ma'am).

In the novel of the same Jeffrey Farnol «money Moon" is observed less restraint in the use of requests when communicating with family and friends also that can be explained by the difference of interpersonal relations.

So, turning to the husband, the wife uses the following treatment:

«My dear, dear, brave Georgy!» said she, and would have kissed him, but he put her off (Farnol, 20).

«But, Georgy dear, - fortunes are very hard to find, - especially round, I'm afraid!» said she, with a Farnol, 25).

Having considered the treatment of used in Britain in the 19th century. It is possible to make following conclusions.

In the early 19th century there was a restraint in communication, so that children, as a rule, turning to the parents, called them «Madam» (Madam, ma'am. sir). If relations were more close, that alone could be used for the treatment of «Papa», «Mama» (mom, dad), but the preference was given to official forms.

When referring to relatives in the 19th century was widely used words denoting relationship (uncle, aunt, my dear brother).

The US in the first half of the 19th century experienced a process of rapid development of market relations. Ha North-East of the country were rapidly growing factory industry, vigorously develop the farm. Ha West of the United States, there were a huge number of small farmers and independent artisans, constantly increased the use of hired labor. Increased flow of mass immigration to the US from Europe, which no opinion of ours, undoubtedly, influenced the development of language culture of the country.

So, consider the treatment used in America in the beginning in 19.

In the novel B. brown Talbot Jane" in the family same as in the British literature of the 19th century was dominated by the treatment of kinship degrees:

Oh, mother! Can such wines as it is always spot on heart is made of your gentle care? (Brown's books).

«It is a subject, brother, on which it is impossible that we should think alike; (brown, e-book)

«Dear, dear brother, be always most kind and the most good, and I lay down my life for you» (brown, e-book).

Ho wife, addressing, did not use official forms, calling a friend not name or using an affectionate form of address:

«My heart, I believe you know, Harry, sport, simple toy, gratitude and compassion» (brown, e-book).

«And it will always be so, my dear?» (Brown, e-book).

«The best man, Henry, can you forgive me?!» (Brown, e-book).

In Common circle of friends was the address my friend:

«Ah! my friend! Weak-very weak-being with Jan». (Brown, e-book).

«And it will always be so, my dear friend?» (Brown, e-book).

As for the development of Canadian literature, I should say that by the end of 90-ies of the 18th century, in fact there is a crisis. Closes leading literary and social journal «the Week». Many prominent writers in earnings are forced to emigrate to the United States and England.

Therefore, in the beginning-middle of 19. Canadian in prose basically exhausted the historical novel, and then «local lights» genre, meet the desire of some writers to preserve and strengthen the Christian and Patriotic values, which were put down about era of rapid industrialization and the triumph of monetary relations.

In Canadian literature the late 19th century, unlike the British and American, in both the studied used more varied forms of treatment, including the treatment itself, not the names, tender forms, and various variations in the naming of parents.

So, in the novels by S. Duncan «his honor and ladies» and journey of solace» when referring to parents used forms of father, mother, Mammy, Mammy, mom, dad, and dad.

In this subsection, we consider the treatment, used the beginning, middle and at the end of the 20th century British, American and Canadian versions of English.

In the beginning in 20. In Britain in informal situations of communication (family, friends) preference for the following forms of treatment.

In «Theatre» by S. Maugham Julia and her son Roger in the process of communication use the following address:

«It will do you good, mother. You look awfully exhausted» (Maugham, 134).

«Oh, my dear, it takes much more to make me angry. I promise you, I won't say a word» (Maugham, 88).

He pulled away from her and went to the door. «Mama, Mama!» (Maugham, 178)

In the novels of British writer N. Hornby «My boy» and «hi Fi» written in the late 20th century, in the family discourse is mainly used for the treatment of Mum, dad:

«Mum, what sort of sick?» (Hornby, about a boy book).

«What about you, Mum?» (Hornby, about a boy book).

"Mum, how many more times, for Christ's sake? Laura didn't want to get married. She's not that sort of girl. To coin a phrase. That's not what happens now» (Horn by, About a Boy, e-book).

In fellowship in America in the mid-20th century was used for the treatment of fell, handling the names of, and the impersonal treatment:

The man lets the bonnet slam down and smiles over at Harry. «That's three-ninety on the gas, young fellow»: the words are pronounced in that same heavy cautious crippled way (Updike, 130).

«To eat, Harry, to dine D, I, N, E. Rise, my boy. Aren't you hungry? Hunger. Hunger» (Updike, 127).

«Good girl, thank you» he says, and leads her into the bedroom (Updike, 94).

British literature, V. 21 represented in our work a novel D. Rowling's «Harry Potter and the philosopher's stone» with works by S. Kinsella «the Secret world of a Shopaholic», «Shopaholic and baby».

D. Rowling's «Harry Potter» uses colloquial forms of references when describing family communication. So, Ron and Dudley when contacting parents often use abbreviated forms of treatment:

«Mom, can't I go...» (Rowling, 45).

«Dad!» said Dudley suddenly (Rowling, 134).

Parents often look to children's names, or use affectionate form of address:

«Ron, you've got something on your nose» (Rowling, 78).

In Canadian literature 21st century in family discourse used abbreviated forms of the references, calling the recipient by blood.

For example, to the parents:

«Goodnight, Ma. And Bugs, don't forget the Bugs. (Donoghue, the Room of 45)

«Where's Ma, Dad?» asked I. (Donoghue, The Room of 45)

«Hi to you, too, Mom» (Coup land, The Gum Thief, eBook).

Hi, Dad. I really love Maui Movie and today I found a clam. We had a swordfish for dinner last night. (Coupland, The Gum Thief e-book).

«Mom, I don't do bad stuff anymore. This was a fluke» (Coupland, all Families Are Psychotic, 34)

In family discourse when referring to parents, as well as in all the examined works of American authors 21st century, has been used for the treatment of Mom, Dad:

«Oh, hi, Mom» I mumbled, lapsing back into tired-voice mode. «I thought you were her» (Weinberger, 120).

«Oh, Dad. You shouldn't have!» I knew the board cost well over two hundred dollars. «Oh! I just love it!» (Weinberger, 129).

Treatment buddies were characterized by considerable diversity. It should be noted that these appeals are brighter, reflect the relationship between people.

«Hi, pumpkin, it's me» I'd say, propping the phone against my shoulder so I could start logging into Hotmail (Weinberger, 89).

«Hey, baby, I'll send one of the boys over right away. Is she there yet? «He asked, understanding that «she» was my lunatic boss and that she worked for Runway (Weinberger, 89).

They were replaced by lightweight, peculiar to American options for the treatment of ma, pa, which in our opinion, due to the consolidation of the status of U.S. as a world power, and with the advent of television, which in turn gave the opportunity to learn more information about the life and culture of people.

On the other hand, new forms of address mum/mummy, dad. Other forms of treatment to the relatives have not changed.

In communication people who are in friendly relations, became evident a lot of freedom, as is shown by the use of forms of address in conflict situations. So, in the 19th century, treatment was mainly neutral or wore soft character (you skulking little devil), while in the 20th century they become more rude (jerk) [6].

In addition, cease to be used for the treatment of friend, fellow, an increasing frequency of man and new forms: guys, boys, and lad.

Treatment of ma, pa, widely used in the United States in the 19th century, hardly used in the mid-to-late 20th century, They are replaced by the treatment mom/mommy, dad/daddy. Common appeal to the child becomes a form of kid.

There is a tendency to reduce, for example, in the treatment according to the degree of kinship (sis, gran).

The entry of the U.S. in the second half of 50-ies of the 20th century has been marked by shifts in economic and social development, due to the beginning of the technological revolution. It occurred against the background of demographic change and the further deepening of urbanization, with the result that there is a strong tendency to simplify words (<http://www.bestreferat.ru/referat-23908.html>).

Cultural peculiarities are also evident in communication between spouses. In the analysis, we drew attention to the use of the form of lady, with references to his wife in British English and in American woman that, in our opinion, demonstrates courtesy, self-esteem, as the leading features of British culture, and simplicity of American culture.

The relationship is seen more openness, communicants use non-standard forms of requests (chicken - flower, lady bug), a tenderness is emphasized in the communication of words like angel, baby.

Thus, considering the use cases in the 20th century, we can conclude that the three English-speaking cultures are in constant interaction, which is reflected in the choice of forms of address used in an informal situation of communication.

The main reason was the advent and wide spread of television in the early 20th century. It therefore becomes apparent the use of a specific set of treatment common to all the analyzed variants of the English language, as well as in family discourse and in the fellowship of friends. So, overall, the fellowship was to allow more freedom, so, along familiarity, also appearing ill-treatment [7].

In the early 20th century in Britain, the United States and Canada the common calls to parents to have the full forms mother, father and abbreviated ma, pa. Then, they are replaced by new forms.

To the father in all the countries began to turn dad, a mother varied depending on the language of culture: in British English mum, American mom, Canadian used both forms. This can be seen in the example described above, treatment to the child.

In reference to other family members it should be noted the appearance of shortened forms as well as the use of more diverse forms of communication spouses in American English. In Britain and Canada, the preference was given to use the traditional dear, darling, honey.

It should be noted that for the British variant of the English 19th-20th century typical was the treatment of Mama, Mum, and while in the 21st century use came Mom used in American English.

Analysis of literary works of the 21st century shows that the differences in the addresses British, American and Canadian culture almost erased. In addition, treatment brighter reflects the relationship between people and become more diverse. We associate this fact with the systemic nature of globalization, which covers all aspects of society and leads to interaction and interpenetration of different cultures. As you know, the popular international cultural phenomenon may displace national or turn them into international. Modern moves appear on the screen simultaneously in many countries of the world; books are translated and become popular with readers from different countries. A huge role in cultural globalization plays a pervasive spread of the Internet. In our view, are particularly susceptible to this process in close relation to linguistic and cultural community, which regional varieties of a single standardized literary language.

Summing up, it should be emphasized that language is inextricably linked with culture and history of the country.

British English can rightly be considered the ancestor of all available options. The American version differs from its ancestor in a number of aspects. Its development has long influenced the various cultures that comprise the American nation, and their language rules.

In the late 20th century American culture and American English is widespread because of number of reasons, which undoubtedly is reflected in the vocabulary of British and Canadian variants.

Canadian English is intermediate between British ("Oxford") and American options. And culture, and the English language in Canada throughout its development was strongly influenced as the British version (the progenitor), and the American version (the neighbor on the continent). Our research allowed to revealing and to analyze alternative differences in treatment.

Having examined the basic aspects of the study-treatment in the English language, as well as analyzing the use cases, depending on sociolinguistic factors and functions, we defined treatment as etiquette speech unit that plays a primary role in interpersonal communication and creates a special communicative space.

References

- 1 Мечковская Н.Б. Язык и культура / Н.Б. Мечковская. — М.: Агентство «ФАИР», 1998. — С. 59.
- 2 Kachru B.B. The other tongue: English Across Cultures / B.B.Kachru. — Champaign: University Of Illinois Press, 1992.
- 3 Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. — Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- 4 Crystal D. English as a Global Language / D. Crystal. — Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- 5 Формановская Н.И. Словарь русского языка / Н.И.Формановская, С.В. Шевцов. — М.: Высш. шк., 1993. — 94 с.
- 6 Арнольд И.В. Стилль современного английского / И.В. Арнольд. — М.: Образование, 1990. — Р. 30.
- 7 Тажибаева Е.Р. Лингвистические корпорации как средство развития лексических навыков студентов в обучении иностранному языку / Е.Р. Тажибаева // Вестн. Караганд. ун-та. — 2015. — № 4(80). — Р. 37.

М. Дженго, Г.Е.Куанышбекова

Ағылшын тілінің сөйлеу мәдениетіндегі өтіну ерекшелігі

Мақалада тіл мен мәдениеттің, сонымен қатар түрлі мәдениет аясындағы уақытша кезеңдерде «өтіну» жағдайында сөйлеу әдебіне үйретудің басты аспектілері теориялық тұрғыдан талданған. Зерттеу нәтижелерін лингвомәдениет, мәдениетаралық қатысым, аудармалық тәжірибе бойынша дәрістік және тәжірибелік курстарда, сондай-ақ сөйлеу мәдениеті бойынша арнайы курстар мен шет тілін оқыту үдерісінде қолдануға болады. Тіл мамандарының тіл және мәдениет тақырыбында туындаған мәселелерін, сондай-ақ өтіну жағдайында сөйлеудің рөлі мен орнын, ерекшеліктерін анықтауда қызығушылықтары артады. Кешенді тәсіл ағылшын тілінде өтінуді оқып үйрену және олардың классификациясының тек тілдік қана емес, сонымен қатар ұлттық-мәдени ерекшеліктерін де көрсетеді.

Кілт сөздер: лингвистикалық бірлік, қалыптасу дәрежесі, сөйлеу этикетінің кешенді тәсілі, идиоэтническая құндылық аспектілер.

М. Дженго, Г.Е. Куанышбекова

Специфика обращений в речевом этикете английского языка

В статье рассматриваются язык и культура, а также основные аспекты в изучении речевого этикета в ситуации «обращение» в контексте разных культур временных периодов. Значимость обусловлена тем, что результаты исследования могут быть использованы в лекционных и практических курсах по лингвокультурологии, межкультурной коммуникации, в переводческой практике, а также в спецкурсах по культуре речи и в процессе обучения иностранному языку. Тема обусловлена возрастающим интересом лингвистов к проблемам языков и культуры, а также необходимостью уяснения места и роли обращений, определением способов и средств реализации функции обращения, выявлением особенностей обращения в английском языке и все большим распространением английского языка. Комплексный подход к изучению обращений в английском языке и их классификация должны не только выявить особенности языка, но и показать национально-культурные черты на примере использования обращений.

Ключевые слова: лингвистическая единица, степень образования, интегрированный подход речевого этикета, идиоэтнические ценностные аспекты.

References

- 1 Mechkovskaya, N.B. (1998). *Yazyk i kultura [Language and culture]*. Moscow: Ahentstvo «FAIR» [in Russian].
- 2 Kachru, B.B. (1992). *The other tongue: English Across Cultures*. Champaign: University Of Illinois Press.
- 3 Crystal, D. (1995). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 4 Crystal, D. (1997). *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 5 Formanovskaya, N.I., Shevtsov, S.V. (1993). *Slovar russkoho yazyka [Speech English speech etiquette]*. Moscow [in Russian].
- 6 Arnold, I.V. (1990). *Stil sovremennoho anhliiskoho [The style of modern English]*. Moscow: Obrazovanie [in Russian].
- 7 Tazhibayeva, E.R. (2015). Linhvisticheskie korporatsii kak sredstvo razvitiia leksicheskikh navykov studentov v obuchenii inostrannomu yazyku [Linguistic corpora as a means for developing students' lexical skills in teaching foreign language]. *Vestnik Karahandinskoho universiteta – Bulletin of the Karaganda University*, 4(80), 37 [in Russian].

Д.А. Алдибекова¹, Ж.Б. Шілдебаев², М. Кызайбек³

¹Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан;

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогика университеті, Алматы, Қазақстан;

³Дәстүрлі Қазақ медицинасын зерттеу-ғылыми институты, Синьцзян, Қытай
(E-mail: e-mail: aldibekovad@mail.ru)

***Xanthium strumarium* L. өсімдігінің анатомиялық ерекшеліктерін инновациялық технологиямен анықтау арқылы білім берудің үлгілік әдістемесі**

Мақалада дәрілік өсімдіктердің анатомиялық ерекшеліктерін зерттеу үшін инновациялық технологияларды қолдану бойынша психологиялық-педагогикалық зерттеулерге зертханалық зерттеулерді қолдана отырып, дәрілік өсімдіктер талданған. Зертханалық зерттеу нәтижелері сипатталған. Дәрілік өсімдіктердің анатомиялық ерекшеліктерін анықтаудың негізгі міндеттері айқын көрсетілген. Авторлар зертханалық жұмыс жүргізудің әдістемелік тәсілін қолдана отырып, *Xanthium strumarium* L. өсімдігінің анатомиялық құрылымын анықтау сатыларын көрсеткен. Зерттеу объектісі ретінде Іле Алатаудың Алма-Арасан шатқалының тау бөктерінен жиналған *X. strumarium* L. өсімдігінің үлгілері алынды. Күрделігүлділер тұқымдасына жататын *X. strumarium* L. дәрілік өсімдігінің жерүсті және жерасты бөлімдерінің анатомиялық құрылысына бинокулярлы биологиялық МСХ100 микроскопы арқылы зерттеулер жүргізілді.

Кілт сөздер: инновация, дәрілік өсімдік, фишпул әдісі, инновациялық технологиялар, даму кезеңі, білім беру жүйесі.

Бүгінгі заман – бәсекелестік пен жоғары технологиялар заманы, ғылым мен білім заманы. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан–2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». Сондықтан қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін басты орынға қойылып отыр. Бүгінгі мемлекет алдындағы басты міндет білім беру жүйесін жаңарту болып отыр. Қазіргі білім беру саласында оқытудың жаңа технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болуы мүмкін емес [1].

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында білім беру бағдарламаларының негізгі мақсаты кәсіби қызметке қажетті білім, білік және дағдыны қалыптастыру болып табылады деп берілген [2]. Білім беру жүйесін оқыту әдістемелерімен жаңғырту үдерісі елімізде қарқынды жүріп жатыр деуге болады. Оқу мақсаты басымдылығының өзгеруі оқу-тәрбие мазмұнына елеулі түрде ықпал етіп қана қоймай, оны жаңартудың басты бағыттарын айқындауға, оқытушыларды жаңа міндеттерді шешуге жол іздеуге бағыттады. Осы тұрғыдан алғанда білім беру үдерісінің жаңалануы инновациялық оқыту әдістері мен құралдарының жиынтығы арқылы жүзеге асырылатындығы белгілі. Ал инновациялық әдістемелер оқытудың интербелсенді әдісімен байланысты жүзеге асуда. А.Әлімов жоғары мектепте оқу үдерісінің негізін интербелсенді әдістемелер құрауы керек екендігін, әрбір оқытушы интербелсенді құралдар мен тәсілдерді өзінің әдістемесінің негізіне айналдыруы қажеттігін көрсетті [3]. Белгілі ғалым И.М.Паталиник: «Инновация — оқу бағдарламасын меңгертуде мұғалімнің оқытудың жаңа әдістемелері мен технологияларын тиімді игеруі», — деген, ал Н.Ф.Талызина: «Иновациялық технологияларды қолданудың негізгі міндеті — сабақ үрдісінде белгіленген мақсатқа жетуде ең тиімді әдістерді таңдай білу», — деген анықтама береді [4].

Білімгерлердің биология ғылымына деген қызығушылығын дамыту үшін зертханалық сабақтардың маңызы орасан зор. Зертханалық сабақ кезінде білімгерлер бұрын сабақта алған білімдерін практикада өз бетімен жұмыс жасау кезінде ұштастырып, білім деңгейін кеңейте алады. «Биология» пәнінен зертханалық сабақтарды ұйымдастыру өсіп келе жатқан ұрпаққа тіршілікті, өмірді аса үлкен зор құндылық деп түсінуді қалыптастырады.

Зертханалық сабақтар – білімгерлердің зерттеушілік іс-әрекетінің бір түрі; мақсаты мен міндеті ұқсас. Бұл білімгердің, алдымен теориялық білімді терең меңгеріп, жасалған жұмыстың практикалық нәтижесін дұрыс түсінуіне мүмкіндік береді. Жұмыстың жоғары дәрежеде, дұрыс орындалуы үшін

топта 10 адамнан болуы керек, олар жеке-жеке немесе жұппен орындайды. Жұмыстың тақырыбы, мақсаты, зерттеу объектісі, қажетті құрал-жабдықтары зертханалық дәптерлеріне көшіріліп, қорытындыланады.

Білімгерлер талапқа сай бағдарламада көрсетілген әр түрлі зертханалық жұмыстарды орындап, осы шарттарды қанағаттандырғанда ғана олардың тұрақты білім мен білік дағдылары тәрбиеленеді және оны орындау қарқыны өседі [5]. Дұрыс ұйымдастырылған зертханалық сабақтың білімгер үшін тиімділігі төмендегідей:

1. Білімгер тақырыпқа байланысты теорияда алған түсінігін тәжірибе жасау арқылы толық меңгереді.

2. Зертханалық жұмыс істеу тәсілдерімен әдістерін игереді.

3. Сабақта танысқан өсімдіктердің ішкі құрылысын толық ажыратуға дағдыланады.

4. Зертханалық сабақ барысында оқушылардың биология ғылымының салаларына деген қызығушылығы артады.

5. Зертханалық жұмыс кезінде пайдаланатын құрал-жабдықтармен жұмыс жасау тәртібімен танысып, үйренеді.

6. Зертханалық жұмыс барысында білімгерлер еңбекке, ұйымшылдыққа тәрбиеленеді.

7. Зертханалық және практикалық жұмыстар кезінде микроскоппен жұмыс биологиялық зерттеулердің ғылыми әдістерін көрсетеді. Студенттер микроскоппен жұмыс істей отырып, онымен қалай жұмыс істеуге болатындығын үйренеді, препараттарды дайындайды және аталған аспаптың көмегімен тиісті объектілерді оқып-үйренеді.

Осы орайда біздің қарастыратын мәселеміз инновациялық технологияны пайдалана отырып, зертханалық сабақтардың жүргізілу сапасын жақсарту білімгерлерді болашақта ғылыми зерттеу жұмыстарына бағыттау. Бұл жұмыста *X.strumarium* L. дәрілік өсімдігінің анатомиялық құрылысын зерттеуге арналған бір зертханалық жұмыстың үлгісін қарастырамыз.

Зерттеу объектісі ретінде Іле Алатаудың Алма-Арасан шатқалының тау бөктерінен жиналған *X. strumarium* L. өсімдігінің үлгілері алынды. Өсімдік үлгілері Қазақстан флорасы VIII-томы бойынша анықталды. Қазақша атаулары С.А.Арыстанғалиев, Е.Р.Рамазанов еңбектері бойынша келтірілді.

X. strumarium L. өсімдігінің үлгілері тамыз айында жиналып, көлеңкелі жерде кептірілді. Жиналған өсімдік үлгілерінен (Страсбургер-Флеминг бойынша) 70% спирт, глицерин, дистилденген су 1:1:1 арақатынасында фиксация жасалынып, тоңазытқышқа қалдырылды.

X. strumarium L. дәрілік өсімдігінің морфологиялық, анатомиялық құрылысын зерттеу үшін жалпы қабылданған әдістеме М.Н. Пролина, А.Я. Пермяков, Р.П. Барыкина құрылымдық талдаулар әдістері арқылы жүргізілді [6-8].

Глицеринмен бекітілген өсімдіктің жапырағынан, сабағынан және тамырынан 300-ден аса уақытша препараттар және тұрақты препараттар даярланып, морфометрикалық талдаулар жүргізілді. Сандық талдау үшін биометрикалық көрсеткіштер MC100 фотоқондырғылы (80 есе) микроскоп арқылы өлшеніп, микросуреттер түсірілді.

Анатомиялық ерекшеліктері Micros Austria MC100 микроскопы арқылы анықталды. Өсімдіктің жер беті және жер асты мүшелерінің анатомиялық кесінділері бір реттік ұстараны пайдалану арқылы жасалынды.

Оқытудың мақсаты: *Xanthium strumarium* L. өсімдігінің жапырағының, сабағының және тамырының анатомиялық құрылысын зерттеу.

Оқытудың міндеттері:

– бейнелі микроскопты пайдалана отырып, зертханалық жұмыстардың сапасын жақсарту;

– микроскоппен жұмыс істеу ережелерін үйрету;

– уақытша препараттардың дайындалу техникасын үйрету.

Сабақтың көрнекілігі: компьютер, MCX100 микроскопы, *Xanthium strumarium* L. туысы дәрілік түрлерінің вегетативті бөлімдерінен дайындалған кесінділерді Фишпул тәсілімен талқылау.

Зерттеу барысы:

X. strumarium L. өсімдігі жапырағы, сабағы және тамырынан фиксация жасалынады. Төменде өсімдіктің анатомиялық ерекшеліктерін айқындауға арналған құжаттар тізімі ұсынылады:

№ 1 құжам. *X. strumarium* L. өсімдігінен жаншылған препарат жасау үлгісі.

Арнайы жапсырма:

1. Фиксаторға сыртына жапсырма жапсыру.

2. Білімгердің аты жөні, тобы.
3. Үлгінің түрлері — *Xanthium strumarium* L.
4. Жиналған орны — Іле-Алатаудың Алма-Арасан шатқалының тау бөктері.
5. Популяциясы — №1.
6. Жиналған мезгіл — тамыз айы.

X. strumarium L. өсімдігінің жапырағы, сабағы және тамырынан препараттар жасауға дайындау. Жұмысқа дайындалу. Жақсы жұқа кесінді дайындау үшін белгілі бір машық, техника және құралдар керек. Эксперименттік жұмыс үшін кәдімгі жұмсақ, жақсы ұшталған қарындаш, ұстара болуы керек, өйткені жұмыстың нәтижесі соған байланысты. Өсімдік анатомиясы кабинетіне үстелге отырған кезде ұсынылған барлық, құралдар мен реактивтерді мұқият қарап шығу керек – барлығы орынында ма? артық ештеңе жоқ па?

№ 2 құжат. *X. strumarium* L. өсімдігінің жапырағы, сабағы және тамырынан препараттар дайындау үлгісі .

Қажетті құрал-жабдықтар:

1. Жарық түсіретін құрылғысы бар, жұмыс істейтін микроскоп.
2. Таза заттық шыны және жабын әйнек.
3. Су (су тамызғыш, су құятын ыдыс пен тамызғыш және т.б.).
4. Сүзгіш қағаз.
5. Іреуіш инелер (кішкентай қысқыш, әйнек таяқша және т.б.).
6. Кесінді дайындау үшін жаңа ұстара.
7. Зерттеуге және анықтауға ұсынылған өсімдік мүшелері (тамыр, сабақ, жапырақ).
8. Кесіндіні жарықтандыруға арналған глицерин.
9. 70 % этанол.

Бірден кесінді жасауға асықпау керек, алдымен, тапсырманы мұқият оқып, әрекет ету жоспарын құру керек. Содан кейін микроскопты жұмыс күйіне келтіру қажет (жарықты қосу, аздап ұлғайтуға қою – оны заттық шынының шетімен жасаған ыңғайлы). Сонымен қатар жұмысқа қолымызды да дайындау маңызды. Қолымыз – кесінді дайындауда негізгі құрал. Ол үшін қолдың буындарын уқалап, құрысын жазу керек. Ары қарай алдымызға бір-екі заттық шыныны қойып, ортасына 2-3 тамшы су тамызып, оның үстіне *X. strumarium* L. дайындалған кесіндіні қойып жабынды әйнекпен объектіні жабады. Бұл үшін жабынды әйнекті су тамшысының шетіне қойып, жайлап түсіреді, яғни ауа көпіршіктері болмас үшін.

Кесінді дайындау. Өсімдіктің жер беті және жер асты мүшелерінің анатомиялық кесінділері колмен бір реттік ұстарамен жасалынды (1-сур.).

1-сурет. Алма-Арасан популяциясынан алынған *X. strumarium* L. өсімдігінің жапырағы, сабағы және тамырынан дайындалған препараттар

№ 3 құжат. Микроскоппен жұмыс жасау үлгісі (жұптасып жұмыс істеу).

Микроскопты орнату. Микроскопты үстелдің оң және сол жақ бұрышына орнатып, препараттарды дайындауға орын қалдыру. Жұмыс істеу барысында микроскоптың орнын өзгертпеу керек.

Жарық орнату. Конденсорды шегіне жетпей көтеру.

Револьверді кіші үлкейтуге бұру.

Объективті заттық үстелден 1–1,5 см ара қашықтықта орнату.

Препаратты микроскоптың кіші үлкейтуімен қарау.

№ 4 құжам. *X. strumarium* L. өсімдігінің анатомиялық ерекшеліктерін зерттеу барысында Micros Austria микроскопымен жұмыс істеу үлгісі.

X. strumarium L. өсімдігінің анатомиялық ерекшеліктері. Micros Austria микроскопы арқылы анықталды. MCX микроскопының өндірушісі Micros, Аустрия. Үлкейтілуі 40-тан 1600 дейін (таңдау бойынша). Визуальды аспабы — бинокулярлы Infinitive, айналмалы (360°) көлбеу окулярлы түтігі 30°, диоптрий бағыты ± 5 дптр, қарашық арасының қашықтығы 55–75 мм, 2 сатылы жарық бөлу: 20%, окулярлар /80% камера немесе 100% окулярлар / 0% камера. Окулярлары – масштабты EW 10x / 20 мм. Штативтің іш жағына диафрагма орнатылған, ол металдан жасалған, отқа төзімді эмальмен боялған, негізі 270x250 мм резеңке табанды. Револьверлі құрылғысы 5 позициялы, штативке көлбеу орналасқан объективтер. Объективтер жинағы ICO Infinitive планохроматы: 4x/0.10, 10x/0.25, 40x/0.65*, 100x/1.25*, препаратты қорғауға арналған серіппелі жақтауы бар. Бұл модельдегі микроскоптар Micros компьютерлік бағдарламасымен жабдықталған. MCX-100 микроскопында жасалған микропрепараттардың бейнесі компьютерден жасау уақытымен дәл көрсетіледі. Микроскоптың сандық және оптикалық технологияларының жоғары дәрежеде жетілуінің нәтижесінде мұрағаттар және деректер беруді жеңілдетеді және ғылыми жұмыстың сапасын арттырады (2-сур.)

А — бинокулярлы биологиялық MCX100 микроскопы жұмыс жағдайында;
Б — компьютер экранындағы – *X. strumarium* L. өсімдігі жапырағының көлденең кесіндісі

2-сурет. *X. strumarium* L. өсімдігіне морфометрикалық өлшеулер

Анатомиялық кесінділер қалыңдығы 10–15 мкм. Кесінділерден глицеринмен бекітілген 1000-нан аса уақытша препараттар сонымен қатар тұрақты препараттар даярланып, морфометрикалық талдау жүргізілді. Сандық талдау үшін биометрикалық көрсеткіштер MC100 фотоқондырғылы (80 есе) микроскоп арқылы өлшеніп, микросуреттер жасалды.

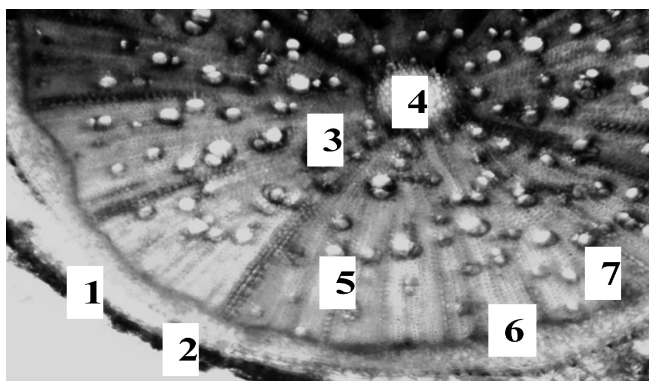
Зертханалық жұмыс нәтижелері төмендегідей болды:

1-тапсырма. *Xanthium strumarium* L. өсімдігі тамырының анатомиялық кесіндісінен орталық цилиндрді, алғашқы қыртысты, эпиблеманы анықтау.

Microvisible бағдарламасы арқылы жүргізілген морфометрикалық өлшеулер нәтижелері бойынша *X. strumarium* L. өсімдігі тамырының анатомиялық ерекшеліктерін зерттеу нәтижесі төмендегідей болды. *X. strumarium* L. өсімдігі тамырының көлденең кесіндісінде орта есеппен: қабық қалыңдығы $223,14 \pm 1,89$ мкм, орталық шеңбер диаметрі $1635,25 \pm 3,43$ мкм, ксилема сәулелерінің диаметрі $71,06 \pm 1,31$ мкм, флоэма қалыңдығы $347,13 \pm 4,41$ мкм. Ксилемасы полиархты.

Xanthium strumarium L. өсімдігі эпидермасы толық сақталған. Тамырының көлденең кесіндісі дөңгелек пішінді. Экзодерма, мезодерма, эндодерма қабаттары қабық қабатын түзеді. Эндодерма бірқатар клеткалардан тұрады. Орталық цилиндр ксилема түтіктерінен флоэманың сүзгілі түтіктерінен және серіктерінен тұрады. Ксилема сәулелері жақсы дамыған. Оның мөлшерден артық болуынан радиалды ұзартылған. Ксилема біткен жерден сәулелердің арасынан флоэма элементтері одан сыртқа қарай түссіз бірқатар клеткалардан тұратын перицикл бар. Перицикл — алғашқы

жасаушы ұлпа. Оның сыртына қарай эндодерма клеткалары орналасқан. Эндодермадан алғашқы қабық, ал перициклдан орталық цилиндр басталады. Эндодермадан сыртқа қарай паренхималық клеткалардан тұратын мезодерма, оның сыртында экзодерма және эпидерма (эпиблема) клеткаларының қалдықтары бар (3-сур.).

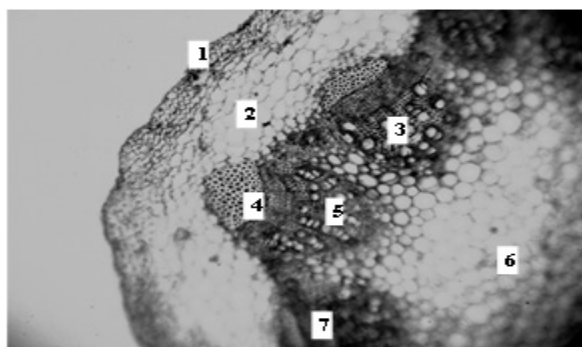
1 — алғашқы қабық; 2 — эпидерма; 3 — ксилема; 4 — өзек; 5 — флоэма; 6 — эндодерма; 7 — перицикл

3-сурет. *X. strumarium* L. өсімдігі тамырының анатомиялық ерекшелігі

2-тапсырма. *X. strumarium* L. өсімдігінің сабағының анатомиялық құрылысын зерттеу. Орта есеппен алғанда *X. strumarium* L. өсімдігінің сабағының өткізгіш шоғының ұзындығы $1366 \pm 1,6$ мкм, ені $870,69 \pm 2,91$ мкм, ксилема сәулелерінің ұзындығы $1242,24 \pm 4,31$ мкм, ені $981,68 \pm 1,98$ мкм, сабақтың көлденең кесіндісінің қалыңдығы $6125,26 \pm 2,6$ мкм, эпидермис қалыңдығы $28,78 \pm 1,56$ мкм, колленхима $210,17 \pm 6,24$ мкм, қабық паренхимасы $693,40 \pm 1,03$ мкм, өзектік паренхима $3629,86 \pm 2,76$ мкм (3-кесте). *X. strumarium* L. өсімдігі сабағының анатомиялық ерекшеліктерін зерттеу нәтижесі төмендегідей болды.

Microvisible бағдарламасы арқылы жүргізілген морфометрикалық өлшеулер нәтижелері бойынша *X. strumarium* L. өсімдігінің сабағының өткізгіш шоғының ұзындығы $1675,66 \pm 1,4$ мкм, ені $977,37 \pm 3,91$ мкм, ксилема сәулелерінің ұзындығы $1123,98 \pm 3,31$ мкм, ені $935,06 \pm 2,65$ мкм, сабақтың көлденең кесіндісінің қалыңдығы $7450,77 \pm 3,61$ мкм, эпидермис қалыңдығы $30,91 \pm 1,75$ мкм, колленхима $216,17 \pm 1,81$ мкм, қабық паренхимасы $699,38 \pm 1,42$ мкм, өзектік паренхима $4629,86 \pm 3,76$ мкм болды.

X. strumarium L. өсімдігі сабағының сырты эпидермиспен жабылған. Эпидерма клеткалары тығыз орналасқан. Эпидермисі жақсы жетілген. Эпидерма клеткаларының сыртқы қабықшасы қалыңдаған, кутикуланған. Өткізгіш шоқта, флоэмаға қарағанда, ксилема көлемі жақсы жетілген (3-сур.). Орталық цилиндр жабық коллатералды біртұтас өткізгіш шоқты, пішіні сопақтау болып келген. Өткізгіш шоқтар шеңбер бойымен ретті орналасқан. Өткізгіш шоқтар саны 15-20. Ксилема сәулелері жақсы дамыған, анық көрінеді. Эндодермадан сыртқа қарай паренхималық клеткалардан тұратын алғашқы қабық қабаты бар. Сыртқы клеткаларында хлорофилл дәндері бар, фотосинтез жүреді. Кейін сыртқы клеткалары әр жерден бұрышты және тақталы колленхима клеткаларына айналады. Колленхима клеткалары арқылы жел соққанда иіліп қайта орнына келіп тұрады. Сөйтіп желге төтеп береді. Сонымен бірге қабықтың ішкі немесе сыртқы жағындағы паренхима клеткаларынан топтасқан склеренхима клеткалары түзіледі. Алғашқы қабық эндодермамен аяқталады. Эндодерманың радиалды клетка қабығы, кейде ішкі қабығы ағаштанып немесе әлсіз *тозаңданып* кетеді. Арасындағы кейбір клеткалар қабығы өзгермей, өткізгіш клеткаларға айналаған. Эндодермадан ішке қарай орталық цилиндр орналасқан. Оның сыртын перицикл қоршап жетіледі. Егер перицикл бірқатар паренхималық клеткалардан түзілсе, онда жаңа паренхималық клеткалардан ұлпалары түзеді. Өзек радиалды өткізгіш шоқтардың ортасындағы паренхималық клеткалардан түзіледі. Өзек алғашқы қабықпен паренхималық клеткалардан түзілген сәулелермен байланысқан болады (4-сур.).

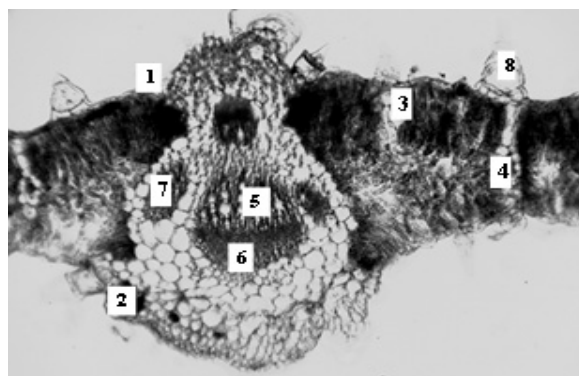
1 — эпидерма; 2 — колленхима; 3 — өткізгіш шоқ, 4 — флоэма;
5 — ксилема; 6 — өзектік паренхима клеткасы; 7 — склеренхима

4-сурет. *Xanthium strumarium* L. өсімдігі сабағының анатомиялық ерекшелігі

3-тапсырма. *Xanthium strumarium* L. өсімдігінің жапырақтарының микроскопиялық құрылысымен танысу. Жапырақтағы ұлпалардың орналасуы мен ерекшеліктерін анықтау.

Microvisible бағдарламасы арқылы жүргізілген морфометрикалық өлшеулер нәтижелері бойынша өсімдік жапырағы бағаналы мезофилдің қалыңдығы $246,33 \pm 1,1$ мкм, борпылдақ мезофилдің қалыңдығы $278,86 \pm 3,38$ мкм, өткізгіш шоқ ұзындығы $349,23 \pm 2,17$, ені $226,33 \pm 1,14$ мкм, жоғарғы эпидермис қалыңдығы $108,54 \pm 75$ мкм, төменгі эпидермис қалыңдығы $155,76 \pm 2,04$ мкм, жапырақ тақтасының қалыңдығы $2602 \pm 5,75$ мкм.

X.strumarium L. өсімдігінің жапырағы анатомиялық құрылымы бойынша дорсовентральді типті. Орталық коллатералдық өткізгіш шоқтың құрамына сәулелі ксилема, майда жасушалы жетекші флоэманың тар аумағы, склеренхима және шоқты 1–2-қатарлы склеренхима клеткаларынан түзілген қаптама кіреді. Жапырағының көлденең кесіндісінде мезофилі айқын көрінеді, жапырақ тақтасы бағаналы және борпылдақ ұлпалардан тұрады. Бағаналы мезофилл, әдетте, екі қатарлы, тар жасушалы, ал кеуекті бағаналары — 4-5 қатпарлы, майда жасушалы. Борпылдақ мезофилл клеткалары кең көлемді. Жапырақ алақанының төменгі эпидермасы барынша айналмалы эпидерма қабаты жасушалары арасында саңылаулары бар, олар жеңіл батырылған және 3-5 эпидермалді клеткамен қоршалған. Жоғарғы эпидермада қалың, талшықтың негізіндегі жасуша диаметрі тар, тік қабырғалы өзек саңылауы өте сирек. Жапырақтың екі жақ алақанының эпидермасы қалың, кәдімгі және темірлі түктер бар, сағақты. Кәдімгі түктер трихомалар біртекті емес, үлкен, берік, қатты. Шеткі жасушалары дөңгелек, шағын, қабықшалары өте қалың. Төменгі эпидермисте де түктер кездеседі. Орталық жүйкеде өткізгіш шоқтары өте жақсы дамыған. Өткізгіш шоқтары жеке-жеке айқын, ұзындау болып келген саны 3 (5-сур.).

1 — жоғарғы эпидермис; 2 — төменгі эпидермисі; 3 — бағаналы мезофилл;
4 — борпылдақ мезофилл; 5 — ксилема; 6 — флоэма; 7 — өткізгіш шоқ; 8 — түктер

5-сурет. *Xanthium strumarium* L. өсімдігі жапырағының анатомиялық ерекшелігі

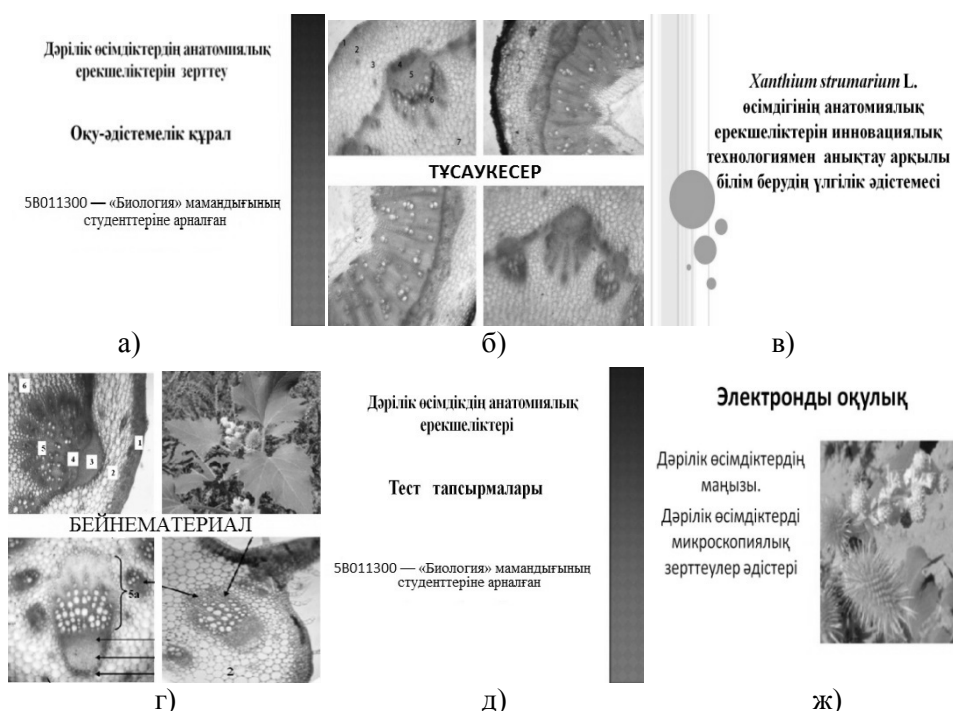
Зерттеу жұмысын тиянақтау үшін интербелсенді әдістің фишпул тәсілі бойынша игерудің оңтайлылығы төмендегі ретпен қарастырылды. Интербелсенді әдіс негізінде фишпул тәсілі өсімдіктің

анатомиялық ерекшеліктері туралы ақпаратпен бөлісу үшін студенттерді төрт орындыққа орналастырып талқылауды мынадай сұрақтар бойынша нақтыладық:

1. *Xanthium strumarium* L өсімдігінің биологиялық ерекшеліктері туралы не білесіз?
2. *Xanthium strumarium* L. өсімдігі тамырының анатомиялық кесіндісін, цилиндрді, алғашқы қыртысты, эпиблеманы көрсетіңіз.
3. *X. strumarium* L. өсімдігінің жапырақ, сабақ кесіндісін суреттеңіз.
4. Дәрілік өсімдіктерді микроскопиялық зерттеулерге дайындау әдістерін атаңыз.
5. Дәрілік өсімдіктердің анатомиялық құрылысын зерттеудегі уақытша және тұрақты кесінді жасау әдісін көрсетіңіз.
6. Дәрілік өсімдіктердің анатомиялық құрылысын зерттеудегі морфометрикалық өлшеулер қалай жүргізіледі?
7. Өсімдіктің жапырақ тақтасының көлденең кесіндісінде мезофилл қандай ұлпалардан тұрады?
8. Жабық коллатералды шоқтың сипаты қандай болады?
9. Флоэма мен ксилема қандай қызмет атқарады?
10. Жапырақ тақтасында колленхима және трихома қандай қызмет атқарады?

«Кім жылдам, кім тез?» деген бағытта ынта тудыра отырып, студент–оқытушы–аудиториямен өзара байланыс жасадық. Егер талқылау барысында студент жауап беруде үнсіздік танытса, ол өзінің рөлін (орнын) жылдамдық танытып жауап берген екінші студентке береді. Бағалау үрдісі бойынша бағасы төмендейді. Мұндай жағдайда дұрыс жауап берген жеке тұлғаның және оның пәнге деген қызығушылық белсенділігі артады.

Сонымен қатар MCX 100 Micros (Аустрия) микроскопының көмегімен көрнекі құралдар заманауи тұсаукесер, бейнематериалдар, электронды оқулықтар, оқу-әдістемелік құрал, фотошоп, тест тапсырмаларын, муляждар, дәрілік өсімдіктердің анатомиялық кесінділерінің коллекциясын жасауға болады (6 сур.).

- а) Дәрілік өсімдіктердің анатомиялық ерекшеліктерін зерттеу, оқу әдістемелік құрал; б) тұсаукесер;
в) *Xanthium strumarium* L. өсімдігінің анатомиялық ерекшеліктерін инновациялық технологиямен анықтау арқылы білім берудің үлгілік әдістемесі; г) бейнематериал; д) тест тапсырмалары; ж) электронды оқулық

6-сурет. «Дәрілік өсімдіктер» пәнінен көрнекі құралдар

Сонымен, *Xanthium strumarium* L. өсімдігіне макро- және микроскопиялық зерттеу жүргізілді және оның анатомиялық диагностикалық қасиеті анықталды. Қорыта айтқанда, болашақ биолог-мамандарын даярлауда оқыту үдерісінде *X. strumarium* L. өсімдігіне жүргізілген зерттеу нәтижелерін

қолдану тиімді болып саналады. Сабақ барысында интерактивті технологияларды қолдану мұғалім жұмысын өнімді, нәтижелі, ал студенттердің білім алу әрекетін мәнді, қызықты, пайдалы етеді. Нәтижесінде студенттердің ғылыми әдістерді игеруі, оқу іс-әрекетін зерделеуі жоғарылайды және эксперименттік жұмыстардың сапасы артып, жоғары деңгейде жүзеге асырылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті — Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауынан, 2012 ж. 27 қаңтар. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://www.akorda.kz/the_president_of_Kazakhstan-january-31-2017.
- 2 Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты: жоғары білім. Бакалавриат. Мамандығы 5В011300 — «Биология» / ҚР Білім және ғылым министрлігі. — 2016 ж. — Астана. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://edu.gov.kz/kz/page/grazhdanam/goso>.
- 3 Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану: оқу құралы / А. Әлімов. — Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ баспасы, 2009. — 328 б.
- 4 Сарбасова Қ.А. Инновациялық-педагогикалық технологиялар: оқу құралы / Қ.А. Сарбасова. — Алматы: «Атлас» баспасы, 2001. — 175 б.
- 5 Мырзабаев А.Б. Биологияны оқыту әдістемесі: оқу құралы. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2006. — 344 б.
- 6 Прозина М.Н. Ботаническая микротехника / М.Н. Прозина. — М.: Изд-во МГУ, 1960. — 208 с.
- 7 Пермьяков А.И. Микротехника / А.И. Пермьяков. — М.: Изд-во МГУ, 1988. — 58 с.
- 8 Барыкина Р.П. Справочник по ботанической микротехнике. Основы и методы / Р.П. Барыкина, Т.Д. Веселова, А.Г. Девятков, Х.Х. Джалилова, Г.М. Ильина, Н.В. Чубатова. — М.: Изд-во МГУ, 2004. — 312 с.

Д.А. Алдибекова, Ж.Б. Шилдебаев, М. Кызайбек

Типовая методика обучения посредством определения анатомических особенностей растения *Xanthium strumarium* L. с помощью инновационных технологий

В статье по лабораторным исследованиям представлен психолого-педагогический анализ по вопросам использования инновационных технологий при изучении анатомических особенностей лекарственных растений. Описаны результаты лабораторных исследований. Выделены основные задачи построения анатомических особенностей лекарственных растений. Показаны стадии определения анатомической структуры *Xanthium strumarium* L. с применением методического способа проведения лабораторной работы. Объектом исследования являются образцы растения *Xanthium strumarium* L., которые растут в ущельях Алма Арасан склона гор Или Алатау. С целью изучения анатомического состава подземных и надземных частей лекарственного растения *Xanthium strumarium* L. исследования проводились с помощью бинокулярного биологического микроскопа МСХ100

Ключевые слова: инновация, лекарственное растение, методика фишпул, инновационные технологии, период развития, система образования.

D.A. Aldibekova, Zh.B. Childebayev, M. Kyzaibek

Typical methods of training by determining anatomical features of *Xanthium strumarium* L. plant using innovative technologies

Analyze medicinal plants according to laboratory research of psychological and pedagogical research on the use of innovative technologies to study the anatomical features of medicinal plants. The results of laboratory research are described. The main tasks of constructing the anatomical features of medicinal plants are identified. The article shows the stages of determining the anatomical structure of *Xanthium strumarium* L. plants using the methodical method of conducting laboratory work. The object of the study are samples of the plant *Xanthium strumarium* L., which grow in the gorges of Alma Arasan slope of the mountains of Ili Alatau. The authors carried out investigations with the help of the binocular biological microscope MCh100 on the anatomical composition of the underground and aboveground parts of the medicinal plant *Xanthium strumarium* L.

Keywords: innovation, medicinal plant, fishpole technique, innovative technologies, translation of development, education system.

References

- 1 Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti — Elbasy N.A.Nazarbaevtyyn Kazakstan halkyna Zholdaunynan (27 kantar, 2012 zhyl) [The President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev's Address to the Nation of Kazakhstan]. *www.akorda.kz*. Retrieved from http://www.akorda.kz/the_president_of_Kazakhstan-january-31-2017 [in Kazakh].
- 2 Kazakstan Respublikasynyn Memlekettik zhalpyha mindetti bilim beru standarty: zhohary bilim. Bakalavriat. Mamandyhy 5V011300 — «Biologhiia» (Astana, 2016 zh.) [State educational standards of the Republic of Kazakhstan: higher education, Bachelor's degree. The specialty 5B011300 — «Biology»]. KR Bilim zhane hylym ministrlihi — Ministry of science and education of Kazakhstan. *edu.gov.kz*. Retrieved from <http://edu.gov.kz/kz/page/grazhdanam/goso> [in Kazakh].
- 3 Alimov, A. (2009). *InterbelsendI adIsterdi zhohary oku oryndarynda koldanu* [The use of interactive teaching methods in higher education institutions]. Almaty: Izdatelstvo Abai KazNPU [in Kazakh].
- 4 Sarbasova, K.A. (2001). *Innovatsiialyk-pedahohikalyk tekhnolohilar* [Innovative educational technologies]. Almaty: Izdatelstvo «Atlas» [in Kazakh].
- 5 Myrzabaev, A.B. (2006). *Biologhiiany okytu adistemesi* [Methods of teaching biology]. Karaganda: Izdatelstvo KarHU [in Kazakh].
- 6 Prozina, M.N. (1960). *Botanicheskaia mikrotekhnik*a [Botanical microtechnology]. Moscow: Izdatelstvo MHU [in Russian].
- 7 Permyakov, A.I. (1988). *Mikrotekhnik*a [Micro-technology]. Moscow: Izdatelstvo MHU [in Russian].
- 8 Baryikina, R.P., Veselova, T.D., Deviatov, A.G., Dzhailova, Kh.Kh., Ilina, G.M. & Chubatova, N.V. (2004). *Spravochnik po botanicheskoi mikrotekhnik*e. *Osnovy i metody* [Handbook of Botanical micro-technology. Foundations and methods]. Moscow: Izdatelstvo MHU [in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Adekenova, A.N.** — Master of engineering and technology, Teacher-moderator of informatics, Nazarbayev intellectual school of Chemistry and Biology in Karaganda, Kazakhstan.
- Adekenova, U.** — Teacher of English and Global Perspectives, Nazarbayev Intellectual School of Physics and Mathematics in Astana, Kazakhstan.
- Akhmetzhanova, G.A.** — Lecturer of the Department of Transport and Vocational Education, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Alberti, I.V.** — Master of education, Senior lecturer of chair European and oriental languages, Foreign languages department, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Aldibekova, D.A.** — PhD student, Kazakh State Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan.
- Arymbayeva, K.M.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor, Faculty of pedagogical sciences of M.Auezov South-Kazakhstan State University, Kazakhstan.
- Ayagan, E.S.** — Associate professor, Candidate of pedagogical sciences, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Balabekov, K.N.** — Candidate of physico-mathematical sciences, Associate professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Balkenov, Zh.Sh.** — Candidate of pedagogical sciences, Professor of department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Berkimbayev, K.M.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor, Faculty of pedagogical sciences, A.Yasawi International Kazakh-Turkish University, Kazakhstan.
- Boranbayeva, A.R.** — PhD student, Faculty of humanitarian sciences of A.Yasawi International Kazakh-Turkish University, Kazakhstan.
- Childebaev, Zh.B.** — Professor, Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.
- Davletkaliyeva, Ye.S.** — Candidate of pedagogical sciences, The head of the Center level programs, acting associate professor Branch of JSC «National Centre of professional development «Orleu» Institute for professional development of teachers for Aktobe region, Kazakhstan.
- Dontsov, A.S.** — Master of humanities, PhD student, S.Toraighyrov Pavlodar State University, Kazakhstan.
- Jengo, M.** — Employee of the academy for quality improvement, United Arab Emirates.
- Joldanova, D.K.** — Master of education, Senior lecturer of chair European and oriental languages, Foreign languages department, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Karipbaev, J.B.** — Senior lecturer of the department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kehl, S.** — Teacher, Lecturer of DAAD, PhD student at the University of Rostock, Germany.
- Kenzhebekov, G.B.** — Senior lecturer of the department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Khassenova, B.K.** — Senior Researcher, Y.Altynsarin National Academy of Education, Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.

-
- Kipshakov, S.A.** — Candidate of pedagogical sciences, Head of the department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kopzhassarova, U.I.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of the department of English language and Linguodidaktics, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kostina, E.A.** — Associate professor of the department of English language department, Novosibirsk State Pedagogical University, Russia.
- Kostyleva, O.A.** — Assistant of the department of surgical diseases No. 2 and pathological anatomy, Karaganda State Medical University, Kazakhstan.
- Kotov, E.A.** — Assistant of the department of pathological anatomy and forensic medicine, Karaganda State Medical University, Kazakhstan.
- Kruzhkova, E.V.** — Senior lecturer of chair European and oriental languages, Foreign languages department, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kuanyshbekova, G.E.** — Master of arts, Senior lecturer of the department of Education and Socialization of the Personality of the Branch of the JSC «National Centre of professional development «Orleu» Institute for professional development of teachers for Karaganda region, Kazakhstan.
- Kubeyeva, M.M.** — 1st year Master's student of English language and linguodidactics department, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kyzaibek, M.** — Laboratory of phytochemistry Traditional Kazakh Medicine Research of Ili Kazakh autonomous Prefecture, Xinjiang, China.
- Muldasheva, B.K.** — Candidate of pedagogical sciences, Acting associate professor, Chromtau Mining and Technical College, Chromtau, Kazakhstan.
- Musabekova, S.A.** — Candidate of medical sciences, Associate professor of the department of pathological anatomy and forensic medicine, Karaganda State Medical University, Kazakhstan.
- Nygyzbaeva, R.J.** — Assistant of the department of pathological anatomy, Karaganda State Medical University, Kazakhstan.
- Ospanova, V.A.** — Master of pedagogical sciences, Teacher, Chair of English language and linguodidactics; Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Rezin, Zh.Sh.** — Candidate of philosophy, Associate professor of department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Sarsekeyeva, Zh.Ye.** — Doctor of pedagogical sciences, Professor of the chair of pedagogy and methodology of elementary education, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Seidahmatov, M.D.** — Candidate of pedagogical sciences, Associate professor of history and legal education, I. Arbaev Kyrgyz State University, Bishkek, Kyrgyzstan.
- Shelest, E.V.** — Master student of the chair of pedagogy and methodology of elementary education, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Sultanova, G.A.** — Master of technical sciences, Senior lecturer, Department of Applied Mathematics and Informatics, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Syrymbetova, L.S.** — Candidate of pedagogical sciences, Assistant professor, Director of the Trilingual Education Center, Y.Altynsarin National Academy of Education, Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.
- Tajiev, M.** — PhD, Professor of the center of development of higher and secondary & vocational education under the Ministry of higher and secondary & vocational education, Tashkent, Uzbekistan.
- Timoshenko, V.I.** — Master of pedagogics, Teacher of foreign languages chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Turdygulova, G.D.** — Master of pedagogical sciences, Teacher of English language and linguodidactics department, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Turmuratova, D.A.** — Master of technical sciences, Senior lecturer, Department of Applied Mathematics and Informatics, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.

-
- Ulzhabayeva, A.G.** — Master of pedagogics, Teacher of foreign languages chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Ustinova, L.V.** — Master of engineering and technology, Informatics teacher, Nazarbayev Intellectual School of Chemistry and Biology in Karaganda, Kazakhstan.
- Yeralinova, T.Ye.** — Master of pedagogics, Teacher of foreign languages chair, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Yesbayeva, D.N.** — Research assistant and translator for business development management, «Shanghai Factory-Amigo EC Technology Co., Ltd», China.
- Yessenbayeva, G.A.** — Candidate of physico-mathematical sciences, Associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Zhalgasbekova, Z.K.** — Master of technical sciences, Lecturer of the Department of Transport and Vocational Education, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Zhilbayev, Zh.O.** — Candidate of pedagogical sciences, Assistant professor, President, Y.Altynsarin National Academy of Education, Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.
- Zhuravlev, S.N.** — Assistant of the department of pathological anatomy, Karaganda State Medical University, Kazakhstan.
- Zolotareva, L.R.** — Candidate of pedagogical sciences, Professor of department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.